

יהודה לפידות
היום שָׁרָה הקטנה

סיפורן של אוהמות האב"י

מהדורה מחודשת

יהודה לפידות

היום שָׁרָה הַקַּטְנָה

סיפורן של לוחמות האצ"ל

מהדורה מחודשת

Yehuda Lapidot
Wemen in the Irgun

עיצוב העטיפה: אביגיל דורה
מיחשוב: שלומית רוזנברג

כל הזכויות שמורות

המהדורה המודפסת בהוצאת מכון ז'בוטינסקי ואגודת מוסיאון האצ"ל, תשס"ג 2003

תוכן העניינים

6	פתח דבר
	שער ראשון – ההתחלה
9	ייסוד האצ"ל
13	דוד רזיאל מפקד האצ"ל
36	מאסר השלושים ושמונה במשמר הירדן
40	פילוג באצ"ל
43	דרכו האחרונה של דוד רזיאל
	שער שני – המרד
46	הכרזת המרד
48	פעולות ראשונות
57	פרשת חילביץ
66	ההתקפה על הבולשת המחוזית בירושלים
75	תוכנית "הקיר"
81	"הסזון"
89	מעצר הקורס בשוני
95	מקומות מסתור של מנחם בגין
	שער שלישי – תנועת המרי העברי
105	ההגנה מצטרפת למרד
106	פיצוץ משרדי הבולשת בשנית
108	רכבת הכסף
112	ליל שדות התעופה
123	התקפה על המחנה הצבאי בצריפין
127	ההתקפה על מיתקני הרכבת בדרום הארץ
133	עדותו של פצוע
140	פיצוץ רכבת הנוסעים ירושלים – תל-אביב
145	השבת השחורה
150	פיצוץ מלון המלך דוד
	שער רביעי – פירוק תנועת המרי העברי
160	ההגנה פורשת מן המרד
170	"קול ציון הלוחמת"

182	ההתקפה על תחנת הרכבת בירושלים
188	חטיפתו של מייג'ור קולינס
193	בריחתו של אליעזר סודיט-שרון
198	אימהות ובנות

שער חמישי – נשים במעצר

201	בית-הסוהר לנשים בבית-לחם
206	המרד הראשון בבית-הסוהר
208	הווילה
215	מאבק אלים בבית-הסוהר
217	המאבק לפינוי הבנות מבית לחם
222	הבריחה של דבורה נחושתן ויהודית בן-אמיתי
225	הבריחה של שרה לבני

שער שישי – מלחמת העצמאות

230	הבריטים מעבירים את בעיית ארץ ישראל לאו"ם
233	בסיסים בירושלים
234	כיבוש דיר-יאסין
237	הרובע היהודי בעיר העתיקה
240	השירות הרפואי בירושלים
241	מחנה בנימין בחיפה
246	בסיסים בפתח-תקוה
251	כיבוש יפו
259	כיבוש יהודייה
262	הקרב על רמלה

שער שביעי – הסוף

266	האצ"ל באירופה
272	פרשת "אלטלנה"
277	נספחים

פתח דבר

שמו של ספר זה לקוח מהשיר "עלי בריקדות". המקור הוא שיר ביידיש, "אויף דה קאנונען", שהיה נפוץ בקרב הפרטיזנים היהודים. מיכאל אשבל, בהיותו בתא הנידונים למוות, עיבד את השיר לעברית. "מריאן", הפרטיזנית היהודייה, הפכה ל"שרה הקטנה", לוחמת האצ"ל האמיצה (פרטים בעמוד 99).

מאז ומתמיד לחמו נשים לצד גברים. בתנ"ך אנו מוצאים את דבורה הנביאה אשת לפידות, שהנהיגה את העם במלחמתו בכנענים, ואת יעל אשת חבר הקיני, שהרגה בחכמה את סיסרא, שר צבא האויב.

בהיסטוריה בת זמננו מן בראוי להזכיר את שרה אהרונסון שהנהיגה, יחד עם חבריה, את המחתרת היהודית "נילי". שרה נתפסה בידי הטורקים וכאשר הרגישה שלא תוכל לעמוד יותר בעינויים הקשים, שמה קץ לחייה. כן יש להזכיר את חנה סנש, שצנחה אל מאחורי קווי האויב הנאצי ולאחר שנתפסה, לא נכנעה ועמדה זקופה בפני כיתת יורים.

בספר זה מובא סיפורן של לוחמות האצ"ל. אכן, אין לתאר את מלחמת האצ"ל ללא איזכור הבנות האמיצות שלחמו כתף אל כתף עם הבנים במערכה לגירוש הבריטים מן הארץ ולאחר מכן במערכה העקובה מדם של מלחמת העצמאות, הגם שעובדה זו לא מצאה את ביטויה בספרי ההיסטוריה השונים. יש לציין כי אחת מהן, אסתר ריאל-נאור, הייתה חברת המפקדה הראשית של הארגון ושתיים אחרות היו מפקדות סניפים: ציפורה פרל-פאגלין פיקדה על סניף האצ"ל בצפת, ובלהה אפרת פיקדה על הסניף בראשון-לציון ומאוחר יותר – על הסניף הגדול ברמת-גן.

בדרך כלל פעלו הבנות במסגרת החת"ם (חיל תעמולה מהפכני), אולם מספר לא מבוטל פעל גם במסגרת הח"ק (חיל הקרב), ו-10 מהן נתפסו בשעת פעולת קרב ונשפטו על-ידי בית-הדין הצבאי לשנות מאסר שונות וארוכות. ראשונה הייתה רחל אוהבת-עמי שנידונה למאסר עולם ללא יחס מיוחד. היא ריצתה את עונשה בבית-הסוהר לנשים בבית-לחם ובמשך חמש שנים הייתה היהודייה היחידה בקרב עשרות אסירות ערביות (רוצחות, גנבות וזונות). כיתר האסירות השפוטות, נאלצה רחל לישון על מזרן מרופט שהונח על הרצפה ללא מיטה, וכן ללבוש בגדי אסירה ולעבוד בעבודות שונות שנקבעו על-ידי שלטונות בית-הסוהר (יש לציין כי העצירות המנהליות היו רשאיות ללבוש בגדים אזרחיים וכן לא חויבו בעבודה כלשהי). "מהרגע בו נאסרה ועד לשחרורה, התהלכה רחל כנסיכה בבית-הסוהר. כולם כבדו והעריצו לנכח הגבורה והאומץ הבלתי רגילים בהם קיבלה רחל את מאסרה, את משפטה ואת פסק-דינה..." (דברי צילה עמידרור).

דבורה קלפוס-נחושתן נתפסה אף היא בשעת קרב ונידונה ל-15 שנות מאסר ללא יחס מיוחד, אולם כעבור שנה וחצי הצליחה לברוח מבית-המעצר, חודשים מספר

לפני צאת הבריטים את הארץ. (רשימת הבנות שנשפטו בפני בית-הדין הצבאי מצויה בנספח).

בנוסף לשפוטות, נעצרו 87 לוחמות האצ"ל ונידונו באופן מינהלי לתקופות מעצר שונות. בין העצורות היו גם אימהות, שבעליהן נשלחו למחנות המעצר באפריקה, בעוד הילדים הקטנים נשארו בבית ללא הורים. בדרך כלל טיפלה הסבתא בתינוק, מלבד במקרה של אָמָה גרמנט שלא הייתה לה כל משפחה בארץ והיא נאלצה להשאיר את ביתה התינוקת אצל חברתה (ג'ניה לוין), שלא השתייכה לארגון. 8 בנות נפלו בקרב ושמותיהן הצטרפו לרשימה הארוכה של צעירים שנתנו את נפשם למען הקמתה של מדינת ישראל.

הגורל המשותף והחיים האינטנסיביים במחתרת, הפכו את חברי האצ"ל ל"משפחה לוחמת", לכן אין פלא שחלק גדול מהבנות נישאו לחבר בארגון. מתוך מדגם של 171 בנות, 125 מהן (73%) נישאו לאיש האצ"ל, רובן ככולן לאחר הקמתה של מדינת ישראל.

בספר זה ניסיתי להציב יד ללוחמות האצ"ל ואני מתנצל בפני אלה ששמן לא הוזכר, אם משום שלא היה מי שיספר עליהן או משום שלא נמצאו עדויות או כל חומר ארכיוני אודותן. אודה לכל אחד שישלים את החסר או יעיר על טעויות, כדי שניתן יהיה לתקן את הדרוש תיקון במהדורה השנייה.

ספר זה יוצא לאור בזכות יוזמתן ושקדנותן של דבורה נחושתן וצביה בן-חורין. תודה מיוחדת לצביה בן-חורין ושולמית מהולל-פנסו שטרחו ימים ושבועות בחפשו אחר כל פירור של מידע על לוחמות האצ"ל, צילמו את כל המסמכים והביאום בפני המחבר.

תודה לאמירה שטרן וחבר עובדי מכון ז'בוטינסקי, אשר לא חסכו מאמץ כדי לאתר את המסמכים השונים שהיו דרושים לצורך כתיבת הספר.

תודה לפתחיה שמיר (יו"ר ברית חיילי האצ"ל) אשר יחד עם פלג תמיר (יו"ר מכון ז'בוטינסקי) איפשרו את הוצאת הספר לאור.

תודה מיוחדת לשלומית רוזנברג עבור עזרתה היקרה מפז בכל בעיות המיחשוב. לבסוף, תודה מקרב לב לרעייתי רחל, שיחד עברנו את נתיב הייסורים של הברורים וההתלבטויות שהם חלק בלתי נפרד מכתבת ספר. כולם יעמדו על התודה והברכה.

שער ראשון

ההתחלה

ייסוד האצ"ל

בוועידת היסוד של ההסתדרות הכללית, בשנת 1920, הוחלט להקים ארגון הגנה ארצי, שיהיה נתון למרות ההסתדרות וכפוף למוסדותיה. בכנס היסוד של "ההגנה" נאמר כי על גוף זה מוטל "ארגון השתתפותם של העובדים במפעל ההגנה, להבטחת תוכנה הלאומי והסוציאלי של הגנה עממית בארץ". בכך באו לידי ביטוי ההשקפות האנטי-מיליטריסטיות של ראשי ההסתדרות אשר חששו, שהצבאיות תפתח לפשיזם, שהחל עולה באותם ימים באירופה.

פרעות תרפ"ט (1929), שבאו על היישוב היהודי בארץ, בהפתעה גמורה, גרמו לתסיסה בקרב אנשי ה"הגנה". מפקדים הביעו התנגדות למדיניות האנטי-מיליטריסטית שהייתה נהוגה ב"הגנה" וכן דרשו שהארגון יהיה נתון למרות המוסדות הלאומיים (הסוכנות היהודית והוועד הלאומי) ולא להסתדרות העובדים. שתי בעיות מרכזיות אלה – הצבאיות והמרות – היו ביסוד הפילוג, שהתרחש בארגון ה"הגנה" באפריל 1931 והיה קשור באברהם תהומי.

אברהם תהומי היה מפקד בכיר בהגנה, ולאחר פרעות תרפ"ט נתמנה מפקד מחוז ירושלים.

תהומי היה קשור עם ארגון ההגנה העצמית עוד באודסה ויחד עם חבריו עלה ארצה. בארץ הצטרף לקבוצת פועלים, שעסקו בסלילת כבישים ובבניין, והיה חבר בהסתדרות הכללית. הוא היה אקטיביסט ודרש לתת ל"הגנה" אופי של ארגון צבאי. בהיותו מפקד מחוז ירושלים, הנהיג סדר ומשמעת צבאיים והואשם ב"מיליטריזם" ובהנהגת "שיטות פשיסטיות". הוא נחשד בקשרים עם המפלגה הרביזיוניסטית ובכוונות להשתלט על ההגנה ולהעבירה לידי הרביזיוניסטים. תהומי זכה ליוקרה רבה בקרב מפקדי ה"הגנה" בירושלים ועל-כן לא קל היה לראשי ההסתדרות הכללית להדיחו.

באביב 1931 נטל תהומי חופשה ממפקדת ה"הגנה", כדי לנסוע לארצות-הברית לבקר את משפחתו. ראשי ההסתדרות ניצלו את נסיעתו של תהומי כדי להחליפו, ומינו תחתיו מפקד חדש (אברהם איכר). כאשר חזר תהומי ארצה כעבור זמן קצר, ביקש לחזור לתפקידו, אולם נתקל בסירוב. רוב המפקדים בירושלים שמרו אמונים לתהומי, וכאשר עמדה הנהגת ההגנה בסירובה למנותו מחדש כמפקד מחוז ירושלים, פרשו מן "ההגנה" יחד אתו והקימו באפריל 1931 ארגון מחתרת חדש.

הארגון החדש אימץ לעצמו את השם "ארגון צבאי לאומי", אולם מטעמי חשאיות לא הרבו חבריו להשתמש בשם זה. השם הנפוץ יותר היה "ארגון ב" או "ההגנה הלאומית". הארגון החדש התרכז בירושלים, ובמסגרתו התארגנה קבוצה של סטודנטים שלמדו באוניברסיטה העברית ושנודעה בכינוי "הסוחבה" (הרעות). חברי קבוצה זו היו בין בוגרי הקורסים הראשונים של הארגון, וחבריה מילאו תפקידי מפתח

בהמשך התפתחות האצ"ל. בין חברי קבוצה זו בלטו במיוחד דוד רזיאל, אברהם שטרן, הלל קוק וחיים שלום הלוי. במשך הזמן הצטרפו לארגון צעירים חדשים, בעיקר משורות תנועת הנוער בית"ר וכן חברי "מכבי", שהייתה תנועת ספורט בלתי מפלגתית. הוקמו סניפים חדשים ברחבי הארץ (בתל-אביב, בחיפה ובצפת) והארגון הפך להיות ארצי.

בחודש אפריל 1936 החלו פרעות נגד היהודים שנמשכו, בהפסקות, עד פרוץ מלחמת-העולם השנייה (ספטמבר 1939). בששת החודשים הראשונים של הפרעות נהרגו ברחבי הארץ 80 יהודים ונפצעו כ-340.

באותה תקופה חלו תמורות חשובות בהגנה הלאומית. הרחבת השורות על-ידי חברי בית"ר, שהפכו למרכיב העיקרי של הארגון, הגבירה את השפעתם. בעקבות כך, גברה השפעתה של המפלגה הרביזיוניסטית ושל ז'בוטינסקי באופן אישי, וקטנה השפעתו של הוועד הציבורי, בו השתתפו גם נציגים של המפלגות האזרחיות.

עם תחילת הפרעות נוצר שיתוף פעולה הדוק בין האצ"ל לבין ארגון ה"הגנה" בהגנת היישובים היהודיים מפני התקפות הערבים. מדיניות המוסדות הלאומיים הייתה, שיש לנקוט הגנה פסיבית ועיקרה היה "הבלגה", בעוד חברי האצ"ל היו בדעה כי ההגנה הטובה ביותר היא ההתקפה.

בתקופה הראשונה של הפרעות הורה ז'בוטינסקי לחבריו בארץ "התאפקות ואורך רוח", כדי לאפשר לו למצוא פתרון יסודי לבעיית הביטחון של היישוב היהודי בארץ. ז'בוטינסקי טען כי רק צבא סדיר, ממושמע ומצויד כהלכה, יוכל למלא את תפקיד הגנת היישוב. וכך, מיד עם פרוץ הפרעות בשנת 1936, פתח בפעולה מדינית ודרש מהממשלה הבריטית לאפשר הקמת גדוד עברי בארץ-ישראל שיפעל במסגרת הצבא הבריטי. ז'בוטינסקי התנגד גם מסיבות מוסריות לטרור ולפעולות נקם, אולם הבין היטב כי חוסר תגובה מצד היהודים יראה על-ידי הערבים כחולשה.

באותה עת לא ראה תהומי הבדלים אידיאולוגיים בין האצ"ל ל"הגנה" וגרס כי, לאור המצב הביטחוני הקשה, יש להתאחד. הוא טען, כי לאחר הקמת האצ"ל קיבלה ההגנה את מרות המוסדות הלאומיים, ואף הבינה כי אין מנוס מהקמת ארגון המבוסס על סדר ומשמעת צבאיים, שתי הסיבות העיקריות שבגללן הוקם האצ"ל (להוציא כמובן את בעיותיו האישיות של תהומי עצמו שהודח מתפקידו ב"הגנה"). ואכן, בחודש מאי 1937, חזר תהומי, עם קבוצה גדולה של חברים, אל ארגון ההגנה ואף לקח אתו את מרבית הנשק.

הוויכוח העיקרי בין תהומי לבין מתנגדיו באצ"ל היה לא רק בשאלה של "הבלגה" לעומת "תגובה", אלא התמקד בשאלת עצם קיומו העצמאי של הארגון. התחושה בקרב נאמני הארגון הייתה, שנכח ההתפתחויות הפוליטיות הצפויות בארץ, יש לשמור על הארגון כגוף עצמאי שלא יהיה כבול בפעולותיו על-ידי ראשי ההסתדרות והסוכנות היהודית ולא יהיה נתון למרותם. תהומי פרש – אבל האצ"ל לא חוסל.

הארגון אמנם נפגע קשה, כי כל חברי המפקדה הראשית וכן חלק גדול מחברי המרכז והוועדים המקומיים הצטרפו ל"הגנה". לעומת זאת כל הקבוצות האקטיביסטיות ומרבית האנשים הצעירים נשארו נאמנים לארגון, שהפך להיות הומוגני מבחינה פוליטית. ז'בוטינסקי הפך להיות המצביא, ובמברק ששלח ב-30 באפריל 1937 ממקום מושבו ביוהנסבורג (דרום אפריקה) נאמר:¹

פקודתי בתנאים הנוכחיים: אם תתחדשנה הפרעות ואם תתבטא בהן הנטייה להתנפל גם על יהודים, אל תבליגו.

בכך נתן ז'בוטינסקי את האות לשבירת ההבלגה. ב-9 בנובמבר 1937 יצאו חמישה פועלים יהודים לעבודה בשדה בקריית-ענבים. החמישה כותרו על-ידי כנופיה ערבית, ולאחר חילופי יריות הרגו את החמישה ושדדו את רוביהם (על שמם של ההרוגים הוקם מאוחר יותר היישוב "מעלה החמישה"). הרצח היכה בתדהמה את היישוב היהודי בירושלים, אולם למרות הכאב והזעם, קראו ראשי הסוכנות היהודית לאיפוק ולהבלגה. ביום הרצח הודיעה ממשלת המנדט הבריטית על הקמתם של בתי-דין צבאיים בארץ-ישראל. ב"הודעה רשמית 20/37" פורטו העבירות שיהיו נתונות לשיפוטם של בתי-דין אלה:

- (א) ירייה בנשק חם על כל אדם תהא עבירה שנענשים עליה עונש מוות.
 (ב) נשיאת נשק, פצצות וכדומה, תהא עבירה שנענשים עליה עונש מוות.
 (ג) הוא הדין במעשי חבלה והטלת אימה.
 תוקף התקנה החדשה נקבע ל-18 בנובמבר 1937.

באצ"ל גברו הקולות לתגובה ולתגמול נגד הערבים וביום ראשון, ה-14 בנובמבר 1937, יצאו יחידות הארגון למבצע רחב היקף, שהתנהל במקומות שונים בארץ. יום ה-14 בנובמבר, הידוע גם בשם "יום הראשון השחור" (את הכינוי טבע יצחק בן-צבי, יושב ראש הוועד הלאומי), נתקדש בארגון כ"יום שבירת ההבלגה". אמנם לא הייתה זו הפעם הראשונה שאנשי הארגון יצאו לתקוף ערבים בתגובה על תקיפת יהודים, אלא שהפעם נעשה הדבר ביוזמת המפקדה הראשית ובאישורו של ז'בוטינסקי. דוד רזיאל, ששימש באותם ימים מפקד מחוז ירושלים, ראה בפעולות אלה את המעבר מהגנה "פסיבית" להגנה "אקטיבית". וכך הסביר את ההבדל בין שתי השיטות:²

¹ דוד ניב, מערכות האצ"ל, 1, עמוד 300.
² דוד ניב, מערכות האצ"ל, 2, עמוד 41.

[...] פעולות הגנה בלבד לא תוכתרנה בניצחון לעולם. אם תכלית המלחמה היא שבירת רצונו של האויב – ואת זאת אין להשיג מבלי לשבור את כוחו – ברור שאי-אפשר להסתפק בפעולות הגנה גרידא. טקטיקה הגנתית טהורה לא תשבור את כוחות האויב בשום פנים ... שיטת הגנה כזאת, המאפשרת לאויב לתקוף כרצונו ולסגת כרצונו, להתארגן מחדש ולחזור ולתקוף – הגנה כזאת נקראת 'הגנה פסיבית' וסופה מפלה וחורבן ... כל החישובים האלה מובילים למסקנה אחת: מי שאינו רוצה להיות מנוצח, אין לו אלא לתקוף. גם אותו צד לוחם, שאינו בא לדכא אחרים אלא להציל את חירותו ואת כבודו, גם לפניו פתוחה רק דרך אחת – דרך ההתקפה. הוא צריך להסתער על אויבו ולשבור את כוחו ואת רצונו ...

פעולות האצ"ל ב-14 בנובמבר היכו את הערבים בהלם, וההתקפות על היהודים פסקו לזמן מה. המשטרה הבריטית נחלצה לפעולה וביצעה מאסרים רבים בקרב פעילי המפלגה הרוויזיוניסטית. עקב המאסרים וכניסת התקנות המאפשרות מתן פסק-דין מוות למחזיק בנשק, פסקו פעולות הארגון "עד יעבור זעם". הפסקת פעולות האצ"ל נמשכה שמונה חודשים – עד למינויו של דוד רזיאל למפקד הארגון. יש לציין כי ז'בוטינסקי התלבט רבות בשאלת ההבלגה והתגובה. הוא התנגד לפעולות נקם הגורמות להרג בני-אדם חפים מפשע. יחד עם זאת הבין, כי ההבלגה מתפרשת על-ידי הערבים והבריטים כאות לחולשה. ימים רבים התחבט ז'בוטינסקי בשאלה המוסרית הזאת ולבסוף הגיע למסקנה כי הכרח הוא לנטוש את מדיניות ההבלגה ולהכות באויב במלוא הכוח. באחד ממאמריו כתב ז'בוטינסקי, בין היתר:³

"אל תעיזו להעניש חפים מפשע" ... פטפוט שטחי וצבוע. במלחמה, כל מלחמה ומלחמה, הלא כל צד וצד הוא חף מפשע. מה פשע נגדי חייל האויב היוצא כנגדי – אביון כמוני, עיוור כמוני, עבד כמוני, שגייסוהו באונס? אם תפרוץ מלחמה, פה אחד נדרוש כולנו הסגר-ים והסגר יבשה על [אדמת] השונא, להרעיב את תושביה עם נשים וטף החפים מפשע. ואחרי התקפת המטוסים הראשונה על לונדון ופאריז נצפה לתגובת אווירונים על שטוטגארט ומילאן, אשר בהן רבו נשים וטף. אין מלחמה אלא בחפים מפשע כמו שאין מלחמה אלא מלחמת אחים באחים. לכן ארורה היא כל מלחמה וכל צרותיה, תגר ומגן גם יחד, ואם אינך רוצה לנגוע בחף מפשע – גווע. ואם אינך רוצה לגווע – ירה ואל תפטפט.

³ דוד ניב, מערכות האצ"ל, 2, עמוד 77.

דוד רזיאל מפקד האצ"ל

דוד רזיאל נולד בוויילנה שבליטא בשנת 1910, ובהיותו בן שלוש עלתה משפחתו ארצה. עם פרוץ פרעות תרפ"ט (1929), הצטרף דוד רזיאל לארגון ה"הגנה" בירושלים, שם למד באוניברסיטה העברית פילוסופיה ומתמטיקה, ועם הקמת האצ"ל, היה מראשוני חבריו. רזיאל עשה רבות להחדרת הצבאיות בקרב חברי הארגון והקפיד על סדר ומשמעת. אחת הבעיות הקשות בארגון הייתה היעדר ספרות צבאית בעברית, ואת החסר ניסה רזיאל למלא. הספר הראשון שהודפס בירושלים בשפה העברית היה "האקדח", פרי עטם המשותף של דוד רזיאל ואברהם שטרן (ונחתם בשם ד. ראש). היה זה ספר יסודי ומקיף, ובשנים הראשונות השתמשו בו גם מפקדים ומדריכים ב"הגנה".

באחד הימים באביב 1932 הוטל על רזיאל להרצות לפני קבוצה של נערות בבית-הספר שפיצר בשכונת הבוכרים. מנהלת בית-הספר, חנה שפיצר, הייתה בעלת השקפה לאומית ודתית עמוקה. היא נהגה להזמין מרצים, שרובם באו משורות האצ"ל ונושאי הרצאותיהם היו בעלי משמעות לאומית. חנה שפיצר אהדה את האצ"ל והעמידה את בניין בית-הספר, שכינויו המחתרתי היה "הארמון", לרשות המחתרת. בבניין נערכו פגישות וכן אימונים בנשק ובחצר הגדולה נערכו מסדרים ותרגילי סדר. מאוחר יותר נערכו בבניין גם קורסים ל"סגנים" (מפקדי כיתות). הבניין, שהוא המפואר והבולט ביותר בשכונת הבוכרים, נבנה ב-1905 על-ידי משפחת יהודיוף. מסופר כי כוונת המשפחה הייתה להכין בית, בו יוכל המשיח להתגורר ולקבל את אורחיו לכשיגיע לירושלים. בזמן מלחמת העולם הראשונה שכנה בבניין המפקדה של הצבא התורכי ובזמן שלטון הבריטים שימש הבניין כאכסניה לבית-הספר לבנות.

דוד רזיאל

רזיאל הופיע להרצאה בשעה היעודה, ובין המאזינות הייתה גם שושנה – בתה של המנהלת. לאחר ההרצאה ליוותה שושנה בת ה-15 את המרצה עד לשער האחורי, ומאוחר יותר סיפרה כי "הוא מצא חן בעיני מהרגע הראשון".⁴ כעבור שנה לערך הצטרפה שושנה לאצ"ל והקשר בין השניים הלך והתהדק. תחילה לא ראתה חנה שפיצר בעין יפה את הרומן המתקדם בין דוד לשושנה, אולם לאחר ששוחחה עם דוד והתרשמה מאישיותו וכוונותיו, הרשתה לבתה להמשיך להתראות איתו.

שושנה למדה בסמינר למורות, ולאחר שסיימה את לימודיה החלה לעבוד כמורה בבית-הספר לבנות, אותו ניהלה אמה. במקביל ללימודיה הייתה שושנה פעילה באצ"ל, אולם דוד מנע ממנה לצאת לפעולות מסוכנות בגלל אהבתו אותה. בשנת 1938 עבר רזיאל לתל-אביב, ובאחד הימים הזמין את שושנה לעשות את השבת בבית הוריו. באותה הזדמנות החליטו להינשא. הם נרשמו לנישואין במשרדי הרבנות ברמת-גן, והחופה התקיימה בי"ג בניסן תרצ"ח (14 באפריל 1938) בנוכחות מניין מוזמנים בלבד. את הערב בילה הזוג הצעיר בבית-מלון בתל-אביב בשם בדוי, ובערב המשיך דוד לכתוב מכתבים מוצפנים בענייני הארגון. את ליל הסדר, שחל למחרת היום, עשו בבית הוריו של דוד, ואת חול המועד בילו בירושלים בביתה של חנה שפיצר.

במוצאי החג הוזמנו חברי המפקדה ומספר קטן של ידידים, כולם חברי הארגון, למסיבת נישואין מחתרתית. דוד הקפיד מאוד שדבר הנישואין לא ייודע ברבים, כי חשש שמא הבולשת תעצור את שושנה ותחזיק אותה כבת ערובה. ואכן, כשנעצר דוד על-ידי המשטרה (ראה להלן) התברר לו לשמחתו כי אין הם יודעים מאומה על שושנה.

ב-17 במאי 1939 פרסמה ממשלת בריטניה מסמך הידוע בשם "הספר הלבן". במסמך זה קובעת הממשלה הבריטית את היעד המדיני לגבי ארץ-ישראל, לפיו:

שאיפת ממשלת הוד מלכותו היא הקמת מדינה פלשתינית עצמאית תוך עשר שנים, שתעמוד בקשרי אמנה עם הממלכה המאוחדת, שיהא בהם כדי לספק באופן המניח את הדעת את הצרכים המסחריים והאסטרטגיים של שתי הארצות בעתיד.

כדי להבטיח את אופייה הערבי של המדינה הפלשתינית, תוגבל העלייה באופן שמספר היהודים בארץ-ישראל לא יעלה על שליש מכלל האוכלוסייה. תוך חמש שנים

⁴ הסיפור על משפחות רזיאל ושפיצר מבוסס על ספרו של אריה נאור, דוד רזיאל.

תותר עלייתם של 75,000 יהודים "אם ירשה זאת כושר הקליטה הכלכלי", ועם תום תקופה זו "לא תורשה כל עלייה נוספת, אלא אם כן יהיו ערביי ארץ-ישראל נכונים להשלים עמה". נוסף להגבלת העלייה, מטיל המסמך גם גזרות באשר לרכישת קרקעות על-ידי יהודים ברוב חלקי הארץ: "אין עתה באזורים מסוימים מקום להעברות נוספות של קרקע ערבית, ואילו באזורים אחרים יש הכרח להגביל העברות קרקע כאלה, כדי שעובדי-האדמה הערבים יוכלו לקיים בידיהם את רמת חייהם הנוכחית וכדי שלא תיווצר אוכלוסייה ערבית גדולה של מחוסרי קרקע".

פרסום "הספר הלבן" עורר זעם רב בקרב היישוב היהודי. הכל ראו בזאת בגידה של הממשלה הבריטית בהתחייבויותיה כלפי העם היהודי ומתן פרס מדיני לפורעים הערבים. המוסדות הלאומיים הכריזו על שבתון כללי; כל החנויות ובתי השעשועים נסגרו ונערכו הפגנות המוניות ברחובות הראשיים של הערים הגדולות. לאחר ההפגנה בחיפה, הוזמן בנימין זרעוני (מפקד האצ"ל בעיר) אל פנחס רוטנברג. רוטנברג, מייסדה של חברת החשמל בארץ, זכה ליוקרה רבה בקרב היישוב, למרות שבאותה עת לא נשא בשום תפקיד ציבורי רשמי (לאחר הפרעות של 1929 שימש יושב-ראש הוועד הלאומי). בפגישה סיפר רוטנברג שהוא נמנה עם מתנגדי ההבלגה. כן סיפר שהוא עומד להיפגש עם ז'בוטינסקי בלונדון ולפני צאתו את הארץ הוא מעוניין להיפגש עם מפקד האצ"ל. הפגישה בין דוד רזיאל לבין רוטנברג תוכננה ליום השישי ה-19 במאי. רזיאל התכוון לעשות את השבת בחיפה יחד עם שושנה אישתו וביקש מחבר הארגון אפרים אילין להזמין עבורם חדר בבית-מלון מתאים על הכרמל. שושנה עמדה להגיע לחיפה בנפרד ולפגוש את בעלה במלון.

מאחר שבאותם ימים הציבו הבריטים מחסומים בדרכים, החליט רזיאל להשתמש בתחבורה אווירית. ב"שדה דב" שליד תל-אביב הוא עלה על מטוס שאמור היה לטוס לחיפה. המטוס סטה מדרכו ונסע לשדה התעופה לוד לחניית ביניים. כל הנוסעים ירדו מן המטוס והוכנסו לאולם ההמתנה, שם נתבקשו, כמקובל, להציג תעודה מזהה. כעבור כמה דקות, הופיעו שוטרים בריטיים ועצרו את דוד רזיאל.

באותו יום שישי אחר הצהרים נסעה שושנה במכונית מתל-אביב לחיפה, ומיד עם הגיעה, שמה פעמיה לפגוש את בעלה. בכניסה למלון התברר לה שדוד לא הגיע כלל. למחרת היום חזרה שושנה לתל-אביב ושם התברר לה שדוד נעצר.⁵

עם מעצרו של רזיאל, נתמנה חנוך קלעי, ממלא מקומו, לראש המפקדה. אברהם שטרן, ששהה אותה עת בפולין, נקרא חזרה ארצה והועמד בראש מחלקת ההסברה. יתר חברי המפקדה המשיכו לכהן בתפקידיהם ללא שינוי. בישיבה הראשונה של המפקדה בראשותו של קלעי, הוחלט להגביר את פעולות התגובה נגד הערבים ואף לפתוח בחזית שנייה נגד השלטון הבריטי בארץ בתגובה לפרסום "הספר הלבן". לפי

⁵ אריה נאור, דוד רזיאל, עמוד 210.

הנוהג שהיה קיים באצ"ל, לא קוימו התייעצויות עם המפקד שהיה נתון במעצר, ורזיאל לא שותף בהחלטות המפקדה הראשית. בפעולות התגובה נגד הערבים השתתפו גם בנות, והראשונה מביניהן הייתה אסתר רזיאל-נאור.

אסתר רזיאל-נאור, בֵּיתָם של מרדכי אברהם רזיאל (רוזנסון) ואשתו בלומה, שניהם מבתי רבנים ולמדנים, שהתגוררו בעיירה סמורגון שבפלך וילנה (ליטא). ב-11 בנובמבר 1910 נולד בנם הבכור דוד, ושנה לאחר מכן נולדה הבת אסתר. שפת הדיבור בבית הייתה עברית וההורים סירבו בתוקף לדבר בשפת היידיש שהייתה נהוגה אז באירופה המזרחית. בשנת 1914 עלתה המשפחה ארצה, והאב שימש מורה בבית-ספר יסודי בתל-אביב (הוא לימד תנ"ך, תלמוד ועברית). בזמן מלחמת-העולם הראשונה גורשה משפחת רזיאל על-ידי התורכים למצרים, יחד עם אלפי יהודים שהחזיקו באזרחות זרה. ממצרים נדדה משפחת רזיאל לרוסיה, ובשנת 1923 חזרה לארץ-ישראל. האווירה בבית רזיאל הייתה דתית-לאומית, וההורים העדיפו את הזרם הרביזיוניסטי על-פני הזרם של הציונות הדתית, שהייתה מתונה לטעמם.

אסתר למדה בסמינר למורים בתל-אביב, ולאחר שסיימה את לימודיה עברה לירושלים, שם לימדה בבית-ספר בשכונת תלפיות. לא חלף זמן רב ואסתר הצטרפה לאצ"ל, לא במעט בזכות אחיה דוד שהיה כבר פעיל בארגון.

אסתר רזיאל נאור

צורפתי לפלוגה של בנות ועסקנו באימונים. בלילות היינו נפגשות באחת הכיתות בבית-הספר "למל". הכניסה למקום הורשתה רק לאלה שהשתמשו בסיסמה. בחדר, שחלונותיו היו מואפלים, דלק נר אחד בלבד ולאורו למדנו את תורת

האקדחים. לפעולות היינו מופיעות בתלבושת ספורט מיוחדת ובנעלי ספורט. בשבתות עסקנו בתרגילי סדר על מגרש "מכבי" בירושלים.⁶

כדי לחסוך בהוצאות, גרה אסתר אותה שנה עם דוד אחיה בחדר אחד (היום מעורר סיפור זה הרמת גבה, אך באותם זמנים של מחסור בכסף, היה זה מקובל). הוא למד באוניברסיטה, והיא עסקה בהוראה, בבית-ספר יסודי. החדר שימש גם מקום מפגש לפעילי האצ"ל וכן כמחסן נשק לעת מצוא. במקביל לפעילותה באצ"ל הדריכה אסתר גם בבית"ר. היא הקפידה מאוד שלא לנהל תעמולה בבית-הספר בו לימדה, אולם די היה בהופעה אחת שלה עם סיכת בית"ר בבגדה כדי שיפטרוה מן העבודה. כתוצאה מן הפיטורים חזרה אסתר לתל-אביב ושם צורפה, בשנת 1934, לקורס "סגנים" בפיקודו של אהרון חייכמן ("דב"). הקורס נמשך כשנה ובמהלכו יצאו החניכים לאימונים מרוכזים במחנה ליד חדרה וכן למטווח ברובים במשק קלמניה שליד כפר-סבא.

בשנת 1936 פרצו כידוע פרעות בארץ, שנמשכו למעלה משלוש שנים. כאמור, קראו המוסדות הלאומיים להבלגה, אולם באצ"ל גברו קולות התגובה הצבאית נגד הערבים. בין יתר ההכנות שנעשו לקראת פעולות התגובה, נשלחה אסתר לבית-החולים "הדסה" בתל-אביב כדי להשתלם בקורס לעזרה ראשונה. את הקורס ניהל חבר הארגון ד"ר יוסף פעמוני שהיה בקטריולוג במקצועו ובעל השכלה רפואית. לאחר גמר ההשתלמות החלה אסתר ללמד בנות בארגון את מקצוע העזרה הראשונה.

הפעולה הראשונה בה לקחה אסתר חלק באה בתגובה לזריקת רימון מתוך רכבת, שעשתה דרכה ליפו, אל רחוב הרצל בתל-אביב, שהמה אותה שעה מאדם. מן ההתפוצצות נהרג ילד קטן ומספר אנשים נפצעו. היה זה באוגוסט 1936, ובנימין זרעוני קיבל אישור לבצע פעולת תגמול. על הפעולה מספרת אסתר בעדותה:⁷

באותו יום קיבלתי קשר, כי עלי להתייצב בשעה 5 לפנות בוקר בביתו של עזריאל בנצינברג וכי משם נצא לפעולה לשבירת ההבלגה. כשהגעתי למקום מצאתי שם את מפקד הפעולה, בנימין זרעוני, סגנו עזריאל בנצינברג וכן את אריה בן-אליעזר שהיה נהג המונית, שבה העבירו את הכלים למקום הפעולה.

הכלים הוכנסו למכונית ואנו יצאנו לדרך. משהגענו לגשר שלוש (מתחתיו עוברת הרכבת העושה את דרכה מתל-אביב ליפו), הוכנסה המכונית לאחת החצרות והאנשים נכנסו לחצר אחרת, שגדרה גבל עם המסילה. משעברה הרכבת

⁶מכון ז'בוטינסקי, עדות אסתר רזיאל נאור.
⁷שם, שם.

מתחת לגשר, המטרנו עליה מטר יריות ואף נזרקו מספר רימונים. לאחר מכן נאספו הכלים והוכנסו מתחת למושב המכונית ואני נסעתי להחזירם למקום האיחסון.

למותר להוסיף את הרגשתי אני. הייתי הבת היחידה שהשתתפה בפעולה, שכן נבחרתי מקרב פלוגה שמנתה 120 איש. כשחזרתי מהפעולה לבית-החולים, לעבודתי, ושמעתי את האנשים מדברים על המקרה, נתמלא לבי הרגשה נעימה. רבים דיברו בשבחה של הפעולה ובברכה הטמונה בה ובתוצאותיה.

אותו בוקר ניסה מוכר ירקות ערבי לחצות את מעבר פסי הרכבת. קהל זועם שהתאסף סביבו הכה אותו מכות קשות. הערבי, שהיה כולו זב דם הובא לתחנה שבה שרתתי. איש מהעובדים, הן הרופאים והן האחיות, לא ניגשו לפצוע על-מנת לטפל בו. משראיתי זאת ניגשתי לפצוע והגשתי לו את הטיפול הדרוש לפי מיטב ידיעותיי, שרכשתי עד אז בקורס לעזרה ראשונה. לאחר מכן כינס הרופא הראשי את העובדים, ציין את התנהגותי שהייתה בסדר וגינה את שאר העובדים. לשאלת חבריי ענית, שאויב פצוע הוא קודם כל אדם, ויש להתייחס אליו כאל אדם. אולם המיוחד בכל הפרשה הזאת היה שדווקא אדם שחזר זה עתה מפעולת תגמול נגד הערבים טיפל בפצוע, בה בשעה שאחרים נמנעו מלעשות זאת.

ככל שגברו פעולות התגמול של האצ"ל, במיוחד לאחר ה-14 בנובמבר 1937, התרחבו שורות הארגון וגדלה התמיכה בו. האצ"ל גדל והתעצם מבחינה כמותית ואיכותית. בצד התפתחות זו גדלו גם האמצעים הכספיים של הארגון אשר אפשרו לו להרחיב את משימותיו. בין שאר פעולות ההתרחבות יש לייחד מקום נכבד להקמת משדר שהפך להיות שופרו של האצ"ל.

את המשדר בנה המהנדס משה שלימק, מאוהדי המחותרת, ולידו עזר המפקד יהודה נאור. ה"תחנה" לא הייתה אלא מכשיר פרימיטיבי הנתון במזוודה קטנה, נוחה לטלטול, שממנה השתלשל חוט ובקצהו – מיקרופון. את המכשיר, שכונה בחיבה "הקאטארניקה" (כינוי ביידיש למכונית ישנה נושנה), ניתן היה להפעיל על-ידי חיבורו לרשת החשמל.⁸ התוכנית הראשונה שודרה ב-9 במרס 1939 מדירתו של בנימין גורביץ בקריית אריה, והקריינית הראשונה הייתה אסתר רזיאל. על חוויותיה היא מספרת בעדותה:⁹

הוטל עלי לבצע את תפקידי ללא כל הכשרה מוקדמת, ורק הניסיון והזמן היו מוֹרִי. מוצפת התרגשות בל תתואר אחזתי בידי את קופסת המתכת, אותה קופסה שבאמצעותה הועבר דבר הארגון לאוזני העם. הפתיחה כללה את

⁸ משה שטיין, ה"קונצרט" במחתרת, עמוד 40.

⁹ מכון ז'בוטינסקי, עדות אסתר רזיאל נאור.

הפיסקה החוזרת: "קול ציון הלוחמת! קול ציון המשתחררת! כאן תחנת השידור של הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל!"
 בסיום השידור היה כתוב השיר "חיילים אלמונים". ההוראה הייתה לקרוא אותו מן הכתב, אולם בשל ההתרגשות הרבה שאחזה בי, שרתי אותו. למחרת נודע לי כי רבים מחברי הארגון הכירו את קולי בשעת השירה ונאסר עלי לחזור שנית על מעשה זה.
 היה קושי רב באיחסון המשדר ובהשגת מקומות שידור. היינו נודדים ממקום למקום. שידרנו מדירות פרטיות, ממחסנים, ממשרדים וממרתפים, והדבר היה כרוך בסיכון רב.

לפני השידורים הופצו כרוזים שקראו לקהל להאזין להם. הם כללו הודעה על זמן השידור, על התאריך ועל אורך גל התחנה. לאחר השידור היה תוכנו מתפרסם בכרוזים שהודבקו על קירות הבתים. השידורים נערכו פעמיים או שלוש פעמים בשבוע, וכדי למנוע מן המשטרה לאתר את מקום השידור, היו השידורים קצרים, כעשר דקות, ונערכו בכל פעם ממקום אחר. השידורים כללו בדרך כלל סקירות אקטואליות וכן הודעות מטעם המפקדה על פעולות הארגון. את החומר כתבו דוד רזיאל וכן ד"ר ייבין, שתרם הרבה למערכת ההסברה.
 עד הפילוג של אברהם שטרן ביולי 1940 (ראה להלן), הייתה אסתר רזיאל הקריינית היחידה. לאחר מכן הצטרף אליה משה שטיין כקריין וכעוזר ליהודה נאור, שהיה אחראי לשידורים עד למעצרו.

לאחר הפילוג שימשה אסתר כמפקדת פלוגת הבנות בסניף תל-אביב וכמדריכה בקורסים ל"סגנים" (מפקדי כיתות). היא הייתה גם חברה במפקדה שהרכיב יעקב מרידור לאחר נפילתו של דוד בעיראק (ראה להלן).

אסתר רזיאל נשארה קשורה לשידורים עד מעצרה ב-2 במרס 1944. באותו יום נתבקשה להשאיר את המשדר בביתה ללילה אחד בלבד. אולם דווקא באותו לילה הוקף הבית בשוטרים, ובחיפוש שנערך נמצא המשדר. אסתר הובאה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם, בעוד בעלה, יהודה נאור, נלקח לבית-הסוהר בעכו ולאחר מכן למחנה המעצר בלטרון. מאוחר יותר נשלח למחנה המעצר באפריקה, שם שהה ארבע שנים ושוחרר רק עם הקמתה של מדינת ישראל.

אסתר השאירה בבית הוריה שני ילדים קטנים: דוד בן השלוש ואריה בן השנה וחצי. כאשר הוריה הזקנים באו לבקרה, ביקשה מהם אסתר לא להביא את הילדים לביקור. היא חששה מפני הרושם הקשה שעלול הביקור להשאיר על הילדים. כיצד תוכל להסביר להם את הימצאותה בבית-הסוהר, בעוד אבא מוחזק במחנה המעצר בלטרון.

אסתר הייתה בהריון כאשר הוכנסה לבית-הסוהר בבית-לחם. לאחר שבעה חודשי מעצר, כאשר התקדם הריונה, שוחררה אסתר ב-18 באוגוסט 1944 (ערב ראש השנה), וכעבור זמן קצר ילדה בת ושמה אפרת (היא בית-לחם). על אסתר הוטל מאסר בית, היה עליה להתייצב במשטרה שלוש פעמים ביום ולהישאר בביתה משקיעת החמה ועד זריחתה. היא נלקחה לחקירה מפעם לפעם, ולאחר ההתקפה על מלון המלך דוד (ב-22 ביולי 1946) נעצרה שוב ונשלחה למחנה המעצר בלטרון ב', שם שהתה מספר שבועות. לאחר ששוחררה המשיכה המשטרה בשמירה קפדנית עליה, ולכן נמנע ממנה להמשיך בפעילות מחתרית.

לאחר החלטת האו"ם מה-29 בנובמבר 1947 על חלוקתה של ארץ-ישראל לשתי מדינות, יהודית וערבית, חזרה אסתר לפעילות בתחנת השידור של האצ"ל. באותו זמן הורחבה פעולת התחנה והוחל בסדרת שידורים מיוחדים לנוער שנקראו "קול ציון הלוחמת לנוער". בשיתוף עם שולמית כצנלסון ערכה אסתר תוכניות מגוונות שהיו ערוכות בצורת תסכיתים ולעיתים אף בליווי מקהלה ורקע מוסיקלי (תקליטים). לאחר קום מדינת ישראל, הצטרפה אסתר רזיאל נאור ל"תנועת החרות" ושרתה מטעמה כחברת כנסת החל מהכנסת הראשונה ועד השביעית. לוחמת נוספת שלקחה חלק פעיל בפעולות התגובה של הארגון הייתה בת-ציון קרמין.

בת-ציון קרמין לבית נאמן, משפחה ותיקה בארץ, נולדה בשנת 1918 בפתח-תקוה, ובהיותה בת שש עברה משפחתה לתל-אביב. בת-ציון למדה ב"בית-הספר היסודי לבנות" בשכונת נווה-צדק ואחר-כך בבית-הספר התיכון למסחר ברחוב גאולה.

האווירה בבית הייתה לאומית, ובהשפעת האח הבכור, מיכאל נאמן, הצטרפה בת-ציון לבית"ר. בשנת 1934, בהיותה בת 16, התגיסה בת-ציון לאצ"ל ביחד עם אחותה דבורה. מפקדת פלוגת הבנות הייתה רעיה ליברמן-ליסגורסקי. המפקדת הישירה של בת-ציון הייתה רחל רסקין-ברון, ולאחר מכן רחל כץ. ביחידה זו היו גם בלהה מילשטיין, עדה שטקליס וציפורה ורדי. בתחילת שנת 1937 נשלחה בת-ציון לקורס סגנים, שבמהלכו חל הפילוג של תהומי. מפקד הקורס היה אהרון חייכמן ("דב") וסגנו היה ירחמיאל הלוי. לאחר סיום הקורס שימשה בת-ציון מפקדת יחידת בנות ברמת-גן אולם המשיכה להתגורר בתל-אביב.

בת-ציון קרמין

ב-14 בנובמבר 1937 הוזמנה בת-ציון לביתו של נסים כהן, אחד המפקדים הבכירים באצ"ל, והוטל עליה להעביר מזוודה עם נשק לירושלים ולמסור אותה יחד עם מכתב לאדם שימתין בתחנה הסופית של "אגד". בת-ציון נסעה לתחנת "אגד" בתל-אביב, המזוודה הועמסה על גג האוטובוס ואת המפתחות הכניסה לתיק היד. על חוויות הנסיעה מספרת בת-ציון:¹⁰

שמתי לב שלידי באוטובוס יושב יוסף דוקלר שהיה מוכר לי כאחד המפקדים באצ"ל. נסענו ולא החלפנו מילה זה עם זה. כשהגענו לירושלים והתקרבו לתחנה הראשונה במחנה יהודה, הרגשנו בתכונה בלתי רגילה. המקום היה מלא חיילים בריטים שחסמו את המעבר. הבנתי שמשהו קרה וההרגשה הייתה מאוד לא טובה. דוקלר פנה אלי ולחש לי "את לא מכירה אותי". הבנתי שאני לעצמי והתכוננתי לגרוע ביותר. האוטובוס עצר, חיילים בריטים עלו והתחילו לסרוק אותנו ולבחון את הנוסעים שהיו ברובם מבוגרים. כעבור זמן קצר, שנראה בעיניי כנצח, ירדו החיילים מן האוטובוס והורו לנהג להמשיך בדרכו. את דוקלר לא ראיתי יותר, כנראה שירד בתחנה במחנה-יהודה. האוטובוס המשיך לתחנה הסופית ברחוב יפו, כאשר לאורך כל הדרך היו הרחובות ריקים מאדם ורק שוטרים וחיילים בריטים נראו מסתובבים. עצרנו בתחנה הסופית ומיד ראיתי את דוד רזיאל שעמד כולו מתוח ופניו חיוורות. הוא

¹⁰ ראיון המחבר עם בת-ציון קרמין.

סימן לי להתקרב אליו ומסרתי לו את המכתב. הוא הורה לי להעביר את המזוודה, שהורדה בינתיים מגג האוטובוס, לכתובתה של שושנה שפיצר, עזר לי להיכנס למונית והסתלק מן המקום. הגעתי לכתובת שמסר לי דוד רזיאל ומסרתי את המזוודה לשושנה, שאותה הכרתי מפגישות קודמות. מיד חזרתי לתחנת האוטובוס המרכזית של "אגד" וחזרתי בשלום לתל-אביב. רק מאוחר יותר נודע לי שאנשי ירושלים החליטו לא לחכות לנשק שהעברתי מתל-אביב ויצאו לפעולת תגמול עם הכלים שהיו ברשותם.

בת-ציון השתתפה במספר פעולות תגמול שנערכו בקצה שוק הכרמל בתל-אביב, הגובל ביפו, וכן בהתקפות על כפרים ערביים בסביבה. תפקידה היה להמתין בקרבת מקום כדי לקבל את הנשק לאחר השימוש בו ולהעבירו למקום מבטחים. פעולות התגמול נערכו בדרך כלל בשעות החשיכה, אולם אחת מהן נערכה לאור היום. הייתה זו התקפת ירי על אוטובוס שהוביל פקידים ערבים מיפו אל בית-המדידות הממשלתי, ששכן ברחוב יהודה הלוי פינת רחוב שינקין. הפעולה בוצעה על-ידי צוות של שלושה מפקדים – אריה יצחקי, יצחק לייבוביץ ובת-ציון. אריה יצחקי שכב בחצר בית ברחוב שינקין מספר 74, בעוד בת-ציון ולייבוביץ המתינו לו על אופנוע ברחוב אנגל הסמוך. כאשר עבר האוטובוס, בשעה 7 בבוקר, נשמעו מספר יריות ולאחריהן נשתרר שקט. אריה יצחקי חצה את החצר ורץ לעבר רחוב אנגל עם תת-מקלע בידו. הוא מסר את הנשק לבת-ציון, ולאחר שהכניסה אותו אל מתחת למעיל שלבשה, קפצה על האופנוע עליו רכב לייבוביץ, והשנים התרחקו מן המקום, בעוד דיירי הבתים בסביבה עומדים על המרפסות ולא מאמינים למראה עיניהם.

על אשר אירע באותו בוקר, כותב עיתון "הארץ" מיום 24 ביולי 1938:

בשעה 07:10 כשהופיעו שני אוטובוסים מן החברה הלאומית ביפו, שהובילו פקידים ערבים ונוצרים העובדים במחלקת המדידות ברחוב יהודה הלוי פינת רחוב שינקין, נורו אליהם לפתע כ 14 יריות מן המארב. שלושה כדורים פגעו בשימשה הקדמית של אוטו פרטי לבן שעמד ליד המדרכה. הכדורים נתקעו בתוך ריפוד המושב של הנהג, והמשטרה הוציאה משם את הקליעים. כדור אחד פגע בגדר של הבית ממול ועוד 4 כדורים – בקיר הבית מתחת לחלון שתריסו היה מורד. שלושה כדורים פגעו באחד האוטובוסים, ומאחד מהם נפצע קל ברגלו אחד הפקידים, שהועבר תחילה לבית המדידות ואחר כך ליפו. את האוטובוסים ליוו שני שוטרים בריטיים.

המשטרה הגיעה כעבור זמן קצר למקום. מן החקירה התברר שהירות באו מן החצר של הבית מספר 74 ברחוב שינקין. מוסרים שהיו שני אנשים שירו ואחר כך ברחו לרחוב אנגל ושם נעלמו עקבותיהם...

באוטובוס נסעו 34 איש. כדור אחד פגע בגוף האוטובוס אולם לא חדר פנימה. כדור שני חדר לתוך האוטובוס ופצע באופן קל את אליאס אוואד מיפו. המשטרה מצאה במקום 6 תרמילים ריקים. את השאר לא מצאו. כפי שמוסרים נמלטו היורים באופנוע שחיכה להם ברחוב אנגל.

מאוחר יותר סיפר אריה יצחקי כי בגלל מעצור במקלע, הוא ירה רק ירייה אחת. מכאן ניתן להסיק כי חלק ניכר מן התרמילים שנמצאו במקום היו של השוטרים שירו ללא הבחנה.

בבית נאמן נהג לבקר יוסף קרמין, שהיה חברו של מיכאל, אחיה הבכור של בת-ציון. יוסף ומיכאל היו חברים באצ"ל ונהגו להסתודד ואף להעביר האחד לשני חבילות מסתוריות. קרמין שם עינו בבת-ציון (שהייתה צעירה ממנו בשמונה שנים), החל מחזר אחריה והם הפכו ל"חברים". קרמין היה מפקד בכיר בארגון ובשנת 1938 נשלח לאירופה לעסוק שם בענייני העלייה הבלתי לגאלית. ביקוריו בארץ היו קצרים והפרידה בין השנים נעשתה קשה עליהם יותר ויותר. באחד הביקורים, הזמין יוסף את בת-ציון להצטרף אליו בשובו לאירופה ובקיץ 1939 נסעו השניים לאיטליה. בת-ציון חזרה ארצה כעבור שבוע ימים, בעוד יוסף המשיך את דרכו לפולין. מלחמת-העולם השנייה מצאה את יוסף בוורשה ובעזרת איילה (לילי) שטרסמן הצליח לטוס לאיטליה ובאמצע אוקטובר חזר ארצה. מיד עם שובו נעצר בידי הבריטים והובא למחנה המעצר בצריפין, אולם כעבור זמן קצר שוחרר, הוטל עליו מעצר בית והיה עליו להישאר בביתו משקיעת החמה ועד הזריחה

בדצמבר 1939 נישאה בת-ציון ליוסף קרמין ושניהם המשיכו את פעילותם באצ"ל עד לפילוג של אברהם שטרן, שהתקיים ב-17 ביולי 1940 (ראה להלן). הפילוג היה נורא, אכל כל חלקה טובה בארגון וגרם לכעס ותסכול. הזוג קרמין העריכו מאוד הן את רזיאל והן את שטרן, וכמחאה על תסכולם ועל ההרס הרב שנגרם על-ידי הפילוג, פרשו מכל פעילות.

אָמָה נחמה גרמנט לבית זוסמן נולדה בריגה (לטביה) בשנת 1916. הבית היה דתי, ובין שבעת הילדים שהיו כולם חילונים, רק אח אחד היה ציוני. שפת הדיבור בבית הייתה רוסית (שהייתה שפה רשמית בנוסף ללטבית) ואת השפה העברית למדה אמה בבית-הספר היהודי בעיר. מאוחר יותר ביקרה בגימנסיה, שם למדה את

השפה הגרמנית. בגיל 16, הצטרפה לבית"ר, שם שמעה על התחדשות היישוב היהודי בארץ-ישראל. בבית"ר עברה קורסים שונים ועסקה בהדרכת ספורט. לאחר שעברה הכשרה חקלאית, עלתה בשנת 1936 ארצה לבדה, מאחר ויתר בני המשפחה העדיפו להישאר בלטביה. בארץ הצטרפה לפלוגת הגיוס של בית"ר בזכרון-יעקב, שם נפגשה עם קבוצה של בית"רים שעלו מחרבין (סין) שדיברו ביניהם רוסית, דבר שהקל על קליטתה. כעבור זמן קצר הצטרפה לאצ"ל, כפי שעשו גם יתר חברי פלוגת הגיוס. הימים ימי הפרעות שפרעו הערבים ביהודים והאצ"ל הצטרף לשמירה על היישוב היהודי.

אמה נחמה גרמנט

עם ריבוי הפגיעות ביהודי העיר העתיקה, הוחלט בראשית 1937 להקים פלוגה מיוחדת, "פלוגת הכותל", שתשהה במקום דרך קבע ותגביר את ביטחון תושבי הרובע היהודי. חברי הפלוגה היו עובדים במשך היום לפרנסתם, ובערב עסקו בשמירה ובאימונים צבאיים כדי להכשיר את עצמם לפעול במסגרת האצ"ל. הם עסקו בכל מיני עבודות: במחצבות, בבניין, בסלילת כבישים ואף בשמירה ובנוטרות, בעוד הבנות יצאו לעבוד במשק-בית ובמלצרות. בלילה דאגו לביטחונם של היהודים שנהגו להתפלל ליד הכותל המערבי.

אמה התנדבה לעבור לירושלים, הייתה בין מייסדי "פלוגת הכותל" ונהגה לפקוד את הכותל יחד עם הבנים מדי יום שישי. בתקופה הראשונה הייתה אמה הבת היחידה, אולם בסוף 1937, כש"פלוגת הכותל" מנתה 24 חברים, עלה מספר הבנות לשש. הימצאותה של הפלוגה בעיר העתיקה הגבירה את ביטחון היהודים במקום והגנה עליהם מפני התקפות הערבים. קרה לא פעם שחברי "פלוגת הכותל" היו מעורבים בחילופי יריות; בליל שבת, ה-29 באוקטובר 1937, נפתחה אש לעבר

היהודים שחזרו מתפילה ליד הכותל המערבי בליווי משמר של אנשי הפלוגה. צעיר מן העיר העתיקה, אהרון אלקבץ, נורה ונהרג במקום ושני חברי הפלוגה, גוטמן (גוטקה) רבינוביץ ושלמה רוזנצוויג, נפצעו קשה. לגוטמן רבינוביץ, שנועד לשמש כעבור זמן קצר מפקד הפלוגה, נאלצו הרופאים לקטוע את הרגל מעל לברך, והוא המשיך ללכת בעזרת פרוטזה.

קיומה של פלוגת הכותל היה לצנינים בעיני השלטונות הבריטיים. קציני משטרה נהגו לערוך חיפושים בבית הפלוגה, התרו בחבריה שלא יניפו את דגל הלאום על הבית וכן אסרו עליהם לצאת בקבוצות גדולות משלושה אנשים, כל זאת בטענה שהדבר מרגיז את הערבים ומהווה פרובוקציה. המשטרה הידקה את הפיקוח על צעדי החברים ובאמצע 1938 נעצרו כמה מהם ורק לאחר חקירה שוחררו לביתם. יום אחד הגיעה לבית הפלוגה יחידת שוטרים, הוציאה את החפצים, ניתקה את החשמל, נעלה את הבית ועל הדלת תלתה מודעה, שהוטבעה בחותמת שעווה, לאמור: "בפקודת מושל המחוז, הבית מוחרם לפי חוקי החירום".

בכך תמה פרשת "פלוגת הכותל" בעיר העתיקה.

בשנת 1938 נשלחה אמה לקורס "סגנים" שנערך בבית-הספר שפיצר ("הארמון") ועם סיומו הייתה למפקדת. אמה השתתפה בפעולות התגובה של האצ"ל בירושלים, והצטרפה לאחת החוליות שהתנקשה בערבים. כל חולייה הייתה מורכבת משלושה משתתפים: אחד העביר את הנשק לפני הפעולה, האחר היה היורה או הרמן והשלישי סילק את הנשק לאחר הפעולה. תכליתה העיקרית של חלוקה זו הייתה שאם ייתפס המתנקש עצמו, לא יימצא בידו נשק. בנוסף לזאת שימשה אמה כעוזרת למחסנאי הראשי (רפאל סבן) ועסקה רבות בתחזוקת מחסני הנשק ובהעברת נשק ממקום למקום. עקב עבודתה זו הפכה אמה לבקיאה בפירוק והרכבה של כל סוגי הנשק שהיו בידי האצ"ל באותם ימים.

בזמן שהותה בזכרון-יעקב הכירה אמה את נתן (ניקו) גרמנט מעולי חרבין. ניקו היה חבר בפלוגת העבודה בראש-פינה ובשנת 1937 בא לביקור בזכרון-יעקב, וכך נפגשו לראשונה. ניקו עבר מראש-פינה לירושלים, והשניים נפגשו בשנית. בשנת 1938 נשא ניקו את אמה לאישה. הזוג הצעיר התגורר בירושלים, אולם ניקו, שעבד בחברת האשלג בים-המלח, נהג לבוא הביתה רק אחת לכמה שבועות, כפי שנהגו יתר העובדים בים המלח. במרס 1941 נולדה לזוג גרמנט בת ושמה יעל.

באחד מלילות אפריל 1944, לאחר שאמה חזרה מהצגת תיאטרון, נשמעו דפיקות בדלת ולדירה נכנסו שוטרים בליוויית שוטרת. הם ערכו חיפוש בבית ולאחר שלא מצאו דבר, ביקשו מאמה להילוות אליהם לתחנת המשטרה. לשאלת אמה "מה יהיה עם הילדה", ענו לה כי היא יכולה לקחת את הילדה אתה כיוון שהיא מוזמנת רק לחקירה. אולם לאחר החקירה הודיעו לה כי הוחלט לשלוח אותה למעצר וזאת לפי החוק לשעת חירום המאפשר לעצור אדם ללא משפט. בליוויית משמר כבד, החזירה

אָמה את הילדה הביתה. מאחר שלאמה לא הייתה כל משפחה בארץ, היא נאלצה להשאיר את יעל לטיפולה של ג'ניה לוין, חברה טובה שמוצאה מריגה, אותה הכירה בארץ-ישראל, ומוצאן המשותף תרם רבות לידידות ביניהן. ג'ניה טיפלה ביעל כאם עד שחרורה של אמה מבית-הסוהר. ביום מעצרה של אמה בא במקרה ניקו לביקור בירושלים ומצא את הבית הפוך כתוצאה מן החיפוש שנערך בו. הוא הספיק לפגוש את אמה והשניים החליפו ביניהם מספר משפטים ברוסית. השוטר שהגיעה עם אָמה הפרידה בין השניים ואָמה נלקחה אחר כבוד לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם. כעבור מספר ימים נודע לניקו כי שוטרים חיפשו אותו במחנה של חברת האשלג בים-המלח. ניקו התייצב בפני אליהו לנקין, ששימש מפקד מחוז ירושלים, ויחד החליטו כי על ניקו לעזוב מיד את ירושלים. הוא הועבר לפתח-תקוה ונתמנה מפקד הח"ק (חיל הקרב) בפתח-תקוה וברמת-גן. בדצמבר 1944 נעצר ניקו בפתח-תקוה ונשלח למחנה המעצר באפריקה, וכל אותה עת הייתה יעל הקטנה בת השלוש אצל ג'ניה לוין.

אָמה לא הייתה האימא היחידה בבית-הסוהר לנשים בבית-לחם. גם צילה עמידרו, טובה סבוראי (חברת לח"י) ואסתר רזיאל-נאור היו אמהות לילדים, אלא שאָמה הייתה היחידה ללא משפחה בארץ, ולא היה מי שיבקר אותה או יביא את הילדה יעל לביקור (ג'ניה שטיפלה ביעל במסירות חששה להביא את הילדה לביקור בבית-הסוהר). היחידי שביקר את אָמה בבית-הסוהר היה עורך-הדין אשר לויצקי, אָתו הייתה אמה בקשר בענייני האצ"ל עוד לפני שנעצרה. לויצקי נעתר לבקשתה של אָמה ובביקורו הבא הביא אתו את יעל. האם הורשתה לשוחח עם בָתה בגינה, והפגישה הייתה נרגשת מאוד. כמובן שהילדה שאלה מדוע אימא לא חוזרת הביתה ואָמה הסבירה לה שהמשטרה אסרה אותה על לא עוול בכפה. עוד הסבירה לה כי המשטרה רוצה לאסור גם את אבא, ולכן עזב את ירושלים והיא אינה יכולה לראות אותו. אָמה מספרת בעדותה שהילדה לא בכתה והקשיבה בשקט להסבריה של אימה. שנה שלמה בילתה אמה בבית-הסוהר בבית-לחם, ולמרות שהוטל עליה מעצר בית לאחר שחרורה, חידשה את פעילותה במחתרת. לפרנסתה עבדה כפקידה בחברת החשמל הירושלמית.¹¹

במרס 1948 הצליחו שישה עצירים, וניקו ביניהם, לברוח ממחנה המעצר בקניה. ניקו הגיע לפריס, וחזר ארצה רק לאחר הקמתה של מדינת ישראל. ניקו גרמנט נתמנה מפקד גדוד האצ"ל בירושלים, בעוד אישתו אָמה הייתה מפקדת בסיס הבנות בעיר.

¹¹ מכון ז'בוטינסקי, עדות אמה גרמנט.

חנה בן אליעזר הייתה חברה נוספת ב"פלוגת הכותל". חנה לבית וינטר ילידת פולין, הצטרפה בגיל צעיר לבית"ר. בשנת 1936 עלתה ארצה וזכתה לקיים את צו הגיוס הבית"רי שקבע כי כל בית"רי חייב בשתי שנות שירות. מיד לאחר עלייתה, הצטרפה לפלוגת הגיוס בראש פינה. על הערב הראשון לבואה כותבת חנה:¹²

הייתי מוקסמת מהנוף הנהדר של הרי הגליל. הר החרמון כולו שטוף עדיין קרני אודם של השמש השוקעת – הייתה זו תמונה מרהיבת עין. היו אלה ימי הפרעות ומצב הביטחון גרם לכך שאנשי הפלוגה יחד עם בני ראש-פינה היו יוצאים לילה לילה לשמירה.

חברי הפלוגה עסקו בקטיף הטבק ובמסיק הזיתים, עבודות שבמשך עשרות שנים עסקו בהם הערבים, אולם בגלל המצב הביטחוני, הוחלפו הפועלים הערבים ביהודים. המצב הכלכלי של הפלוגה לא היה טוב, ובחורף הורגש חוסר עבודה. כדי למלא את החסר, הוחלט שהבנות יצאו לעבוד במשק-בית אצל איכרי המושבה. על חוויותיה בעבודת משק הבית מספרת חנה:¹³

היה זה המבחן הראשון והקשה עד מאוד בגלל הדרישה למאמץ פיסי שלא הייתי רגילה אליו. נהגתי לקום בשעה 4 לפנות בוקר וללוש גיגית גדולה של בצק, כדי להספיק ולאפות את הלחם עבור רוב תושבי המושבה. לאחר מכן היה עליי לחלוב שתי פרות, אשר משום מה לא חיבבוני והירבו לבעוט ברגלי. כל יום היה עליי להוציא את הזבל ולשטוף את הרפת וכן לעסוק בכל עבודות הבית, שנמשכו עד הערב. בעלת הבית בראותה את חריצותי ומאמציי להשביע את רצונה, הציעה לי עבודה נוספת: לערבב את זבל הפרות עם תבן על-ידי רקיעה ברגליים ולאחר מכן להכין צורות של פיתות ולהניחם על גג הרפת עד שיתייבשו. חומר זה שימש במקום עצים לחימום מים לכביסה. אני סירבתי, כי הייתי קרובה להתמוטטות עקב העבודה הקשה שבה עבדתי. אין פלא שרק בנות מעטות החזיקו מעמד בעבודת משק הבית.

בנוסף לעבודה בשדה ושמירה בלילות, עסקו חברי הפלוגה גם באימונים במסגרת האצ"ל. בערבים היו מתווכחים על הדרך שיש לנקוט עקב התקפות הערבים, והרוב היו בדעה שיש לנטוש את מדיניות ההבלגה ולהתחיל בפעולות תגובה. לא פלא הוא שדווקא מהפלוגה של ראש-פינה יצא שלמה בן-יוסף, שהיה עולה הגרדום היהודי הראשון. "שלמה התלונן בפני", מספרת חנה, "שאין לו סיפוק בעבודה משום שליבו דואב וצועק לנקמה. ניסיתי להרגיעו ואמרתי כי נשקנו עדיין דל ועלינו לחכות לשעת כושר. אולם הוא בשלו. בוקר אחד רתם את סוסיו של אחד האיכרים, אולם במקום

¹² מכון ז'בוטינסקי, עב-10.

¹³ שם, שם.

לצאת לעבודה, יצא עם שניים מחבריו (אברהם שיין ושולם ז'ורבין) כדי לתקוף אוטובוס ערבי שנסע במעלה ההר לצפת".

עם תחילת פעולות התגובה של האצ"ל נגד הערבים, התנדבה חנה ל"פלוגת הכותל" שהוקמה בעיר העתיקה בירושלים והביאה אתה מהגליל מזוודה עם נשק וחומרי חבלה. לאחר פירוק "פלוגת הכותל", חזרה חנה לגליל. לאחר סיום שירותה עברה לנתניה ונשאה לאברהם בן-אליעזר, אף הוא בוגר הפלוגות בגליל.¹⁴

רחל אוהבת-עמי. לאחר פרסום "הספר הלבן" פתח האצ"ל, כאמור, בפעולות אינטנסיביות בשתי חזיתות – נגד הפורעים הערבים וכן נגד מטרות ממשלתיות. יעקב (יאשקה) אליאב, האחראי על מבצעי האצ"ל בירושלים, תכנן התנקשות באנשי הכנופיות שנשפטו וישבו אסורים בבית-הסוהר המרכזי בירושלים וגם במבקריהם. הפיצוץ תוכנן ליום שישי, מועד הביקורים הקבוע לאסירים הערבים. לשם כך הוכן סל שבתחתיתו הוטמן מוקש ומעליו דברי מאכל.

רחל אוהבת עמי מחזיקה זר בהגיע ארונותיהם של זאב ז'בוטנסקי ורעייתו לשדה התעופה לוד

להחדרת הסל נבחרה רחל אוהבת-עמי (חבשוש), שהייתה מקובלת כלוחמת אמיצה והשתתפה עד אז בפעולות רבות. רחל הייתה בעלת חזות מזרחית ושלטה בשפה

¹⁴ משה שטיין, ביום שירות, עמוד 873.

הערבית (אביה עלה ארצה מתימן בעוד אימה עלתה ממרוקו). ביום השישי, ה-9 ביוני, מסר אליאב בידי רחל את הסל כשבתחתיתו פצצה במשקל של 15 ק"ג מחוברת לשעון הפעלה שכונן לשעה 11:00. רחל שאלה אם מותר לה להיעזר בנער-סבל לשאת את המשא הכבד ואליאב אכן הרשה לה לעשות זאת. כחצי שעה לפני שעת ההפעלה, הוסעה רחל במכונית עד קרוב לכניסה למגרש הרוסים ומשם עשתה את דרכה ברגל, כשפניה רעולות כמנהג הערביות. הסל אכן היה כבד וכאשר ניקרה בדרכה נער-סבל ערבי, ביקשה אותו לשאת את הסל עבורה. כשהגיע הנער לרחבה שלפני בית-הסוהר הניח את הסל, ולאחר שקיבל את שכרו עזב את המקום. אלא שחשדו של הנער התעורר משלושה טעמים, כפי שסיפר בעדותו בבית-המשפט: ראשית, אופן דיבורה של רחל, שהיה שונה מן הניב המקומי. שנית, משקלו של הסל שהיה כבד מאוד. אולם הדבר התמוה ביותר הייתה העובדה שהלחם שהציץ מן הסל היה מתוצרת יהודית.

לאחר שנפרד מרחל, פנה הנער-הסבל אל השוטר הערבי שעמד בקרבת מקום וסיפר לו על חשדו. השוטר הופתע במיוחד מן העובדה שהלחם היה מתוצרת יהודית, ניגש אל רחל וביקש לערוך חיפוש בסל. רחל התנגדה בתוקף ודחתה אותו מעליה. השוטר הערבי קרא לעזרתו שני שוטרים בריטים, שעמדו בקרבת מקום, ויחד התגברו על התנגדותה של רחל ולקחו את הסל מידיה. השוטרים רוקנו את תוכן הסל ומצאו בתחתיתו את הפחית עם המוקש. רחל אוהבת-עמי נלקחה למעצר, והמומחה לפירוק מוקשים, הבריטי פרד קלארק, שהוזעק למקום הצליח לחתוך את החוטים שבלטו מן הקופסה ובכך לנטרל את המוקש. (לעג הגורל, אותו קלארק נהרג יומיים לאחר מכן בנסותו לפרק מעטפת נפץ שהוכנסה לתא המכתבים של הדואר המרכזי בירושלים).

רחל נחקרה במשרדי הבולשת הבריטית, אך סירבה להעיד והודיעה כי תאמר את דברה רק בבית-המשפט. בעוד רחל נחקרת, נערך בביתה חיפוש יסודי, אולם המשטרה לא מצאה דבר שיכול היה להפלילה. מן הראוי לציין כי אחיה הגדול של רחל, יחיאל, היה מפקד באצ"ל והאח הקטן יותר, יצחק, הצטרף מאוחר יותר ללח"י. מן הבולשת הועברה רחל לבית-הסוהר לנשים שליד מגרש הרוסים (פינת הרחובות סנט-פול ומליסנדה), בו שהו ארבע חברות האצ"ל שהיו עצורות במעצר אדמיניסטרטיבי עם האסירה החדשה.¹⁵ כעבור 4 ימים הועמדה רחל בפני בית-הדין הצבאי בירושלים. מהלך המשפט פורסם בעיתון "הארץ" מיום 13 ביוני 1939:

הנאשמת, צעירה קיצרת קומה בעלת תלתלים שחורים גדולים, פנים עגולים, שקשה להכיר בהם את רחשי ליבה. היא מקשיבה בתשומת לב למהלך המשפט

¹⁵ דוד ניב, מערכות האצ"ל, 2, עמוד 243.

ומגיבה לפעמים על דברי העדים בחיור. על ידה על ספסל הנאשמים יושבים אביה (ניסים חבשוש), אימה ואחותה הבכירה וביניהם – שוטר בריטי מזוין. מצידה השני יושבת שוטרת ערבייה במדים ולידה עוד שוטר בריטי מזוין. אביה, יהודי תימני בא בימים, נראה שקט ביחס לחומרת האשמה המוטלת על בתו. כך גם אימה. אם כי אין הם מבינים אלא את דברי העדים הערבים, הם מקשיבים בתשומת לב רבה לכל מילה הנשמעת באולם בית-הדין. בספסלי הקהל תופסים את רוב המקומות קציני צבא ומשטרה, חיילים ושוטרים בריטיים. אחדים באו בלויית נשותיהם... בפעם הראשונה מאז נפתחו לפני 18 חודש בתי הדין הצבאיים, נראים בין העיתונאים גם באי כוח העיתונים הערביים מארץ-ישראל וממצרים.

התחלת המשפט הייתה ספוגה מתיחות. כרבע שעה לפני שנכנסו השופטים, הוכנס הקהל שציפה להתחלת המשפט. רגעים מועטים לפני השעה 9 הכניס הקטיגור סל, קופסת פח גדולה (שבה הייתה הפצצה) ועוד חפצים קטנים אחרים והניחם על השולחן שלפניו. הכול בחנו בעיניהם ממרחק את החפצים האלה. כעבור רגעים מספר הובאה הנאשמת, בלויית שוטרת ערבייה ו-4 שוטרים בריטים מזוינים. מיד לאחר שישבה במקומה, נכנסו שלושה שופטים והחל המשפט.

לשאלת אב בית-הדין – השיבה הנאשמת בקול רם: "אני לא אשמה".

הדיון המרכזי במשפט היה בשאלת גילה של רחל. התביעה הביאה כעד, רופא ממשלתי שטען כי על-פי צילום הרנטגן של עצמותיה, גילה של רחל הוא בין 19 ל-20 שנה. לעומתו הביא הסנגור, העו"ד גויטין, רופא יהודי מומחה לבדיקות רנטגן, בעל פרקטיקה של 18 שנה בארץ-ישראל ובמצרים. הוא טען כי בדק את הצילומים שנעשו על-ידי הרופא הממשלתי והגיע למסקנה שגילה של הנאשמת הוא פחות מ-18 שנה וזאת בהתחשב בעובדה שהיא בת להורים מן המזרח. לטענתו ההבדל בין אירופאי למזרחי (יהודי או ערבי) בתצלומים יכול להיות עד שנה וחצי. במיוחד נכון הדבר לאור העובדה שמוצאו של אבי הנאשמת הוא מתימן, בעוד מוצא האם ממרוקו.

בית-הדין קיבל את טענת הסנגוריה ופסק כי גילה של רחל הוא למטה מ-18. לאחר התייעצות קצרה הודיע אב בית-הדין כי הנאשמת נמצאה חייבת בדין. פסק הדין: הנאשמת רחל אוהבת-עמי נידונה למאסר-עולם.

הנאשמת קיבלה את פסק-הדין בלי כל סימני התרגשות, ולאחר שנפרדה בלחיצת יד מסניגורה ומהוריה, הוחזרה באוטו סגור בלויית משמר חזק של

שוטרים בריטיים ושוטרת ערבייה, לבית-הסוהר לנשים ברחבת סנט-פול. (עיתון "הארץ")

כעבור מספר ימים הועברה רחל אוהבת-עמי לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם והייתה האסירה היהודייה היחידה בקרב האסירות הערביות שהיו גנבות, רוצחות וזונות, שנידונו לשנות מאסר שונות. על האסירה היהודית הראשונה שנידונה למאסר-עולם, מספרת צילה עמידרור בספרה "במעצר בבית-לחם":¹⁶

מהרגע בו נאסרה ועד לשחרורה, התהלכה רחל כנסיכה בבית-הסוהר. כולם כבדו והעריצו לנכח הגבורה והאומץ הבלתי רגילים בהם קיבלה רחל את מאסרה, את משפטה ואת פסק-דינה...

תנאי המאסר של רחל היו קשים, כי נידונה ללא יחס מיוחד, כלומר: אוכל רגיל של בית-הסוהר, בגדי אסירה, ללא מיטה, ביקורים רק אחת לחודשיים, חובת עבודה וחוסר כל אפשרות ללימודים. על אף כל זאת הצליחה רחל ללמוד ולהשתלם בצרפתית, ערבית ואנגלית. היא עסקה גם בעבודות יד, רקמה וסריגה וכל זאת, תוך ישיבה על המזרון שעל הרצפה כשארז קטן שחור מהווה את ה"ארון" בו החזיקה את חפציה...

מאמצים רבים נעשו כדי להיטיב את תנאי מאסרה של רחל, עד שלבסוף נאותה הנהלת בית-הסוהר להעניק לה "יחס מיוחד" חלקי: ניתנה לה מיטה, שעות העבודה קוצצו וניתנו לה עוד כמה הקלות קטנות. בעיית האוכל חדלה להיות בוערת, כי רחל אכלה יחד עם העצירות הפוליטיות (שלא היו שפוטות), שעשו כל שהיה לאל ידם כדי להנעים לה את ישיבתה במאסר.

פרשה מיוחדת מהווים הביקורים אצל רחל. עד שנת 1941 היו הבית"רים, בעיקר מירושלים, עולים ממש ברגל בכל חג לרחל, ומשלחת שלהם הייתה נכנסת להגיש לה שי. מ-1941, כאשר הרוחות התחילו סוערות יותר בחוץ, והמאסרים הפכו לדבר יום ביומו, פסקו הביקורים ההמוניים, אך הוסיפו לבוא משלחות... משנת 1943 פסקו הביקורים כליל מחשש התנכלותה של הבולשת הבריטית, ומאז באו לבקרה רק בני משפחתה.

שבע שנים ירבה רחל אוהבת-עמי בבית-הסוהר לנשים בבית-לחם, עד אשר חנן אותה הנציב העליון לאחר תום מלחמת-העולם השנייה.

¹⁶ צלה עמידרור (הלר), במעצר בבית-לחם, עמוד 55.

בשעה שרחל אוהבת-עמי עמדה למשפט בבית-הדין הצבאי בירושלים, הייתה פעילות יוצאת דופן של האצ"ל בפולין, שהתרכזה בשלושה שטחים: העלייה הבלתי לגאלית, אימונים ורכישת נשק בכמויות גדולות במיוחד. במרכז הפעילות הזו עמדו הזוג לילי והנריק שטרסמן.

איילה (לילי) שטרסמן נולדה בפולין, בה חיו בשנות השלושים למעלה משלושה מליון יהודים, שהתרכזו בעיקר בערים הגדולות (בוורשה הבירה, למשל, היוו היהודים כשליש מכלל התושבים). הממשלה הפולנית לא ראתה בעין יפה את התגברות השפעת היהודים במדינה ועל-כן לא רק שלא הפריעה, אלא אף עזרה לתנועת העלייה הבלתי לגאלית שארגנו הרוויזיוניסטים בפולין. זאב ז'בוטינסקי נפגש עם ראשי השלטון בפולין ושכנע אותם לתמוך בהקמתה של מדינה עברית בארץ-ישראל, שתביא להגירה המונית של היהודים ובכך לפתור את הבעיה היהודית בפולין. בנובמבר 1937 הגיע לבירת פולין אברהם שטרן ("יאיר"), מי שהיה אז מזכיר מפקדת האצ"ל. הוא נפגש עם פקידי ממשלה בכירים והניח את היסוד המעשי לשיתוף הפעולה בין הצבא הפולני והארגון הצבאי הלאומי. במסגרת שיתוף פעולה זה, העבירו נציגי הצבא הפולני לנציגי האצ"ל נשק ותחמושת, שאוחסנו במחסנים מיוחדים. הנשק היה נתון לפיקוח הצבא הפולני עד להעברתו ארצה (ראה להלן).

אין לתאר את עבודתו של שטרן בפולין ללא עזרתה הפעילה של משפחת שטרסמן. לילי, שהייתה אישה יפה ומרשימה, למדה בפריס מדעי המדינה וספרות, שם התוודעה לקוסמופוליטיות השמאלנית והייתה פעילה באיגוד ידידי "פאן אירופה" ו"הליגה לזכויות האדם". לאחר שובה לוורשה נישאה לד"ר הנריק שטרסמן, שסיים את לימודי המשפטים בהצטיינות, נתקבל לעבודה במשרד המשפטים הפולני והיה לפרקליט מחוז וורשה, בנוסף להיותו מרצה לקרימינולוגיה באוניברסיטה הוורשאית. הוא היה בין היהודים הבודדים שהגיע לדרגה כה גבוהה בהיררכיה הממשלתית. הזוג שטרסמן השתייכו לחוג המשכילים המתבוללים ועם התגברות האנטישמיות בפולין מצאו את דרכם חזרה ליהדות.

אברהם שטרן, שהגיע לוורשה בשליחות האצ"ל, הוזמן למשפחת שטרסמן כדי להרצות על רעיונות הארגון בפני חוג הידידים של המשפחה, שכלל משכילים יהודים מן השכבות המתבוללות. כתוצאה מהרצאתו של שטרן, שעשה רושם רב על שומעיו, הלך והתגבש חוג קבוע שחבריו התלכדו במועדון

משלהם שנקרא בשם "ירדן" ("יורדאן"). במועדון אפשר היה למצוא מבחר מן העיתונות העולמית ומן העיתונות העברית ועל אחד הקירות הייתה תלויה מפה גדולה של ארץ-ישראל שצויינה בשם "מדינת היהודים". הפעילות במועדון הלכה

וגברה עד אשר הוא "נעשה מטרה נכספת להמוני סנובים. הכניסה למועדון יורדאן שימשה נושא לאמביציה – מעין הכניסה לדרבי קלאב בלונדון. ב-1939 אירגן המועדון נשף פורים גדול, רעיון משונה בשביל חוגים שנהגו להעמיד בביתם עץ אשוח בחג המולד. להשיג כרטיס-כניסה לנשף זה של יורדאן נעשה דבר חשוב כל-כך, שכל שאר הנשפים החווירו לעומתו".¹⁷

איילה (לילי) שטרסמן

באוגוסט 1938 הציע שטרן לילי שטרסמן להוציא עיתון בשפה הפולנית שיביא את דבר הארגון בפני המשכילים היהודים והלא-יהודים בפולין. לאחר התלבטויות רבות נקבע שם העיתון "ירושלים המשוחררת" ("ירוזולימה ויזוולונה"). "לקראת צאת הגליון השלישי", מספרת לילי שטרסמן, "החלטנו לתת כותרת, שתזדקר לעין בקיוסקים, מפה או סמל. אני הצעתי: שמעו, יהיה זה קשה לצייר אבל נעשה כך – נצייר מפה של ארץ-ישראל השלמה ועל רקעה זרוע עם רובה וכתובת "רק כך". כל זה נראה מסובך, אולם החלטנו לנסות, וד"ר באור, שהיה לא רק רופא מצויין אלא גם שרטט מובחר, צייר את השער, שאחר-כך הפך להיות סמלו של הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל".¹⁸

העיתון, שיצא תחילה אחת לחודש, זכה להצלחה רבה וכעבור שלושה חודשים הפך לשבועון. מטעמי זהירות הוחלט לא לפרסם את שמות כותבי המאמרים וכך נשאר הדבר עד הסוף. תאריך הגיליון האחרון של "ירושלים המשוחררת" היה 5 בספטמבר 1939, חמישה ימים לאחר פלישת גרמניה לפולין. לילי הכינה אותו לבדה,

¹⁷ מכון ז'בוטינסקי, על-4.

¹⁸ מכון ז'בוטינסקי, עדות איילה (לילי) לובינסקי (שטרסמן).

ובמקום 32 עמודים, כפי שהיה קודם לכן, כתבה רק ארבעה. הגיליון הודפס ונארז – אולם אל הקוראים לא הגיע. בלילה האחרון נפלה פצצה גרמנית על בית-הדפוס והכל הושמד.

הנריק שטרסמן, שהיה קצין בכיר במילואים בצבא הפולני, גויס בפרוץ המלחמה ונפל בשבי הרוסים. באביב 1940 נספה בטבח שערכו הרוסים באלפי קצינים פולניים ביער ליד העיר קטין. לילי הצליחה לצאת את פולין ודרך איטליה עלתה עם שני ילדיה הקטנים ארצה. כעבור זמן נישאה לחיים לובינסקי, אותו הכירה בוורשה כשעשה שם בשליחות האצ"ל.

כאמור, העביר הצבא הפולני נשק רב למחסני האצ"ל בוורשה, ויעקב מרידור, שעשה אותה עת בשליחות האצ"ל בפולין, היה עסוק בארגון משלוח הנשק ארצה. אולם עם פרוץ מלחמת-העולם השנייה הכול ירד לטמיון. על גורל חלק מן הנשק הזה מספרת לילי שטרסמן בעדותה:¹⁹

ב-3 בספטמבר החלטנו שיש לעשות משהו עם הארגזים והתחלנו לחפש את ידידינו הפולנים, אולם לא היה שם כבר אף אחד. בינתיים מפציצים את וורשה, ומה יהיה עם המחסן ברחוב צגלאנה? ב 10 בספטמבר לא אצתי יותר כוח ובשעת הפצצה קשה יצאתי מן המרתף אל מפקדת העיר בכיכר פילסודסקי, אל מטה הגנרל ג'ומה. לא נתנו לי להגיע אל הגנרל, בקושי שיכנעתי סמל שיביא אלי איזה קצין. לבסוף יצא אלי קצין בדרגת קפטן.

אמרתי לו: "אני יודעת מקום בוורשה שיש בו כמות גדולה של נשק ותחמושת". "את משוגעת", אמר לי הקפטן במנוד ראש. "זוהי האמת ואפשר לבדוק זאת", עניתי.

בקושי שכנעתי כמה קצינים לנסוע עמי לרחוב צגלאנה. פרצנו את הדלת וצריך היה לראות את פניהם של הקצינים (ואת פני שלי) לנוכח הנשק הרב שנתגלה לעינינו. הם החזירו אותי במכונית הביתה. ישבתי במכונית מתוך תחושה שחשך עלי עולמי.

אמרתי למיור: "אני צריכה לקבל מכם קבלה על כך. אני מבינה שמה שאני אומרת נשמע מוזר, אבל אני חייבת שתהיה לי הוכחה שמסרתי לכם את הנשק". קיבלתי קבלה, שאחר כך השארתי אצל גוי אחד, החי עדיין. בשעת הפרידה אמר לי המיור: "יכול אני להבטיח לך, שאחרי המלחמה הזו לא את, לא ידיך ולא אנחנו נשכח את הרגע הזה ואתם לא תתחרטו על כך לעולם".

כשנפרדנו היה זה כבר אחר ההפצצה. וורשה כולה עלתה בלהבות.

¹⁹ שם, שם.

הנריק שטרסמן, שהיה קצין בכיר במילואים בצבא הפולני, גויס בפרוץ המלחמה ונפל בשבי הרוסים. באביב 1940 נספה בטבח שערכו הרוסים באלפי קצינים פולנים ביער ליד העיר קטין. לילי הצליחה לצאת את פולין ודרך איטליה עלתה עם שני ילדיה הקטנים ארצה. כעבור זמן נישאה לחיים לוינסקי, אותו הכירה בוורשה כשעשה שם בשליחות האצ"ל.

מאסר השלושים ושמונה

ביום השישי, ה-17 בנובמבר 1939, התקיימו הבחירות של 32 החניכים שהשתתפו בקורס "סגנים" שנערך במשמר-הירדן, ובכך הסתיים הקורס באופן רשמי. אלא שמפקד הקורס, שלמה פוזנר, החליט להקדיש את היום האחרון לאימונים חיים בחומר נפץ. בשבת לפנות בוקר יצאו הבוגרים, בליווי 4 נוטרים מזוינים ברובים, אל ההרים בקרבת המושבה (הנוטרים היו חברי האצ"ל שחזיקו בנשק חוקי והוצבו ב"משמר הירדן". בנוסף לתפקידם הרשמי, עזרו כמיטב יכולתם לקורס שקיים האצ"ל במקום). עם גמר האימונים חזרו למושבה, אולם בדרך נתקלו בשוטרים בריטיים שעצרו את כל הקבוצה. הסתבר כי השוטר הערבי שהיה במשטרת גשר בנות-יעקב שמע את היריות, והודיע על כך לממונים עליו. גם ארבעת השוטרים שנשלחו לאזור לברר מה קרה, שמעו אף הם את קולות הנפץ וראו את ענני האבק שעלה מן ההתפוצצויות. הם הציבו מארב לא רחוק ממשמר-הירדן ועצרו את כל 32 חניכי הקורס, את המפקד וסגנו ובנוסף להם גם את ארבעת הנוטרים. כל החבורה הועברה לכלא בצפת ולאחר כמה ימים נשלחו ארבע הבנות – בלה עטרה-חייטין, רבקה נוימן-בן-מאיר, רות הלוי-נבו וחווה קפקא-עמרמי – לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם, שם פגשו את רחל אוהבת-עמי ועוד שתי עצירות פוליטיות חברות הארגון שנעצרו בירושלים. כעבור חודש ימים, ב-20 בדצמבר 1939, הועמדו למשפט צבאי בעכו והואשמו בהחזקת חומר נפץ שנמצא בקרבת מקום וכן בהחזקת אקדח ורובה שנמצאו בחצר הבית בו התגוררו הנאשמים. הבנות הועברו מבית-לחם לכלא בחיפה. בכל בוקר היו מוסעות לעכו לדין בבית-הדין הצבאי ועם ערב הוחזרו לחיפה. הדין נמשך יומיים ובסיומו נשפטו ארבע הבנות לשנתיים מאסר, 6 מבין הבחורים נשפטו ל-5 שנים, והיתר – ל-10 שנות מאסר. הבנות נשלחו לבית-לחם בעוד הבנים נשלחו לכלא עכו ולאחר מכן הועברו למחנה המעצר במזרע (צפונית לעכו). מפקד הצבא בארץ לא אישר את פסק-דין של הבנות; הן שוחררו ב-19 בינואר 1940 (חודשיים לאחר מעצרן), והוטל עליהן מעצר בית. מפקד הצבא הקל גם בעונשם של הבחורים, אשר יצאו לחופשי לפני תום המועד שנגזר להם – כעבור שנה שוחררו 6 מצעירי הקורס והיתר שוחררו כעבור שנתיים.

על הבנים הגן עורך-הדין ד. גויטיין בעוד עורך-הדין אשר לויצקי הגן על הבנות. במהלך המשפט כתב גויטיין ללויצקי שיר באנגלית, שתורגם על-ידי אחד האסירים לעברית.²⁰

²⁰ מכון ז'בוטינסקי, כ4-117/3

אשר לויצקי, מה שלום ילדותיך?
 ומה תעשה אם לכלא תלכנה?
 מכנסי-קנבס, תלתלים על הלחי,
 או, מיסטר לויצקי תשמיע רק בכי?

תחלום בלילות כאן על רות ה"מתוקה";
 אין אונים תאנח כי אותה לא תמצא,
 אך רות הרכה, עדינה היא כמו שה,
 מיטב נעוריה בבית לחם תשהה
 אזי מה תגיד ועוד תשנן,
 כשאתה פה תשמין – והיא שם תתנוון?

ורבקה הצעירונת מלשד כה מלאה,
 מחיק הורתה אתמול חמקה,
 (לא אהין לומר בתכלית החוצפה
 שזה עתה מחיק עורך-דין היא חמקה)

התפלל במהרה; השעה מתקרבת:
 אשר לויצקי, אותך היא עוזבת.
 ובלה וחווה – הגורל הוא פלאי –
 הן המתיקו חיי עורך דין יהודי.
 התישן בלילות ובנותיך כלואות?
 התיגש במנוחה לרקוד פייפ-אוקלוק?

בידך העתיד של עלמות נחמדות
 הנה ארבעתן במצוקה נמצאות.
 תנחיל להן חופש, הראה כשרונך –
 אז, אשר, רות – רבקה תהיינה שלך.

Asher Levitzki, how are your girls
 With their trousers short and effective curls?
 What will you do when they go to jail?
 Mr. Levitzki, will you wail?

At night you will dream of Ruth the sweet
 What will you do when she's not on the street?
 ,Mr. Levitzki, when Ruth so frail
 ,Spends her day in Betlehem jail
 ,What will you do – what will you say
 While you grow fat, and she pines away?

,And Rivka still young and full of sup
 Just slipped off her mother's lap
 (I did not say from her advocate's lap)
 What will you do, without her, pray?
 !Asher Levitzki, she's going away

And Bela and Chava and Warders two
 .Who sweeten the life of an advocate Jew
 ,Will you sleep at night when they are locked up
 Will you enjoy your dinner, your tea or sup?

;Four pretty maidens are in your keep
 – Asher Levitzki in water deep
 :They stand, and will you let them free
 .Asher, Ruth – Rivka, both turn to thee

בין הבחורים שנעצרו במשמר הירדן היה גם שמואל (שמוליק) קרושינבסקי ולאחר שחרורו הוטל עליו מעצר בית. אולם במקום להתייבב בכל יום במשטרה, ברח לירושלים והפך להיות "פליט". הוא מצא מקלט אצל משפחת מרים ושמואל קרשטיין אשר נתנו לו בית, אף טיפלו בו במסירות רבה גם בשעה שקיבל התקף מלריה (מחלה שקיבל בהיותו בפלוגת העבודה של בית"ר בראש-פינה). מרים ושמואל קרשטיין היו שניהם חברי בית"ר (שם הכירו לפני שנישאו) ואחר-כך הפכו לחברי

האצ"ל. הם פתחו את ביתם וחילקו את פיתם עם חברי הארגון שהגיעו מחוץ לירושלים, ועד שהסתדרו שהו בבית קרשטין.
בשנות השלושים התנהלה מערכה נגד השפה הגרמנית, ומרים השתתפה בהצתת בית-הדפוס בו הודפס העיתון בשפה זו.

פילוג באצ"ל

ב-31 באוגוסט 1939 התכנסה מפקדת האצ"ל לישיבה מיוחדת בתל-אביב. בעיצומה של הישיבה נשמעו דפיקות בדלת ולתוך החדר פרצו בלשים ושוטרים. כל חברי המפקדה נעצרו (חנוך קלעי, אברהם שטרן, אהרון חייכמן ובנוסף להם נעצרו גם חיים לובינסקי וישקה אליאב שלא נמנו עם המפקדה). העצורים הועברו תחילה לתחנת המשטרה ביפו ולאחר מכן – לבית הסוהר בירושלים. הם היו מנותקים מן העולם החיצון ולא ידעו כי למחרת מעצרם פלשו צבאות גרמניה לפולין.

עם פרוץ מלחמת-העולם השנייה, ראה דוד רזיאל בהיטלר, שקרא להשמדת היהודים, את האויב מספר אחת של עם-ישראל, ולכן החליט שיש לשתף פעולה עם הבריטים נגד האויב המשותף. ממוקום מעצרו בצריפין (סרפנד) כתב רזיאל מכתב אל מפקד הצבא הבריטי בארץ, אל מזכיר הממשלה ואל המפקד הכללי של המשטרה, ובו הודיע על נכונותו להפוגה והציע את עזרתו לבעלות-הברית במלחמתן בנאצים. במקביל, שלח רזיאל הוראה לבנימין זרעוני, שנתמנה מפקד הארגון לאחר מאסר המפקדה, ועל פיה עליו לפרסם כרוז ובו הודעה על הפסקת פעולות האצ"ל. בעקבות פנייתו זו של רזיאל, הפיץ זרעוני ב-11 בספטמבר כרוז, בו נאמר, בין השאר:

כדי לא להפריע למהלך המלחמה נגד גרמניה וכדי להקדיש מקסימום של כוחות לעזרת אנגליה ובעלי בריתה, מחליט הארגון הצבאי הלאומי על הפסקת פעולותיו התוקפניות בארץ-ישראל, העלולות לפגוע בממשלה האנגלית ולסייע במידה כלשהי בידי אויבו הגדול ביותר של העם העברי בעולם – הנאצים הגרמני ...

הכרוז מסתיים בהבעת האמונה שהמלחמה תיתן "לעם המעונה את הפיצוי האחד והיחיד המגיע לו – הקמת עצמאותו הממלכתית בגבולות ההיסטוריים של המולדת המשוחררת".

חברי המפקדה, שהועברו בינתיים מבית-הסוהר המרכזי בירושלים למחנה המעצר בצריפין, לא היו תמימי דעים עם רזיאל באשר למדיניותו, ובמיוחד הביעו תמיהה על כי לא היתנה תנאי כלשהו בתמורה לשיתוף הפעולה עם הבריטים. כן הייתה אי שביעות רצון מהתקרבותו היתרה לראשי המפלגה הרביזיוניסטית, שאף הם היו עצורים בצריפין.

באמצע אוקטובר 1939 הובא רזיאל לירושלים לפגישה, בה השתתפו ראש הבולשת הבריטית (ג'יילס), סגן מזכיר הממשלה וכן פנחס רוטנברג (שהיה מראשי היישוב). רזיאל חזר על הצהרתו, שעקב מצב החירום החליט הארגון להפסיק את כל הפעילות המלחמתית והעלה את הצעותיו לשיתוף פעולה עם הבריטים במלחמתם

נגד הגרמנים. כן דרש לשחרר את כל חברי הארגון שהיו עצורים בידי הבריטים. למחרת היום שוחרר רזיאל מן המעצר, והוטל עליו להתייצב אחת לשבוע במשרדו של ג'יילס בירושלים. עברו כשמונה חודשים מיום שחרורו של רזיאל, עד ששוחררו גם חבריו מן המעצר. מייד לאחר השחרור התקיימה בתל-אביב ישיבה של המפקדה, שהייתה סוערת מאוד. עיקר הוויכוח התנהל בין אברהם שטרן ("יאיר") לבין דוד רזיאל. המחלוקת ביניהם נסבה סביב שתי סוגיות עיקריות: הסוגיה האחת הייתה – שאלת הפסקת המלחמה בבריטים. שטרן טען כי אין להפסיק את המלחמה בבריטים, אפילו אם הם נמצאים במצב מלחמה עם גרמניה. לדעתו, כל עוד הבריטים שולטים בארץ-ישראל, הם האויב מספר אחת שלנו ויש להילחם בהם עד לסילוקם מן הארץ. רזיאל טען לעומתו, כי הגרמנים הם האויב מספר אחת של עם ישראל, ואין להקשות על הבריטים כל עוד הם נלחמים בהיטלר. בעניין זה היה רזיאל תמים דעים עם ז'בוטינסקי, אשר למרות מדיניות "הספר הלבן", ראה בבריטים בני-ברית במלחמה בגרמניה.

הסוגיה השנייה הייתה – שאלת מרות המפלגה. שטרן וחבריו טענו כי על הארגון להשתחרר מתלותו במפלגה הרביזיוניסטית ולהחליט בעצמו על דרכו המדינית. לדעתם, ראשי התנועה הרביזיוניסטית, בהיותם לגאליים וגלויים לשלטונות, מערערים את הקונספירציה (הסודיות) ומונעים את התפתחות המלחמה בשלטון הבריטי מתוך דאגתם לקיום המפלגה. לעומתם, טען רזיאל, כי המפלגה היא העורף הציבורי, ממנו שואבת המחתרת תמיכה מוסרית וכספית והיא משמשת גם מאגר לגיוס לוחמים להרחבת השורות. לדעת רזיאל, מנהיגי התנועה ובראשם זאב ז'בוטינסקי, מתווים את הדרך הפוליטית, ועל האצ"ל לקבל את מרותם. לכל זאת יש להוסיף גם בעיות אישיות של הבדלי אופי וסגנון בין שני אישים אלה, רזיאל ושטרן, שידידותם הגדולה הפכה אט אט לשנאה של ממש.

הפילוג היה בלתי נמנע, וב-17 ביולי 1940 פרש אברהם שטרן וייסד את ארגונו שנקרא בתחילה "הארגון הצבאי הלאומי בישראל" (לעומת "הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל" שבראשו עמד דוד רזיאל). מאוחר יותר הפך ארגונו של שטרן ל"לוחמי חירות ישראל" (לח"י). הפילוג השחית כל חלקה טובה בארגון והיה מלווה בהאשמות הדדיות. מפקדים וטוראים רבים פרשו מכל פעילות והמחתרת נחשפה לעיני ההגנה והבולשת הבריטית, ואלה אף הרכיבו בנקל את רשימת שמות הפעילים, כתובותיהם ותפקידיהם. גם מחסני הנשק עברו מיד ליד וחלקם אף נפלו לידי ההגנה. נוצר מצב שהיה ללא נשוא.

בזמן הפילוג שהה ז'בוטינסקי בארצות-הברית, שם ניסה לארגן גדודים עבריים שיילחמו בגרמנים במסגרת הצבא הבריטי (בדומה לגדודים העבריים שלחמו במלחמת-העולם הראשונה). ז'בוטינסקי, שסבל שנים ממחלת לב, לא חסך מאמצים כדי להציל את יהדות אירופה מהקטסטרופה הממששת ובאה. כיבוש פולין בידי

הגרמנים והרס הקהילה היהודית באירופה שברו את ליבו, וב-4 באוגוסט נפטר מהתקף לב בזמן שהותו במחנה בית"ר ליד ניו-יורק. הידיעה על מות ז'בוטינסקי היכתה את עם ישראל ברחבי העולם בתדהמה, והאבל בארץ ובתפוצות היה כבד.

אברהם שטרן ("יאיר")

דרכו האחרונה של דוד רזיאל

תפקידה הראשון של מפקדת האצ"ל החדשה היה ליכוד השורות וארגון מחדש של הסניפים, אשר פעלו ללא יד מכוונת מן המרכז. במקביל, עסקו אריה פוסק ויצחק ברמן בהידוק הקשר עם המודיעין של הצבא הבריטי, במטרה למצוא דרכים לשיתוף פעולה בין הארגון לצבא.

באמצע שנת 1941 היה הצבא הבריטי במגננה. הצבא הגרמני התקדם בצפון אפריקה ואיים על מצרים; ממשלת "וישי" הצרפתית, שפעלה בחסות הגרמנים, החזיקה בסוריה ובלבנון והיוותה איום על ארץ-ישראל מצפון; בעיראק, מֶרְד ראשיד עלי אל-כילאני והשתלט על שדות הנפט, שהיו חיוניים להמשך המלחמה. ואם לא די בזאת, הרי ב-2 במאי הפנה כילאני את המרד נגד הבריטים, שם מצור על שדה התעופה בחבנייה והחזיק באנשי השגרירות הבריטית בבגדאד כבני-ערובה.

בצר להם, פנו ראשי המודיעין הבריטי במצרים אל ברמן ושאלו אם האצ"ל יוכל לשגר יחידה כדי לפוצץ את מכלי הדלק המזוקק בבגדאד, דלק שהיה חיוני לחיל-האוויר הגרמני. ברמן הביא את בקשת האנגלים בפני רזיאל, אשר השיב מיד בחיוב. הוא ארגן חוליה בת ארבעה אנשים והחליט לעמוד בראשה. כל ההפצרות של חבריו, שרזיאל עצמו לא ייקח חלק בפעולה, לא הועילו, וביום ראשון 17 במאי 1941 יצאו הארבעה לשדה התעופה הצבאי בתל-נוף. אל רזיאל התלוו יעקב מרידור, יעקב-סיקא אהרוני ויעקב תרזי (שני האחרונים לא ידעו את זהותו של רזיאל). בתל-נוף עלו הארבעה על מטוס תובלה של חיל האוויר הבריטי וכעבור מספר שעות נחתו בשדה התעופה בחבנייה שבעיראק. לאחר הנחיתה הוסבר לרזיאל כי תכנית פיצוץ מכלי הדלק נדחתה, ובמקומה הוטל על החוליה לבצע תפקידי מודיעין לקראת כיבוש פאלוג'ה (ששכנה בדרך לבגדאד). למחרת היום יצאו אנשי החוליה לשטח בלוויית קצין בריטי והגיעו עד לנהר. היה עליהם לחצות את הנהר, אולם בסירה היחידה שעמדה לרשותם היה מקום רק לשני אנשים. רזיאל הטיל על מרידור וסיקא אהרוני לחצות את הנהר, כדי למלא את המשימה שהוטלה עליהם, והוא עצמו, יחד עם תרזי והקצין הבריטי, עשו דרכם בחזרה אל המכונית. לפתע הגיח מטוס גרמני, ואחת הפצצות שהטיל פגעה במכונית. רזיאל והקצין הבריטי נהרגו במקום, נהג המכונית נפצע ותרזי, שהספיק לקפוץ – לא נפגע. בערב חזר מרידור מן המשימה וכששמע את החדשות האיומות, עמד ליד הגופה ואמר:

"זהו המפקד הראשי של הארגון הצבאי הלאומי, דוד רזיאל, האלוף בן-ענת²¹."

²¹ זה היה התואר של דוד רזיאל בארגון.

דבר מותו של רזיאל היכה בהלם את חברי האצ"ל וגרם למבוכה רבה. קשה היה להשלים עם אובדן המפקד, ובעיקר קשה היה לחברים רבים להבין לשם מה יצא בכלל רזיאל למשימה בעיראק, שבה מצא את מותו. דרכו של הארגון נעשתה מעורפלת ובלתי ברורה, והוויכוחים הפנימיים הלכו והחריפו. יעקב מרידור נבחר לעמוד בראש המפקדה ויחד עם חבריו חיפש דרכים להתגבר על המשבר שהארגון נקלע אליו. רק בחורף 1942, כשנה לאחר מותו של דוד רזיאל, החל הארגון להתאושש מן המכות הקשות שספג. באותם ימים חל מפנה בקרבות, שסימן את ניצחונן של בעלות-הברית על גרמניה, והיה ברור שהארגון לא יוכל לשבת ללא מעש לאורך זמן. הוחל בארגון מחדש של השורות: נתקיימו קורסים למפקדים, כדי להכין סגל שיוכל לקלוט טירונים חדשים, והוחל בהוצאת קבע של עיתון המחתרת "חרות". הוגברה התעמולה בקרב הנוער ונעשו מאמצים גדולים לרכישת נשק, כדי למלא מחדש את המחסנים שנתרוקנו במהלך הפילוג. נתרבו הקולות שקראו להפסקת שביתת הנשק, עליה הכריז האצ"ל בתחילת מלחמת-העולם השנייה וכן להפסקת שיתוף הפעולה עם הצבא הבריטי. ב-17 ביוני 1943 פורסם בעיתון המחתרת של האצ"ל "חרות" דבר המפנה שחל ביחסים עם השלטונות הבריטיים:²²

בפרוץ המלחמה הכריז עם ישראל על לויאליות כלפי ממשלת בריטניה, כדי לעזור לה במיגור אויב העולם וישראל. בריטניה הגדולה התכחשה לידידות זו. עם ישראל לא הוכר כעם לוחם. צבא עברי לא הוקם.

²² יצחק אלפסי, אוסף מקורות ומסמכים, 2, עמוד 338.

שער שני

המרד

הכרזת המרד

בשנת 1943 כבר היה ברור כי ניצחונן של בעלות-הברית על גרמניה הוא רק שאלה של זמן. אותה עת כבר ידעו בארץ את ממדי השואה שעברה על יהדות אירופה, אולם ממשלת בריטניה דבקה במדיניות "הספר הלבן" וסגרה את שערי הארץ בפני יהודים. יתרה מזאת, ספינות מעפילים שהצליחו לצאת את אירופה הבוערת לא זו בלבד שלא הורשו להיכנס לארץ-ישראל, אלא חלקן אף אולצו לחזור לאירופה, כאשר גורלם היה ברור לכול.

התנהגותה של ממשלת בריטניה הגבירה את התסיסה בקרב חוגי הנוער בארץ. מפקדת האצ"ל הגיעה למסקנה שיש להפסיק את שביתת-הנשק שהוכרזה על-ידי הארגון עם פרוץ מלחמת-העולם ולפעול נגד ממשלת "הספר הלבן", מבלי להמתין לסיום המלחמה.

בצמרת הארגון הייתה התחושה, שכדי לחדש את המאבק בשלטון הבריטי יש להכניס שינויים מפליגים בהנהגה. וכך מספר אליהו לנקין, שהיה מפקד בכיר באצ"ל: "אמרנו שאנחנו צריכים למצוא אדם שיפקד עלינו ושלא היה לו כל קשר עם מה שהתרחש בזמן הפילוג ואחריו. אלא שקשה היה למצוא אדם כזה בארץ."²³

באותם ימים הגיע ארצה מנחם בגין, שהיה נציב בית"ר בפולין. לאחר פרוץ מלחמת-העולם נעצר בגין על-ידי הסובייטים ונשלח למחנה מעצר בסיביר. כעבור שנה לערך שוחרר בגין מן המעצר בעקבות ההסכם הסובייטי-פולני, לפיו שוחררו כל האזרחים הפולנים שהיו כלואים בברית-המועצות. בגין התגייס לצבא הפולני שהוקם בברית-המועצות ("צבא אנדרס") ועימו הגיע ארצה. מיד עם בואו התייצב בפני מפקדת האצ"ל בארץ. בגין סירב לערוק מן הצבא, ורק לאחר ששוחרר כדת וכדין, הוצע לו לקבל את הפיקוד על הארגון. אליהו לנקין, שהיה בין הפונים אל בגין, זוכר כי תגובתו של בגין הייתה: "רבותי, הייתי בית"רי וחייל בצבא הפולני, אולם אין לי כל ניסיון צבאי". "אמרנו לו" נזכר לנקין, "כי לוחמים יש לנו. אנו זקוקים למנהיג, שיהיה בעל אותוריטה ויתווה את הדרך המדינית והרעיונית".²⁴

בדצמבר 1943 נבחר בגין להיות מפקדו של הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל. הוא הקים מפקדה חדשה שכללה את אריה בן-אליעזר, אליהו לנקין ושלמה לוי (לב-עמי). בישיבתה הראשונה, החליטה המפקדה שיש להתחיל ללא דיחוי במאבק מזוין נגד השלטון הבריטי בארץ-ישראל, וב-1 בפברואר 1944 הודבק על קירות הבתים

²³ ראיון המחבר עם אליהו לנקין.

²⁴ שם, שם.

ברחבי הארץ כרוז מיוחד, בו הכריז הארגון על מרד בשלטון הבריטי בארץ. בכרוז נאמר, בין השאר:²⁵

אל העם העברי בציון!

אנו עומדים בשלב הסופי של מלחמת-עולם זו. כיום עושה כל עם ועם את חשבונו הלאומי. מה הם ניצחונותיו ומה הן אבדותיו, באיזו דרך עליו ללכת, כדי להשיג את מטרתו ולמלא את ייעודו? מי הם ידידיו ומי אויביו? מי הוא בעל ברית אמיתית ומי הוא הבוגד? ומי ההולכים לקראת הקרב המכריע? [...]

בני ישראל, נוער עברי! שביתת הנשק, אשר הוכרזה בראשית המלחמה, הופרה ע"י השלטון הבריטי. שליטי הארץ לא התחשבו לא בלויאליות, לא בויתורים ולא בקורבנות; הם הגשימו ומגשימים את מגמתם: חיסול הציונות הממלכתית. [...]

נסיק את המסקנות ללא חת. אין עוד שביתת נשק בין העם והנוער העברי לבין האדמיניסטרציה הבריטית בארץ-ישראל, המסגירה את אחינו בידי היטלר. מלחמה לעם בשלטון הזה, מלחמה עד הסוף. [...]

וזו דרישתנו:

השלטון על ארץ-ישראל יימסר מיד בידי ממשלה עברית זמנית. הממשלה העברית של ארץ-ישראל, הנציג החוקי היחיד של העם העברי, תיגש, מיד לאחר הקמתה, לביצוע עיקרים אלה:

א. תקים צבא עברי לאומי.

ב. משא ומתן עם כל הגורמים המוסמכים בדבר ארגון האבקואציה ההמונית של יהדות אירופה לארץ ישראל. [...]

עברים!

הקמת הממשלה העברית והגשמת תכניתה – זוהי הדרך היחידה להצלת עמנו, להצלת קיומנו וכבודנו. בדרך זו נלך, כי אחרת אין. נלחם. כל יהודי במולדת ילחם. [...]

עברים!

הנוער הלוחם לא יירתע מפני קורבנות, דם וסבל. הוא לא ייכנע, לא ינוח, כל עוד לא יחדש את ימינו כקדם, כל עוד לא יבטיח לעמנו מולדת, חרות, כבוד, לחם, צדק ומשפט.

ואם עזור תעזרו לו, הרי תחזינה עיניכם בקרוב בימינו בשיבת ציון ותקומת ישראל. כה ייתן וכה יוסיף לנו האלוהים!

הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל

פעולות ראשונות

המטרה הראשונה של לוחמי האצ"ל הייתה משרדי העלייה של שלטונות המנדט הבריטי. משרדים אלה סימלו, יותר מכל דבר אחר, את הגבלת העלייה ומניעת הצלתם של יהודי אירופה. משרד העלייה הקפיד לתת רשיונות עלייה אך ורק על-פי המכסה שנקבעה ב"ספר הלבן", לפיו מספר העולים לא יעלה על 1,250 בחודש. ממספר זעום זה ניכו את מספר היהודים שעלו באופן בלתי-לגאלי ונתפסו על-ידי השלטונות. לפי הספר הלבן הייתה אמורה העלייה להיפסק לחלוטין ב-31 במרס 1944.

במוצאי שבת, 12 בפברואר 1944, התקיפו לוחמי האצ"ל את משרדי העלייה, בעת ובעונה אחת, בשלוש הערים הגדולות: ירושלים, תל-אביב וחיפה. הפעולה בוצעה בשלמותה ללא נפגעים. כעבור שבועיים יצאו שוב לוחמי האצ"ל, הפעם כדי לפוצץ את משרדי מס-ההכנסה, שוב בשלוש הערים הגדולות. חוק מס-ההכנסה הופעל בארץ בשנת 1941 וכמצופה לא זכה לאהדה רבה, במיוחד לאור העובדה שעיקר הנטל נפל על האוכלוסייה היהודית. אחד השיקולים בבחירת מטרה זו היה, כי גם אלה שלא תמכו במלחמת האצ"ל בשלטון הבריטי, לא יגנו את הפגיעה בגביית מס-ההכנסה מן התושבים. גם פעולה זו בוצעה בשלמות וללא נפגעים. בהתקפה על משרדי מס-ההכנסה בחיפה השתתפה גם חנה אוירבך-הלל, ואת המידע הפנימי קיבלו המתכננים מידי דוד ענב שעבד כפקיד במשרדי מס-ההכנסה. למחרת הפיצוץ הגיע דוד למשרד כרגיל ועזר בשיפוץ וניקוי המשרד שנהרס על-ידי חבריו.

חדוה ענב²⁶ לבית פרידברג נולדה בפולין ובשנת 1934, בגיל 9, עלתה ארצה עם משפחתה שהשתקעה בחיפה. בהיותה בת 18 נכנסה באחד הערבים למועדון בית"ר בעיר, שם פגשה את דוד ענב שניגן בכינור. הייתה זו אהבה ממבט ראשון, ובמהלך אחת הפגישות סיפרה חדוה לדוד שהציעו לה להצטרף להגנה. דוד, שכבר היה חבר באצ"ל, הסביר לה שהצטרפותה להגנה עלולה לקלקל את היחסים ביניהם. לאחר ויכוח אידאולוגי בין השניים, מצאה עצמה חדוה בשורות האצ"ל. עד מהרה צורפה לח"ק (חיל הקרב) ולאחר ההתקפה על משטרת חיפה (ראה להלן) תפקידה היה לסלק את הנשק מן המקום.

חדוה הכניסה את הנשק לתוך שק, אותו העבירה דרך רחובות חיפה למרתף שהיה בבית מגוריה ולמחרת היום מסרה אותו למחסנאי. אותה עת נגזר על דוד

²⁶ עדות דוד ענב למחבר.

מעצר בית, עובדה שהכבידה מאוד על הזוג הצעיר, וכתוצאה מכך נישאו השניים בשנת 1945. חדוה המשיכה בפעילותה באצ"ל ובין היתר השתתפה בניסיון לפוצץ את צינור הנפט שהעביר את "הזהב השחור" מעיראק לבתי-הזיקוק בחיפה (ראה להלן).

חדוה ענב

לאחר טבילת האש הראשונה, הוחלט להעז ולפגוע במרכז העצבים של השלטון הבריטי – הבולשת והמשטרה. שוב תוכננה פעולה מתואמת בשלוש הערים הגדולות: בירושלים הותקף מרכז הבולשת, בתל-אביב הותקפו מטה מחוז הדרום של המשטרה והבולשת ששכן ביפו, ובחיפה הותקף המטה המחוזי של הבולשת. בירושלים הייתה המשימה קשה יותר, משום שהבולשת הבריטית שכנה במתחם מגרש הרוסים, שם שכנו גם מטה המשטרה ובתי-המשפט. ארבעה לוחמים, שהיוו את יחידת הפורצים והפיקוד, הולבשו במדי שוטרים בריטיים וזאת כדי לא לעורר חשד. את בגדי החאקי והחגורה השחורה לא היה קשה לקנות; הבעיה הייתה הכנת הכובעים השחורים. את הפתרון מצאו יוכבד טוביאנה וחברתה מרים פשדצקי, אשר לאביה הייתה חנות כובעים. מרים "סחבה" מן החנות ארבעה כובעים עם מצחיות והשתיים ישבו וצבעו אותם בטוש שחור – כך נולדו כובעי השוטרים הבריטים. למרות הקשיים הצליחו לוחמי האצ"ל, בפיקודו של רחמים כהן ("גד"), לחדור למשרדי הבולשת ולהעביר את מטעני חומר הנפץ. לפתע יצא סרג'נט סקוט לסיור שיגרתי והרגיש בתנועה חשודה על המרפסת. הוא נורה ונפגע מהאש שנפתחה עליו, אולם לפני שהתמוטט הצליח לפגוע באחד מלוחמי האצ"ל, אשר בנזימן. למרות חילופי

האש, הצליחו החבלנים להפעיל את המטענים. רחמים שרק במשקוקית ובכך נתן את אות הנסיגה. עם הישמע האות נסוגה גם חוליית האבטחה שהתמקמה בחלק הצפוני-מערבי של מגרש הרוסים. חולייה זו כללה שני בחורים ובחורה אחת – פנינה בג'יו-שוחט. כעבור דקות מספר נשמעה התפוצצות חזקה והבניין קרס תחתיו. אשר בנזימן ("אבשלום") הצליח לסגת וכשהגיע לנחלת שבעה, התמוטט. הוא הוכנס לאחד מחדרי הארגון והודעה על מצבו נשלחה לאליהו מרידור, ששימש מפקד המחוז. רעננה מרידור שהתה כל הזמן עם בעלה אליהו באחת הדירות הסמוכות כדי לעקוב מקרוב אחר המתרחש. כאשר נודע להם כי אשר בנזימן נפצע, מיהרה רעננה והזעיקה את ד"ר הפנר, שעזר רבות לפצועי האצ"ל ולח"י. הם הגיעו במהירות לנחלת שבעה ולאחר שהרופא בדק את בנזימן, שנפצע קשה בבטנו, הודיע כי אפסה כל תקווה וכעבור זמן קצר לא נותר אלא לקבוע את מותו. אשר בנזימן, שהיה בן כיתתה של רעננה בגמנסיה, היה הקורבן הראשון של תקופת המרד. גם הקצין הבריטי סקוט מת כעבור זמן מפצעיו.

בכניסה למגרש הרוסים לאחר פיצוץ מרכז הבולשת ב-23.3.44

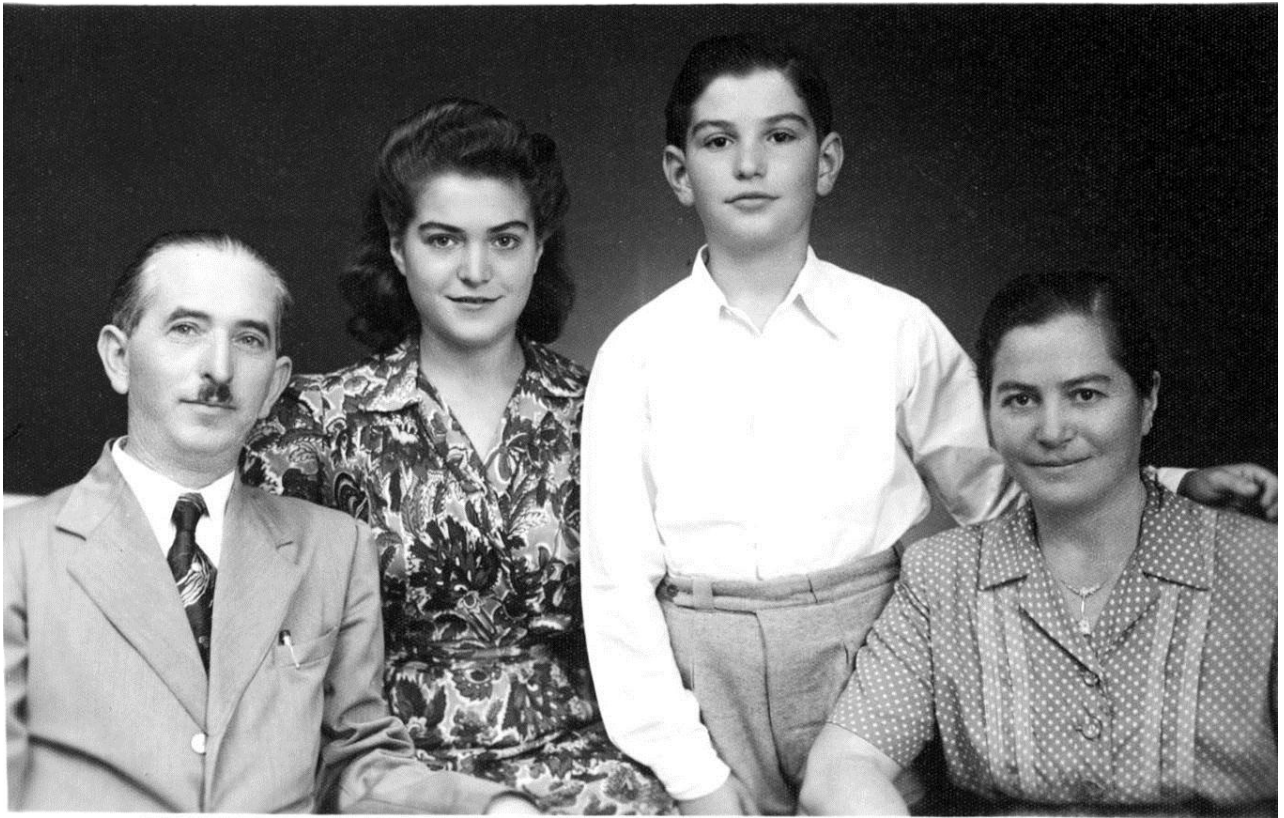
בעוד ד"ר הפנר מטפל באשר בניזימן, מסרו הבחורים את הנשק (שכלל בעיקר אקדחים) לידי הבנות: יוכבד טוביאנה, מרים פשדצקי ודבורה ראם, שהמתינו באחד המחסנים בנחלת שבעה. הבנות מיהרו אל בית משפחת ארציאלי, ששכן ברחוב סלומון הסמוך. לדירה היו שתי כניסות: ראשית ואחורית. הבנות הניחו את האקדחים בבור שהיה בכניסה האחורית והסתלקו מן המקום. הגב' ארציאלי חששה שמקום המחבוא בחדר המדרגות אינו בטוח דיו ולכן הכניסה את הנשק לתוך ביתה והחביאה אותו במגרת המקרר (היה זה מקרר גדול שהופעל על-ידי קרח. את גוש הקרח היו שמים בחלק העליון של המקרר, והמים שנוצרו מן הקרח, נזלו לתוך מגרה מיוחדת בתחתית המקרר. מאחר והיה זה בעונת החורף, לא היה קרח במקרר, ומגרת המים הייתה יבשה). למחרת היום, שהיה יום שישי, ה-24 במרס 1944, ניהלה המשטרה חקירות בסביבה ולכן הוחלט לדחות את העברת הנשק ליום השבת.

בית ארציאלי. ²⁷ משפחת ארציאלי תמכה באצ"ל ככל יכולתה. האב, פרץ ארציאלי, שהיה סוחר ידוע בירושלים, השתייך למפלגה הרביזיוניסטית והאם, חוה, פתחה את הבית בפני אנשי האצ"ל, שקיימו שם פגישות ולא פעם אף נהנו מארוחה טובה.

בשבת בבקר, ה-25 במרס, הגיעו לבית ארציאלי אליהו מרידור, שמואל תמיר ואורי חפץ. הם הוציאו את ה"כלים" מן המקרר, ניקו ושימנו אותם. אותו יום הוכרז עוצר בנחלת שבעה החל מהשעה חמש אחר הצהריים. על-כן, מיד לאחר שסיימו את מלאכתם, מסרו את האקדחים לידי הגב' ארציאלי, ובעזרת שתי בנות, לאה וולף וויקי מיכאלי, העבירו אותם לבית-הכרם (שהיה מחוץ לתחום אזור העוצר). השלוש היו דתיות, אולם הן ראו את עניין העברת הנשק כ"פיקוח נפש" ולכן לא היססו להזמין מונית ולנסוע לבית-הכרם ולהציל בכך את הנשק של הארגון. הגב' חוה ארציאלי סיפרה מאוחר יותר לבתה יונה, כי כאשר עברו ליד קריית משה, התכופפה לאה אשכנזי ואמרה: "פה גרה נחמה ליבוביץ, וכל מה שחסר לי שהיא תראה אותי נוסעת בשבת" (נחמה ליבוביץ הייתה מורה ידועה לתנ"ך בסמינר למורות "מזרחי", שבו למדה לאה).

סיכון רב הסתכנו פרץ וחוה ארציאלי, כי מציאת נשק בביתם עלול היה לגרום למאסרם ולפגוע קשות בפרנסת המשפחה. לא ייפלא אפוא שלא נמצאו בתים רבים בהם פעל האצ"ל בחופשיות כזו.

²⁷ ראיון המחבר עם יונה ברזילי.

משפחת ארציאלי (מימין לשמאל) האם חוה, הבן הצעיר אלנקם, הבת יונה
ברזילי והאב פרץ ארציאלי. (הבן מרדכי נעדר מהתמונה כי היה במחנה המעצר
בקניה)

למשפחת ארציאלי היו שלושה ילדים: מרדכי – יליד 1924, יונה – ילידת 1928
ואלנקם – יליד 1936. ראשון המצטרפים לאצ"ל היה מרדכי, שהיה גם חבר בבית"ר.
יונה הצטרפה לאצ"ל בגיל 14 ולאחר שעברה את תקופת הטירונות, עסקה בעיקר
בתעמולה ובהדבקת כרוזים. בתקופת הסזון (1945) נקראה אל מנהל בית-הספר
"מעלה" (שם למדה) וזה הודיע לה כי הגיע אליו מידע לפיו היא משתייכת לאצ"ל ועל-
כן הוחלט לגרש אותה מבית-הספר. יונה נרשמה לסמינר מזרחי לבנות, שם הסכים
המנהל לקבלה.

בתקופת הלימודים הציעה ליונה אחת מחברותיה להצטרף לארגון ההגנה. לאחר
התייעצות עם המפקדת שלה (ויקי אלעזר-מיכאל) הוחלט, שעדיף שיונה תסכים
ללכת לפגישה ושם תאמר שאימה לא מרשה לה להצטרף לארגון מחתרת. יונה
הגיעה לבית-הספר "תחכמוני", שם הוכנסה לחדר חשוך בו היו המראיינים מאחורי
מסך. ואז החלה חקירה יסודית:

החוקר: אנו יודעים שאת חברה באצ"ל. מה יש לך לומר על כך?
יונה: אני לא חברה באצ"ל ואינני יודעת מה אתם רוצים ממני.

החוקר: אם כן איך את מסבירה את העובדה שבביתך נמצא נשק?
 יונה: גם אני קראתי בעיתון שבבית ארציאלי בנחלת שבעה נמצא נשק. אלא שזה לא היה בביתנו. הנשק נמצא בבית שדודי (אח אבא) השכיר למישהו ולדוד לא היה כל קשר לנשק.

החוקר: האם גם אחיך מרדכי חבר באצ"ל?
 יונה: אחי מבוגר ממני בארבע שנים ואנו לא שייכים לאותה חברה, כך שאיני יודעת הרבה על מעשיו.

החקירה הייתה קשה ולבסוף אמר החוקר ליונה: אנו דאגנו לכך שיסלקו אותך מבית-הספר "מעלה", וכיוון שאת לא משתפת אתנו פעולה, נדאג לכך שיסלקו אותך גם מסמינר למורות "מזרחי".

לשמחתה של יונה, היא לא גורשה מהסמינר, ובנוסף ללימודים המשיכה את הפעילות באצ"ל. היא נשלחה לקורס "סגנים" שהתקיים בירושלים והיה מורכב מבנות בלבד. באותו קורס השתתפו גם צביה בן-חורין (שהגיעה מחיפה כדי ללמוד בירושלים), בתיה ויטלס-הררי, מרים קרונברג-אוסטרוביץ (השלוש למדו בסמינר למורות "מזרחי"), רבקה הולטר, זהבה לדרמן, הדסה סדובניק-טבק, צפורה אשכנזי-שיף וטובה הורוביץ. את הקורס ניהל יצחק אבינועם (ששימש אותה עת מפקד המחוז) והדריכו בו שרגא עליס ("חיים טויט") (מפקד הח"ק בירושלים) ושמואל אמיתי ("מייק") (מזכיר המחוז). באחד הערבים, לאחר סיום השיעור בקורס, קרא אליו אבינועם את צפורה אשכנזי-שיף, נתן לה מזוודה ותיק וביקש ממנה להעבירם לאחד החדרים של האצ"ל ליד מלון "עדן" ברחוב ההסתדרות פינת רחוב הלל. צפורה, שהכירה את כל חדרי הארגון בעיר, יצאה מהחדר, אולם עד מהרה התברר לה כי שתי החבילות היו כבדות מאוד על-כן ביקשה מיונה לעזור לה לשאת אותן, וכך היה. השתיים הגיעו לחדר, ששימש כחדר כביסה על גג הבית, ומסרו את המזוודה והתיק לידי מרדכי וְגֵר שחיכה להן בחדר. למחרת פגש אבינועם את צפורה ונזף בה על שביקשה מיונה לעזור לה:

"עד אתמול הכירו את החדר ארבעה אנשים ובגלל חוסר האחריות שלך, מכירים אותו היום חמישה אנשים".

האירוניה היא שוֹגֵר היה שתול באצ"ל על-ידי ההגנה, והוא גרם למעצרו של אבינועם, יחד עם מרדכי ארציאלי ושמואל תמיר (17 במרס 1947). לאחר שנחקרו על-ידי הבולשת, נשלחו השלושה למחנה המעצר בקניה וחזרו ארצה רק לאחר הקמתה של מדינת ישראל.

לאחר מעצרו של אבינועם, נתמנה מרדכי רענן למפקד מחוז ירושלים. רענן היה "פליט" בירושלים (אשתו ובתו גרו בתל-אביב ואיש בירושלים לא ידע זאת). רענן הרבה לבקר בבית ארציאלי ואף היה מוזמן שם ללילות שבת ולערבי חג. באחד הביקורים האלה הבחין רענן בגב' חוה ארציאלי שהייתה במטבח ודמעות זלגו מעיניה.

רענן: "מה קרה?"

גב' ארציאלי: אני מודאגת מאוד מגורלו של מרדכי. כל עוד היה עצור בלטרון, אפשר היה לבקר אותו ולדעת מה שלומו, אבל בהיותו באפריקה, מי יודע מה עובר עליו.

רענן סגר את הדלת, הוציא מכיס חולצתו תמונה של ילדה קטנה ואמר: "זוהי אורינה, בתי, אותה לא ראיתי כבר שלושה חודשים למרות שהיא ואני נמצאים בארץ. כל אחד מקריב את הקורבן שלו".

יונה סיימה את לימודיה בסמינר ובספטמבר 1947 נשלחה ללמד בצפת, שם נשארה בכל תקופת המצור והשתתפה בהגנת העיר. בזמן ההפוגה הראשונה (יוני 1948) חזרה לירושלים והצטרפה לפלוגת הבנות שהייתה בפיקודה של אָמה גרמנט.

רעננה מרידור²⁸ לבית טננבלאט נולדה בירושלים ובשנת 1939, בהיותה בת 16, הצטרפה לבית"ר, שם פגשה לראשונה את אליהו וירז'בולובסקי שהיה מפקד הסניף. אליהו הקפיד על סדר ומשמעת, ובהתנהגותו היה סמל להדר הבית"רי. תחילה הוא היה מפחיד, אולם במשך הזמן הסיר אליהו את השריון החיצוני והתגלה כאדם רגיש, המוכן תמיד לעזור לזולת. חברי בית"ר בירושלים, ובמיוחד הבנות, אהבו את מפקדם והיו מסורים לו בלב ונפש. שנה לאחר מכן הצטרפה רעננה לאצ"ל ושוב פגשה שם באליהו שהיה מפקדה. רעננה הצעירה משכה את תשומת לבו של אליהו, והחיזורים לא איחרו לבוא. כאשר למדה לבחינות הבגרות, נהג להמתין לה בסבלנות

שהתפנתה, וכשמלאו לה 18 שנים כבר העז לתת לה מתנה. חיזוריו של אליהו הלכו וגברו ובאוגוסט 1943, בהיות רעננה בת 20, החליטו לבוא בברית הנישואין. אמה של רעננה חששה ממאסריו התכופים של אליהו והתנגדה לנישואין, אולם לאב שהיה רביזיוניסט לא הפריע לשידוך.

²⁸ ראיון המחבר עם רעננה מרידור.

לאחר החופה, מספרת רעננה, יצאנו לירח דבש קצר לטבריה, ותל-אביב שימשה לנו כתחנה ראשונה. בשעות הערב הגענו לתל-אביב וכשנכנסנו לחדר במלון, חיכה לנו על השולחן זר פרחים גדול ואליו הייתה מצורפת פתקה קטנה. אליהו קרא את הכתוב בפתק וירד למטה. כעבור זמן קצר חזר והביא לי ספר של גוגול בתרגום גרמני. הוא התנצל ואמר כי זה הספר היחידי שמצא בדוכן של ספרים משומשים. הוא השאיר אותי, אישתו הטרייה, עם גוגול ויצא לפגישה בהתאם להוראות שהיו בפתק.

רעננה מרידור

אליהו מרידור-וירז'בולובסקי עלה ארצה מפולין, שם סיים את לימודי המשפטים באוניברסיטה של ורשה. הוא היה פעיל מאוד בבית"ר ובאצ"ל, ובגלל פעילותו זו נעצר פעמים רבות על-ידי הבריטים. אולם גם במעצר ראה אליהו ברכה, כי בהיותו בבית-הסוהר, נאלץ להתפנות מכל עיסוקיו ויכול היה להתכונן בשקט לבחינות של עורכי-דין זרים. בכל פעם שנעצר, התכונן לבחינה אחרת וכך הצליח לסיים את כל הבחינות ולקבל רשיון עבודה כעורך-דין. לפני נישואיו החליט לעברת את שמו. הוא פנה לעזרתו של פרופ' קלוזנר אשר הציע לו את השם "מרידור". אליהו ידע כי היה זה כינויו של מפקד האצ"ל, יעקב ויניארסקי, על-כן פנה אל יעקב וביקש את רשותו. יעקב ענה לו: "אין לי כל התנגדות שתחליף את שמך למרידור, אולם איני בטוח שזה יביא לך תועלת רבה". אגב, לאחר קום המדינה, שינה יעקב אף הוא את שמו מויניארסקי למרידור.

כשבוע לאחר ההתקפה על מרכז הבולשת הארצית במגרש הרוסים, ערכו הבריטים מעצרים נרחבים בכל חלקי הארץ. אחד מראשוני הנעצרים בירושלים היה

אליהו מרידור. בשעות הערב של יום השישי, ה-31 במרס, בעוד העוצר בירושלים בעיצומו, נשמעו דפיקות בדלת ואל הדירה נכנסו שוטרים בריטיים. הם הודיעו לאליהו שהוא עצור ועליו להילוות אליהם. כאמור, לא הייתה זו הפעם הראשונה שעצרו את אליהו ולכן חשב לתומו שגם הפעם יחזור הביתה לאחר תקופת מעצר קצרה. אולם בניגוד למעצרים הקודמים, כאשר היה רווק, הפעם הייתה בבית גם אישתו, רעננה. אליהו חשש להשאיר אותה לבדה בבית, שמא ינצלו הבריטים את היעדרו ויציקו לה בחסות העוצר. הוא ביקש מן השוטרים להעביר את רעננה לבית הוריה שהיה ברחוב אלפסי, והבריטים אכן נענו לבקשתו. הם נסעו תחילה לרחוב אלפסי, שם הורידו את רעננה, ולפני שהספיקה להיפרד מבעלה, המשיכה המכונית בדרכה. רעננה נכנסה הביתה, ולהפתעתה הרבה גילתה שההורים לא בבית. היא לא הבינה לאן יכלו ללכת והרי אסור היה לצאת מן הבית בגלל העוצר. רק מאוחר יותר התברר לרעננה כי הוריה יצאו לביקור אצל שכנים שגרו באותו הבניין.

לאחר מאסרו של אליהו נקראה רעננה למשרדי הבולשת ולאחר חקירה קצרה, הודיעו לה שהוטל עליה מעצר בית וכי עליה להתייצב שלוש פעמים ביום בתחנת המשטרה. רעננה ענתה כי מאחר שהם עצרו את בעלה-מפרנסה, היא חייבת לעבוד ועל-כן לא תוכל להופיע במשטרה שלוש פעמים ביום. לאחר דין ודברים, שבמהלכו איימו על רעננה במעצר, הם הסכימו להתייצבות של פעמיים ביום. וכך הייתה רעננה מופיעה בכל יום בשעה שש בבוקר בתחנת המשטרה. משם נסעה להר-הצופים, שבנוסף ללימודיה באוניברסיטה העברית, עבדה שם גם בעבודות ניקיון. לאחר העבודה הייתה מבלה מספר שעות בספרייה ולפנות ערב הייתה מתייצבת בשנית במשטרה. את הערב הייתה מבלה בבית-הוריה (כאמור, נאסר עליה לצאת את הבית משקיעת החמה ועד זריחתה). הסידור הזה נמשך שנתיים ימים, עד אשר חלתה בצהבת קשה ונאלצה לשכב במיטה במשך חודשיים. לאחר שהחלימה, ויתרו לה הבריטים על ההתייצבות היומית.

לאחר מעצרו, נלקח אליהו מרידור ללטרון וב-19 באוקטובר 1944 נשלח למחנה המעצר באריתריאה יחד עם קבוצת עצירים שמנתה 251 איש. הוא נחקר בתנאים קשים בכלא בקהיר ובתחילת יולי 1946 שוחרר והוחזר לביתו.

כאשר נשאלה רעננה האם לא חששה לקיים חיי משפחה וללדת ילדים בתנאי המחתרת הקשים (הבן הבכור, דן, נולד באפריל 1947) ענתה: "כדי לשמור על שפיות, חייבים להמשיך לקיים חיים נורמליים וזה כולל נישואים והבאת ילדים לעולם".

פרשת חילביץ

מעצרו של אליהו מרידור היה תוצאה של הלשנה של הבוגד יעקב חילביץ. חילביץ נולד בקובנה (ליטא) בשנת 1913 ובגיל צעיר הצטרף לתנועת בית"ר. בשנת 1936 עלה ארצה והיה פעיל בתנועה הרוויזיוניסטית. בתחילת 1942 (לאחר נפילתו של דוד רזיאל) הוקם בארץ מוסד כספי חוקי בשם "מס חזית ישראל", שעסק באיסוף כספים עבור האצ"ל. חילביץ, שהיה בעל חזות נאה והצליח מאוד ביחסי ציבור, היה מראשי המוסד. במסגרת תפקידו נפגש עם אנשים רבים והכיר היטב את ראשי התנועה הרוויזיוניסטית וכן את צמרת האצ"ל. בין היתר, הכיר את מנחם בגין, שהתגורר אותה עת בדירת מרתף קטנה ברחוב אלפסי 25 בירושלים. בגין מספר בספרו "המרד" כי באחד הימים ביקר אצלו חילביץ: "הוא עומד ליד עריסת בני. התינוק מצטחק לשנינו. הוא מצטחק לילד ולאב ובאותו זמן הוא זומם את מזימותיו, חושב מחשבות". חילביץ הירבה לשחק בקלפים ונהג לבזבז כסף רב, אולם לא הייתה כל סיבה לחשוד בנאמנותו.

לפי דברי ריצ'רד קאטלינג (קצין בולשת בכיר, שהתמחה בענייני היהודים), נוצר הקשר עם חילביץ לפי יוזמתו של האחרון, מיד לאחר ההתקפה על מרכז הבולשת ב-23.3.44. "נסענו במכונית שלי", סיפר קאטלינג. "חילביץ אמר כי היה זה משגה לפוצץ את הבולשת וכי הדבר גרם נזק למאבק היהודי. הוא הוסיף ואמר כי הוא מוכן לספק את המידע שיש ברשותו על האצ"ל, בתנאי שנערוב ליציאתו מן הארץ וניתן לו סכום כסף שיאפשר לו להסתדר בארצות-הברית".²⁹

בבוקר ה-31 במרס 1944 התקיימה פגישה נוספת, בה מסר חילביץ לקאטלינג רשימה ובה 79 שמות של אנשי אצ"ל (ביניהם שלושת מנהיגי הארגון: מנחם בגין, יעקב מרידור ואריה בן-אליעזר) ובתמורה קיבל 2000 ליש"ט. חילביץ הוכנס למכונית, שהסיעה אותו לקהיר, שם היה אמור לקבל מן הקונסוליה האמריקנית אשרת כניסת לארצות-הברית. עוד באותו לילה נעצרו ברחבי הארץ 48 איש, ובתוכם אריה בן-אליעזר (את בגין ומרידור לא מצאו בביתם). בין העצורים הייתה גם הדסה לוטנברג.

הדסה לוטנברג לבית צירולניק נולדה בקובנה (ליטא) ובשנת 1935, בהיותה בת 20, עלתה ארצה והצטרפה לפלוגת הגיוס של בית"ר בראש-פינה. משם הייתה קצרה הדרך לאצ"ל. על מעצרה מספרת הדסה בעדותה:³⁰

²⁹ ריצ'רד קאטלינג The Palestine Triangle p.158
³⁰ ראיון המחבר עם הדסה צירולניק-לוטנברג.

עם פרוץ המרד צורפתי לח"ק (חיל הקרב) והשתתפתי בהתקפה על משרדי מס-ההכנסה שהיו ברחוב לילנבלום בתל-אביב. אני הייתי באבטחה ולאחר הפעולה הלכתי הביתה עם האקדח שהיה בידי. שמתתי את האקדח בארון וחיכיתי שיבוא מישהו לקחת אותו ממני. אלא שאיש לא בא ובינתיים קרה הסיפור עם חילביץ שהלשין גם עלי.

את חילביץ הכרתי עוד בקובנה (ליטא), שם הוא היה המפקד שלנו בבית"ר. בליטא נהגו לקרוא לו "הגרף" כי הוא תמיד היה לבוש יפה למרות שלא היה בעל אמצעים. בארץ המשכנו להיפגש ובכל שנה ב-1 באפריל נהגה החבורה הליטאית לחגוג את יום-הולדתה של גב' פלוטניק. יום לפני כן הייתי אצל חברה ושם נודע לי כי יום-ההולדת בוטל משום שבלילה אסרו את כולם. מיהרתי הביתה וטלפנתי לבעלי המנוח, חיים לוטנברג, וביקשתי שיבוא מיד כדי לסלק את האקדח שהיה אצלי בארון. ואכן בשעה 2 אחר חצות בא מישהו ולקח את האקדח. למחרת, ב-2 באפריל נסעתי לבת-ים לעבודתי בבית-החרושת לשמרים "פקא". בשעה 9 בבוקר קראו לי למשרד ושם חיכו לי שלושה שוטרי חרש שהכניסו אותי למכונית. התחנה הראשונה הייתה החדר שלי, שם ערכו חיפוש מדוקדק אולם לא מצאו דבר. אחר-כך לקחו אותי לבית-הסוהר ביפו וכעבור כמה ימים הועברתי לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם.

בנוסף להדסה נעצרו גם דבורה משאט מתל-אביב, אסתר אורבך-גליקסמן, מרים שטרנברג-דוידסון ורבקה פרל מחיפה.

בעקבות פרשת חילביץ, נתרוקן הסניף הירושלמי ממפקדיו הבכירים. אלה שלא נעצרו נאלצו לעזוב את העיר וביניהם גם רבקה רבלסקי ויוכבד טוביאנה.

רבקה ברנדוויין-רבלסקי נולדה בעיר העתיקה בירושלים בשנת 1924 ובגיל צעיר הצטרפה לאצ"ל. בשנות הארבעים המוקדמות השתתפה בקורס "סגנים" ועם פרוץ המרד פקדה על קבוצת בנות. כאמור, נאלצה רבקה לעבור לתל-אביב, שם המשיכה בפעילות מחתרית.

יוכבד טוביאנה³¹ לבית גרג'י נולדה בירושלים. בשנת 1940, בהיותה בת שש עשרה, הצטרפה לבית"ר וכעבור שנתיים התגייסה לאצ"ל. בתקופת הטירונות עסקה בהדבקת כרוזים על קירות הבתים ולאחר מכן נשלחה לקורס "סגנים" (מפקדי כיתות) שהתקיים בבית-הספר שפיצר. בהיותה מפקדת, למדה יוכבד את חניכותיה את השימוש באקדח. לאחר השיעור נהגה לשים את האקדחים בתוך תיק ולהחביא

³¹ ראיון המחבר עם יוכבד טוביאנה.

אותו מתחת למיטתה. באחת השבתות, כאשר חזרה יוכבד הביתה, הרגישה באווירה מתוחה. אביה פנה אליה בפנים חיוורות ואמר:

"בתי, מעלת באימוני".

יוכבד: למה, מה קרה?

האב: את אמרת לי כי בתיק יש אקדחים של פורים. האם אלה הם אקדחי פורים?

תוציאי אותם מיד מהבית!

יוכבד: אבא, אני לא יכולה לצאת מבית הרב בשבת עם תיק וכלים בתוכו.

התרצה האב והסכים לחכות עד צאת השבת, ואז לקחה יוכבד את התיק והעבירה אותו למקום אחר.

יוכבד ("בת-ציון"), עבדה כמזכירה במשרדו של אליהו מרידור, ובמשרד עסקו השניים גם בבעיות הארגון. לפני ההתקפה על מרכז הבולשת, למשל, ניצלו את הליכתם לבית-משפט (שהיה במגרש הרוסים), כדי לערוך מעקב אחר המתרחש בבניין הבולשת. יוכבד שִמשה גם קשרית לעת צורך והעבירה פתקים לאנשים שונים. באחד הימים הודיע אליהו ליוכבד כי עליה לבוא לפגישה בערב בלוויית חברה. בשעה היעודה הגיעה יוכבד עם מרים פשדצקי חברתה למקום שנקבע, מבלי שידעו על מטרת הפגישה. אליהו הגיע עם לוח, שנחקק עליו סמל האצ"ל "רק כך" ויחד צעדו לעבר בית-הקברות שעל הר-הזיתים. הם מצאו את קברו של יעקב רז³², והניחו את הלוח על המצבה. יוכבד לא הצליחה להסתיר את הפחד הנורא שתקף אותה בהיכנסם לבית-הקברות בלילה, אולם ביצעה את המוטל עליה עד תום.

לאחר מעצרו של אליהו מרידור נקראה יוכבד לחקירה במשטרה. היא נשאלה בדבר פעילותה בבית"ר וכן נתבקשה למסור את שמות חבריה. לאחר החקירה נשלחה לביתה, אולם היה ברור לה שסכנת המעצר עדיין מרחפת עליה. כעבור מספר ימים פגשה בשוטרים שנכנסו לבניין סנסור (בקרן הרחובות בן-יהודה ויפו) ושאלו למקומו של משרד עורך-הדין מרידור. יוכבד, שהבינה כי באו לעצור אותה, הצליחה לחמוק ולהסתלק מן המקום דרך יציאה אחרת. היא הגיעה לביתה והודיעה להוריה כי עליה לעזוב מיד את ירושלים. יוכבד נסעה לתל-אביב, שם פגשה את פנינה בג'יו-שוחט, שאף היא עזבה את ירושלים מחשש מעצר והייתה ל"פליטה".

³² יעקב רז נדקר ביולי 1939 בידי ערבים, בשעה שהניח בשוק הערבי בעיר העתיקה סל ירקות ובו מוקש.

מחוסר מקום לינה, בילו השתיים מספר לילות בחולות חולון, עד שנמצא בשבילן חדר למגורים. על כך מספרת יוכבד:³³

היו אתנו בחולות גם כמה בחורים. היה זה במקום שמאוחר יותר נבנה בית-החרושת לודז'יה. איש לא יאמין, אבל שכבנו אחד ליד השני מבלי לגעת האחד בשני. באותם ימים לא עלה על הדעת לנצל את העובדה שאנו ישנים יחד כדי להתחיל ו"להתעסק". איזה תום היה אז והיה בכך הרבה יופי. זה מזכיר לי שיום אחד שלחו אותי עם משה שטיין לעקוב אחר תנועת המכוניות הצבאיות שעברו ליד בניין "בית הדגל" בירושלים. יצאנו למקום וישבנו על הגדר הסמוכה לבניין. היה זה בחודש פברואר והיה קר מאוד. אמרתי למשה: עוד מעט יצאו האנשים מקולנוע "אדיסון" ויראו בחור ובחורה יושבים האחד ליד השני. אני מציעה שלפחות תחזיק בידי כדי שיחשבו שאנו "זוג". והוא ענה לי בקול עצוב: "יוכבד, אני נורא מצטער, אבל אני לא יכול". כאלה היינו.

יוכבד טוביאנה

בתל-אביב יוכבד עבדה כמזכירה במשרדי "מס חזית ישראל", הקרן הכספית של הארגון. המשרד, ששכן ברחוב הרצל מספר 16, עבד במסווה של חברה ליבוא ויצוא בשם "ירמוק". יוכבד הייתה מופיעה בכל בוקר למשרד ועסקה ברישום הקבלות וגביית הכספים. בבוקר ה-1 בינואר 1945 באה יוכבד כהרגלה לעבודה, פתחה את

³³ מתוך ראיון המחבר עם יוכבד טוביאנה.

הדלת באמצעות המפתח שהיה ברשותה ונכנסה פנימה. לפתע כווננו אליה שני טומיגנים (תת-מקלעים שהיו בשימוש הצבא הבריטי) והשוטרים הבריטים ציוו עליה לא להרים קול ולשבת בשקט בפינת החדר. יוכבד הוציאה מתיק היד שלה כמה פתקאות, קרעה אותן לחתיכות קטנות ובלעה אותן מבלי שאיש ירגיש במעשיה³⁴. כעבור זמן קצר נכנסו לחדר עוד חמישה מעובדי המשרד (אליעזר אברהמי, נח שניאור, דוד פדרמן, מרדכי גרוסמן וצבי יהודאי) והסיפור חזר על עצמו. יוכבד נלקחה לבית-הסוהר ביפו, שם החלה החקירה. השאלה הראשונה הייתה "היכן את גרה". היא לא רצתה למסור את כתובת מגוריה, כי חששה לגורל פנינה חברתה. על כן אמרה שהיא מתגוררת אצל דודתה בפתח-תקווה (יוכבד הכינה מראש את דודתה ואמרה לה שבמקרה של חקירה, תספר יוכבד שהיא גרה בביתה. כדי שהדבר יהיה אמין, השאירה יוכבד כמה משמלותיה בארונה של הדודה). השוטרים ביקשו מיוכבד להילוות אליהם לביקור בבית הדודה, וכשהגיעו למקום, הבינה הדודה מיד את המתרחש וסיפרה כי יוכבד גרה אצלה ועוזרת לה בטיפול בילדים. אבל האליבי הזה לא הועיל הרבה ויוכבד הוחזרה אחר כבוד לבית-הסוהר ביפו. תחילה הייתה במאסר יחיד וכעבור מספר ימים הוכנסה לתא של האסירות הפוליטיות, שישבו בו גם זונות ערביות. לא קל היה ליוכבד להתרגל למצבה החדש, אולם קשה במיוחד היה ביקורו של אבא, אשר לא אמר מילה, רק בכה כל הזמן. הייתה זו הפגישה השנייה עם אבא לאחר שיוכבד עזבה את ירושלים. הפגישה הראשונה נערכה במסעדה עממית בה אכלה יוכבד ארוחת צוהריים בחברת פנינה שוחט. לפתע ראתה את אביה נכנס למסעדה בחברת אחיה הקטן. "נפלנו האחד על צווארו של השני ובכינו מבלי לומר דבר" (דברי יוכבד).

על חוויותיה בבית-הסוהר ביפו מספרת יוכבד טוביאנה:

במשך הזמן התפתחו יחסים טובים ביני ובין הזונות הערביות. הן לא התעניינו ביחסי יהודים-ערבים; כל מה שהטריד אותן היה אותו ג'וני, שבלילה היה כל כך נחמד ובבוקר זרק אותן לבית-הסוהר. בדרך כלל הן נעצרו ל-24 שעות ואחר-כך שוחררו.

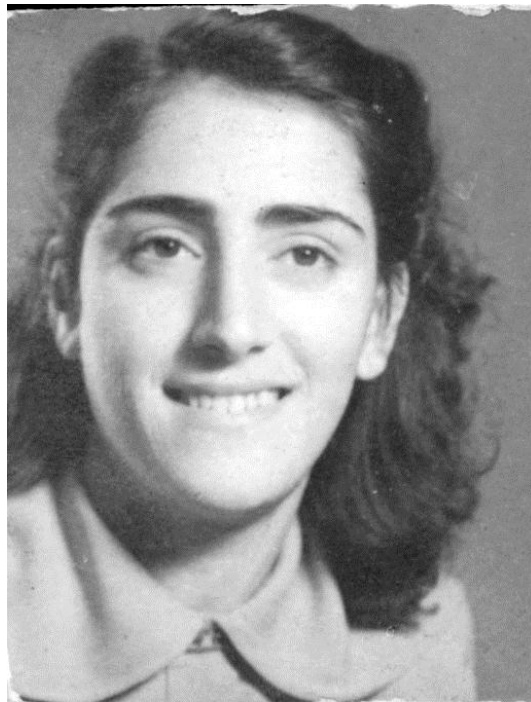
פעם אחת הכניסו לתא שלי אסירה יהודייה. חשדתי בה שהיא "הושתלה" על-ידי הבריטים ולא החלפתי אותה אף מילה. כעבור מספר ימים הוצאה אותה אסירה מן התא.

לתא היה אשנב קטן עם סורגים שהיה ממוקם קרוב לתקרה. יכולתי לשמוע מעבר לקיר דיבורים בעברית של בחורים וניסיתי לטפס אל האשנב כדי ליצור

³⁴ כעבור זמן קצר נכנסו עוד חמישה מעובדי המשרד (אליעזר אברהמי, נח שניאור, דוד פדרמן, מרדכי גרוסמן וצבי יהודאי) והסיפור חזר על עצמו.

אתם קשר, אולם כל ניסיונותי עלו בתוהו. לא היה בחדר כיסא או שולחן, שעליהם ניתן לטפס והאשנב היה גבוה מכדי שאפשר יהיה להגיע אליו בקפיצה. נחמתי היחידה הייתה, כאשר שכבתי במיטתי והקשבתי במשך שעות ארוכות להתנפצות גלי הים על קירות התא.

לאחר שבועיים ימים, הועברה יוכבד לבית-המעצר לנשים בבית-לחם. שם פגשה בכמה מחברותיה ובמפקדת שלה, אָמָה גרמנט, שהזמינה אותה להשתכן בחדר הירושלמיות. התנאים בבית-לחם היו טובים בהרבה מאלה שביפו; בבית-לחם הייתה מיטה לכל עצירה ואף היו שולחן וכיסא לשבת עליו. גם האוכל היה טוב יותר, אבל החשוב מכול הייתה החברה. כל העצירות היו חברות המחותרת (אצ"ל או לח"י) והתפתחו ביניהן יחסי חברות עמוקים הנמשכים בחלקם עד עצם היום הזה. באפריל 1946, לאחר ישיבה של שנה וחצי, שוחררה יוכבד מבית-הסוהר יחד עם צילה עמידרור, אולם כעבור שלושה חודשים, לאחר ההתקפה על מלון המלך דוד, נעצרה יוכבד בשנית. תחילה הועברה למחנה המעצר לבנות בלטרון ולאחר מכן שוב לבית-לחם. היא נשארה במעצר עד מרס 1948, סמוך לצאת הבריטים את הארץ. בסך הכול ישבה יוכבד במעצר שלוש שנים וחודשיים. ברבות הימים עצרו הבריטים גם את מזל, אחותה של יוכבד, והדבר הגדיל את צערם של ההורים.

מזל גארג'י אבני

כל העצירות מאותה תקופה זוכרות עדיין את קולה הערב של מזל, ושיר אחד נחרת בזיכרון במיוחד:

"עם אחד אנחנו ועם אחד נהיה..." וכל ע' וח' נהגו בהדגשה בשירתה.

מרים (מיקי) דוידסון. כאמור, הפעולה הראשונה שנערכה בתקופת המרד הייתה פיצוץ משרדי העלייה בשלוש הערים הגדולות: ירושלים, תל-אביב וחיפה. בחיפה השתתפה בפעולה גם מיקי דוידסון.

מיקי דוידסון

מיקי לבית שטרנברג נולדה בברלין ובשנת 1925, בהיותה בת חמש, עלתה המשפחה ארצה והתיישבה בחיפה. בשנת 1932 הצטרפה מיקי לבית"ר וכאשר נודע הדבר למנהל בית-הספר הריאלי, היא גורשה מבית-הספר. הוריה החליטו לשלוח אותה להמשך הלימודים לאנגליה ובשנת 1938 חזרה ארצה ואף הספיקה לבקר, יחד עם חבריה מבית"ר, את שלמה בן-יוסף לפני עלותו לגרדום. מיקי המשיכה להיות פעילה בבית"ר ומשם קצרה הייתה הדרך לאצ"ל.

בסוף 1943 התאהבה בקצין יהודי צעיר, דוד דוידסון, יליד סקוטלנד, שהגיע ארצה במסגרת הצבא הבריטי, ובינואר 1944 נישאו השניים בחיפה. מיקי המשיכה בפעילותה באצ"ל בעוד הבעל, בדרגת מייג'ור, המשיך לעסוק בפרוייקט סודי הקשור בראדאר. שבוע לאחר שובם מירח הדבש נקראה מיקי לפגישת הכנה לקראת פיצוץ משרדי העלייה בחיפה. מן המעקבים התברר, כי לאחר סגירת המשרדים נשאר רק נוטר ערבי אחד כדי לשמור על המקום. ב-12 בפברואר 1944 התקרבו שתי חוליות למקום: האחת הייתה מורכבת מזוג "נאהבים" ותפקידם היה למשוך את תשומת ליבו של הנוטר הערבי, בעוד החוליה השנייה אמורה הייתה לפרוץ דרך הסורגים אל תוך הבניין, להניח את מטעני הנפץ ולצאת במהירות. אלא שהתברר כי הסורגים היו צפופים מאוד והבחור שאמור היה להיכנס פנימה לא היה מסוגל לעבור דרכם, אף כי לא היה שמן במיוחד. התפקיד הוטל על מיקי, שהייתה רזה וצרה. ואכן היא הצליחה לחדור דרך הסורגים, הניחה את המטענים ולאחר שיצאה את הבניין, הסתלקה מן המקום יחד עם חוליית הפורצים. כאשר ראה זוג "הנאהבים" שהפורצים סיימו את עבודתם, הסתלקו אף הם, לא לפני שהזהירו את הנוטר הערבי שלא להיכנס אל תוך הבניין משום שהונחו בו מוקשים. כעבור זמן קצר נשמעה התפוצצות חזקה והנוטר, ששמע לעצת זוג "הנאהבים", נשאר מחוץ לבניין, ולא נפגע.

חודש וחצי לאחר מכן שוב נקראה מיקי לפעולה. הפעם הייתה המטרה משרדי הבולשת בחיפה. כאמור, גם פעולה זו נערכה בעת ובעונה אחת בשלוש הערים הגדולות: ירושלים, תל-אביב וחיפה. היה זה ב-23 במרס 1944, אלא שבאותו ערב נערך נשף סטודנטים בטכניון והזוג דוידסון היה בין המוזמנים. מאחר והפעולה נקבעה לשעה מוקדמת יחסית (הבניין התרוקן מפקידיו בשעה שבע בערב), ביקשה מיקי מבעלה ללכת לנשף והיא הבטיחה להצטרף אליו מאוחר יותר. וכך היה. מיקי צורפה הפעם לחוליית אבטחה, שהייתה מורכבת משלושה זוגות "נאהבים", ואלה לא עוררו חשד מיוחד. בנוסף למיקי השתתפו בפעולה גם חנה אוירבך-הלל וחיה בן-צבי - סבן. על הפעולה פיקד יעקב הלל, מפקד המחוז, ובשעה היעודה הצליחה חוליית הפורצים להניח את מטעני הנפץ ולהסתלק במהירות מן המקום. אחריהם עזבו את המקום גם שלושת זוגות "הנאהבים" וכעבור זמן קצר נשמעה התפוצצות חזקה ובניין הבולשת קרס תחתיו. מיקי מיהרה לביתה, החליפה את בגדיה ויצאה לפגוש את בעלה בנשף הסטודנטים של הטכניון.

בעקבות ההתקפה על משרדי הבולשת, הוכרז עוצר בחיפה ונערכו חיפושים נרחבים אחר חשודים. בין הנעצרים הייתה גם מיקי דוידסון שהובלה לקישלה, שם פגשה את אסתר גליקסמן, אולגה לנדאו ואחותה רבקה פרל. לאחר ארבעה ימים הועברו הבנות לבית-הסוהר בבית-לחם, מלבד אולגה ששחררה כי הייתה כבר אם לתינוק (התינוק, עוזי לנדאו, לימים חבר כנסת ושר במדינת ישראל). זמן קצר לאחר המעצר, נסע הבעל דוד דוידסון כדי לבקר את אשתו הטרייה. כשהגיע לירושלים,

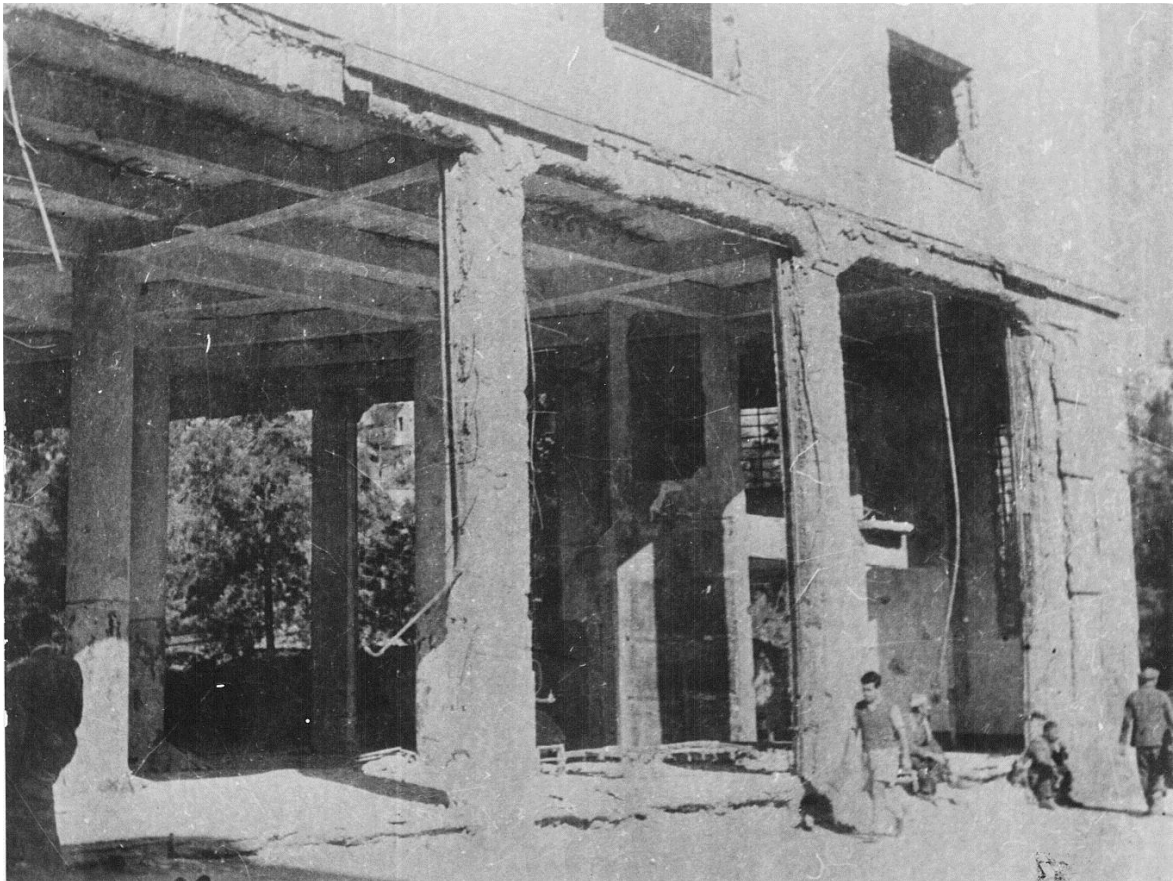

נאמר לו כי לא יוכל לבקר את מיקי מאחר שאין זה זמן ביקור, אולם הוא הפעיל את קשריו בצמרת הצבא ומשם הופעל לחץ על הבולשת לאפשר לקצין בצבא הוד מלכותו לבקר את אשתו שנעצרה. הבולשת הובאה במבוכה וחיפשה דרכים להיפטר ממיקי. ואכן לא חלף זמן רב ומיקי הוזמנה אל מנהל הכלא, שהציע לה להשתחרר בתנאי שתעזוב את הארץ. מיקי ביקשה להתייעץ עם בעלה, שבינתיים חלה והועבר לקהיר לשם טיפול רפואי. המנהל נתן למיקי את כתובתו של דוד בעלה והיא כתבה לו על ההצעה שקיבלה ובשפת רמזים ניסתה להסביר לו את ההתלבטות שלה. היא חששה מאוד שהבריטים טומנים לה פח ומי יודע מה הם זוממים. תשובתו של דוד לא איחרה לבוא ובה ההתלבטות שלו, כי לא ידע לאן עומדים להעביר אותו. מיקי הודיעה למנהל בית-הסוהר שהחלטתה שלילית, אלא אם כן תוכל להתייעץ עם בעלה פנים אל פנים. לא חלף זמן רב ומיקי הוזמנה לשיחה, הפעם עם אשת המנהל, שאמרה כי יש סיכוי לסדר לה פגישה עם בעלה בדרך ליעד שתבחר לנסוע אליו. בינתיים נמשכה חליפת המכתבים בין מיקי ובעלה דוד ועל דעת שניהם הוחלט להודיע למנהל בית-הסוהר כי היעד המועדף הוא לנסוע לאנגליה אל הוריו של דוד, אבל לא לפני שתתקיים פגישה בין בני הזוג. וכך היה. בתחילת אוגוסט 1944 יצאה מבית-לחם שיירה בת שלוש מכוניות צבאיות, כאשר מיקי עם קצינה מלווה היו במכונית האמצעית. השיירה נסעה לפורט-סעיד ומיקי הועברה אל אחת האוניות שעגנו בנמל. אל הסיפון הגיע דוד והשניים שוחחו ארוכות עד להפלגה. דוד סיפר למיקי שהוחלט להעביר אותו להודו ועל כן טוב יהיה אם תישאר בבית הוריו עד שהמצב יתבהר. קשה הייתה הפרידה והאונייה הפליגה כשעל סיפונה משפחות של אנשי צבא ופקידות בריטית שנתקעו בתקופת המלחמה במקומות שונים. שלושה שבועות ארכה הנסיעה בים עד שהאונייה הגיעה בסופו של דבר לליוורפול ולאחר ארבעה ימי שהייה החלו הנוסעים לרדת לחוף. לאחר סיום המלחמה, במאי 1945, שב דוד לאנגליה כדי להתאחד עם אשתו, ובשנת 1950 הם חזרו ארצה למדינת ישראל.

ההתקפה על הבולשת המחוזית בירושלים

לאחר ההתקפה על מרכז הבולשת המרכזית במגרש הרוסים התרוקן מחוז ירושלים מן הפיקוד הבכיר שלו. חלקו נעצר בידי הבריטים, ביניהם מפקד המחוז אליהו מרידור, והאחרים נאלצו לעזוב את העיר והסתתרו במקומות בארץ בהם לא היו מוכרים.

כמפקד המחוז נתמנה אליהו לנקין ואת מקומו של מפקד הח"ק, רחמים כהן, שעבר לחיפה, מילא יהודה נאות-גלובמן מפתח-תקוה. המחוז עבר במהירות רבה ארגון מחדש והוחלט שיש לבצע פעולה מרשימה, כדי להראות לבריטים שכל המאסרים לא פגעו ביכולתו של הארגון להמשיך ולתקוף. המטרה שנבחרה הייתה בניין הבולשת המחוזית ברחוב ממילא (היום רחוב אגרונ).

משרדי הבולשת המחוזית ברחוב ממילא בירושלים לאחר הפיצוץ

מקום הריכוז היה בגן ילדים ליד מחנה יהודה, לשם הגיע איתן לבני (קצין המבצעים של הארגון) שהסביר את מהלך הפעולה ואת תפקידו של כל אחד. בחדר היו גם שלוש בנות: לאה וולץ, דבורה ראם ופנינה שוחט, עליהן הוטל להעביר את הנשק אל

בית-הקברות המוסלמי (סמוך לבולשת המחוזית) ושם למסור אותו לידי הבחורים (חומר הנפץ הועבר באמצעות מונית).

בֵּלִיל ה-31 ביולי 1944 פרצו לוחמי האצ"ל (בפיקודו של יהודה נאות) אל תוך בניין הבולשת המחוזית ברחוב ממילא, הניחו בתוכו את המוקשים שהיו מצוידים במנגנוני השהייה, ונסוגו מן המקום. לאחר הפעולה שוב נמסר הנשק לבנות, שהעבירו אותו אל המחסנאים שחיכו להן בעמק המצלבה.

דבורה ראם בת הרב יעקב ברוך, נולדה בשנת 1923 לאחת המשפחות הוותיקות בירושלים. האווירה בבית הייתה לאומית ובצעירותה הצטרפה דבורה לברית החשמונאים. בהיותה תלמידה בבית המדרש למורות מזרחי, גויסה לאצ"ל ובכך הצטרפה לשני אחיה הגדולים. על אשר קרה אותה בשנת 1942 לאחר שסיימה קורס באקדחים, מספרת דבורה בזיכרונותיה:³⁵

יום אחד הלכנו לירות באש חיה ליד שכונת סנהדריה. לאחר שירינו, רץ אלינו השומר ואמר כי שוטר מתקרב. החבאתי את האקדח ושקית הכדורית בחזה. השוטר שהספיק להגיע ביקש שנצטרף אליו למשטרה. הבחורים לא היססו וחיש קל פרקו אותו מנשקו והשכיבו אותו על הארץ. המפקד כיוון אליו אקדח והשוטר, שביקש על נפשו, הבטיח שלא יספר לאיש מה שראה. חסנו על חייו והתפזרנו. חצינו שדה וראינו שמכונית עוקבת אחרינו. הבנו שהשוטר לא עמד בהבטחתו. הבחורים ברחו ואני עם עוד חברה נתפסנו והובלנו לתחנת המשטרה. בתחנה ניגש אלינו שוטר יהודי ואמר לנו להגיד שאנו בנות 15 (היינו בנות 18) וכך עשינו. היינו חודש ימים בבית-הסוהר עד שהובאנו לפני השופט. בתחילה האשימו אותנו בהרבה האשמות: "נשיאת נשק, התנגדות לשוטר, הכאת שוטר ואיום על חייו". למזלנו הייתה זו תקופה של רגיעה, בה שיתף האצ"ל פעולה עם הבריטים במלחמתם בנאצים, ועורכי הדין שלנו, אשר לויצקי ואליהו מרידור, הצליחו להשיג עבורנו עסקת טיעון ומאחר ונחשבנו לקטינות, דנו אותנו להתנהגות טובה לשנה. אלא שהבולשת הבריטית פתחה לנו תיק שהופעל מאוחר יותר.

עם פרוץ המרד בשלטון הבריטי (פברואר 1944) צורפה דבורה לח"ק והשתתפה בהתקפה על מרכז הבולשת בירושלים. בהתקפה נהרג, כאמור, אשר בניזמן ("אבשלום") שהיה להרוג הראשון בתקופת המרד. רבים בארגון ובבית"ר הכירו אותו ונהגו לקרוא לו בשם חיבה "אושרקה". מותו השרה אבל כבד על כולם.

³⁵ מהארכיון הפרטי של מאיר ראם.

דבורה, ששימשה קשרית עם המטה הארצי, נתבקשה לנסוע למחרת בבוקר לתל-אביב כדי לדווח על הפעולה ולשאול מה לעשות עם הגופה של בניזמן. על הקורות אותה אותו יום מספרת דבורה:

עליתי הביתה להתכונן לנסיעה. אבי נכנס לחדרי ושאל: "לאן את הולכת?" ענית שאני נוסעת לתל-אביב. אבא קם מכיסאו, נעל את הדלת במפתח ואמר: "את לא נוסעת לשום מקום! אני לא אתן לך להסתובב עם אנשי ההפקר האלה". פניתי אליו ואמרתי: "אבא, אני מתחננת לפניך, תן לי ללכת. אני מוכרחה להודיע על מותו של אשר בניזמן". כנראה שדברי שיצאו מן הלב נכנסו ללבו, הוא השאיר את המפתח על השולחן ויצא מן החדר. בתל-אביב נפגשתי עם מאיר ראם, הקשר של המטה. ישבנו על הספסל בשדרה וכשסיפרתי לו על מותו של אושרקה, לא יכולתי להתאפק ופרצתי בבכי. הוא פתח את התיק הנפוח שלו (שכל כך סיקרן אותי), הוציא מתוכו בונה, קילף אותה והגיש לי. הייתי נדהמת. הפסקתי לבכות, הסתכלתי עליו ועל הבונה והתחלתי לחייך. כך החל הקרחון להימס ונוצר הקשר בנינו.

דבורה ראם

אלא שהרומן שהתפתח בין דבורה למאיר כנראה לא מצא חן בעיני הבולשת הבריטית. כעבור מספר חודשים נעצרה דבורה והועברה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם. בכך הצטרפה לשני אחיה הגדולים: אהרון ומשה שנעצרו קודם לכן בידי הבולשת. לא עבר זמן רב וגם מאיר ראם נעצר ונשלח למחנה המעצר באפריקה. במשך ארבע שנים היה בין השניים קשר של מכתבים בלבד והם חזרו ונפגשו רק לאחר צאת הבריטים את הארץ והקמתה של מדינת ישראל. חודש לאחר שובו של מאיר מגלות אפריקה, נשא את דבורה לאישה.

לאה וולץ.³⁶ בין חברות הח"ק שהשתתפו בפעולות הראשונות נגד השלטון הבריטי הייתה גם לאה וולץ. לאה לבית אשכנזי נולדה בירושלים. כשהייתה תלמידת הסמינר למורות, הצטרפה לקבוצת צעירים לאומיים שנקראה "בן-על" (ברית נוער עברי לאומי), שהוקמה בשנת 1939 (לאחר פרסום הספר הלבן) וחבריה היו סטודנטים ותלמידי סמינר. הפעילות ב"בן-על" הייתה חצי חשאית ועובדה זו איפשרה ללאה להמשיך את לימודיה בסמינר ללא בעיות מיוחדות (החברות בתנועת הנוער בית"ר, למשל, הייתה אסורה ומי שנתפס – סולק מן הסמינר). מ"בן-על" הייתה הדרך לאצ"ל טבעית ואכן בשנת 1941, בהיותה בת 18, הצטרפה לאה לאצ"ל.

לאה וולץ

³⁶ מבוסס על ראיון המחבר עם לאה וולץ.

בתקופה הראשונה עסקה בהדבקת כרוזים על קירות הבתים וכן בלימוד כללי המחתרת ושימוש באקדחים. לאחר מכן עברה קורס "סגנים", וכשהוכרז "המרד" (1944) הייתה למפקדת. בין היתר עסקה בהעברת נשק אל מחוץ לעיר. היא קיבלה מזוודה שהכילה נשק, העמיסה אותה על גג האוטובוס ונסעה לתל-אביב, שם הייתה אמורה למסור אותה לאדם שחיכה לה וסיסמה בפיו. המזוודה הייתה נעולה והמפתח היה בידי לאה. נאמר לה, כי במקרה שהמשטרה תערוך חיפוש באוטובוס, עליה לזרוק את המפתח ולהכחיש כל קשר למזוודה. במסגרת פעילותה בארגון, נפגשה עם יהודה נאות, שכאמור נתמנה מפקד הח"ק בעיר. יהודה היה בעל חוש הומור ואהב לעשות מעשי קונדס. על אחד מהם מספרת לאה:

באחד הערבים היינו יהודה ואני בעמק המצלבה בתפקיד שמירה על המחסנאים שעסקו בהוצאת נשק ממחסן סמוי שהיה שם. בעודנו יושבים הסביר לי יהודה, כי כאשר אקדח הפרבלום דרוך, השן החולצת בולטת רק כשיש כדור בבית הבליעה. וכך אפשר להבחין בנקל באם האקדח דרוך או לא. כדי להדגים זאת, אמר: "תראי, הנה אני דורך את האקדח ואף לוחץ על ההדק ושום דבר לא יקרה. אני אפילו מוכן לכוון את האקדח לרקה שלי ותראי ששום דבר לא יקרה." בעודו מדבר, הוא הרים את הקנה וכיוון אותו לרקתו. התגובה שלי הייתה חריפה מאד: "אני לא אוהבת את זה" אמרתי וסילקתי את האקדח מן הרקה שלו. יהודה לחץ על ההדק וכמובן שנפלטה ירייה. היינו צריכים להסתלק מן המקום לאחר שנשמעה הירייה. לקחנו את האקדח, הכנסנו אותו לסל שהיה בידי והלכנו למרתף שהיה ברחוב ש"ץ, שם היה לנו מחסן בקיר שהיה מסתובב על צירו. כשהגענו לשם ולפני שהכנסנו את האקדח למקומו, אמר לי יהודה: "אם את רוצה, אני בכל זאת רוצה להוכיח לך שאני צודק". עניתי שפעם אחת מספיקה לי וביקשתי שיכניס את הכלי למחסן, כדי שנוכל להסתלק מן המקום.

בשעות הבוקר של יום ראשון, 8 באוגוסט 1944, יצאו לאה וולץ עם מאיר שמגר-שטרנברג לשכונת רוממה, ליד מושב הזקנים הספרדי. על השניים הוטל לעקוב אחר תנועת המכוניות שעברו בכביש הראשי ירושלים – תל-אביב. באותו בוקר אמור היה הנציב העליון לצאת את ירושלים, וברגע עבור השיירה ברוממה, היה על לאה לצלצל למספר טלפון מסוים בתל-אביב ולדווח על השעה המדויקת וכן על גודל השיירה. בכניסה לתל-אביב הוצב באותו יום מארב, שתפקידו היה לפגוע בשיירה בעוברה במקום.

בעוד השניים מעמידים פני זוג נאהבים, עברה לפתע שיירת הנציב העליון. מיד לאחר שהשיירה עברה, ניגשו בני הזוג לטלפון סמוך ודיווחו את אשר ראו עיניהם. בכך ראו את סיום תפקידם, אולם לפני שהספיקו לעזוב את המקום, נשמעו לפתע

יריות והשיירה חזרה על עקבותיה. לאה ומאיר עלו מיד על האוטובוס שנסע לגבעת-שאל, כדי לברר מה קרה. אולם בכניסה לשכונה, נאלץ האוטובוס לחזור העירה, כי המשטרה הכריזה עוצר על כל האזור. כשחזרו לרוממה, ניגשה לאה שוב אל הטלפון ודיווחה לתל-אביב על ההתפתחויות. התברר, כי אנשי לח"י ניסו להתנקש בנציב העליון, והבחורים שהתמקמו לא הרחק מגבעת-שאל, פתחו על השיירה באש אוטומטית.

למחרת היום הייתה לאה צריכה להודיע משהו לחניכה שלה שגרה ליד קולנוע "ציון". לאה ביקשה מיהודה נאות וממאיר שמגר שיהיו לה בני לווייה ויחד יצאו השלושה לכיוון כיכר ציון. בהגיעם לכיכר, הלכה לאה לבית סמוך, בעוד שני הבחורים ממתינים בפינת הרחוב. לאחר שלא סיימה את שליחותה חזרה למקום המפגש. היא עמדה ושוחחה עם מאיר, בעוד יהודה עמד קצת בצד. על הרפתקאותיו באותו יום מספר יהודה נאות:³⁷

כשעמדתי ברחוב, ניגשו אלי שני שוטרים בריטיים בלבוש אזרחי וביקשו שאתלווה אליהם. נכנסנו לאחת הסימטאות בנחלת שבעה, מאחורי קולנוע "ציון", והשוטרים התחילו לחקור אותי. לאחר שהראיתי להם את תעודת הזהות שלי (שהייתה מזויפת) ועניתי לשאלותיהם, הם ביקשו שאלך אתם לתחנת המשטרה. חששתי שבמשטרה יגלו את זהותי האמיתית ואז יעצרו אותי. כדי להחלץ מן המיצר, דחפתי את השוטרים, החזקתי בראשיהם, דפקתי ראש בראש וברחתי על נפשי.

לאחר שהשוטרים התאוששו, הם פתחו במרדף באקדחים שלופים. יהודה פנה לרחוב יפו, והשוטרים לא ירו בו כי הרחוב המה אדם. משם פנה יהודה לרחוב הרב קוק; לפתע נשמעה ירייה ויהודה נעלם. לאה ומאיר פגשו בשוטרים שחזרו מן המרדף.

"מה פשר היריות?" שאלו את השוטרים.
 "רדפנו אחרי איזה טרוריסט וירינו עליו, אך הממזר הצליח לברוח", הייתה התשובה.

לאה ומאיר פנו מיד למקום מגוריו של יהודה (הוא התגורר בחדר עם מאיר) ושם מצאו פתק: "קיבלתי 'כפתור' [כינוי לכדור], מיד אשוב."

³⁷ ראיון המחבר עם יהודה נאות-גלובמן.

הם חיכו לו בחדר, ואכן כעבור זמן קצר חזר וסיפר כי נפצע ביד מן הירייה שהשוטרים ירו בו. לאה רצה מיד אל ד"ר הפנר, ומשלא מצאה אותו בבית, פנתה אל דניאל ינובסקי וסיפרה לו כי יהודה זקוק באופן דחוף לעזרה רפואית. ינובסקי אמר שהוא מכיר רופא אחד, ד"ר אלג'מוב שמו, שאפשר לסמוך עליו. לאה יצאה מיד יחד עם ינובסקי לרחוב דוד ילין וסיפרה לד"ר אלג'מוב כי חברם נפצע מתאונה של פרימוס ועל-כן הוא מתבקש לבוא אתם ולהגיש לו עזרה רפואית. השלושה יצאו לכיוון חדרו של יהודה. בדרך ביקשה לאה מינובסקי שיסתלק מן המקום, כי לא רצתה לסכן אותו. הרופא בדק את ידו של יהודה וביקש שיספר לו מה קרה. בלי הרבה גינונים, סיפר יהודה כי נפצע מכדור בידו. הרופא נעשה חיוור וכולו רעד. הוא חבש את הפצע ואמר כי חייבים לצלם את היד וכי יש בביתו מכשיר "רנטגן". החבורה הלכה לרחוב דוד ילין והרופא צילם את ידו של יהודה. בדרך הוא אמר:

"אין לכם ממה לחשוש, מאחר שאני מטפל גם בפצועים של לח"י."

לאחר שסיים את מלאכת הצילום, אמר כי על יהודה לבוא כעבור יומיים לביקורת וכן עליהם לשלם לו חמש לירות דמי טיפול. לאה, שהייתה הגזברית של המחוז, שילמה לרופא והשלושה הלכו לחדר המשותף ליהודה ולמאיר. חלפו יומיים, ויהודה הלך בלוויית מאיר ולאה אל הרופא לביקורת. במקרה היה במקום גם חיים זיכרמן מנתניה, שהתנדב לשמור בכניסה לבניין. רגעים ספורים לאחר כניסתם, עוד לפני שהרופא הספיק להחליף את התחבושת, התפרצו פנימה שוטרים עם אקדחים שלופים ושאלו:

"היכן הפצוע?"

יהודה ומאיר ישבו ללא תגובה, בעוד לאה ניסתה את מזלה ונכנסה לחדר השני. כאשר שאל אותה השוטר למעשיה, ענתה כי היא מחכה לתורה אצל הרופא. אולם התירוץ לא עזר לה וכל השלושה נעצרו על-די המשטרה. כשנכנסו למכונית, ראו כי מאחור יושב חיים זיכרמן.

"מה מעשהו של זה?" שאלה לאה את השוטר.

"בבואנו ראינו שהוא מסתובב בעצבנות הלך ושוב והחלטנו לעצור אותו", ענה. את יהודה העבירו לבית-החולים הממשלתי שבמגרש הרוסים וכפתו את רגלו למיטה כדי שלא יוכל לברוח. בחקירה התברר לו כי המשטרה חושדת בו שהשתתף בניסיון ההתנקשות בניציב העליון ונפצע מחילופי היריות. הם רצו לדעת מי עוד השתתף אתו באותה פעולה ולא קיבלו את גרסתו כי נפצע בשעת המרדף בכיכר ציון. כשנודע דבר חשדם של החוקרים, ביקש ינובסקי את התערבותו של עורך-הדין

לויצקי, אשר הרבה לייצג את חברי הארגון שנתפסו על-ידי הבריטים. לויצקי הצליח לשכנע את קצין הבולשת שליהודה לא היה כל קשר לניסיון ההתנקשות בנציב העליון וכעבור זמן קצר הוא הועבר למחנה המעצר בלטרון. חודשיים מאוחר יותר הוטס יהודה, יחד עם עוד 250 מחבריו, למחנה מעצר באפריקה ושחרר רק לאחר שהבריטים עזבו את ארץ-ישראל בשנת 1948.

לאה ומאיר שוחררו למחרת מעצרם ועוד באותו ערב הצליחו להיפגש עם אליהו לנקין (מפקד המחוז). לאה ביקשה לעזוב את ירושלים, כי חששה שיחזרו ויעצרו אותה, אולם אליהו ביקש אותה לחכות מספר ימים. הוא חשב כי לאה ומאיר הצליחו לשכנע את חוקריהם כי אינם קשורים באופן ישיר למעשיו של יהודה ועל-כן ייתכן מאוד שיאפשרו להם להתהלך חופשיים. כעבור יומיים שוב עצרו את מאיר שמגר ושלחו אותו תחילה ללטרון ואחר-כך למחנה המעצר באפריקה. הוא שוחרר יחד עם יהודה נאות לאחר קום מדינת ישראל.

גם את ביתה של לאה פקדה המשטרה והיא הועברה אחר כבוד לבית המעצר לנשים בבית-לחם. לאה הוכנסה לאגף העצירות הפוליטיות, ה"וילה", שם פגשה את חברותיה מירושלים.

לאה לא השלימה עם ישיבתה בבית-הסוהר, וכאשר חלפה שנה ושום דבר לא קרה, החליטה שיש לעשות משהו על מנת לצאת לחופשי. היא פנתה לשלטונות בית-הסוהר והתאוננה על מחושים בעיניים. כאשר תלונתה חזרה ונשנתה, הוחלט לשלוח אותה לרופא מומחה ובאחד הימים היא הועברה לירושלים לבדיקה אצל ד"ר טיכו, שהיה רופא עיניים ידוע. בהשפעת קשרים שהפעיל אביה של לאה, אבן ד"ר טיכו בעיה שהצריכה טיפול שאינו ניתן לביצוע בבית-הסוהר. לימים הגיעה לבית-הסוהר ועדה מיוחדת מטעם השלטונות, שתפקידה היה לעבור על כל התיקים ולבדוק את מצב העצירות. לאה הוזמנה להופיע בפני הוועדה, אולם "לרוע מזלה", היו עיניה צלולות באותו יום. היא סיפרה לחברותיה כי אם תופיע בצורה זו, אין לה כל סיכוי להשתחרר בגלל "מקרה עין". לאחר דיון פנימי, נשפה אמה גרמנט לתוך עיניה של לאה עשן סיגריות ולאה שפשפה את העיניים עד שבקושי יכלה לראות. עיניה האדומות עשו רושם רב על חברי הוועדה וכעבור מספר חודשים אכן שוחררה מבית-הסוהר.

לאחר שחרורה, חויבה לאה להתייצב פעמיים ביום בתחנת המשטרה וכן להישאר בביתה משקיעת החמה ועד לזריחתה. היא חזרה לפעילות בארגון, אולם בגלל המגבלות שהוטלו עליה, היא צורפה לשירות הידיעות ("הדלק") והייתה עסוקה רק בשעות היום. תפקידה היה לקיים קשר עם אישים שונים שעזרו לארגון תוך ניצול מעמדם המיוחד.

השמחה בבית אשכנזי לא ארכה זמן רב, וכחצי שנה לאחר שחרורה של לאה נאסרה אחותה הצעירה צפורה ("נועה"). צפורה שיף הייתה הקשרית של רענן

(שבאותה עת שימש מפקד החת"ם – חיל תעמולה מהפכני), ובין השאר עסקה בארגון ועדת קבלה למתגייסים החדשים. ערב אחד, בשעה שהובילו את אחת המגויסות החדשות לוועדת הקבלה בשדה בסביבות בית-הכרם, הופיעו לפתע שוטרים. רענן פקד על כולם לעזוב מיד את המקום, וכאשר צפורה רצה, התברר לה כי בבהילות שנוצרה, איבדה את תיק היד שלה ובו כתובתה וכן שמות של מועמדים להתקבל לארגון. התיק נפל בידי המשטרה, וכעבור זמן קצר הופיעו שוטרים בביתה של צפורה ועצרוה. שנתיים ימים הייתה צפורה בבית המעצר; תחילה בבית-לחם ומאוחר יותר במחנה המעצר בעתלית. היא שוחררה עם צאת הבריטים את הארץ.

תוכנית "הקיר"

אחת הפעולות שפגעה ביוקרתו של השלטון ושמה אותו ללעג הייתה תוכנית "הקיר", הקשורה לסדרי התפילה ליד הכותל המערבי. כבר בסוף שנות העשרים התלוננו הערבים כי התקיעה בשופר ליד הכותל המערבי פוגעת בקודשי האיסלאם. בשנת 1931 קבע "דבר המלך במועצתו" (הרשות המחוקקת של ממשלת המנדט), כי זכות הבעלות של המוסלמים על הר-הבית מקנה להם גם בעלות על אזור הכותל המערבי. בעקבות החלטה זו, נאסר על היהודים לתקוע בשופר ליד הכותל, למרות שהתקיעה היא חלק חשוב ובלתי נפרד בתפילות ראש השנה ויום הכיפורים.

איסור התקיעה ליד הכותל המערבי פגע קשות ברגשות היהודים והאצ"ל החליט לפעול. מאז האיסור, בכל מוצאי יום הכיפורים נהגו אנשי אצ"ל ובית"ר "להבריח" שופר לרחבת הכותל, שם כבר חיכה המתנדב התורן שתקע את "התקיעה הגדולה" בסיום יום הצום. הדבר לא היה פשוט, כי שוטרים בריטים רבים מילאו את הדרכים לכותל וערכו חיפושים מדוקדקים בכליהם של היהודים שבאו להתפלל. גורלו של "התוקע" היה ברוב המקרים מאסר ב"קישלה", בניין המשטרה בעיר העתיקה ששימש גם כבית מעצר עוד מימי התורכים (הבניין עומד על תילו עד עצם היום הזה ומשמש את משטרת ישראל). תקיעת השופר ברחבת הכותל במוצאי יום הכיפורים מילאה לא רק תפקיד דתי, אלא גם הגבירה את הגאווה הלאומית בכל רחבי הארץ. בקיץ 1944 הועלתה שוב בעיית התקיעה בשופר ליד הכותל, אלא שהפעם הוחלט שלא להסתפק רק בתקיעה במוצאי יום הכיפורים. מספר שבועות לפני הימים הנוראים החל הארגון בפרסום אזהרות לבריטים להדיר רגלם מן הכותל וכי שוטר שיימצא בקרבת הכותל ביום הכיפורים יענש. האזהרות הלכו ותכפו ולקראת החגים הן הוצאו מדי יום ביומו.

המתח הלך וגבר והכול היו דרוכים לקראת הבאות. נוצר הרושם שהארגון מתכוון לרכז כוחות גדולים ברחבת הכותל, אשר ימנעו מן הבריטים את הגישה בכוח הזרוע. אלא שתכניות הארגון היו שונות לחלוטין. במוצאי יום הכיפורים (27 בספטמבר 1944) הותקפו ברחבי הארץ ארבע תחנות משטרה, שהיו ידועות בשם מבצרי "טייגרט". היו אלה מבנים גדולים מבטון מזוין, שהוקמו בשנות השלושים על-פי תכניתו של המהנדס הבריטי סר צ'ארלס טייגרט ושמשו כמשטרות. אזהרות הארגון בעניין הכותל המערבי היו בבחינת לוחמה פסיכולוגית ושימשו כפעולת הטעיה למבצע הצבאי העיקרי. למרבה הפלא, כיבדו השלטונות את אזהרות הארגון, ואף שוטר בריטי לא נמצא ברחבת הכותל ביום הכיפורים. תקיעת השופר המסורתית שלאחר תפילת נעילה בוצעה באין מפריע, ולאחריה פרצו המתפללים בשירת "התקווה" אדירה. שום התנגשות לא אירעה באותו יום ברחבת הכותל או בדרך אליו והבלשים הבריטיים שהסתובבו ללא מדים, התאכזבו מהעדר כוחות מזוינים של

הארגון. הם לא ידעו כי יחידות הקרב של האצ"ל פעלו אותה שעה נגד מבצרי המשטרה בחיפה, בקלקיליה, בגדרה (קטרה) ובבית-דגן. בהתקפה על תחנת המשטרה בחיפה השתתפו גם חדוה ענב וחיה סבן.

חיה סבן לבית בן-צבי נולדה באוקראינה ובשנת 1925, בהיותה בת ארבע, עלתה ארצה עם משפחתה שבחרה לגור בחיפה. בשנת 1937 הצטרפה לאצ"ל וכעבור שלוש שנים נקראה לקחת חלק בקורס "סגנים" (מפקדי כיתות) שנערך בערבים בחיפה (בעיקר במועדון בית"ר בעיר). בסופי שבוע היו משתתפי הקורס נוסעים לשוני, שהפך במשך הזמן למקום אימונים מרכזי לאצ"ל. יחד אתה השתתפה בקורס גם אסתר גליקסמן. עם סיום הקורס התמנתה חיה למפקדת כיתה שמנתה חמש בנות. חיה עבדה כגננת בגן ילדים ובערבים היו הבנות מתכנסות בגן ופועלות בחדר קטן שהיה ליד השירותים. בארון הפרטי של חיה הייתה מזוודה קטנה, בה שמרה אקדח ורימון ששימשו ללימודים. באחד הערבים הודיעו לחיה שנערכה פריצה לגן וככל הנראה נגנבו מספר דברים. היא מיהרה לגן ולשמחתה מצאה כי המזוודה, שהייתה מתחת לכל מיני חפצים, נעלמה מעיני הפורצים. בנוסף לתפקידה כמפקדת כיתה, שימשה חיה גם כגזברית של מפקד המחוז, שלום ורד (ורנר), ושמחה שלא קרה דבר ל"קופה" שלה. כאמור, השתתפה חיה בהתקפה על תחנת המשטרה בחיפה שנערכה במוצאי יום-הכיפורים, ה-27 בספטמבר 1944. מפקד הפעולה היה רחמים כהן, שנאלץ לעזוב את ירושלים ונתמנה מפקד הח"ק בחיפה. רחמים, שהיה עם חוליית הפורצים, עמד להטיל רימון, כשלפתע נקלע למקום אחד מאנשיו. כדי למנוע פגיעה בו, השהה את הרימון בידו ובהתפוצצות התרסקה היד. הוא המשיך לפקד על אנשיו בגבורה עד לנסיגה ואז הועבר לתחנת העזרה הראשונה שמוקמה בדירתה של לאה, אחותה של חנה אוירבך-הלל שם חיכתה גם חיה סבן. הבנות רחצו את רחמים, שאיבד דם רב, החליפו את בגדיו והזעיקו למקום רופא של קופת חולים. הרופא בדק את רחמים והסביר שידו קצרה מלעזור מאחר ורחמים זקוק לניתוח דחוף. חיה, יחד עם משה נחמד (אף הוא ירושלמי שהועבר לחיפה) עצרו מונית שעברה ברחוב והעבירו את רחמים לבית-החולים. האחיות החלו לטפל ברחמים וביקשה מחיה וממשה לצאת מן החדר. היא הזעיקה רופא מומחה ויחד עם זאת הזעיקה גם את המשטרה. חיה ומשה נחמד הספיקו להסתלק מן המקום לפני בוא המשטרה. חיה הגיעה לביתה בשעה שש לפנות בוקר, כולה מגואלת בדם. היא החליפה את בגדיה, שכבה קצת לנוח וקמה לעבודתה.

רחמים כהן נותח בבית החולים הממשלתי, שם נקטעה ידו. משם הועבר לבית-הסוהר בעכו ולאחר מכן נשלח למחנה המעצר באפריקה. הוא הוחזר ארצה רק לאחר קום מדינת ישראל.

חיה סבן

כחודשיים לאחר מכן נעצרה חיה. היה זה בדירה, ברחוב סטנטון 11 בעיר התחתית, ששימשה את הירושלמים והצפתים שהגיעו לחיפה. חיה נהגה לבקר בדירה למטרות קשר, ובכל פעם הייתה מביאה לבחורים אוכל ודברי מתיקה. לא פעם נשארה גם ללון בדירה, אותה שכר צבי יולוביץ. ב-23 בנובמבר 1944 כשהתקרבה למקום ראתה אור בוקע מן הדירה, אולם לא חשה בשום תנועה חשודה. היא דפקה בדלת, ולאחר שזו נפתחה, ראתה לנגד עיניה שני שוטרים חמושים שהזמינו אותה להיכנס. אחריה הגיע משה נחמד (מירושלים), אלי קדוש ודניאל פרל (מצפת) ועמרם אקשטיין. חיה ניצלה את הדקות בהן הפנו השוטרים את תשומת ליבם לבאים ובלעה את הניירות שהיו ברשותה. מאוחר יותר התברר כי צבי יולוביץ הרגיש שעוקבים אחריו ועבר לגור באחווה, אולם כעבור זמן קצר נעצר ונחפוש שערך על גופו מצאו בכיסו את החוזה שערך בשעה ששכר את הדירה בעיר התחתית. כך הגיעה המשטרה למקום ועצרה את כל האנשים שנכנסו לדירה.

לאחר מעצרה של חיה, ערכה המשטרה חיפוש יסודי בביתה ועצרה את אחיה, שהיה איש "הגנה" מסור (הוא שוחרר מן המעצר כעבור שישה ימים). לאחר

החיפוש, הועברה חיה לקישלה, שם נחקרה וכעבור שבוע ימים נשלחה לבית-הסוהר בבית-לחם. על הפגישה בבית-הסוהר מספרת פנינה כך:

כשחיה הגיעה לבית-לחם, השאלה הראשונה שנשאלה הייתה: איך נאסרת? הבנות, כעשר במספר, ישבו על המיטה והקשיבו לסיפורה של חיה, כיצד נשמעה בכל פעם נקישה בדלה ולאחר שזו נפתחה הופתע הבחור כשראה לפניו שוטרים שהזמינו אותו להיכנס פנימה. הבנות צחקו וביקשו מחיה לחזור ולספר בפרטי פרטים. הן כל כך צחקו עד שהמיטה נשברה.

זה אולי מקור הסיפור כאילו כל אחד שנכנס לדירה הצדיע תחילה, ורק אחר-כך הבין שהמשטרה טמנה לו פח.

חיה הייתה במעצר שלוש שנים וארבעה חודשים, ובשנת 1948 הועברה עם הבנות מבית-לחם למחנה המעצר בעתלית.

לימים נישאה חיה בן-צבי לרפאל סבן, מפקד בכיר באצ"ל, שנעצר על-ידי הבריטים ושוחרר לאחר הקמתה של מדינת ישראל.³⁸

בנוסף להתקפה על תחנת המשטרה בחיפה, הותקפה כאמור גם תחנת המשטרה בקלקיליה. בהתקפה זו השתתפו 27 לוחמים, רובם מסניף האצ"ל בפתח-תקוה, בפיקודו של נתן-ניקו גרמנט, מפקד הח"ק במושבה. הבחורים הגיעו למשטרת קלקיליה באיחור, כאשר במקומות האחרים כבר פעלו יחידות האצ"ל. במשטרה הוכרזה כוננות והפעולה נכשלה בטרם החלה. אחד הלוחמים, נחום מזרחי, התקרב לבניין עם מטען הנפץ, אולם רימון שהוטל לעברו פגע בשתי רגליו. ניקו, מפקד הפעולה, ניסה להגיע אל המטען אולם נפגע מצרור יריות. לא נותר אלא לתת את אות הנסיגה. היחידה צעדה עם שני הפצועים לעבר פתח-תקוה. ניקו, שנפצע קל, נחבש ולמחרת בבוקר הלך לבקר את נחום מזרחי ששכב בבית האריזה של אחד הפרדסים. שם התברר כי רסיס של רימון נתקע בברכו והיה צורך דחוף להוציאו. למקום הובא רופא, אשר בהעדר ציוד הרדמה, ניתח את הפצוע בעוד שלושה מחבריו אוחזים בו כדי שלא יזוז. חודש ימים שכב נחום עד שהחלים ובכל הזמן הזה טיפלה בו טובה צפורי במסירות רבה. באחד הימים הגיעו ידיעות שהמשטרה עומדת לערוך חיפוש בפרדס בו שכב נחום, ועל-כן הוחלט להעבירו למרתף של בית-החולים לחולי נפש בקריית אריה. טובה מספרת כי כאשר הלכה לבקר את הפצוע פגשה מכר ממכריה וזה שאל אותה אם גם היא מאושפזת בבית-החולים! במוצאי יום הכיפורים תש"ה הותקפה גם תחנת המשטרה בבית-דגן. בהתקפה זו השתתפה יוכבד ריעאני כאחראית על העזרה הראשונה.

³⁸ עדות חיה סבן, מכון ז'בוטינסקי.

יוכבד נולדה בכרם התימנים בתל-אביב ובשנת 1938, בהיותה בת 18, הצטרפה לאצ"ל. היא עברה קורס בעזרה ראשונה, ועבדה כעוזרת לרוקחת בבית-המרקחת של קופת חולית לאומית. לאחר שעברה קורס מפקדים, הדריכה קבוצת בנות בנשק ובנוסף לזאת הייתה אחראית לאספקת תרופות ששימשו לעזרה ראשונה. יוכבד ריעאני השתתפה גם בהתקפה על יפו ולאחר פירוק האצ"ל הצטרפה לצה"ל ונתמנתה מדריכה לעזרה ראשונה. לאחר שחרורה, למדה בבית-הספר לרוקחות באוניברסיטה העברית בירושלים ובשנת 1955 קיבלה תואר של רוקחת מוסמכת.

טובה צפורי לבית גלס הייתה בין הבנות הראשונות שהתגייסו לאצ"ל בפתח-תקוה. היה זה בשנת 1938 כאשר יעקב מרידור נשלח מרמת-גן לפתח-תקוה כדי להקים שם סניף של האצ"ל. מרידור החליט לגייס תחילה קבוצה של בנות והניח שבעקבותיהן יבוא גל הבנים. עזרה לידו מלכה קצנברג מרמת-גן, שתוך זמן קצר התגלתה כאחת המפקדות המעולות באצ"ל.

טובה צפורי

על גיוסה לארגון מספרת טובה: ³⁹

הייתי חברה בבית"ר וכשנוסד האצ"ל בפתח-תקוה קראו לנו בחשאיות רבה לקולנוע "הרצליה". היה שם חושך ועל הבמה ישב מישהו, שרק מאוחר יותר

³⁹ מכון ז'בוטינסקי, עדות טובה גלס-צפורי.

נודע לנו שזה היה יעקב מרידור. אותו ערב הצטרפנו למחתרת ונשבענו להיות נאמנות לאצ"ל.

בקבוצה הראשונה שעליה פיקדה מלכה קצנברג היו עשר בנות, ביניהן: דינה בירנבוים, שושנה המבורגר, מינה וקסלר, שושנה סנדרוב, טובה צפורי, מאירה צ'צ'יק ואחרות. בנוסף לאימונים, הועסקו הבנות גם באיסוף ידיעות ובעזרה למחסנאים.

לימים עברה טובה קורס "סגנים" והייתה למפקדת על יחידת בנות וביניהן: שולה שמיר, רחל יונדוף, ציפורה בורזין, שרה המבורגר ואסתר בוכבינדר. חניכותיה של טובה הפכו במשך הזמן למפקדות בעצמן ולקחו חלק פעיל בחיי האצ"ל בפתח-תקוה. לאחר קום מדינת ישראל נישאה טובה למרדכי צפורי, חברה מתקופת המחתרת (ראה להלן).

והייתה בפתח-תקוה גם כוכבה בכר-מתתיהו, שגדלה בבית של אוהדי התנועה הלאומית ובגיל צעיר הצטרפה לארגון. בעדותה מספרת כוכבה:⁴⁰

בבית הספר לא שוחחנו על אופנה ולא על תכשיטים. כל השיחות היו על המחתרת, כשהיחס לאנשי האצ"ל היה של נידוי. הרגשנו כך כשלמדנו בכיתה ח' בבית הספר "נצח ישראל" וזה נמשך בגימנסיה "אחד העם". היינו שלוש חברות בכיתה, שולה יהודאי, שרה לוקשביץ ואני. באחד הימים הוזמנתי לאחד הפרדסים. הוכנסתי ל"באיקה" (בית אריזה). על השולחן היה מונח תנ"ך ואקדח. הושבעתי אמונים לאצ"ל. מיד לאחר מכן התחלנו שלושתנו בהדבקת כרוזים, כשפנינו רעולות. הבנות חולקו לפי הרחובות שבהם הודביקו את הכרוזים. עברנו אימוני נשק בבית-כנסת נטוש ברחוב פינסקר.

⁴⁰ יהושע אופיר, האצ"ל בפתח-תקוה, עמוד 132.

"הסזון"⁴¹

"הסזון" (כינוי לעונת הצייד) היה שם הקוד לרדיפות שרדפה ההגנה את האצ"ל כדי לשתק אותו כארגון.

המנהיגות הרשמית של היישוב היהודי בארץ, ראשי הוועד הלאומי והסוכנות היהודית, התנגדו לפעולות האצ"ל נגד השלטון הבריטי ודרשו להפסיקן, ולא – יילחמו נגדם.

בכרוז שפורסם בעיתונות, נאמר, בין היתר:

מלחמה לנוער העברי בטרור ובמבצעיו!

מחוללי הטרור, המכנים עצמם "ארגון צבאי לאומי ולוחמי חירות ישראל" בוגדים המה! ...

מספסלי הלימודים יוצאו, ומן הסדנאות יורחקו.

לא תורשה תעמולתם בכתב ובעל-פה ...

לא יינתן מחסה לעווכרים בבית הוריהם, קרוביהם ומכריהם! ...

המהרסים והמחריבים, שאין להם עוד תקנה, יבודדו ויופקרו, עד שיוקעו משורות היישוב, עד

שהטרור ייפסק ואירגונו יבוטל.

באשר לשיתוף הפעולה עם הבולשת הבריטית, נאמר בכרוז אחר:

[...] הסוכנות מציעה בזה שכל האנשים המכירים את מישהו מהטרוריסטים, עליהם להודיע תיכף ומייד למשטרה בעל-פה, בכתב או בטלפון, ולקיים את המצווה: "ובערת את הרע מקרבך". אבות, שיש להם בנים בארגונים אלה, עליהם באותו אופן להודיע למשטרה ולקיים בזה את המצווה: "כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" ועליו להוציא אותו אל הזקנים ולומר להם: "בני זה סורר ומורה איננו שומע בקול אביו ואמו, והוציאו אותו אל שער העיר וסקלו אותו באבנים". ובפרט שהאנגלים אינם מתכוונים לעשות לטרוריסטים שום דבר רע. הם יחזיקו אותם שנה שנתיים מובדל מאנשים עד שיתקרר בהם עודף המרץ, שבא להם כנראה מריבוי אכילה ומאי מעשה מתוך עצלות. [...]

ועת לעשות למען העם היהודי והמולדת.

⁴¹ בדבר פרטים, ראה אצל יהודה לפידות "הסזון צייד אחים".

בתגובה להחלטת הסוכנות היהודית, פרסם האצ"ל, ב-3 בדצמבר 1944, כרוז המודיע על מדיניות של אי-תגובה. (מעניין לציין את הסגנון בהם נכתבו הכרוזים באותם ימים).

לא תהיה מלחמת אחים

[...] ובפנים קודרות שואל היהודי הנאמן את עצמו ואת שכנו: הגם בכך נוכה? התפרוץ מלחמת-אחים בארץ-ישראל? הייחרב ביתנו בטרם הוקם? היזכו שונאינו לראות את שאיפתם השפלה מתגשמת? ...
אלו הן שאלות חמורות ואנו מוצאים לחובתנו לתת בשמנו – בשם הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל – תשובה. וזו תשובתנו: היו שקטים, יהודים נאמנים; לא תהיה בארץ זו מלחמת אחים ...

כל צמרת ההגנה הייתה עסוקה במתקפת הסזון: המידע על האצ"ל ולח"י רוכז בידי שירות הידיעות של ה"הגנה" (הש"י). לרשות הש"י עמדו כ-250 אנשי פלמ"ח, שהועברו העירה וגויסו למבצע הסזון. הם עסקו במעקבים אחר חשודים ובחטיפות של אנשי האצ"ל, לפי רשימות שקיבלו מן הש"י. כן הוקמה בסוכנות היהודית בירושלים "המחלקה לתפקידים מיוחדים". מחלקה זו עמדה בקשר הדוק עם הבולשת הבריטית והיא שהעבירה לבריטים את רשימת השמות של החשודים בהשתייכות לאצ"ל.

קרוב לאלף איש הוסגרו לבולשת הבריטית כחשודים בהשתייכות לאצ"ל. רוב העצורים הועברו למחנה המעצר בלטרון וכמה מאות מהם הוגלו למחנות המעצר באפריקה. נוסף להלשנות, נחטפו עשרות רבות של חשודים, אשר הוחזקו בבתי-מעצר שניבנו במיוחד לצורך זה בקיבוצים שונים. החטופים נחקרו בידי אנשי הש"י ובכמה מקרים לוותה החקירה בעינויים גופניים קשים.

באחד מימי הסזון החליט נתן (ניקו) גרמנט, מפקד הח"ק בפתח-תקוה, לבדוק את מצב הנשק שהוטמן מספר ימים קודם לכן באחד המחסנים. הוא לקח אתו את האחים מרדכי ציפורי וישראל בן-אמית⁴² ויחד יצאו אל הפרדס בו הוטמן הנשק. כשחזרו לפתח-תקוה הייתה השעה שלוש לפנות בוקר וניקו הציע לישון באחד הפרדסים. מזג האוויר היה סתווי וכאשר אחזה בהם הצינה, הזמינם מרדכי צפורי להתארח בביתה של טובה גלס-ציפורי חברתו ולישון במיטה חמה. אביה של טובה שירת באותו זמן בצבא הבריטי ונפל בשבי הגרמנים ואימה נסעה אל מחוץ למושבה.

⁴² כשנודע לאחים מרדכי וישראל בנקוביץ ששירות הידיעות של ההגנה מחפש אותם, החליטו שלשם הסוואה ייקח כל אחד לעצמו שם משפחה אחר; כך הפך מרדכי לצפורי, וישראל – לבן-אמיתי.

הבחורים לא הספיקו להירדם, כאשר אל הבית פרצו שוטרים בריטים ועצרו את השלושה יחד עם המארכת. הם לא ידעו כי ביתה של טובה היה נתון למעקב מתמיד של הבולשת הבריטית.

העצורים הובאו תחילה לבית-הסוהר ביפו, ולאחר מכן הועברה טובה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם, בעוד הבחורים נשלחו למחנה המעצר באפריקה ושחררו רק לאחר צאת הבריטים את הארץ.

ככל שגבר הסזון, עלה מספר מחסני הנשק בפתח-תקוה שנתפסו בידי ההגנה. בין המחסנים האלה היה גם ארכיון האצ"ל שהכיל את הפרוטוקולים של ישיבות המפקדה וכן כרוזים ומכתבים סודיים. חברת האצ"ל ציפורה יופין מיינה את כל המסמכים וסידרה אותם בתיקים. כל התיקים הוכנסו לתוך חבית, שהוטמנה באדמה באחד הפרדסים, אלא שכל החומר החשוב הזה נתפס בידי ה"הגנה" והוא מצוי היום בארכיון ה"הגנה" בבית-גולומב.

בין הבנות שפעלו כמחסנאיות היו שושנה אורן-המבורגר, חיה הורביץ, רחל ימיני-יונדוף והדסה לוי. בגלל החשש שכל המחסנאים יעצרו ואיש לא ידע את מקום מחסני הנשק, הוטל על עליזה ברנבוים לשנן את מקום כל המחסנים. לשם כך שוחררה עליזה מכול תפקיד אחר והיא הקפידה מאוד לא להתבלט, כדי לא לעורר חשד.

אחת מקורבנות הסזון הייתה גם פנינה כץ.

פנינה כץ לבית עפרון נולדה בדמשק (סוריה). האב, שהיה רופא, שירת כקצין בצבא התורכי בתקופת מלחמת-העולם הראשונה ועם סיומה שימש רופא הקהילה היהודית בדמשק עד לשובו ארצה. פנינה הצטרפה לאצ"ל בהיותה בת 16 והיא תלמידת הכיתה השביעית בבית-הספר הריאלי בחיפה. המפקדת הראשונה שלה הייתה רחל ברושי והפעולות הראשונות נערכו בביתה. לאחר שסיימה את הלימודים בבית-הספר הריאלי, עברה פנינה לירושלים כדי ללמוד בסמינר למורים בבית-הכרם. שנתיים עשתה פנינה בירושלים ובמשך הזמן הזה הייתה גם פעילה באצ"ל ועסקה בענייני תעמולה. בשנת 1942 חזרה לחיפה ומיד חידשה את קשריה עם האצ"ל ואף נשלחה לקורס "סגנים" (מפקדי כיתה) שהתנהל בשוני בעיקר בסופי שבוע. לאחר הכרזת המרד (בפברואר 1944) היה צורך בהעברת חומר נפץ לקרבת מקום אחת הפעולות. פנינה, יחד עם יפה טבריס, השיגו עגלת תינוק והכניסו לתוכה את חומר הנפץ, וכך יכלו לעבור ברחוב מבלי לעורר חשד. בנוסף לפעילות באצ"ל שימשה פנינה מורה בבית-הספר היסודי בנווה-שאנן.

פעילותה של פנינה לא ארכה ימים רבים; בליל ה-16 באוגוסט 1944 נשמעו דפיקות חזקות בדלת ולתוך הדירה נכנסו שוטרים שערכו חיפוש יסודי בכל פינה ולבסוף לקחו את פנינה אתם והעבירו אותה לקישלה. שם שוכנה בחדר יחד עם 14 ערביות ותינוק, שאמו נאסרה באשמת גניבה. לאחר עשרה ימים הועברה פנינה לבית-הסוהר בבית-לחם. באחד הימים זיהתה אותה הערבייה שהביאה מצרכים לבניין העצירות וסיפרה לה בשמחה שהתינוק כבר מתחיל ללכת. בבית-לחם פגשה פנינה חברות ותיקות וביניהן את בלה חרמוני, את האחיות חנה ואסתר לבית אורבך ואת מרים סטוצקי. בלה, חנה, מרים ופנינה שוחררו מן המעצר ביום הניצחון של בנות הברית על גרמניה במאי 1945. ארבע הבנות קיבלו עונש של מעצר בית; הן היו חייבות להתייצב בתחנת המשטרה אחת ליום וכן להישאר בבית משקיעת החמה ועד לזריחתה.

לאחר שובה מן המעצר התייצבה פנינה בפני מנהל בית-הספר בנווה-שאנן, ומאחר שכבר נלקחה לה ממלאת מקום, עברה לעבוד בבית-הספר "גאולה". המורות בבית-הספר הסתייגו ממנה, ואת ההפסקות נאלצה לבלות בחצר במקום בחדר המורים. עם תום שנת הלימודים, הוזמנה פנינה לחזור וללמד בבית-הספר בנווה-שאנן, אלא ששבועיים לפני תחילת שנת הלימודים טלפן אליה מנהל מחלקת החינוך של הוועד הלאומי (ד"ר סולוביצ'יק) והודיע לה כי לא תוכל לשמש כמורה בבית-הספר. לשאלתה "מדוע?" ענה כי אינו יכול להסביר זאת בטלפון, אולם יהיה מוכן למסור פרטים במשרדו בתל-אביב. מאחר שנאסר על פנינה לעזוב את חיפה (היא פנתה לבולשת ובקשה רשות לנסוע לתל-אביב, אולם נענתה בסירוב), נסע אביה לפגישה וד"ר סולוביצ'יק הסביר לו, כי על-פי החלטת המוסדות הלאומיים אין להרשות לחברי הארגונים הפורשים ללמד בבתי-הספר. הדבר חרה מאוד לפנינה. היא פנתה לעורך-הדין קייזרמן וזה הגיש תביעה משפטית נגד מחלקת החינוך של הוועד הלאומי. וראה זה פלא, יום לפני פתיחת שנת הלימודים שוב טלפן אליה הד"ר סולוביצ'יק והודיע לה כי שינה את דעתו והיא רשאית לחזור לעבודה כמורה בבית-הספר בנווה-שאנן. בעקבות החלטתו החדשה של ד"ר סולוביצ'יק בוטל המשפט נגד מחלקת החינוך של הוועד הלאומי.

לאחר ההתקפה על מלון המלך דוד (ראה להלן) עצרה המשטרה את כל הגברים והנשים שהוטל עליהם מעצר בית. בחיפה הובאו העצירים החדשים-ישנים אל מקום ריכוז, הועמסו על משאיות והוסעו למחנה המעצר בלטרון: הבנים ללטרון א' והבנות ללטרון ב', שם הוכנסו לצריפים גדולים וריקים, שאפילו שמיכות לא היו שם. במחנה הן פגשו בנות מארגון ה"הגנה", שנעצרו ב"שבת השחורה", ה-29 ביוני 1946 (ראה להלן). בנות ה"הגנה" התייחסו אל בנות האצ"ל ולח"י כאילו היו "מוקצות מחמת מיאוס". במחנה הייתה ספרייה גדולה שהגיעה מהוועד "לאסירנו" (שדאג אז לאסירי

ההגנה) ומהוועד הלאומי, וכל העצירות נהנו מן הספרים. כעבור מספר שבועות הודיעו לבנות ה"הגנה" על שחרורן מן המעצר. על אירועי אותו יום מספרת פנינה:⁴³

יום אחד הן קיבלו הודעה שהן משתחררות, ואנחנו כארבעים חברות האצ"ל ולח"י, שכבנו במיטות וקראנו. והנה נכנסה אחת מבנות ה"הגנה" ואמרה: "אנחנו משתחררות, ואנו מבקשות את הספרים שאתן קוראות בהן". ענתה אחת מאתנו: "אבל לשם מה לכן הספרים, הרי אתן יוצאות מכאן?" אמרה חברת ה"הגנה": "הספרים נשלחו על-ידי היישוב המאורגן **עבורנו** ולא עבורכן".

לאחר הדברים האלה, זרקה חברת האצ"ל את הספר שהיה בידה לכיוון הדלת וכך עשו גם יתר הבנות. חברות ה"הגנה" התכופפו להרים את הספרים, שלא נותרו מהם אלא קרעים בלבד. היה זה מחזה מביש שלא אוכל לשכוח.

לא עבר זמן רב וגם רוב בנות האצ"ל ולח"י שוחררו מן המעצר בלטרון ושוב הוטל עליהן מעצר בית, שנמשך עד קום מדינת ישראל. לימים נישאה פנינה לזאב (וילי) כץ, מפקד בכיר באצ"ל. בין קורבנות הסזון היו גם נשים שבעליהן נעצרו והן נשארו עם ילד קטן בבית ללא תמיכה כלכלית. אחת מהן הייתה חנה בילו.

חנה בילו לבית דינרי נולדה בפולין ובשנת 1926, ובהיותה בת 4 נפטרה אביה, שהיה קצין בצבא האוסטרי-הונגרי ונפצע במלחמת-העולם הראשונה. אימה נשארה עם 5 ילדים (שלושה בנים ושתי בנות) וחנה הייתה הקטנה ביניהם. בגיל 10 החלה חנה ללמוד עברית במסגרת תנועת "עקיבא" ואחר הלכה בעקבות אחיה והצטרפה לתנועת בית"ר. בשנת 1935 עלתה חנה ארצה עם אימה, בעוד האחות הגדולה עלתה שנה לאחר מכן באמצעות נישואים פיקטיביים עם בחור מארץ-ישראל (הייתה זו אחת הדרכים לעלייה עבור בנות שלא קיבלו סרטיפיקט).

אחד האחים, אברהם, הגיע ארצה לפנייהם והשניים האחרים נשארו בפולין ונספו בשואה (האחד למד ארכיטקטורה והשני היה חייב גיוס ולא הורשה לצאת את הארץ).

המשפחה השתקעה בתל-אביב וחנה למדה בבית-הספר לבנות "תלפיות". לאחר שסיימה 8 כיתות של בית-הספר היסודי, קיבלה מלגת לימודים בגימנסיה "עתיד"

⁴³ מכון ז'בוטינסקי, עדות פנינה כץ.

שהכשיר את תלמידיו לעבוד בפקידות, אולם חנה נאלצה להפסיק את לימודיה ויצאה לעבוד כדי לעזור בפרנסת המשפחה.

חנה בילו

בשנת 1936 הצטרפה חנה לבית"ר וכעבור ארבע שנים הכירה את יהודה בילו, שנתמנה מפקד הקן, לאחר ששוחרר מן המאסר (הוא נאסר עם ה-38 שנתפסו במשמר הירדן בשעת אימונים ונידונו לשנות מאסר שונות). באותה תקופה עברה כל היחידה לאצ"ל. מספרת חנה:⁴⁴

באחד הימים יצאנו לפתח-תקוה כדי להתאמן באחד הפרדסים במכונות ירייה. לאחר גמר האימון נסענו באוטובוס חזרה לתל-אביב ויצא לי לשבת ליד יהודה. כך התחיל להתפתח בינינו רומן ובשנת 1943 באנו בברית הנישואים. כעבור שנתיים נולדה בתנו הבכורה, קרני, אולם את השמחה הפר מאסרו של יהודה. החלה תקופה קשה מאוד עבורי, ובנוסף להיותי אשת עציר, הייתי גם אם טרייה. היו לי קושיי קיום ונתקלתי בניכור ושנאה של הסביבה. באחת הפעמים כאשר לקחתי את קרני התינוקת לביקור ואמרתי לנהג האוטובוס שברצוני לרדת בצומת לטרון, נתקלתי במבטי בוז ואף אחד לא טרח לפנות לי מקום ישיבה ונאלצתי לשבת על המדרגות. את הדרך מן הצומת ועד למחנה עשיתי ברגל ולעיתים נסעתי במכונית ערבית. באחת הפעמים בא אלי חיים לנדאו ואמר לי

⁴⁴ ראיון המחבר עם חנה בילו.

שאני צריכה להעביר איזה הודעה חשובה ללטרון שעומדים לשלוח כלי פריצה לקראת תכנון בריחה ושזה יגיע בחבית זיתים בעלת תחתית כפולה. נסעתי ללטרון והפגישה שלי עם יהודה הייתה כאשר שנינו עמדנו משני צדי הגדר. ברגע שהשוטרים הסתובבו, מסרתי ליהודה את ההודעה בפולנית. לאחר שיהודה שוחרר הייתה בבתינו שמחה מהולה בעצב, כי הילדה לא הכירה את אבא שלה.

מצבה הכלכלי של חנה היה קשה מאוד ופעם אחת השתתפה בהפגנה של נשות העצורים מבין עובדי עיריית תל-אביב (לפני מעצרו עבד יהודה בעירייה). משלחת של המפגינות נתקבלה אצל מזכיר העירייה, נדיבי, שאמר להן: "בעליכן לא נשלחו למעצר על-ידי העירייה ולכן אין היא אחראית לגורל המשפחות". אולם ראש העיר, ישראל רוקח, גילה יחס יותר אוהד וכאשר שמע על מצוקת נשות העצורים, נתן הוראה להעביר להן משכורת חלקית.

לפני ההתקפה על יפו התארגנה באצ"ל פלוגה של לוחמים מבוגרים ויהודה בילו נתמנה למפקדם. חנה הייתה אחראית על גונדת נשים, כאשר חוה עמרמי פקדה על אחת הכיתות ומרים קרוננברג פקדה על הכיתה השנייה. לאחר שקיבלו הדרכה בנושק קל, נכנסו לתפקידים מיוחדים בהעברת מזון וציוד בגבול יפו ובהגשת עזרה רפואית לפצועים.

לקראת סוף תקופת הסזון, הוסגרה לבולשת הבריטית יחידה של לוחמי האצ"ל שיצאו לפעולת חבלה בצינור הנפט. ביניהם הייתה גם פנינה שוחט.

פנינה שוחט לבית בג'יו נולדה בירושלים להורים שהיו אף הם ילידי הארץ; האב נולד בחברון והאם – בירושלים. פנינה ואחיה הבכור, יוסף, הצטרפו לבית"ר ומאוחר יותר היו פעילים באצ"ל. האח הצעיר, שמואל (יליד 1931) הצטרף בשנת 1948 לפלוגות הנוער של הארגון.

עם פרוץ המרד בשלטון הבריטי, הועברה פנינה לח"ק (חיל הקרב) וכזכור השתתפה בהתקפה הראשונה על מרכז הבולשת הבריטית במגרש הרוסים. לאחר מכן נאלצה לעזוב את ירושלים משום שהמשטרה עלתה על עקבותיה והיא נדדה לשפלה, שם המשיכה בפעילותה במחתרת.

ב-14 במאי 1945, יצאה חולייה של האצ"ל לפוצץ את צינור הנפט האנגלו-עיראקי שהזרים נפט מכירכופ שבעיראק לבתי-הזיקוק שבחיפה. תחנתה הראשונה של החולייה הייתה בכפר חסידים, שם הועמס חומר-הנפץ על המשאית. דבר הפעולה נודע למפקדי ה"הגנה" וקבוצת נוטרים המתינה ללוחמי האצ"ל בכפר חסידים ועצרה אותם. אנשי החולייה: שלמה דולה, יעקב-סיקא אהרוני, שמעון שכטר ופנינה בג'יו-שוחט נכפתו בידיהם והועברו לקיבוץ יגור. הם הוחזקו שם במשך שלושה ימים,

כשידיהם כפותות ועיניהם מכוסות. הבחורים הוכו שוב ושוב ונחקרו אגב המכות. לאחר מכן הסגירם אנשי ההגנה לידי המשטרה הבריטית. כעבור שנים, סיפר חיים גורי:⁴⁵

בשבת אחת, בהיותו קצין תורן ביגור, הגיע קצין המודיעין של נפת זבולון, בחור מגודל ומתולתל, ואמר כי הגיעו ידיעות שלמחרת היום מתכוונים אנשי אצ"ל לפוצץ כנסייה על הר-הכרמל שעה שיהיו בה קצינים בריטיים רמי מעלה ומשפחותיהם. אותו קצין הודיע, שאם יבוצע פיצוץ זה וייעשה טבח בבריטים, עלולה לצמוח שואה והוא מבקש לשלוח חמישה בחורים שיתפסו את אנשי האצ"ל. גורי כינס קבוצת צעירים, פנה אל רגש האחריות הלאומית שלהם והסביר כי הכוונה היא למנוע רצח חפים מפשע. עוד לפני ששקלו הללו אם יסכימו לפעולה, ביקש את 'מילת הכבוד' של קצין המודיעין, כי אנשי האצ"ל שייתפסו לא יוסגרו לבריטים. הבחור הבטיח. לפנות בוקר נתפסו שלושה צעירים וצעירה מהאצ"ל וגורי זוכר איך שכבו על בטנם עקודים: ידיהם כפותות לאחור. לבסוף הוסגרו כולם לבריטים.

פנינה שוחט הועברה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם ושחררה רק לאחר צאת הבריטים את הארץ. לאחר קום המדינה, נשאה פנינה לפנחס שכטר-שוחט עם שובו מגלות קניה.

בשעה שפנינה וחבריה נעצרו, חיכתה ליד צינור הנפט חולייה נוספת, ביניהם גם חדוה ענב. בעוד הם ממתינים, החל לרדת גשם שוטף וכולם נרטבו עד לשד עצמותיהם. הם חיכו עד בוש ולבסוף נסוגו לביתו של אחד מחברי הארגון בקריית אתא, שם ייבשו את בגדיהם. רק למחרת היום נודע להם דבר מעצרה של החולייה בכפר חסידים.

⁴⁵ עיתון "הארץ", 1 בדמזבר 1961.

מעצר הקורס בשוני

בין בנימינה וזיכרון-יעקב שוכן מבצר שוני ששימש מושב ארעי למתנחלים בית"רים (מאוחר יותר הם עברו ליישוב הקבע בנחלת ז'בוטינסקי). החל משנת 1939 שימש מבצר שוני כמרכז אימונים של האצ"ל ושם התקיימו קורסים מקורסים שונים. חניכי הקורסים נקטו אמצעי זהירות מיוחדים מאחר והמקום היה ידוע לשלטונות ובקרבת מקום אף שכן מחנה צבאי גדול. במשך שנים התנהלו הקורסים ללא תקלה, עד לתפיסתם של 20 חניכי קורס ה"סגנים", שהתנהל במקום באוגוסט 1945 בפיקודו של דוד טהורי ("יצחק").

בבוקר ה-16 באוגוסט הקיפו כוחות גדולים של משטרה את הסביבה כולה, ו-20 משתתפי הקורס, שישנו תחת כיפת השמים לא הרחק מן המבצר, נעצרו. מפקד הקורס וארבעת המדריכים הצליחו להתחמק מהמעצר, ואילו החניכים – 18 בנים ושתי בנות (ברכה בירנבוים ודבורה שפירא-רותם) – הועברו לבתי-הכלא של עכו ובית-לחם. בחיפושים שנערכו בסביבה נמצאה כמות קטנה של נשק, ששימש ללימודים, וכן חוברות הדרכה ועלוני הסברה שונים.

ב-18 בספטמבר נפתח משפטם של 20 חניכי הקורס בבית-הדין הצבאי. המשפט התקיים במנזר הצרפתי שעל הר-הכרמל. לצעירים מונו שני עורכי דין, מכס זליגמן ומכס קריצ'מן, שהגנו גם קודם לכן על נאשמי המחתרת. הצעירים באו לאולם בית-המשפט בתלבושת אחידה – חולצות לבנות, מכנסי חאקי וכיפות לראשיהם. הבנות באו בחולצה לבנה וחצאית כהה. כל הנאשמים שללו את זכותו של בית-הדין לשפוט אותם, הצהירו "לא אשם" וכל אחד מהם נשא נאום פוליטי. אחד הצעירים, אמנון מוסקוביץ, הזמין שלושה עדים: את הרב י. ל. פישמן (מימון), חבר הנהלת הסוכנות היהודית ומראשי המפלגה הדתית "המזרחי", את פרופ' יוסף קלוזנר ואת ראש הבולשת הקצין ג'יילס.

הרב פישמן אמר בעדותו, בין היתר:⁴⁶

שישה מליון יהודים נרצחו על ידי הנאצים והנני מאשים בפומבי את הממשלה הבריטית בשותפות ברצח המוני זה. לפחות מיליון יהודים אפשר היה להציל אלמלא הספר הלבן, הבלתי חוקי...
שואל הנאשם מוסקוביץ: כבוד הרב, האם לפי תורת ישראל מותר להילחם בנשק, בכדי להנחיל את ארץ ישראל לעם ישראל?

⁴⁶ עיתון המחתרת "חרות", גיליון נ"א, נובמבר 1945.

משיב הרב פישמן: לפי תורת משה מותר להתאמן בשימוש בנשק, בכדי להחזיר את הארץ לעם ישראל. אני הנני כבר בן שבעים ואני לומד להשתמש בנשק ואין בדעתי לסמוך על המשטרה במקרה של צורך. הנני מאמין באמונה שלמה בבואו של המשיח ולפי המסורת העברית יילחם המשיח וחרב בידו.

דבורה רותם

גם שתי הבנות הצטרפו לבנים והצהירו הצהרות פוליטיות. פתחה דבורה רותם ואמרה:⁴⁷

כבוד השופטים, מההיסטוריה אנו יודעים, כי הנשים, אשר רוח המלחמה לא זרה להן כל עיקר, לקחו חלק פעיל במלחמות השחרור. הדיכוי והשעבוד ממוטטים את עבותות העם ומסכנים את עצם קיומו. קיימת החרדה לגורל הדור הבא, המצווה גם על האישה לצאת לקרב. העובדה, כי על ספסל הנאשמים במשפט זה, ליד הבנים יושבות בנות לפי אותה ההרשעה, מוכיחה בעליל, כי המלחמה שמתנהלת בארץ-ישראל במשטר הבגידה והדיכוי שלכם, נושאת בחובה את כל האותות של מלחמות החרות, הידועות לנו מההיסטוריה. ואם אנו הבנות, אשר העונשים ובתי-הכלא שלכם לא יפחידונו, נעודד בדוגמא שלנו את אלפי הצעירים העברים בארץ-ישראל למלחמה לשחרור המולדת –

⁴⁷ מכון ז'בוטינסקי, משפט עצורי שוני, תיק ח – 31/3/13.

תשכון בלבי לנצח ההכרה כי בימי המבחן הגדול נמצאתי במקום בו חייב היה להימצא כל יהודי, אשר בלבו יוקדת האהבה לעמו.

לאחר מכן הצהירה הנאשמת ברכה בירנבוים, שהופסקה תכופות על-ידי אב בית-הדין:⁴⁸

[...] במשך 25 שנות שלטונכם אירעו בארץ-ישראל 4 פוגרומים מאורגנים. המתנפלים היו ערבים: היוזמים והמסיתים היו – סוכנים בריטיים. העובדה הזאת איננה מוטלת עוד בספק [...] ידוע למשל כיצד התנהג אדון קפרטה בחברון בשנת 1929, שם שחטו, אנסו והתעללו במאות אנשים מחוסרי מגן. אבל ראש המשטרה שלכם עמד כנירון הרומאי, והתבונן בשלווה נפשית במהלך "הקרוב", בו בזמן שכמה יריות באוויר היו מספיקות בכדי לפזר את ההמון הפחדני... ואומנם, לאחר שנהרגו כבר ששים איש בחברון הקדושה ונפצעו מאות, הואילה משטרתכם לירות כמה פעמים באוויר והמתנפלים והשודדים ברחו מיד...

מדוע, אפוא, קרו דברים אלה במשך שנים רצופות, ואתם לא בלבד שלא ניסיתם לשים להם קץ, אלא אף הוספתם שמן למדורה.

את ההסבר הטוב ביותר תמצאו לא בדבריי אלא בעובדה מסוימת, הידועה לכם יפה. הנה, כבוד השופטים, לא קרה אף פעם בארץ זו, שפקידיכם יודחו, יורדו מדרגתם, או יועמדו לדין עבור התנהגותם בימי ההתנפלויות המאורגנות של ערבים על יהודים. להפך, תמיד נשארו במשרותיהם, או אף הועלו בדרגתם. אדון קפורטה למשל – הייתי אומרת הרוצח קפורטה – הוא כיום המפקח הראשי של המשטרה במחוז חיפה הגדול והחשוב. הן הוא והן פקידיים אחרים, גבוהים ממנו וקטנים ממנו, שאף ידיהם מגואלות בדם אחינו היהודים, קיבלו אותות הצטיינות עבור אומץ-לב והתנהגות מעולה...

שלטונכם החליט לשים קץ לשיבת היהודים לארצם. ניסיתם להוכיח שתהליך זה, שאין צודק כמוהו, נתקל בהתנגדות מתמדת של האוכלוסייה הערבית וכרוך בשפיכת דמים בלתי פוסקת... אבל עובדה היא כי לא למען הערבים רוצים אתם לקחת מאתנו את ארצנו. אתם עושים זאת, בכדי להשתלט על הארץ הזאת באופן סופי...

אין לנו ולא כלום נגד שכנינו הערבים. אנו רוצים לחיות אתם בשלום: המדינה העברית תהיה ביתם, כשם שהיא תהיה ביתנו. הממשלה העברית תבנה בתי-ספר, כשם שאתם בונים בתי-סוהר. יש פה מקום גם בשביל מיליוני יהודים

וגם בשביל האוכלוסייה הערבית. איש מאתנו אינו רוצה לנצלם או לגרשם. שימו לב, דווקא מפלגה בריטית, מפלגת הלייבור, הבטיחה לפני שהגיעה לשלטון להקים מדינה עברית "טהורה" ולהעביר את ערביי ארץ-ישראל למדינה ערבית אחרת. ואילו אנחנו, הנחשבים לקיצוניים, חושבים כי אין הדבר הכרחי. כמובן, אם הערבים יבחרו להיות עם אחיהם בעיראק וירצו, מרצונם הטוב, ללכת שמה – לא נעמוד בדרכם...

בעמדנו לפניכם כנאשמים בהחזקת נשק, הננו מצהירים כי הנוער ימשיך להחזיק בנשק. חובתו היא להגן על עצמו ועל חיי אחיו בפני פורעים, כשם שחובתו היא להילחם בשלטון הדיכוי המשתמש בפרעות דמים כבמכשיר פוליטי למען השגת מטרותיו החשוכות.

ב-16 באוקטובר 1945 ניתנו פסקי-הדין במשפט חניכי הקורס. הבנים נידונו לשנות מאסר שונות (משלוש ועד שבע שנים) בעוד שתי הבנות נידונו לשלוש שנים כל אחת. לאחר קריאת פסק-הדין קמו כל עשרים הנאשמים על רגליהם ופרצו בשירת "התקוה". הקהל שנכח באולם הצטרף אף הוא לשירת ההמנון הלאומי ולאחר מכן הועברו הבנים לבית-הסוהר בעכו, בעוד הבנות הועברו לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם.

ברכה בירנבוים ודבורה רותם לא היו שפוטות האצ"ל הראשונות בתקופת המרד. קדמו להן מרים סטוצקי ועמליה שיף.

מרים סטוצקי לבית הפנר הייתה האסירה השפוטה הראשונה של תקופת המרד. מרים נולדה בגרמניה ועלתה ארצה, יחד עם משפחתה, בשנת 1933 עם עלייתו של היטלר לשלטון. בשנת 1939 והיא בת 15 הצטרפה לבית"ר, יחד עם אחותה חנה הבוגרת ממנה בשנה, וכעבור שלוש שנים הצטרפו השתיים לאצ"ל. מרים שימשה קשרית בין חיפה לעכו ומקום המפגש לקבלת דואר היה בחנות "פרקר", שם עבדה, ברחוב הרצל בהדר הכרמל.

בנוסף לזאת עסקה בהדבקת כרוזים של הארגון, עד אשר ב-11 באוגוסט 1944 נתפסה מרים כשברשותה חבילה של עיתון המחתרת "חרות" שהיה מיועד לחלוקה. היא הוכנסה תחילה ל"קישלה" בחיפה וכעבור שלושה ימים הועברה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם. מרים הועמדה למשפט בפני בית-הדין הצבאי ונאשמה בהחזקת חומר בלתי לגאלי. היא נשפטה לשנת מאסר ושחררה ב-11 במאי 1945. בעיתון "הארץ" מיום 3 בדצמבר 1944 אנו מוצאים את הידיעה הבאה:

מאמר שנה ע"ה החזקת עתון בלתי-ליגאלי

לפני שופט השלום הבריטי בחיפה מר-
דיקינסון הובאה ביום הששי מרים הפנר
בת 20, שנמצאו אצלה חמשה גליונות של
עתון בלתי ליגאלי עם מאמר הסתה
נגד הנציב העליון הקודם ונגד לורד מוינ.
נידונה לשנה מאסר.

מרים סטוצקי

עמליה שיף לבית סנדר נתפסה ב-30 ביוני 1945, יחד עם חברה יהודה כהן,

בשעה שהחזיקו בידם פצצת כרוזים שהייתה מיועדת להתפוצץ באחד מרחובות
חיפה. השניים הובאו למשפט ב-18 באוגוסט בפני בית-הדין הצבאי שעל הר-הכרמל
ועמליה היא בת 17 בלבד. השניים לא הכירו בזכות בית-המשפט לדון אותם ובמקום
לנהל את המשפט לפי הנהלים המקובלים, העדיפו השניים למסור הצהרה פוליטית.
ואלה דברי עמליה שיף (סנדר):⁴⁹

כבוד השופטים, אני מודה כי רציתי להפיץ את הכרוזים הללו, אך אין אני מודה
באשמתי. להפך, בטוחה אני כי אך את חובתי עשיתי. לו העם האנגלי היה

⁴⁹ עיתון המחותרת "חרות", גיליון נ', ספטמבר 1945.

במצב של עמי, היה כל צעיר אנגלי עושה – בברכתכם – כמוני. ארץ-ישראל היא המולדת שלי. היא המולדת של עם ישראל. על ארץ זו השתלטתם ונעלתם את שעריה. בגלל זה הושמדו שישה מליון יהודים; בגלל זה גוועים היום אלפים של אחי, הרוצים לבוא הנה ואתם אינכם מרשים להם לבוא. זוהי רשעות שאין לה דוגמא אלא באכזריות הגרמנית. לפיכך חייב כל יהודי להילחם בשלטונכם. והוא גם יילחם, למרות שתשלחונו לבתי-כלא ולמחנות ריכוז. זוהי היום סיממת הנוער העברי כולו: אף-על-פי!

השניים נידונו לשלוש שנות מאסר כל אחד; עמליה שיף נשלחה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם ויהודה כהן נשלח לרצות את עונשו בבית-הכלא בירושלים. עמליה שוחררה מכלאה בתחילת 1945 בגלל מצב בריאותה, והוטל עליה מעצר בית.

מקומות המסתור של מנחם בגין

אחד הסודות הכמוסים ביותר בתקופת המחתרת היה מקום מגוריו של מנחם בגין. עם הכרזת המרד, בחודש פברואר 1944, עברה משפחת בגין להתגורר בשכונת חסידוף, שכונה נידחת בירת פתח-תקוה. על תקופה זו מספר בגין, ששמו הוסב ל"ישראל הלפרין":⁵⁰

לשכנים נאמר שמשפחת הלפרין היא משפחת פליטים פולניים, שלא יכלה למצוא דירה בעיר. אומנם ראש המשפחה אינו יוצא כל יום עם בוקר למקום עבודתו, כשאר תושבי השכונה, אבל גם לכך נמצא הסבר מתקבל על הדעת. סיפרנו לשכנים כי ראש המשפחה, המתפרנס מסיועו של ארגון הפליטים, לומד את החוק הארצישראלי ומתכוון לבחינת עורך דין, לפיכך מרובה עבודתו בבית מהתעסקותו בחוץ.

עם התגברות התקפות הארגון על מוסדות השלטון הבריטי, הגבירה המשטרה את מאמציה לתפיסת אנשי המחתרת, וב-5 בספטמבר 1944 כיתר הצבא את פתח-תקוה, הוטל עוצר על המושבה ונערכו חיפושים מבית לבית, אולם למרבה המזל פסחו הבריטים על שכונת "חסידוף". אותו יום נעצרו בפתח-תקוה 46 לוחמי האצ"ל. בעקבות הרדיפות בפתח-תקוה, עברה משפחת בגין לתל-אביב והתגוררה בבית קטן ומבודד ברחוב יהושע בן-נון, סמוך לנהר הירקון. מנחם בגין הפך להיות ר' ישראל סובר, יהודי אדוק, לבוש בגדים רחבים וארוכים ומגבעת רחבה לראשו. השכונה הייתה מאוכלסת ביהודים שומרי מצוות, ור' סובר תפס את מקומו בבית-הכנסת המקומי. כשנתיים התגורר בגין ברחוב בן-נון, עד אשר בתחילת 1947 החליט בעל הבית לבנות בית מלון במקום הגינה שהקיפה את הבית הקטן ואז הוחלט שהגיע הזמן לעקור משם.

התחנה הבאה, והאחרונה במנהרת המחתרת, הייתה ברחוב יוסף אליהו, בסביבת בית-הבימה. בגין גילח את זקנו והפך להיות ד"ר יונה קניגסוהופר. "השם היה ארוך במקצת", כותב בגין בספרו "המרד", "אולם מעלתו הייתה 'גרמניות' הטהורה. משם כזה נודף ריח של לויאליות ושמירת סדר". בדירה זו המשיכה משפחת בגין להתגורר גם לאחר הקמתה של מדינת ישראל.

בודדים ידעו את מקום מגוריו של המפקד וכדי להגביר את הסודיות, נהג בגין לקיים את פגישותיו מחוץ לביתו, במקומות שונים שנבחרו בקפידה. תאורן של שלוש

⁵⁰ מנחם בגין, המרד, עמוד 169.

נשים אמיצות, אשר ארחו בדירתן את מפקד האצ"ל, תוך סיכון עצמן ומשפחתן, מובאות בזה:

מרים רביד⁵¹ לבית שבלבה נולדה בריגה (לטביה), שם למדה בבית הספר העברי ואחר כך בסמינר למורים. לאחר שהייתה למורה מוסמכת, ביקשה לעלות ארצה, אולם לא הצליחה לקבל סרטיפיקאט בגלל היותה חברה בבית"ר (מרים הצטרפה לבית"ר בשנת 1929 והיא בת 15). מה עשתה? כתבה לבית-הספר החקלאי בנהלל בקשה להצטרף ללימודי החקלאות. לאחר שנתקבלה כתלמידה בבית-הספר בנהלל ולאחר שאבא הפקיד סכום כסף (כפי שהיה מקובל אז), קיבלה מרים את הסרטיפיקאט המיוחל ובשנת 1933 עלתה ארצה. בנהלל הציקו צעירי המושב לשתי הבית"רות שלמדו בבית-הספר החקלאי (מרים וחברתה פסיה בוקצמן). בין המציקים היה גם משה דיין, בן נהלל. היה זה בעיצומה של ההסתה הפרועה שנערכה נגד התנועה הרביזיוניסטית בעקבות רצח חיים ארלוזורוב. לאחר שנה בנהלל עברה מרים לתל-אביב, ומשלא הצליח להשיג עבודה כמורה, עבדה כפועלת בבית-החרושת "עלית" ברמת-גן, שם אף הצטרפה לאצ"ל.

בינתיים עלה ארצה אליהו רביד, חברה מריגה, ולאחר שעזב את פלוגת העבודה של בית"ר, נשאו השניים בשנת 1935 ברמת-גן. הזוג הצעיר עבר לגור בחיפה וכעבור שנתיים נולד הבן הבכור, יצחק, אולם הדבר לא מנע את המשך פעילותם במחתרת. מרים הייתה ערה לסכנת המאסר, שעלול היה להשאיר את הילד ללא טיפולה המסור של אמו, אולם גישתה הייתה כי:

"אסור לחשוב ככה ולהפסיק את הפעילות בגלל הילד. הייתי בטוחה שכבר ידאגו לו. ובכלל, אילו היינו חושבים על אשר עלול לקרות לנו כתוצאה מהפעילות בארגון – לא היינו עושים דבר".

מרים צורפה לקבוצת בנות, בה השתתפו גם נצחיה ברברו, חנה אברבוך, פנינה כץ, אלישבע אנדן ועוד. המפקדת הראשונה של קבוצת הבנות בחיפה הייתה רחל כהן-ברושי. רחל נולדה בירושלים להורים יוצאי סלוניקי. היא למדה בבית-הספר לבנות על-שם אוולינה דה-רוטשילד ולאחר שסיימה סמינר לגננות, עברה לחיפה ועבדה כגננת. רחל הייתה פעילה מאוד בארגון ואהובה על כולם. בסוף שנת 1938 נעצרה בידי הבריטים ולאחר שישה חודשי מעצר, נישאה ליוסף ברושי ששימש סגן מפקד מחוז האצ"ל חיפה. לאחר הפילוג של "יאיר" (ראה להלן) עבר יוסף ללח"י, נאסר בידי

⁵¹ ראיון המחבר עם מרים רביד.

המשטרה והיה עצור במשך 7 שנים, תחילה בארץ ולאחר מכן בגלות אפריקה. הייתה זו תקופה קשה מאוד לרחל שנשארה עם תינוק, ללא עזרה וללא תמיכה. מרים נשלחה לקורס סגנים שנערך בקלמניה (ליד כפר סבא) ונמשך חודש ימים. לאחר מאסרה של רחל ברושי, נתמנתה מרים מפקדת קבוצת הבנות, אולם בשנת 1940, לאחר הפילוג של "יאיר", עלתה המשטרה על עקבות משפחת רביד וזו נאלצה לעזוב את חיפה ולעבור לתל-אביב. תחילה נטו מרים ואליהו למחנה "יאיר", אולם כעבור זמן התאכזבו מדרכו וחזרו לפעילות באצ"ל. ביתם הפך מקום מפגש לצמרת המחתרת ובשנת 1943, לאחר שחרורו של מנחם בגין מהצבא הפולני, הוא התאכסן מספר שבועות בבית משפחת רביד, ברחוב הקישון 71 בתל-אביב. באוגוסט 1944 נערכה במטבחה של משפחת רביד פגישה בין מנחם בגין ומשה דיין. על הפגישה הזו מספר בגין בספרו "המרד":

בראשית המרד נפגשתי פעם יחידה עם אחד ממפקדי ההגנה החשובים, משה דיין. הוא ביקש להחליף אתי דעות. מאחר שהשמועה אמרה, כי הוא מן "האקטיביסטים" בהגנה, הסכמנו לכך. החלפנו דעות... סיפרתי לדיין על מלחמתנו וערכה המדיני. בדברים רבים מצאנו הסכמה, לפחות בשיחה. דיין השמיעה באוזני גם דברי עידוד מלבבים. הוא אמר כי לאחר פעולותינו החל ציבור הפועלים להתייחס "בחיבה אל האצ"ל"... הוא העריך את פעולתנו בעיקר מבחינה חינוכית. אנחנו מוכיחים לנוער העברי כולו, כי אפשר ואפשר להכות בבריטים...

בסיומה של הפגישה אמר דיין: "ברצוני להזמין אותך לביקור בנהלל". כאן התערבה מרים ואמרה: "סליחה, כל עוד אני יושבת פה, אתנגד שבגין יבקר בנהלל". (היא זכרה היטב את היחס הרע אליו זכתה בזמן שהותה בנהלל). גם הישיבות של מפקדת "תנועת המרי העברי" נערכו בבית משפחת רביד. בפגישות אלו השתתפו: מנחם בגין (נציג האצ"ל), נתן פרידמן ילין (נציג לח"י), משה סנה וישראל גלילי (נציגי ההגנה).

ביוני 1946, בעיצומה של "תנועת המרי העברי", תפסו לוחמי האצ"ל חמישה קצינים בריטים והחזיקו אותם בני ערובה, כדי למנוע את הוצאתם להורג של יוסף שמחון ומיכאל אשבל שנידונו למוות. בחצות לילה נשמעו נקישות על דלת משפחת רביד. אליהו התעורר משנתו, ומשני צידי הדלת התנהל הדו-שיח הבא:

"מי שם?"

"ישראל"

"איזה ישראל?"

"ישראל גלילי".

רביד פתח את הדלת ולדירה נכנס ישראל גלילי, שבא בשליחותה של גולדה מאיר (היא מלאה את מקומו של דוד בן-גוריון ששהה אותה עת בחו"ל). גלילי הראה לרביד פתק שקיבל מגולדה ובו נאמר:

להודיע לסיטרא אחרא [כיניו לִסְטָן והכוונה הייתה לאצ"ל] שאם הם לא ישחררו את הקצינים הבריטים אנחנו נפסיק את שיתוף הפעולה אִתָּם.

למרות בקשתה-דרישתה של גולדה מאיר, לא הוחזרו הקצינים הבריטים לפני שהובטחה המרת גזר-דין המוות במאסר עולם.

לעיתים, כאשר הפגישות היו נמשכות אל תוך הלילה, נהג בגין ללון בבית משפחת רביד. הדירה הייתה קטנה – בת שני חדרים בסך הכול. בחדר אחד ישנו שני הילדים הקטנים (הגדול בן חמש והקטן עדיין תינוק) ובשני הייתה מיטה זוגית ששימשה את ההורים. בגין היה מצטרף למיטה הזוגית, כאשר אליהו רביד ישן באמצע, מרים לימינו ובגין לשמאלו. לעיתים היה בגין נשאר בבית רביד מספר ימים ומפאת הסודיות נהג שלא לצאת את הבית במשך שעות היום. מרים מספרת שפעם שאל אותה ידיד: "תגידי לי בבקשה, מה עושה בגין בדירה במשך היום?" ענתה מרים: "תחילה הוא קורא את כל העיתונים, אחר הוא מקשיב לתוכנית החדשות של הבי. בי. סי. וביתר הזמן הוא חושב". אכן בגין הרבה לנתח את המצב המדיני, הסיק את מסקנותיו ולאורן התווה את דרכו של האצ"ל.

מקום מפגש נוסף ששימש את מנחם בגין היה ביתה של משפחת וקס.

בית לוקה וישראל וקס.⁵² כחודשיים לפני תחילת הסזון התקיימה פגישה בין משה סנה (ראש המפקדה הארצית של ההגנה) לבין מנחם בגין. מטרת הפגישה, שנערכה ביוזמתו של דוד בן-גוריון, הייתה לשכנע את בגין להפסיק את פעולות האצ"ל נגד השלטון הבריטי. אלי תבין הוביל את סנה לפגישה שנערכה בבית לוקה וישראל וקס, ברחוב שינקין מספר 74, שם חיכו לו מנחם בגין ואליהו לנקין. בגין קיבל את סנה בחמימות בחדר האורחים של משפחת וקס והזמינו להסב לשולחן עגול, עמוס בפירות ובסיגריות – בגין עצמו היה אז מעשן "כבד". בגין וסנה הכירו זה את זה עוד מתקופת היותם סטודנטים באוניברסיטת וורשה; סנה למד רפואה, ובגין למד משפטים. מכיוון שסנה ביקש לקיים את השיחה בארבע עיניים, עזב לנקין את החדר והצטרף אל בני הזוג וקס שישבו במטבח הקטן. בחדר השינה, מאחורי הדלת הסגורה, ישן בנם בן השבע (הדירה הייתה בת שני חדרים ומטבח קטן).

⁵² ראיון המחבר עם לוקה וקס.

הפגישה בין סנה לבגין, שהתנהלה באווירה ידידותית, נמשכה חמש שעות אולם השניים נפרדו ללא הסכמה.⁵³

השולחן העגול בבית וקס, סביבו ישבו מנחם בגין בפגישתם שהתקיימה בספטמבר 1944

קופסאות הסיגריות עליהן שירבט בגין בפגישה עם סנה

⁵³ פרטים על הפגישה בספרו של יהודה לפידות "הסזון צייד אחים".

לאחר צאתו של סנה (הוא התגורר באותה עת ברחוב ביל"ו, בסמוך למקום הפגישה) נכנסו בני הזוג וקס ואליהו לנמקין לחדר האורחים, ובגין סיפר להם את תוכן השיחה. בגלל השעה המאוחרת החליטו בגין ולנמקין להישאר במקום עד אור הבוקר ולוקה הציעה להם את הספה הכפולה שעמדה בחדר האורחים. הם נרדמו למספר שעות בתחושה לא קלה. האצ"ל – זאת ידעו בבירור – ניצב עתה בפני הכרעות קשות.

לוקה וקס

בני הזוג וקס הכירו את בגין עוד בוורשה, כאשר ישראל וקס שימש מזכיר ראשי של התנועה הרביזיוניסטית בפולין. בשנת 1934 נשא ישראל וקס את לוקה לבית כהנא לאישה וחודש לאחר מכן עלו ארצה. הם התיישבו בתל-אביב ושכרו את הדירה ברחוב שינקין 74, בה גרה לוקה וקס עד עצם היום הזה. כשבגין היה במחתרת הוא נזקק מפעם לפעם למקום מפגש סודי ומצא שיוכל לבטוח בזוג וקס. ואכן, מלבד המפגש עם סנה, היו בבית וקס מפגשים נוספים עם יהודים ולא יהודים, ביניהם: פרידמן ילין-מור (מראשי לח"י), יצחק גרינבוים (חבר הנהלת הסוכנות היהודית ולימים שר הפנים), גרנדוס וחברים אחרים של ועדת האו"ם לחקירת בעיית ארץ-ישראל (אונסקו"פ) וכן עיתונאים זרים. בנוסף לפגישות, שימש בית וקס כתא דואר של מטה האצ"ל. לתיבת המכתבים היו נוהגים להכניס מכתבים, אותם היה חיים לנדאו (ראש המטה) אוסף כשעבר במקום כמעט מדי יום. את המעטפות של הארגון היו מסמנים בנקודה קטנה בצד, וכך הבדילו אותן ממכתבי משפחת וקס. כששאלו

את לוקה וקס אם אינה פוחדת ממאסר, ענתה כי אחרי שאיבדה את משפחתה בשואה, הפסיקה לפחד.

לאחר שנתאלמנה נרשמה לוקה לקורס לציור, אולם את כישרונה הגדול ביטאה באומנות הפיגורטיבית. היא התחילה לפסל, ובחרה בנושא העיירה היהודית. מן הזיכרון פיסלה את הסנדלר ושואב המים, את בחור הישיבה ומתקן הסירים, את הכלי-זמר והאופה, הנפח והחייט. היום ניתן לראות בדירתה תערוכה מרהיבה של דמויות העיירה היהודית בפולין, שנעלמה ואיננה עוד.

גם משפחת חנה ורפאל ליצקי אירחה את מנחם בגין בתקופת המחתרת.

חנה ליצקי⁵⁴ הייתה נשואה לשוטר בצפת, והוצע לה להיות אחראית על המטבח של השוטרים היהודים שהתגוררו בתחנת המשטרה בהר-כנען. באותה עת שירתו בצפת עשרה שוטרים יהודים והסוכנות היהודית דאגה למטבח מיוחד עבורם. מאחר והמטבח היה כשר, הייתה חנה זקוקה להמלצת רבה של צפת ואכן הרב זילברמן אישר שהיא באה ממשפחה שומרת מצוות ותדאג לשמור על הכשרות. חנה, שנהגה לקנות את כל המצרכים ולבשל לשוטרים היהודים, מצאה חן בעיני רפאל ליצקי, האקונום של המשטרה, ובשנת 1944 נישאו השניים בצפת וקיבלו מן המשטרה דירה על הר-כנען. רפאל היה חבר באצ"ל והשתייך למחלקת המודיעין ("הדלק"). באחד הימים הגיע לצפת יעקב עמרמי ("יואל", שעמד בראש ה"דלק") והציע לרפאל לבקש העברה לתל-אביב ואכן בשנת 1946 עברו חנה ורפאל ליצקי עם ביתם התינוקת לתל-אביב והשתכנו בדירה שהוכנה עבורם על-ידי הארגון, ברחוב ז'בוטינסקי מספר 59, מול בית-החולים "אסותא". הדירה הייתה בת שני חדרים והרעיון היה שאחד מהם ישמש את בגין לעבודתו. לאחר שהמפקדה הארצית של הארגון אישרה את התוכנית, הגיע לדירה יעקב עמרמי בלוויית שרגא עליס ("חיים טויט"), כדי להתקין מקום מחבוא. בדירה היה חדרון ששימש לגרדרובה ושרגא התקין דלת מסתובבת שנראתה כחלק מן הקיר ועליה תלו ראי גדול, כך שכל מי שנכנס לדירה לא יכול היה להבחין בדלת. אל תוך החדרון הוכנס כיסא, שעמד מאחורי המעילים.

בגין החל לבקר בדירה של ליצקי בתחילת שנת 1947, לאחר שעזב את הדירה ברחוב יהושע בן-נון ועבר לגור ברחוב יוסף אליהו. על הפגישה עם בגין מספרת חנה ליצקי:⁵⁵

בתחילה לא ידעתי מיהו, רק ידעתי שהוא איש חשוב ויש לשמור עליו. בגין נהג לעבוד בחדר ולעיתים קרובות גם היה לן שם. לשם כיסוי סיפרתי לשכנים כי

⁵⁴ ראיון המחבר עם חנה ליצקי.

⁵⁵ שם, שם.

בגלל מצבנו הכלכלי הקשה אני נאלצת להשכיר את החדר לדייר משנה (נוהג שהיה מקובל מאוד באותם ימים). כשבגין הגיע הוא היה רזה מאוד ואני נהגתי לבשל לו ולהאכיל אותו כדי שיעלה קצת במשקל. בפעם הראשונה שהבאתי לו את האוכל לחדרו הוא נישק את ידי. אני הסמקתי מרוב בושה, כי לא הייתי רגילה לנימוס הפולני.

באחד הימים הוכרז עוצר בתל-אביב. רפאל היה אז במשטרה (הוא שירת במשטרת הצפון ברחוב דיזנגוף) ואני יצאתי למרפסת כדי לעמוד על המשמר. לפתע עצרה מול הבית מכונית צבאית ועליה 5 חיילים עם הכומתות האדומות ("הכלניות"). נכנסתי מיד הביתה, פניתי אליו (באותו זמן עוד לא ידעתי את שמו, וכאשר הבת שלי שאלה אותי כיצד קוראים לו, אמרתי לה "יהודה") ואמרתי לו: "לדעתי אתה צריך להיכנס לבונקר". מאחר ובאותה תקופה הרבה בגין בעישון, סילקתי את המאפרה עם אפר הסיגריות, ניקיתי הכול והוא נכנס לחדר מחבוא. לאחר שהוא נכנס, צבעתי מיד את הסדק שנוצר בין הדלת לקיר, כדי שלא ירגישו בסדק (בקרבת מקום הייתה תמיד קופסת צבע עם מברשת). לאחר מכן הכנתי את עצמי לקבל את הבריטים. על השולחן היה בקבוק משקה וכפי שהכינו אותי התכוונתי להיות אדיבה, לקבל אותם יפה ולאפשר להם לחפש בכל הדירה. בעודי ממתינה, שמעתי שהם נכנסו לחדר המדרגות, אבל המשיכו לעלות לקומה השנייה (אנו גרנו בקומת הקרקע). בקומה השנייה התגורר אדם שעבד אצלם בקנטינה והם פשוט באו לקחת אותו לעבודה. לאחר שהם הסתלקו, חיכיתי קצת, פתחתי את הדלת הנסתרת ואמרתי לבגין: "אתה כבר יכול לצאת". תשובתו הייתה: "חנה, זה היה תרגיל מצוין".

לאחר פריצת כלא עכו (4 במאי 1947) הגיעו אלינו איתן לבני (ששוחרר מן הכלא), יואל (יעקב עמרמי), גידי (עמיחי פאגלין) וחיים לנדאו ואני הכנתי אז ארוחת ערב של יציאת מצרים: מרק עם קניידלך ודגים ממולאים והם ישבו ואכלו וחגגו. אגב, אני הבאתי להם את האוכל אבל אני לא אכלתי אתם. בשעת הארוחה שמעתי שבגין שואל את איתן לבני לשלום בן הדוד שלו שעבד בעירייה (הכוונה לדוד בגין-המאירי שהיה איש לח"י וישב בכלא עכו). ורק אז הבנתי שהאיש שמתאכסן בביתי הוא מנחם בגין.

בחודש אוקטובר 1948 ילדתי את בני והזמנתי את בגין להיות הסנדק. לאחר הברית לקח אותי בגין למרפסת ושאל: "חנלה, האם היית מוכנה לעשות את זה עוד פעם בשבילי?" "ללא כל היסוס" ענית.

כשיצא ספר "המרד" לאור, התנצל בגין בפנינו על כי לא כתב על ביקוריו בביתנו בתקופת המחתרת והסתפק רק במשפט הבא: "בימי המצב הצבאי החזיקני בביתו שוטר עברי, ש'עזר' לבריטים לחפש 'טירוריסטים' ". בגין הסביר לנו כי לא רצה

להזיק לרפאל, שהמשיך לשרת במשטרה גם לאחר הקמת מדינת ישראל, מאחר
ובאותם הימים התנכלו במשטרה ליוצאי האצ"ל.

חנה ליצקי

שער שלישי

תנועת המרי העברי

ההגנה מצטרפת למרד

עם התקרב מועד סיום מלחמת-העולם באירופה, גברו התקוות בקרב מנהיגי התנועה הציונית לשינויים במדיניות הממשלה הבריטית כלפי עליית יהודים לארץ-ישראל. אולם כגודל התקווה – כן גודל האכזבה. זמן קצר לאחר המלחמה הוכרזו בבריטניה בחירות כלליות. מנהיגי מפלגת "הלייבור", שהייתה באותו זמן באופוזיציה, הבטיחו שאם מפלגתם תזכה בבחירות, הם יבטלו את "הספר הלבן" ויאפשרו לשארית הפליטה היהודית באירופה לעלות לארץ-ישראל. יתרה מזאת, הם גם יפעלו למען הקמת בית-לאומי בארץ, שיהפוך בהדרגה למדינה יהודית עצמאית.

בקיץ 1945 זכתה מפלגת "הלייבור" בבחירות, אולם לא עבר זמן רב עד אשר הממשלה החדשה הכריזה כי לא יחולו כל שינויים במדיניות החוץ של בריטניה ולא יהיו שום הקלות בכל הנוגע לעליית יהודים ארצה. דבקותה של ממשלת "הלייבור" ב"ספר הלבן", גרמה אכזבה גדולה בקרב המנהיגים היהודיים בארץ ובתפוצות. הנהלת הסוכנות היהודית הגיעה אף היא למסקנה כי אין מנוס מפתיחת מאבק מזוין נגד ממשלת המנדט הבריטי בארץ-ישראל.

בשלב ראשון הופסק הסזון ונפתחו מגעים לשיתוף פעולה בין ה"הגנה", האצ"ל ולח"י. המשא-ומתן הוכתר בהצלחה, ובסוף חודש אוקטובר 1945 נחתם הסכם בין שלושת הארגונים בדבר הקמתה של "תנועת המרי העברי".

ב-1 בנובמבר 1945 בוצעה ההתקפה המשותפת הראשונה של שלושת הארגונים, אשר נודעה בשם "ליל הרכבות". באותו לילה חיבלו יחידות של ההגנה ב-153 נקודות ברשת מסילות-הברזל ברחבי הארץ ופוצצו סירות משמר בנמל יפו וחיפה, בעוד יחידה משותפת של האצ"ל ולח"י, בפיקודו של איתן לבני, תקפה את תחנת הרכבת הראשית בלוד.

ההד בבריטניה לפעולת "ליל הרכבות" היה רב. העיתונות פרסמה כתבות מפורטות על מעשי החבלה ונציגי הממשלה לא איחרו לגנות את הפעולה. הסוכנות היהודית פרסמה בלונדון הודעה מיוחדת, בה נאמר, בין היתר:

זוהי טרגדיה שהעניינים בארץ-ישראל הגיעו לשלב כזה. הסוכנות היהודית שוללת את השימוש באלימות כאמצעי למאבק פוליטי, אך נוכחה לדעת כי יכולתה להטיל התאפקות הועמדה במבחן קשה בשל המשך המדיניות [של הממשלה הבריטית] שהיהודים רואים אותה כפטלית לגביהם.

אמנם אין בהודעת הסוכנות היהודית הסכמה לפעולת החבלה, אולם זו הפעם הראשונה שהיא מביעה הבנה למניעיה.

פיצוץ משרדי הבולשת בשנית

לא עברו חודשיים מ"ליל הרכבות", וב-27 בדצמבר 1945, יצאו כוחות משותפים של האצ"ל ולח"י כדי לפקוד בשנית את משרדי הבולשת בירושלים. הבריטים למדו את הלקח מן ההתקפה הראשונה (שנערכה ב-23 במרס 1944) וערכו ב"מגרש הרוסים" בירושלים סידורי ביטחון מיוחדים, אולם לוחמי המחתרת העברית הצליחו להתגבר על המשמרות הבריטיים, לחדור אל תוך הבניינים ולהפעיל בתוכם את מטעני הנפץ. בניין הבולשת המרכזית קרס תחתיו. שוב הוכח, ששום דבר לא יוכל לעמוד מפני המוח והתעוזה היהודיים. על ההצלחה העיבו מותו של צבי אהרוני, איש לח"י, שנפצע פצעי מוות ופציעתו של יעקב גרנק (שנודע אחר-כך בכינוי "דב הבלונדיני"), אף הוא איש לח"י. גרנק הועבר לחדר עזרה ראשונה שהוכן בעוד מועד ברחוב אגריפס, שם הייתה גם זהבה לדרמן-פוליאצ'ק. ד"ר הפנר שהוזעק למקום קבע שגרנק נפגע על-ידי שני כדורים; האחד חדר לריאות והשני פגע בכתף. מאחר ומסוכן היה להעבירו לבית-החולים, הוא טופל במקום. כעבור שבוע ימים, כשמצבו הוטב, הוא הועבר מירושלים לתל-אביב.

באותו לילה נערכו שתי התקפות באזור תל-אביב. ההתקפה האחת נערכה על המטה המחוזי של המשטרה והבולשת ביפו, ששכן בבניין בן ארבע קומות בדרך יפו-תל-אביב (היום רחוב אילת 19). הכוח הפורץ התקרב לבניין בחסות החשיכה והצליח להחדיר פנימה מטען של חומר נפץ. כעבור מספר דקות נשמעה התפוצצות שהרסה את הקומה השנייה של הבניין, בה שכנה הבולשת הבריטית.

ההתקפה השנייה, בפיקודו של עמיחי פאגלין ("גידי"), נערכה על המחנה הצבאי ששכן במגרשי התערוכה בצפון תל-אביב. המטרה הפעם הייתה להחרים נשק כדי לחמש בו את היחידות הלוחמות של הארגון. בשעה היעודה נגזרה הגדר במספרים מיוחדים ויחידת הפורצים שמה פעמיה לכיוון הבניין המרכזי. "גידי" קרא ברמקול לעבר החיילים להיכנע. כמה עשרות בריטים שצייתו להוראה ונכנעו ללא קרב, הוכנסו לבניין המרכזי והוחזקו שם תחת משמר עד לגמר הפעולה. חוליה אחרת התקדמה לעבר המחסנים, אולם אנשיה נתקלו באש אוטומטית שנורתה מאחד הבניינים. "אבנר" (דב שטרנגלז) ניסה לזרוק רימון לעבר היורה, אולם נפצע מכדור בלסתו, והרימון התפוצץ בסמוך לו. פציעתו הייתה קשה. מן היריות נפגעו עוד חמישה מאנשי היחידה, אולם לבסוף עלה בידי התוקפים לשתק את מקור האש ולפרוץ למחסן. למרבה האכזבה נמצא המחסן ריק מנשק, והבחורים נאלצו לסגת בנושאים אתם את הפצועים ומעט הנשק שנלקח מן השומרים. הם נסוגו בשתי סירות-מנוע שהוכנו מראש ואשר הובילו את הלוחמים לאורך נהר הירקון עד ל"שבע טחנות" ליד רמת-גן. שם קיבלה את הבאים בהתרגשות קבוצה של אנשי אצ"ל וביניהם גם דבורה נחושתן, אולם מראה הפצועים הרבים השרה אווירה קשה. היה

זה מספר הפצועים הגדול ביותר שנפגעו עד אז בפעולה אחת. עוד בהיותם בסירה, נחבשו הפצועים על-ידי פנינה רוטשטיין ומלכה פיין ("טופסי"), שהייתה אחות במקצועה וכינויה ניתן לה בגלל שעה המתולתל. דב שטרנגלז ("אבנר"), שנפצע פצעים קשים, הועבר תחילה לדירתם של עליזה (ליצי) ומשה גרינברגר, שהיו חברי הארגון, ואחר כך לבית-החולים "הדסה" בתל-אביב, שם קבעו הרופאים את מותו. יתר הפצועים הועברו לבית-החולים "פעולן" ברמת-גן. בית-החולים שכן בבית שהיה בבעלות שלום שוק-הלוי, שפעל גם כשותף. שוק-הלוי היה רביזיוניסט ותיק ואחת מבנותיו, רות, הייתה חברת האצ"ל. היא נאסרה, כזכור, בשנת 1939 יחד עם 38 חברי קורס המפקדים שהתאמנו במשמר-הירדן ונתפסו על-ידי הבריטים. לאחר הפעולה פרסמה המפקדה הודעה מיוחדת של "ציונים לשבח". בהודעה נאמר בין היתר:⁵⁶

א – שלוש פעולות ההתקפה האחרונות הוכיחו לעם ולעולם, מה עצומים הם הכוחות הרוחניים הגנוזים בקרב הנוער העברי. הן הוכיחו גם, מה רב היה כושר התכנון הצבאי של מפקדי המעמד [כינוי לאצ"ל], שעיבדו את פרטי הפרטים, הן להלכה והן למעשה [...]
 ב – המפקדה מציינת:
 את גונדר איתן [איתן לבני], שחלש על התוכניות ועל ההכנות והוכיח שוב את כשרונו הצבאי המפליא.
 את ראש קבוצה דבורה [מלכה יפת-פיין, היא "טופסי"], שהצילה, הודות למסירותה, אומץ ליבה וזריזותה מספר חיילים – פצועים.
 את כל החיילים הפצועים שהתנהגותם הייתה, על אף כאביהם האיומים, התנהגות חיילים למופת.
 כבוד למפקדי המעמד וחייליו, המגשימים את צוואת המצביא ונושאים את אש המרד בישראל.

⁵⁶ יצחק אלפסי, אוסף מקורות ומסמכים, כרך ג', עמוד 70.

רכבת הכסף

בתקופת המנדט הבריטי, נהגו לשלם את המשכורות במזומן. כל עובד היה מקבל מעטפה ובה התשלום המדויק של המשכורת בצירוף תלוש הסבר. וכך מדי חודש בחודשו הייתה יוצאת לדרך רכבת מיוחדת כדי לשלם את המשכורות של כאלף עובדים שהיו פזורים ברחבי הארץ. הרכבת יצאה מחיפה והגיעה במסעה עד קנטרה בדרום ועד לסולם צור בצפון. איתן לבני, קצין המבצעים של האצ"ל, תכנן פשיטה על

אהובה סבוראי

"רכבת הכסף" כדי לממן את המבצעים הרבים של אותם ימים. לאחר סיורים במסלול נסיעתה של הרכבת, הוחלט לארוב לה ליד חדרה ולעצור את מהלכה באמצעות מוקשים, שיונחו בעוד מועד על הפסים. בסיורים המוקדמים השתתפה גם אהובה חממי-סבוראי יחד עם מפקדה אבנר סבוראי, שלאחר הקמת המדינה היה לבעלה. שישה חודשים מאוחר יותר נתפסה אהובה בשעה שהדביקה כרוזים בחדרה ונשלחה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם. כעבור שנה שוחררה מבית-הסוהר ונגזר עליה מעצר בית.

ב-11 בינואר 1946 מסר המודיע (משה בכר) לאיתן כי הרכבת אמורה לצאת לדרכה למחרת היום, כלומר בשבת ה-12 בינואר. למפקד הפעולה התמנה מנדל

מלצקי, ששימש באותו זמן מפקד מחוז חיפה, ועוד באותו לילה הוטמנו המוקשים ליד הפסים, לא הרחק מחדרה. ביום השבת בבוקר יצא איתן לחיפה כדי לזהות את הרכבת ולמהר לחזור עם המידע שיאסוף למקום הפעולה. הוא נעזר במונית שהייתה נהוגה בידי אסתר טגנסקי, שהשתתפה עם המונית שלה בפעולות רבות. הנסיעה במונית שבה נהגת אישה הוסיפה ביטחון רב, מאחר והשוטרים לא נהגו לערוך חיפושים אצל נשים. בחיפה נסע איתן ישירות לתחנת הרכבת, שם ראה את הארגזים השחורים מכילי הכסף מונחים על הרציף, לא רחוק משער הכניסה, ואת הרכבת שהמתינה על המסילה. לאחר שהסבלים העמיסו את הארגזים על הרכבת, רשם איתן את מספר הקטר ויצא מיד לדרך. את אשר אירע לאחר מכן ליד חדרה מספר איתן לבני:⁵⁷

המוקש התפוצץ מתחת לקטר, שהתהפך על צדו, והקרונות הסמוכים לו לא ירדו מן המסילה. המשמר, שהיה מורכב משוטר בריטי וחמישה שוטרים ערבים, אומנם הצליח להתאושש מן ההלם ופתח באש, אך יחידת האבטחה השתלטה עליהם במהירות ופרקה אותם מרוביהם. גם יחידת ההשתלטות התגברה חיש מהר על השלמים, שחששנו שמא הם חמושים באקדחים, והושיבה אותם בצד המסילה. קרון התשלומים נשאר עומד והאנשים התחילו לפרוק מתוכם את הארגזים. הפעולה התנהלה במהירות, ונושאי הארגזים התחילו לרוץ אתם לעבר המחסן שבקצה שכונת נחליאל. תוך דקות ספורות נעלמו התוקפים, ועל המסילה נשארו רק הקרונות שניזוקו, אנשי המשמר והשלמים ההמומים.

הכסף הוצא מן הארגזים וחלקו העיקרי הועבר לתל-אביב על גופן של שבע הבנות שהמתינו בקרבת מקום והן: שרה חייכמן, מיצי טאו, מלכה יפת-פיין, ציפורה פרל-פאגלין, מלכה קופילוביץ-גולדברג, שרה רוזנברג-לבני, ופנינה רוטשטיין. הכסף הוכנס לתוך גרבי ניילון שנקשרו סביב הגוף, והבנות נראו כאילו הן בהריון. השלל הסתכם ב-35 אלף לירות ארצישראליות, סכום גדול מאוד שבאותם ימים אפשר היה לרכוש בו ארבעים דירות בבית משותף.

אחת מתוצאות הלואי של החרמת הכסף הייתה – שידוך של שלושה זוגות שהשתתפו בפעולה: יעקב גולדברג נשא את מלכה קופילוביץ, עמיחי פאגלין ("גידי") נשא את ציפורה פרל, ואילו איתן לבני נשא את שרה רוזנברג לאישה.

⁵⁷ איתן לבני, המעמד, עמוד 165.

אסתר טגנסקי⁵⁸ טגנסקי הייתה נהגת המונית היחידה בתל-אביב באותם ימים. את הפגישה הראשונה שלה עם האצ"ל עשתה אסתר בשנת 1944 כאשר חמישה אנשים, שהציגו את עצמם כקצבים, ביקשו להסיעם לכפר ערבי לשם קניית בקר. כשהגיעו ליד גשר בין בית-דגן ולוד ביקשו הנוסעים מהנהגת לעצור וכעבור מספר דקות אמרו כי מאחר שהערבים לא באו לפגישה הוחלט שאחד הנוסעים יחזור עם המונית לתל-אביב ובערב תחזור המונית למקום לאסוף את היתר. וכך היה. למחרת קראה אסתר בעיתון כי שני גשרים פוצצו במקום לשם הובילה את ה"קצבים". כאשר פנו אליה אנשי האצ"ל פעם נוספת אמרה להם, שהם אינם צריכים להעמיד פנים ולחפש תירוצים וכי היא מוכנה לעזור למחתרת שלוחמת בשלטון הבריטי. מאז הפכה אסתר טגנסקי לנהגת קבועה של האצ"ל ושירתה את הלוחמים בפעולות רבות.

בין היתר עסקה אסתר גם בהעברת נשק מיפו לתל-אביב, ומאחר שהכירה שוטרים וקצינים בריטים רבים, שנהגו לנסוע אִתָּה, לא ערכו חיפוש במכוניתה. קרה פעם שאסתר הצליחה לרכוש מ"ידידיה" הבריטים 4 אקדחים ותחמושת רבה. היא מיהרה לכיוון תל-אביב, אולם בדרך עמדו שני שוטרי תנועה וסימנו לה לעצור. היא חששה שיערכו חיפוש במכונית, הגדילה את המהירות והצליחה להגיע לביתה ולהחביא את הנשק. כעבור מספר ימים קיבלה אסתר דו"ח על נסיעה במהירות מופרזת.

ב-19 בינואר 1946 נעשה ניסיון פריצה לבית הסוהר המרכזי בירושלים כדי לשחרר משם את אסירי המחתרת. איתן לבני, שהיה אחראי לתכנון, העריך כי מיד לאחר ההתקפה תיסגר הדרך הראשית המקשרת את ירושלים עם השפלה, ולכן חיפש דרכי נסיגה חלופיות. שוב הזמין את אסתר טגנסקי ויחד נסעו במונית שלה בדרך לא דרך עד שמצאו דרך עוקפת. למרבה הצער נכשלה הפעולה, והדרך העוקפת שימשה רק את התוקפים, שנסוגו ללא חבריהם האסירים.

לפני ההתקפה על שדה-התעופה בקסטינה, (ראה להלן) היה צורך בתכנון מדוקדק: "לצורך הסיור השתמשנו שוב במונית הנאמנה של אסתר טגנסקי, אותה מונית מדגם "אדלר" שלא משכה אליה הרבה תשומת-לב כשנעה בכבישי הארץ. נסעתי עם גידי לאורך השדה חזור ושוב כדי לאתר את ריכוזי המטוסים ולחפש נקודת-פירצה מתאימה".⁵⁹ אסתר השתתפה לא רק בסיורים המוקדמים, אלא גם בליל הפעולה, כאשר הייתה צמודה לאיתן, שעקב מקרוב אחר הנעשה.

ב-3 בפברואר 1946 הסיעה אסתר במוניתה את אנשי האצ"ל לבושים בבגדי חיל התעופה הבריטי כאשר פניהם אל מחנה הנופש הצבאי בתל-אביב ("מחנה יונה").

⁵⁸ מכון ז'בוטינסקי עט—9 וכן איתן לבני, המעמד, עמודים 148, 169, 173, 185, 186.

⁵⁹ איתן לבני, המעמד, עמוד 185.

הכוונה הפעם הייתה החרמת נשק ולאחר שהמטרה הושגה נסוגו הבחורים מן המקום.

למחרת היום הוזמנה אסתר לבולשת ושם נחקרה על מעשיה ביום בו נראתה בקרבת המחנה הצבאי "מכונית ירוקה עם נהגת". אסתר לא הכחישה דבר וסיפרה כי באותו יום הסיעה ארבעה חיילים בריטים למחנה, ואלה ביקשו לחכות להם על-מנת לקחתם בחזרה. לאחר שעבר זמן רב והם לא חזרו, נסעה מן המקום. בעדותה מספרת אסתר, בין היתר:⁶⁰

למחרת היום נקראתי שוב לחקירה והפעם בתחנת המשטרה ברחוב דיזנגוף. בחקירה נתבקשתי לנסוע עם מכוניתי בדיוק באותה דרך שבה נסעתי עם האנשים הנ"ל. חקרו אותי באיזו תלבושת היו הנוסעים ואם היה להם נשק. שאלו אותי אם הם דיברו אנגלית טובה. ענית להם שהתלבושת של החיילים הייתה של חיל התעופה, ונשק לא ראיתי. אינני יכולה להבחין אם האנגלית שלהם הייתה טובה כי בעצמי אינני יודעת טוב אנגלית.

אסתר שוחררה והמשיכה לעבוד כרגיל, אולם החשד נגדה לא הוסר. מפעם לפעם נחקרה במשטרה, אלא שהחוקרים לא הצליחו לדלות ממנה שום מידע. לבסוף נעצרה והועברה לבית-הסוהר ביפו בתא אחד עם ערביה. באחת החקירות נשאלה אסתר מאיזה מקום מזמינים אותה אנשי המחתרת. תשובתה הייתה כי אין לה קשר עם המחתרת, אבל בדרך כלל מזמינים אותה מתחנת המוניות ליד כיכר מוגרבי או מביתה.

לאחר שחרורה מבית-הסוהר הייתה אסתר טגנסקי תחת מעקב תמידי של הבולשת ועל-כן נאלצה לנתק את קשריה עם האצ"ל. רק בסוף שנת 1947, כאשר היה ברור שהמנדט הבריטי עומד בפני סיומו, חידשה אסתר את קשריה עם המחתרת ועזרה רבות במלחמת העצמאות.

⁶⁰ מכון ז'בוטינסקי, עט—9.

ליל שדות התעופה

אחת מפעולותיה המרשימות של תנועת המרי העברי, הייתה ההתקפה על שלושה שדות תעופה צבאיים בעת ובעונה אחת. יש לזכור, כי לאחר מלחמת-העולם השנייה, הפכה ארץ-ישראל למרכז חשוב של חיל-האוויר הבריטי ומטוסים מסוגים שונים הועברו ארצה. לא ייפלא אפוא שמטוסים אלה הפכו למטרות של המחותרת.

דב כהן ("שמשון") נתמנה מפקד היחידה שהתקיפה את שדה התעופה הצבאי בלוד. כדי לתכנן את הפעולה, הרבה שמשון בסיורי יום וסיורי לילה. באחד הימים נסע שמשון עם שרה נדיבי ליפו ומשם באוטובוס ערבי עד לוד. הם עלו על גבעה ששימשה בית-קברות מוסלמי, ממנה ניתן היה להשקיף על שדה התעופה. הם ישבו שם כזוג אוהבים, התבוננו בחילופי המשמרות ורשמו כל פרט שיכול לעזור בתכנון הפעולה. כשרצו לחזור, התברר להם שהאוטובוס האחרון כבר נסע ליפו. שמשון לא איבד את העשתונות, עצר קומנדקר עם חיילים בריטים והשניים עלו על הקומנדקר. שמשון, ששירת בצבא הבריטי בתקופת מלחמת-העולם השנייה, שלט היטב בשפה האנגלית ואף היה בעל תספורת קצרה כנהוג בצבא הבריטי. הוא פטפט עם החיילים כאילו היה אחד מהם. שרה, שלא שלטה בשפה האנגלית, פחדה מאוד שמא יגלו את זהותה. אולם הזוג הצעיר הגיע בשלום ליפו, משם צעדו לתל-אביב וחזרו באוטובוס יהודי לפתח-תקוה.

לשם ביצוע סיורי הלילה, לקח שמשון אתו את רחל יונדוף, שהכירה היטב את השבילים בין הפרדסים. הם נהגו ללכת ברגל מפתח-תקוה ללוד, כדי לבחור את הדרך הטובה ביותר בה ילכו הבחורים ביום הפעולה. בהגיעם לשדה התעופה, רשמו בדקדקנות את פעולת הזרקור ואת הזמן בו הוא עושה את הסיבוב כדי להאיר את הסביבה. כן בדק "זוג הנאהבים" את סדרי השמירה ואת המקום המדויק בו יוכלו לחתוך את הגדר שהקיפה את שדה התעופה.

בנוסף לסיורי היום והלילה, ניסה שמשון ללמוד גם משיחותיהם של החיילים הבריטים. על כך מספרת שרה רוט, אחותם של מרדכי ציפורי וישראל בן-אמיתי, שישבו באותה עת במחנה המעצר באפריקה:⁶¹

ערב אחד ביקש ממני דב כהן ("שמשון") ללבוש את השמלה הכי יפה שלי ולצאת אתו לאחד מבתי הקפה שבו נהגו לבקר חיילים ושוטרים בריטים. ישבנו כזוג נאהבים ושמשון הקשיב לשיחות החיילים, בתקוה שיוכל ללמוד על תנועות הצבא ועל אורח חייהם של החיילים.

⁶¹ יהושע אופיר, האצ"ל בפתח-תקוה, עמוד 197.

בלילה גשום וקר של ה-25 בפברואר 1946 בוצעה פעולה משולבת: יחידה של לח"י התקיפה את שדה התעופה ליד כפר-סירקין והעלתה באש 8 מטוסים. באותו לילה צעדה יחידה של האצ"ל לעבר שדה התעופה בלוד, שהיה במרחק של כשבעה קילומטרים מכפר-סירקין. בהתקפה על שדה התעופה בלוד השתתפה גם דבורה נחושתן, והיא מספרת על חוויותיה:⁶²

בפעולה זו הייתי הבת היחידה. הייתי אחראית על העזרה הראשונה והיו לי שני עוזרים גברים. מלבד תיק העזרה ראשונה, היו לי גם שתי מימיות: האחת מלאה במים והשנייה בקוניאק. לפעולה יצאנו מבסיס קרוב לכפר גנים, ליד פתח תקוה. איתן לבני, קצין המבצעים של האצ"ל, הגיע למקום בלוויית שרה רוזנברג (שהייתה אז החברה של איתן ומאוחר יותר – אשתו). איתן פרס מפה על הקיר והסביר את תוכנית הפעולה. את דבריו השלים שמשון (דב כהן), שנתמנה מפקד הפעולה. אני יצאתי לפעולה עם סרב (אוברול). באותו לילה ירד גשם והיה בוץ, ובדרך הייתי צריכה ל"שירותים", ולי בתור בחורה היה קושי מיוחד, כי צריכה הייתי להסיר מעלי את הסרב. בסופו של דבר התיישבתי בבוץ, הסרתי את הסרב, התעכבתי קמעה והמשכתי בדרכי. ההליכה הייתה קשה מאוד כי בכל מקום היה בוץ. אתה מכניס את הרגל ולא יכול להוציא אותה. לבסוף הורדתי את הנעליים, קשרתי אותם על צווארי והלכתי יחפה. ראו זאת הבחורים וחלקם עשו כמוני. ההליכה בבוץ עכבה אותנו ואיחרנו להגיע למטרה בזמן. ובינתיים אנשי הלח"י הגיעו לשדה התעופה שליד כפר סירקין, פרצו פנימה ופוצצו את המטוסים שחנו על הקרקע, כמתוכנן. אנו שמענו את הפיצוצים וכן גם השומרים שהיו בשדה התעופה לוד. והשאלה הייתה, מה לעשות? כאן התגלתה מנהיגותו של שמשון, שלאחר התייעצות עם כמה מפקדים, החליט להמשיך. ובאמת בשעה שהגענו לגדר של שדה התעופה הרגשנו בתכונה מיוחדת של הבריטים שהתכוננו לבואנו. למרות כל זאת, בוצעה הפעולה בשלמות ללא כל נפגעים מצדנו. אחת היחידות התקרבה בזהירות אל השנאי שהיה בקרבת מקום, ופיצוץ עז גרם לחשיכה בכל אזור שדה-התעופה. נשמעה צפירת אזעקה והחיילים הבריטים נקראו לעמדות, אולם לוחמי האצ"ל חתכו את גדר התיל, הסתערו בחסות החשיכה פנימה והצמידו מטענים למטוסים שנמצאו אותה עת בשדה. יחידה אחרת שטפה באש את מבני המגורים של אנשי חיל-האוויר ומנעה מהם לצאת מבתיהם. לאחר הפעלת המטענים, נסוגו הפורצים למקום המפגש, והיחידה כולה החלה לצעוד בשדה הבוצי לעבר פרדסי פתח-תקווה

⁶² ראיון המחבר עם דבורה נחושתן.

ורמת-גן. למחרת נודע, כי בהתקפה על שדה התעופה בלוד הושמדו 11 מטוסים צבאיים.

בדרך חזרה ניגש אלי בנימין קפלן וביקש את המימייה, אולם במקום מים שטה את הקוניאק לרוויה. בהשפעת האלכוהול נשכב על האדמה בבוע, ולא רצה להמשיך ללכת אלא "על כתפיה של דבורה", ובעזרת החברים הוא הגיע בשלום לפתח תקוה.

חלק מן הבחורים המשיכו בדרכם בין הפרדסים לרמת-גן, ושם שמה החבורה פעמיה לביתה של דבורה, ששכן על גבעה בודדה ליד רמת-יצחק (משפחת קלפוס הייתה פעילה מאוד בארגון; האח הגדול, נתן, היה מלווה אניות שהביאו עולים רבים ארצה במסגרת עליית "אף על פי", ודבורה ואחיה הקטן יואל, היו פעילים בח"ק של סניף רמת-גן). בשעה שהאם עסקה בהכנת תה חם, ניסו הבחורים לסלק את הבוע מהנעליים. הייתה זו חבורה עליזה, ובלט בה מיכאל (מייק) אשבל, שלא פסק לשיר ולהתבדח. מייק ידע לזמר, ובשעות הפנאי אף כתב שירים. בהשראת אותה פעולה, כתב מיכאל אשבל שיר המורכב מארבעה בתים:

ללא דרך הגונדה צועדת
ובבוע רגלים בוססות.
אל הקרב הצת את השלהבת
אש המרד – יינתן האות.

על הארץ ציפורי הפלד
לאור-ליל נראות הן לא רחוק.
"זנק קדימה!" הפקודה נשמעת.
"מוכנים!" – עונים אנשי הח"ק.

וזנקו חיש חיילי-מולדת,
רעדה האדמה פתאום:
אש שולחה שם, הומטרה עופרת
מטוסים באש עולים עד תום.

ללא דרך הגונדה נסוגה,
מן הקרב פוסעים הם בגאון,
כך, רק כך, המדינה נכבשת,
בחזון, מקלע וברימון.

לשיר הותאמה המנגינה של "שלושה טנקיסטים" (משירי "הצבא האדום") והוא הפך לאחד משירי הלכת הפופולריים של לוחמי האצ"ל.

בשעה ש"שמשון" ואנשיו צעדו לעבר שדה-התעופה לוד, עשו את דרכן שתי משאיות בכביש המוביל מרחובות לעבר שדה התעופה הצבאי בקסטינה (חצור של היום). המשאית הראשונה הייתה עמוסה נשק וחומרי נפץ, מכוסים בחציר וארגזי ירקות, ועליהם ישבו 12 לוחמים מחופשים לערבים. במשאית השנייה היו יתר הלוחמים, לבושים בגדי עבודה של חברי מושב החוזרים לבתיהם. המשאיות עצרו לא הרחק משדה התעופה, שם חולק הנשק והיחידה, בפיקודו של עמיחי פאגלין ("גידי"), צעדה לעבר היעד. הכוח הצליח להתקרב אל גדר שדה-התעופה מבלי שהשומרים הרגישו בו וחתך בשקט את הגדר. החבלנים נכנסו בעד הפירצה וצעדו במהירות לעבר המטוסים. באמצעות הסולמות שהביאו אתם, הניחו את המטענים במקום החיבור של הכנף אל גוף המטוס, ולאחר הפעלת מנגנון ההשהיה נסוגו למקום המפגש. כל אותה עת המטירה יחידת החיפוי אש מקלעים שמנעה מאנשי חיל-האוויר שהתגוררו במקום מלצאת מבתיהם. בעוד הלוחמים מתכנסים מחוץ לשדה-התעופה, נשמעו רעמי פיצוצים בזה אחר זה, וכעשרים מטוסים צבאיים עלו בלהבות.

הכוח צעד בשביל בין הפרדסים, וכעבור כרבע שעה נשמעה ירייה בודדת. אחד הלוחמים, נאזים עזרא עג'מי ("יהונתן"), נפגע מכדור. שתי החובשות, ציפורה פאגלין ומיצי טאו, ניגשו מיד להגיש לו עזרה ראשונה, ולאור מצבו הקשה הוחלט להעבירו באלונקה למושב ביצרון הסמוך כדי שרופא יוכל לראותו, אולם אנשי המושב סירבו להכניס את הפצוע לתחומם. וכך הוציא "יהונתן" את נשמתו בגשם הסוחף. היה זה הקורבן היחידי בפעולה הרחבה שנערכה באותו לילה. נושאי האלונקה ושתי החובשות הגיעו לפנות בוקר לקיבוץ גבעת ברנר, שם החליפו את בגדיהם ולאחר מנוחה קצרה המשיכו בדרכם לתל-אביב.

מיצי טאו נולדה באחת העיירות ברומניה למשפחה מן המעמד הבינוני. בהיותה בת עשר, עלתה לשלטון ממשלה אנטישמית והחלו פרעות נגד היהודים שהותירו רושם קשה על הילדה. בשנת 1942, בגיל 14, הצטרפה לבית"ר, שם למדה על מולדת היהודים. שנה לאחר מכן הצליחה לעלות על אנייה ששטה לאיסטנבול ומשם נסעה מיצי ברכבת לארץ-ישראל. עם הגיעה ארצה, נעצרה בידי הבריטים והואשמה בכניסה בלתי חוקית. היא הוכנסה למחנה המעצר בעתלית, אולם כעבור חודשיים שוחררה ונסעה לתל-אביב, שם מצאה את דרכה אל האצ"ל. פעולתה הראשונה הייתה קשורה באיסור הבריטים לתקוע בשופר ליד הכותל. לקראת יום הכיפורים, בספטמבר 1944, הבריחה מיצי שופר מתחת לשמלתה, ובמוצאי החג מסרה אותו

לידי אחד הבחורים, שתקע את התקיעה המסורתית לאחר תפילת נעילה. מיד לאחר התקיעה הוחזר השופר למיצי, שהצליחה להרחיק אותו מן המקום מתחת לאפם של השוטרים הבריטים. מיצי עברה קורס בעזרה ראשונה ועם סיומו השתתפה בהתקפה על "רכבת הכסף". לאחר מכן השתתפה, כאמור, בהתקפה על שדה התעופה בקסטינה.

מיצי הייתה בודדה בארץ ומאוד התגעגעה למשפחתה. בדצמבר 1946 גבר רצונה לראות את אביה, ששהה באותה עת בווינה (אוסטריה). מיצי נסעה לווינה, ולאחר פגישה נרגשת עם אביה, ביקשה לחזור ארצה, אולם האב, שהתנגד לדרכה, לקח את דרכונה וכך אילץ אותה להישאר באירופה. חייה של מיצי שינו כיוון והיא בנתה את ביתה בגולה. ביקורה הראשון בארץ נערך בשנת 1970, ורק בשנת 1989 עלתה ארצה עם בעלה.

ציפורה פאגלין לבית פרל נולדה בצפת בשנת 1925. בגיל צעיר הצטרפה לבית"ר ומשם קצרה הייתה הדרך לאצ"ל. לאחר שסיימה את בית-הספר היסודי, עברה לתל-אביב שם למדה בגימנסיה הרצליה. לאחר הכרזת "המרד" (בפברואר 1944) צורפה לח"ק תל-אביב והשתתפה בפעולות רבות נגד השלטון הבריטי. ציפורה נשלחה לקורס סגנים שנערך בשוני, והייתה הבת היחידה בקרב קבוצה של בנים שהגיעו מחיפה.

ציפורה פאגלין

אחת הפעולות של הארגון הייתה אמורה להתקיים בירושלים ביוני 1944, אולם לפני שהבחורים יצאו לדרך, נודע לאליהו לנקין (מפקד מחוז ירושלים) ששוטרים בריטים מסתובבים בשכונת נחלת-שבעה ליד מחסן הנשק שהיה מיועד לפעולה. לנקין החליט לבדוק את העניין ולשם כך קרא לאחת הבנות, ציפורה פרל-פאגלין ("יעל"), והציג אותה בפני אחד המפקדים הצעירים, עמיחי פאגלין ("גידי"). הוא הורה להם להעמיד פני זוג נאהבים ותוך כדי כך לסייר ולבדוק את השטח. על המשימה מספר אליהו לנקין:⁶³

איני יודע אם יש לכם ניסיון בתפקיד זה; אתה תחבק את כתפיה ואת תשימי את ידיך על מותניו. כשתגיעו לקרבת המחסן, תעצרו ותתחילו להתנשק, ותקפידו על-כך שהשוטר יראה אתכם במעשיכם. אחר-כך שבו באיזה מקום, ותוך כדי חיבוקים ונשיקות, בדקו את מספר השוטרים ואת מיקומם. זכרו כי עליכם להקפיד ולהתנהג באופן טבעי כדי שלא לעורר שום חשד...

בסופו של דבר נדחתה הפעולה, אולם כעבור שלוש שנים נישאה ציפורה פרל לעמיחי פאגלין, קצין המבצעים של האצ"ל.

עם התגברות ה"סזון", נעצרו רוב מפקדי הארגון בצפת, ביניהם גם שני אחיה של ציפורה: שמואל ודניאל פרל. ציפורה, שהייתה באותה עת פעילה בח"ק תל-אביב, נקראה לארגן מחדש את הסניף בצפת, שם פגשה את חברתה שרה לבני והשתיים החלו בגיוס צעירים לארגון ובשיקום הסניף. היה זה הסניף הראשון של האצ"ל שבראשו עמדה אישה. בתום המשימה חזרה ציפורה לתל-אביב והמשיכה שם את פעילותה במסגרת הח"ק. בין היתר השתתפה, יחד עם חוה עמרמי, בניסיון לחטוף קצינים בריטים. היה זה לאחר שהבריטים העלו לגרדום, ביום 16 באפריל 1947, ארבעה מלוחמי האצ"ל: מרדכי אלקחי, דב גרונר, יחיאל דרזנר ואליעזר קשאני. במפקדת האצ"ל הוחלט לתלות בתגובה קצינים בריטים ובכך להביא להפסקת הגרדומים. הבנות, שהתלוו למספר בחורים, הסתובבו שעה ארוכה ברחוב הירקון בתל-אביב אולם העלו חרס בידם מאחר והבריטים נזהרו שלא להסתובב במדים ברחובות העיר.

פתאום הופיעה חוה בריצה ואמרה: "ישנו בריטי אחד על-יד הבר במלון פארק מעשן פייפ. אי אפשר לטעות, זה בריטי ממש". ניגשנו אל נחום סלונים להודיע לו. נחום ואהרון נכנסו ראשונים לבית-המלון ודב כהן ("שמשון") נכנס אחריהם. ציפורה פאגלין, חוה עמרמי ואני עמדנו ליד החלון והסתכלנו מבחוץ על הנעשה במפנים.⁶⁴

⁶³ אליהו לנקין, סיפורו של מפקד אלטלנה, עמוד 81.

⁶⁴ יעקב (יואל) עמרמי, הדברים גדולים הם מאיתנו, עמוד 97.

לבסוף מצאו הבחורים חייל בריטי לבוש בגדים אזרחיים, ובאיומי אקדח הכניסו אותו למכונת. הבריטי הועבר לאחד הפרדסים בקצה רחוב גורדון ושם אמורים היו לתלות אותו על אחד העצים. אלא שיעקב עמרמי (ששימש מפקד המודיעין של הארגון, "הדלק") החליט לחקור אותו תחילה וגילה ששמו היה ג'ק וילקינסון. לדבריו הגיע ממצרים ורצה לטייל בארץ הואיל והוא יהודי המשרת בצבא הבריטי.

על המשך החקירה מספר יעקב עמרמי:⁶⁵

עמרמי: האם אתה יהודי?

ג'ק: כן

עמרמי: אם אתה יהודי, איך אתה מסביר את שמך שמצלצל כאנגלי?

ג'ק: שמי האמיתי הוא יעקב ולדמן, אלא ששיניתי אותו, וליתר דיוק אבא שלי שינה את שמו.

עמרמי: "האם אתה מדבר אידיש?"

ג'ק: "לא".

עמרמי: "היש לך דרכון?"

ג'ק: "לא".

"שמשון" הפציר בעמרמי לגמור את החקירה ולאפשר לו להוציא את בתלייה אל הפועל. כאשר תרגם עמרמי את דברי "שמשון" לאנגלית, החוויר הבריטי כסיד ואמר: "אני זוכר שלפני 30 שנה, כשהייתי ילד, אמרתי משהו בעברית לאחר מות אבי". פתאום התחיל לומר תפילת "קדיש" מתחילתה ועד סופה ועוד הוסיף פסוקים מתפילת "אדון עולם". לאחר הדברים האלה התנצל עמרמי בפני החטוף והוא הוחזר לבית-המלון.

שרה לבני לבית רוזנברג נולדה בוורשה, פולין. בשנת 1925, בהיותה בת שלוש, עלתה משפחתה ארצה והשתקעה בחיפה. באותה שנה עוד לא היה לחיפה נמל מים עמוקים והמעבר מן האנייה אל החוף נעשה באמצעות סירות. בגיל צעיר הייתה שרה חברה ב"מכבי הצעיר", ויחד עם קבוצתה הצטרפה לשורות ההגנה. בשנת 1938, והיא בת 16, הושפעה מאוד ממשפטו של שלמה בן-יוסף ומן ההפגנות שנערכו ביום שעלה לגרדום, והחליטה להצטרף לבית"ר. לאחר תקופה קצרה הייתה גם לחברת האצ"ל. תפקידה הראשון היה ליצור קשר עם ערבי תושב עכו, שהיה מעביר בחשאי מכתבים לאסירי האצ"ל. מאוחר יותר נתפסו, כאמור, 38

⁶⁵ שם, שם.

חברי האצ"ל שהשתתפו בקורס מפקדים במשמר הירדן. הם נשפטו לתקופות מאסר שונות והועברו למחנה המעצר במזרע. כאשר נשלח אליהם ד"ר אלסנר, רופא שיניים מחיפה, הצטרפה אליו שרה כעוזרת וכך נכנסה למחנה ויצרה קשר עם האסירים. הנסיעות למז נערכו בשבת, ומונית הייתה באה לביתה כדי להסיעה למחנה. האב, יהודי דתי בעל השקפה לאומית, קרא באחד הימים לבתו ואמר לה: "אני מבין שאת חייבת לנסוע בשבת, אולם זכרי שאנשים רואים ומתחילים לדבר. על-כן אני מבקש ממך לומר לנהג שיאסוף אותך באחד הרחובות הסמוכים".

בתקופה הסזון נודע לשרה שהבולשת עלתה על עקבותיה, ולכן החליטה לעזוב את חיפה ועברה לצפת, שם עבדה כגוננת בבית-הספר אליאנס. בצפת פגשה את ציפורה פרל, שכאמור נשלחה כדי לשקם את הסניף המקומי ויחד החלו בגיוס צעירים לשורות האצ"ל. על כך מספרת שרה:⁶⁶

את ועדת הקבלה נהגנו לערוך במחסן של מלון הרצליה (שהיה שייך למשפחת פרל). אנו ישבנו מאחורי מסך וניהלנו דו שיח עם המועמדים להצטרף לשורות האצ"ל. לפתע אומר לנו אחד הצעירים: "מדוע אתן מתחבאות מאחורי הוילון, הרי אנו מכירים אתכן". ואכן, באותם ימים הייתה צפת מקום קטן וכל אחד הכיר את כל אחד.

בין המצטרפות לארגון הייתה גם יהודית הלר-פלד וזאת למרות גילה הצעיר. תחילה הועסקה יהודית בהדבקת כרוזים ומאורח יותר, בתקופת המצור על צפת, לקחה חלק פעיל בקרבות הקשים. בעדותה היא מספרת, בין היתר:

אני זוכרת איך נתקלנו ברחוב האר"י, לא רחוק מביתי, בילדה ערביה כבת שש שהייתה מפוחדת ובוכייה ולא ידעה להסביר איך הגיעה לשם ומה מעשיה. אנו הרגענו אותה והצלחנו להוציא ממנה לאן היא צריכה להגיע, אחזנו בידה וליוונו אותה עד אחרי מלון מרכזי ועמדנו וצפינו בה עד שעברה בביטחון אל בני עמה. לא עלה בדעתנו שאפשר אחרת...

לאחר שהות של שנתיים בצפת, עברה שרה לתל-אביב, שם צורפה לח"ק. בין הבחורים שהכירה היה גם מיכאל (מייק) אשבל. מיכאל נולד בוויילנה, היה חבר בבית"ר ולאחר מכן הצטרף לאצ"ל ואף עבר קורס "סגנים". עם פרוץ מלחמת-העולם השנייה נמלט לרוסיה, שם הצטרף לצבא פולין החופשית (צבא אנדרס) והגיע לעיראק. לאחר שערק מהצבא הפולני, עלה ארצה ומצא את דרכו לשורות האצ"ל. מיכאל אשבל אהב לשיר, ובאחד המפגשים ביקשו ממנו לשיר לשרה את השיר שכולם אהבו. היה זה שיר ביידיש "אויף דה קנונען", אותו נהגו לשיר הפרטיזנים היהודים. שרה התרגשה מן השיר ואמרה למייק: "עליך לתרגם את השיר לעברית, מאחר ורוב רובם של החברים אינם מבינים אידיש".

⁶⁶ ראיון המחבר עם שרה לבני.

בהתקפה על מחנה הצבא הבריטי בצריפין (ראה להלן) נתפס "מייק", יחד עם חברו יוסף שמחון, והשניים נידונו לתלייה. בתא הנידונים למוות עיבד מייק לעברית את "אויף די קנון", ששמו הפך ל"עלי בריקדות" ובו מסופר על "שרה הקטנה"⁶⁷. מי היא אותה "שרה הקטנה"? מסתבר שבשעה שמייק אשבל הכיר את שרה לבני, כינוה חבריה "שרה הקטנה".

עלי בריקדות

היום שרה הקטנה
נפגש בצאתי למלחמה,
את המדינה לכונן
משתי גדות הירדן

גזזי צמתך
וחגרי את חגורתך;
חבקיני, קחי מקלע
ואתי לשורה.

עלי בריקדות, נפגש, נפגש
עלי בריקדות חרות נישא בדם ואש.
רובה אל רובה קנה יצדיע,
כדור אל כדור יריע;
עלי בריקדות, עלי בריקדות נפגש.

ואם בתליה
אמסור את חיי לאומה,
אל נא תבכי
כך נגזר גורלי.

מחי דמעתך,
לחצי המקלע אל לבך
ובחרי לך שני
מאנשי גונדתי

⁶⁷ במקום "מריאן" בשיר המקורי

באותה תקופה שרה "יצאה קבוע" עם איתן לבני, קצין המבצעים של האצ"ל. באפריל 1946 הוא נעצר יחד עם 30 מחבריו, בשעה שחזרו מההתקפה על מיתקני הרכבת בדרום הארץ (ראה להלן), ונידון ל-15 שנות מאסר. זמן קצר לאחר מכן נעצרה שרה ונשלחה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם. שרה הוחזקה בבית-המעצר, "הוילה", אולם עקב תקרית עם אחת מפקחת בית-הסוהר, הובאה בפני בית-המשפט ונידונה לשישה חודשי מאסר. על המשפט אנו מוצאים בעיתון "הארץ" מיום 27 באפריל 1947:

עצורה בבית לחם נידונה למאסר

ביום ה' התברר בפני שופט הש" לום הראשי ה' י. אזולאי משפטה של שרה רוזנברג עצורה במחנה המעצר בבית-לחם. המשפט התקיים בבית לחם.

הנאשמת סרבה להשתתף במהלך המשפט ובמשך כל הזמן שרה בקול באולם בית המשפט. היא נאשמה בזה שסטרה על לחיה של מפקחת מחנה המעצר. לפי העדויות שנשמעו היה יום המקרה, ה' 13 בפברואר, יום ביקור ולפי הגוהג אסור למבקרים לדבר עם העצורות אלא רק להיטיט עליהן. לשם שיחה יש חדר מיוחד. העצורות דיברו עם מבקריהן ואז הודיעה המפקחת שהיתה במקום למפקח הראשי. הנאשמת, לפי המ"סופר, נגשה אליה ואמרה לה "למה עשית דבר כזה, משוגעת!" וסטרה על לחיה.

מאחר שהנאשמת סרבה לדבר ולתגן על עצמה, נמצאה אשמה ונידונה למאסר 6 שבועות מיום המקרה.

במרס 1948 הצליחה שרה לברוח ממחנה המעצר בעתלית (ראה להלן). איתן לבני שוחרר ב-4 במאי 1947 על-ידי חבריו בפריצת כלא עכו ומיד לאחר

מכן נשלח לאירופה. ב-15 במאי 1948 נחת מטוסו של איתן בתל-אביב ומשדה התעופה נסע ישירות אל הוריו. על הפגישה מספר איתן:⁶⁸

הפתעתם של הוריי הייתה שלמה. מאימא שמעתי אנחת רווחה גדולה, ואילו אבא הזיל דמעה... סיפרתי להם שאני עומד לחזור בתוך יומיים לאירופה. אימא שמעה את הבשורה בשקט, אבל חיוורונה ניכר על פניה. היא לא יכלה לעצור בעד רגשותיה ואמרה לי: "תעשה לי דבר אחד, דבר אחרון בחיים. אינני יודעת מתי תחזור ואם תחזור. אני מבקשת שתתחתן לפני שאתה נוסע שוב"...

בקשתה נגעה ללבי. הלכתי אפוא לפגוש את שרה. בפעם האחרונה שראיתי אותה היה זה באביב 1946, סמוך למאסרי, והפרידה נמשכה עשרים ושישה חודשים. סיפרתי לה על בקשתה של אימי. הרעיון לבוא בברית הנישואין בתוך ימים, בעצם בתוך שעות ספורות, לא נראה לה יוצא דופן... בעיה אחת שהתעוררה הייתה העובדה שהימים היו ימי ספירת העומר ועל-פי המסורת אסור להינשא עד ל"ג בעומר, שחל אותה שנה ב-27 במאי. כשהסברתי זאת לאמי, היא מיהרה לרבה הראשי של תל-אביב, הרב אונטרמן, ואמרה לו: "אינני בטוחה אם עוד אזכה לראות את

בני בחיים, ואני רוצה להיות בחתונתו". הרב נתן היתר להעמיד חופה בימי ספירת העומר, ורק תנאי אחד הציב: "אסור שהקרואים בחופה ימנו יותר ממניין, המספר הדרוש לעריכת החופה"... הייתה זו החתונה הראשונה במדינת ישראל...

שרה ליבני

⁶⁸ איתן לבני, המעמד, עמוד 290.

ההתקפה על המחנה הצבאי בצריפין (סרפנד)

ב-6 במרס 1946, בשעה 1:30 (שעת ארוחת הצוהריים), קרבה לשער המערבי של המחנה הצבאי בצריפין (סרפנד) משאית צבאית ועליה 30 לוחמי האצ"ל מחופשים לחיילים בריטיים. בעוד ה"קצין" שישב ליד הנהג מוסר את צו התנועה לש"ג, ירדו כמה בחורים מן המכונית והתגברו ללא קושי על הזקיף ועל חמשת החיילים שהיו בתורנות באוהל המשמר. המכונית עשתה את דרכה במהירות ישירות למחסן הנשק. ה"חיילים" קפצו מן המשאית והחלו מיד בהעמסת ארגזי הנשק. לפני שסיימו את מלאכתם, חזר אחד החיילים הבריטיים מן הארוחה, והתעורר אצלו חשד כשראה את הפעילות הבלתי שגרתית. הוא פתח באש, ואליו הצטרפו חיילים נוספים שהיו בקרבת מקום. מחילופי האש נפגעו חמישה לוחמים, ביניהם יוסף שמחון ומיכאל אשבל שנפצעו באורח קשה. נהג המשאית מיהר לצאת את המחנה עם הלוחמים והנשק, לא לפני שמפקד הפעולה, אליהו טמלר ("יהושע"), הפעיל מוקש שפוצץ את אשר נשאר במחסן. ליד ראשון-לציון הורדו הפצועים לקבלת עזרה רפואית והנשק פורק בחולות המושבה. על הטיפול בפצועים, מספרת ציפורה פלומין-ודנברג:⁶⁹

בהיכנסנו לחדר מצאנו חמישה בחורים פצועים וביניהם מיכאל אשבל ויוסף שמחון, ומיד ניגשתי למלאכת החבישה ולהזרקת מורפיום נגד כאבים. את הפצועים קל הוחלט לפנות מן המקום, אולם את אשבל, שהיה פצוע בגבו, ואת שמחון שנפצע בברך, הוחלט להשאיר תחת השגחת שולמית שמיר, שבאה לעזרתי. אני יצאתי יחד עם איתן לבני ומיהרנו לראשון לציון כדי למצוא חדר לאכסן בו את שני הפצועים למשך הלילה.

איתן נשאר במושבה, ואני חזרתי עם המכונית כדי להעביר את הפצועים. שולמית ואני עזרנו לפצועים להיכנס למכונית ויצאנו לדרך. ליד בית החרושת לסיליקט ראינו שוטרים וביקשתי מן הנהג לסטות מן הדרך הרגילה, אולם הוא התבלבל ונסע ישירות אל תוך לוע הארי. השוטרים עצרו את המכונית ושאלו אותנו למטרת נסיעתנו. תשובותינו כנראה לא ספקו אותם והם העבירו אותנו למשטרת בית-דגן ומשם ליפו. החלה חקירה שנמשכה שלוש שעות ואז הוחלט להפריד בין הבנות והבחורים. לפני שנפרדנו הפצרתי בבחורים שיבקשו להעבירם לבית-החולים ברגע שירגישו ברע, כי עליהם לזכור שבגופם נמצאת עופרת. בלילה לא יכולתי להירדם מרוב דאגה לבחורים, ובבוקר הודעתי לשוטרת שאני חשה כאבי בטן חזקים ואני מבקשת להכניסני לבית-החולים

⁶⁹ מכון ז'בוטינסקי, ע"פ 20.

לטיפול רפואי. חשבתי שבצורה זו אוכל ליצור קשר עם שמחון ואשבל ולדעת מה עלה בגורלם. אולם לאחר זמן קצר הופיע בתאי סניטר והביא לי משקה כלשהו להשקיט את כאב הבטן שלי. הודעתי לו שמאחר ואני אחות במקצועי, אינני מוכנה לשתות משקה שאיני יודעת מה יש בו והתעקשתי להיבדק בידי רופא. ואכן כעבור שעתיים הופיע רופא שפתח ואמר: "הארגון ששלח אותך יכול להתגאות בכך. חבשת את הפצועים להפליא. אך אין לך מה לדאוג, הם נמצאים כבר בחדר הניתוח ובעוד שעה קלה אנתח אותם". עניתי לרופא: "אני מקווה שכאשר תנתח את הפצועים תזכור את השבועה שנשבעת בשעה שסיימת את לימודי הרפואה לטפל בחולים ללא הבדל גזע, דת ומין". לאחר הדברים האלה הודעתי שכאב הבטן חלף, ואין צורך להעבירני לבית-החולים.

עוד באותו יום הגיעה לבית-הסוהר אימה של שולמית וסיפרה לנו שעורך-הדין קריצמן יבוא לבקרנו למחרת היום. אולם כעבור יומיים העבירו את כולנו לירושלים; את הבחורים השאירו בבית-הסוהר המרכזי שבמגרש הרוסים, ואותנו הבנות העבירו לבית-הסוהר בבית-לחם.

לבית-הסוהר הגיעו עורכי הדין זליגמן וקריצמן, ולאחר ששמעו את סיפורן של ציפורה ושולמית, יעצו להן לומר לחוקרים כי הן חברות של יוסף שמחון ומיכאל אשבל וכי כולם נסעו לראשון-לציון כדי לחפש דירה וזאת משום שהדירות בראשון-לציון היו זולות מאלו שבתל-אביב. בסופו של דבר לא הובאו הבנות למשפט משום שלא נמצאו נגדן הוכחות.

למעלה מחודשיים לאחר מעצרים, הועמדו שמחון ואשבל בפני בית-הדין הצבאי בירושלים. הם ויתרו על עזרתו של עורך-הדין מכס קריצמן, שהועמד לרשותם, ובחרו להצהיר הצהרות פוליטיות בהן כפרו בזכות הבריטים לשלוט בארץ.

בית-הדין הצבאי דן את שמחון ואשבל למוות בתלייה. לאחר קריאת גזר-הדין קמו השניים ושרו את "התקווה" יחד עם העיתונאים שהיו באולם. מיד לאחר פרסום גזר-הדין, שודרה ב"קול ציון הלוחמת" (תחנת השידור של האצ"ל) ההודעה הבאה:

אל תתלו את חיילינו השבויים, חי אלוהים כי שבור נשבור את עמודי התלייה שלכם. על גרדום בגרדום נשיב.

ב-18 ביוני 1946, תפסו לוחמי האצ"ל חמישה קצינים בריטים והעבירו אותם למקום מחבוא שהוכן בעוד מועד. הצבא הבריטי ערך חיפושים נרחבים בתל-אביב ובסביבתה, אולם מקום המחבוא לא נמצא. בסופו של דבר שוחררו הקצינים הבריטיים והנציב העליון המיר את גזר-דין המוות שהוטל על שמחון ואשבל במאסר עולם.

כשנה לאחר מכן, ב-16 באפריל 1947, הועלו לגרדום ארבעה לוחמי האצ"ל, אלקחי מרדכי, גרונר דב, דרזנר יחיאל וקשאני אליעזר, מבלי שחבריהם הצליחו להציל את חייהם. כאשר נתפסו אבשלום חביב וחבריו בשעת הפריצה לכלא עכו (4 במאי 1947), החליטה מפקדת האצ"ל להקדים פעולה למשפט, וב-9 ביוני חטפו לוחמי הארגון 2 שוטרים בריטים משטח בריכת השחייה הציבורית "גלי גיל" ברמת-גן, והעבירו אותם לדירת מסתור בקריית שאול. אולם לרוע המזל הצליחה המשטרה לשחרר למחרת היום את שני החטופים ולעצור את יוסף גבריאל ואברהם קטלן שנמצאו בדירה. השניים הועמדו למשפט בפני בית-הדין הצבאי בירושלים והואשמו בהחזקת שני השוטרים הבריטים וכן בנשיאת נשק. במהלך המשפט הסכימה חברת הארגון, מזל יצחקי, להעיד לטובת אחד הנאשמים, לא לפני שבארגון שינו את שמה בתעודת הזהות למזל יעקובי. בעיתון "ידיעות אחרונות" מיום 15 באוקטובר 1947 אנו מוצאים את הידיעה הבאה:

[...] בבוקר נשמעה עדות ההגנה האחרונה, של מזל יעקובי, שסיפרה כי נמצאה ביחד עם קטלן בערב החטיפה.

גבריאל וקטלן נידונו למאסר עולם, אולם הם שוחררו כעבור 8 חודשים עם צאת הבריטים את הארץ והקמתה של מדינת ישראל. מזל פוגל לבית יצחקי נולדה בעדן שבתימן ובשנת 1934, והיא בת חמש, עלתה ארצה עם משפחתה. בשנת 1945 הצטרפה לבית"ר ושנה לאחר מכן הייתה לחברת האצ"ל. עם פרוץ הפרעות בגבול יפו – תל-אביב, השתתפה מזל בעמדות שהוקמו בשכונת שפירא ובשכונת התקווה בתל-אביב. לאחר שעברה קורס בעזרה ראשונה, השתתפה כחובשת בשחרור יפו ובקרב על רמלה. בשנת 1950 נישאה לחבר הארגון יצחק פוגל.

שולמית שמיר לבית שמואלי התגיסה לאצ"ל בשנת 1942 בפתח-תקוה, ולאחר הכרזת "המרד" (בפברואר 1944) צורפה לח"ק (חיל הקרב). לפני ההתקפה על שדה התעופה בלוד התלוותה אל דב כהן ("שמשון") לשבת בבתי הקפה כדי להקשיב לדברי החיילים הבריטיים שנהגו לבקר בהם. שמשון קיווה שמדברי החיילים יוכל לקבל מידע על הנעשה בשדה התעופה. בעדותה מספרת שולה:⁷⁰

לקראת היציאה לפעולה באה גאולה צוהר ואמרה: שולה, מבקשים מאתנו להכין סל גדול ולמלא אותו בסנדוויצ'ים. הלכנו לחנות המכולת

⁷⁰ מכון ז'בוטינסקי, קלטת 18 מההקלטות שנערכו עבור הספר "האצ"ל בפתח-תקוה".

וקנינו פח עם מלפפונים כבושים, כמה נקניקים וכמה כיכרות לחם. אחר הלכנו למקום הריכוז של היציאה לפעולה וחילקנו לבחורים את הסנדוויצ'ים שהכנו. אני זוכרת ששמחה עוזר, שהשתתף בפעולה, היה צריך להתחפש לערבי ואני עזרתי לו לצבוע שפם שחור על שפתו העליונה.

שולה עסקה גם בהעברת נשק. להלן אחת ההרפתקאות שהיו לה:

היינו צריכות לנסוע לירושלים כדי להעביר שישה אקדחים. היינו שלוש בנות: ציפורה בורזין, שרה נדיבי ואני. היה זה יום חורפי ולבשנו מעילים, שהקלו עלינו להסתיר את האקדחים. בירושלים אמורים היינו לפגוש את יצחק אבינועם ולמסור לו את הנשק. מאחר שלא פגשנו את אבינועם, פנינו לכתובת השנייה שקיבלנו והיא – בית החרושת לבובות, שהיה ברשות הארגון בירושלים. לפתע הרגשתי ברע והיד כאבה לי מאוד. הבנות החליטו שאני צריכה להיבדק באופן דחוף על-ידי רופא. ואכן ראינו "רופא" ושלושתנו נכנסנו אליו. אני נכנסתי לחדר הרופא, בעוד הבנות מחכות בחדר שלט ההמתנה. לאחר שסיפרתי לרופא את הבעיה שלי, הוא ביקש ממני להתפשט. כיוון שהיו לי שני אקדחים מתחת למעיל, סירבתי להתפשט, ברחתי מחדרו ואמרתי לבנות שעלינו להסתלק מן המקום. הגענו לבית-החרושת לבובות, מסרנו שם את הנשק וחזרנו בשלום לפתח-תקוה.

כאמור, נעצרה שולה יחד עם יוסף שמחון ומיכאל אשבל וישבה בבית-לחם ובעתלית שנתיים וחצי. היא שוחררה לקראת צאת הבריטים את הארץ.

שולמית שמיר

ההתקפה על מתקני הרכבת בדרום הארץ⁷¹

בליל ה-2 באפריל 1946 יצא האצ"ל לפעולה נרחבת בדרום הארץ, במטרה לשתק את תנועת הרכבות. הייתה זו פעולת השדה הגדולה ביותר שערך האצ"ל עד אז והשתתפו בה כ-100 לוחמים. באותו לילה פוצצו אנשי לח"י את גשר "נעמן" מדרום לעכו.

כוח האצ"ל, נחלק לשלוש קבוצות: יחידה אחת (הכוח הצפוני), בפיקודו של מנחם שיף ("זאב"), צעדה לעבר הכפר הערבי ייבנה. החבלנים פוצצו שני גשרים, ואחר השלמת המשימה, נסוגו הלוחמים אל אזור החולות בדרום ראשון-לציון, הנשק הוכנס למחבוא והבחורים התפזרו לבתיהם. בקבוצה זו הייתה גם בלהה אפרת, ששימשה באותה עת מפקדת סניף האצ"ל בראשון-לציון.

שתי היחידות האחרות פעלו בדרום, בין הכפר הערבי ייבנה לבין אשדוד. עם סיום המשימה, החלה הצעידה צפונה. ההליכה בחולות הייתה קשה והאטה את הנסיגה. כאשר התקרבו הבחורים לבת-ים, כבר האיר השחר, ומטוס סיור בריטי גילה אותם. לא עבר זמן רב וכוחות צבא זרמו לאזור והמתינו לבאים. אחת הקבוצות הצליחה להגיע בשלום לבת-ים, אולם השנייה איחרה את המועד. כאשר הבחורים התקרבו לחולות בת-ים, קידמו את פניהם חיילים בריטים באש. מן היריות נהרג אחד הלוחמים, אבנר בן-שם ונפצעו ארבעה. לא עבר זמן רב וגם הקבוצה שנשארה בבסיס בבת-ים הוקפה על-ידי חיילים בריטים.

ביום שלוחמי האצ"ל יצאו לפעולה, הייתה דבורה נחושתן בתל-אביב. היא פגשה את חברה אליהו טמלר ("יהושע") וביקשה להצטרף אליו לקבלת פני הלוחמים. הם יצאו לבת-ים, לדירתו של מרדכי סלונים אשר שימשה כתחנת עזרה ראשונה. בשעה חמש לפנות בוקר הם יצאו לכיוון החולות, ורק אז נודע לדבורה שאחיה הקטן יואל נמצא בקבוצה שיצאה להתקיף את תחנת הרכבת באשדוד. על הפגישה עם הבריטים מספרת דבורה:⁷²

הכדורים עפו מעל הראש, אולם את חיי אני חייבת לסמל הבריטי שאמר לחבריו: do not kill the girl (אל תהרגו את הבחורה). בשעה שנערך המשפט בפני בית-הדין הצבאי נקרא הסמל להעיד, והדבר הראשון שאמר היה: where is the girl (היכן הבחורה).

⁷¹ פרטים על הפעולה, ראה יהודה לפידות, על חומותייך.
⁷² ראיון המחבר עם דבורה נחושתן.

בחולות בת-ים נעצרו על-ידי הבריטים 31 לוחמים וביניהם מטובי המפקדים של הארגון. תפיסתם של ה-31 הייתה מכה קשה לחיל הקרב (ח"ק) של האצ"ל, יחד עם זאת גרם מעצרים להד נרחב בתקשורת המקומית והבין-לאומית.

דבורה נלקחה לבית המעצר ביפו ולאחר שלושה ימים הועברה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם.

ב-25 ביוני 1946 נפתח משפטם של ה-31. כל הנאשמים כפרו בזכותו של בית-הדין הצבאי לשפוט אותם. הם לא השתתפו במהלך המשפט והעדיפו למסור הצהרות פוליטיות. דבורה הייתה האחרונה ובהצהרתה אמרה:⁷³

רבותיי,

אחרי שדנתם את שני הצעירים העברים אשבל ושמחון למוות, קמו שניהם על רגליהם, התייצבו "דום" ושרו, מתוך התלהבות, את ההמנון הלאומי, את "התקווה". על-כך מסר, בין השאר, הרדיו הבריטי בלונדון, בתתו לעולם בכמה משפטים קצרים, תמונה של לוחמים עברים, גאים ובלתי נכנעים, המקבלים בשירה גזר-דין קטלני. והרי לא תכחישו, כי תמונה מפליאה היא, ואם אינני יודעת, באיזו מידה היא השפיעה עליכם, הרי סבורתני כי בימים אפלים אלה, בימי האכזריות הפחדנית, יכולה הופעתם והתנהגותם להחדיר בלב כל איש חופשי אמונה מחודשת באדם, באידיאלים ובערכי-מוסר אנושיים.

אולם הרדיו שלכם לא הסתפק במסירת העובדה כשלעצמה; בהיותו נאמן לקו הכללי של מדיניותכם, הוא מצא לנחוץ להוסיף פירוש משלו, בנסחו את ההודעה כך: "שני הנידונים שרו באולם בית-הדין שיר, המכונה "ההמנון הלאומי העברי", לא בפשטות: "ההמנון העברי", כי אם "המכונה כהמנון", או בשפתכם: The so called Anthem.

בהמשך דברי אסביר, למה אני עומדת על ניסוחו המחושב של הרדיו שלכם ומהו הקשר בינו לבין המשפט שלנו. בינתיים, אביא בפניכם עובדה שנייה, אף היא מאלפת מאוד, אף היא קשורה, אם לא מבחינה פורמלית, הרי מבחינה מהותית, עם משפטנו, או עם הגורמים שהביאו למשפטנו. העובדה הזאת פורסמה באחת ההודעות הרשמיות של ממשלתכם: אניית משחית בריטית עצרה בלב ים – בהתאם, כנראה לחוק הפיראטים האוניברסלי – אנייה שהביאה מעפילים, ריפראטריאנטים עברים, החוזרים, על אפכם ועל חמתכם, לארץ מולדתם. בשעה שהקצינים הימיים שלכם עלו על סיפונה של אניית המעפילים, הם הבחינו בדגל, שהונף על התורן. זה היה הדגל שלנו, דגלה הכחול-לבן של

⁷³ הקרב נמשך באולם בית-הדין.

האומה העברית. אולם הקצינים שלכם מסרו, וההודעה הרשמית חזרה ופרסמה, כי הדגל הוא "דגל בלתי נודע".

בשתי העובדות האופייניות הללו מתקפל בעצם כל תוכן המלחמה בינינו וביניכם: הן גם מסבירות, אולי יותר מכל נאומינו, את הרקע המדיני של משפטנו הקיבוצי. כי כך, רבותי: אתם הבריטים אינכם מכירים לא בהמנון שלנו ולא בדגל שלנו. ומפני שאין אומה בלי המנון ובלי דגל, הרי נובע מעמדתכם, שאינכם מכירים באומה העברית. במלים אחרות, הנכם מזדהים מבחינת זו עם אדולף היטלר. גם הוא טען, שעם ישראל אינו עם, כי אם חבר של יצורים נחותי-דרגה ומסקנתו הייתה: להשמיד. אתם, רבותי, מקבלים את הנחות היסוד של היטלר: בזכות המלחמה עזרתם לו גם במימוש מסקנותיו, כלומר, שאתם מוכנים להמשיך בדרך זו ולהפוך את 11 מיליון היהודים הנותרים, שהם לדעתכם מחוסרי המנון ונטולי דגל, זאת אומרת מחוסרי צלם של אומה, זאת אומרת מחוסרי צלם האדם – אתם מוכנים להפוך אותם לעומדים בתור אלי מחנות ההשמדה, כשם שעזרתם לנאצים להכניס שישה מיליון מאחיהם למחנות הללו.

זוהי המזימה שלכם. למען מימושה, או כתוצאה ממנה, גזלתם מאתנו את ארצנו, ורצונכם כי נוסיף לנדוד בקרב העמים בלי מולדת משלנו, בלי דגל, או עם "דגל בלתי נודע" ובלי המנון, או עם The so called National Anthem וברשעותכם – ואני חייבת להוסיף: בטיפשותכם – הנחתם, כי אנו נשלים עם זה ונכבד את חיי השעה של עבדים נידונים על-פני מלחמה, אף אם היא דורשת את החיים, שתביא בעקבותיה את ריכוז עמנו בארצו ואת הנפת דגלו, שיוכר על-ידי כל העמים כדגלו של עם חופשי ועצמאי. תקוותכם זו נתבדתה, כמובן, כליל, והסיבה העיקרית היא, שעוד לא אבדה תקוותנו. כן, רבותי, עוד לא אבדה תקוותנו.

אם אחרי אלפיים שנות גלות חי וקיים עם ישראל – עוד לא אבדה תקוותנו. אם אחרי דור של רדיפות ושחיטות, השפלה וניווני זכינו להיות ולראות חיילים עברים נלחמים בנשק ביד למען שחרור מולדתם – עוד לא אבדה תקוותנו... עוד לא אבדה תקוותנו... היודעים שליטיכם, ערלי הלב ומטומטמי המוח, מהו השיר הזה בשבילנו ובשביל מיליונים של אחינו? היודעים הם, על-ידי מי והיכן הושר השיר הזה? ... בשעה שהרוצחים הנאצים הטמאים הכניסו את הורינו, את אחינו ואת אחיותינו לקרונות המוות – שרו קדושינו את "התקווה"...

על-כן דעו רבותי – אנחנו, בני ישראל, נילחם בכם עד אשר תוגשם התקווה של המיליונים שנשחטו, מפני שאתם יחד עם שותפכם היטלר לא הכרתם בהמנונם, לא הכרתם בדגלם, כי את מולדתם גזלתם. במלחמת שחרור זו נוצרה אומתנו מחדש והיא תכריח אתכם כי תכירו בה ובזכותה למולדת ובסמלי עצמאותה המקובלים בעולם התרבותי. ואתם תכירו באומה העברית ברצונכם, או נגד

רצונכם, אך תכירו בה. וביום ההוא יהיו אולי יחסים תקינים בין עמנו לבין עמי תבל, ביום ההוא יסתכל במשקפת קצין ימי באנייה שעברה ליד אנייתו, יבחין בדגלה ויגיד: אה, כן זוהי אנייה עברית, ראיתי על התורן את הדגל של ארץ העברים. ביום ההוא אם מישהו ישמע, מקרוב או מרחוק, את הצלילים הנוגים של "התקווה", הוא יתייצב דום וימסור כבוד להמנונה של אומה עצמאית, כשם שאנו חיילי ישראל מוכנים למסור כבוד להמנונה של כל אומה אחרת. יום זה יבוא – למענו הננו נותנים את נפשנו.

כעבור יומיים ניתן פסק-הדין. בנימין קפלן, שהואשם ביריות על רב-סמל בריטי, נידון למאסר עולם, בעוד שאר הנאשמים – כולל הנאשמת דבורה קלפוס-נחושתן – נידונו לחמש עשרה שנות מאסר ללא המלצה ליחס מיוחד בכלא. לאחר קריאת פסק-הדין קמו כל הנאשמים ושרו את "התקווה", כשאליהם מצטרף הקהל היהודי שנכח באולם.

דבורה נחושתן לבית קלפוס נולדה בתל-אביב, וכעבור עשר שנים, בשנת 1935, עברה המשפחה לגור ברמת-יצחק ליד רמת-גן. האב, משה קלפוס, היה רביזיוניסט פעיל וגם האם, שהייתה ילידת הארץ, הייתה בעלת השקפה לאומית ואהדה את האצ"ל. לזוג קלפוס נולדו שלושה בנים ושלוש בנות. הבן הבכור, נתן, היה פעיל מאוד בעלייה הבלתי לגאלית ושימש כמלווה אניות. באחד מביקוריו בפולין, התחתן בנישואים פיקטיביים עם צעירה יהודיה ויחד עלו ארצה כזוג נשוי. נתן חזר לאירופה ומרוב עיסוקיו שכח את כל העניין. לימים, התגייס נתן לצבא הבריטי, ולאחר שהשתחרר התאהב ברבקה גולדשמיד מירושלים, וכאשר החליטו להתחתן, נזכר שהוא כבר נשוי. נתן שיטח את צרותיו בפני אביו, שעבר במשרדי ועד הקהילה בתל-אביב, ולאחר מאמץ ניכר אותרה הצעירה, וניתן לה גט כדת וכדין.

שתי אחיותיה הגדולות של דבורה היו חברות בבית"ר ולאחר מכן הצטרפו לאצ"ל. הצטרפותה של דבורה לאצ"ל בשנת 1939 נראה לה כמהלך טבעי, הגם שלא סיפרה על-כך להורים. היא צורפה ליחידת בנות בפיקודה של רות נבו, ועיסוקן העיקרי היה באותם ימים תרגילי סדר, ומאוחר יותר גם שימוש באקדחים. לפעולה נהגו הבנות לבוא בחולצה לבנה, חצאית שחורה או בצבע כחול כהה וחגורה שחורה.

בשנת 1942 עברה דבורה קורס מדריכי נוער של הארגון. הקורס נערך בתל-ליטבינסקי (היום תל-השומר) וכלל הרצאות, ספורט ואימונים באקדח. כעבור שנה היא השתתפה בקורס "סגנים" (מפקדי כיתות) שנערך חלקו בערבים באחד מבתי-הספר בתל-אביב, ולאחר מכן באופן מרוכז בשוני שליד בנימינה. עם סיום הקורס חזרה דבורה לרמת-גן ונעשתה מפקדת על כיתה בנות.

דבורה נחשתן

בפברואר 1944 הכריז האצ"ל, כזכור, על המרד בשלטון הבריטי בארץ-ישראל. באותה עת הגיע מירושלים נתן (ניקו) גרמנט, שנתמנה מפקד הח"ק (חיל הקרב) בפתח-תקוה ורמת-גן, והטיל על הבנות משימות צבאיות. תחילה הן עסקו בהעברת נשק ממוקום למקום ומאוחר יותר אף השתתפו בפעולות ממש. את הנשק נהגו הבנות להעביר על הגוף וזאת משום שהבריטים נזהרו בכבודן של נשים ולא ערכו אצלן חיפוש גופני.

הפעולה הראשונה בה השתתפה דבורה הייתה קשורה בהחרמת אריגים ממחסני הממשלה (6 באוקטובר 1944). הימים היו ימי מלחמת-העולם השנייה, וכל המצרכים היו בפיקוח ממשלתי וחולקו לתושבים בהקצבה. הממשלה החזיקה מלאי גדול של אריגים במחסני משרד התעשייה הקלה, ומפקדת האצ"ל החליטה להחרים את האריגים, למוכרם בשוק החופשי ולהשתמש בכסף למימון המלחמה. הפעולה תוכננה ליום שישי בשעות אחר הצהריים, שעה שאזור רחוב נחלת-בנימין (שם שכנו המחסנים) היה ריק מאדם. לאחר שיחידה של הח"ק הצליחה להשתלט על המחסנים, הוחל בהעמסת האריגים על שבע משאיות שהוכנו בעוד מועד. נהגי המשאיות הוזמנו בשעות הבוקר על-ידי זוג תמים למראה, כדי לבצע עבודת הובלה כלשהי וכשהגיעו אל מחוץ לעיר, שלף המזמין אקדח וביקש את הנהג לצאת את המכונית ולהמתין בפרדס בין העצים. בשעות הערב הורשו הנהגים להתלונן במשטרה, והובטח להם שלאחר סיום הפעולה, יקבלו את מכוניותיהם בחזרה, כפי שאמנם היה. הנהגים שיתפו בדרך-כלל פעולה ואף קיבלו פיצוי כספי עבור אובדן

הכנסה. דבורה השתתפה בהחרמת המשאיות ובכך אפשרה את העברת האריגים ליעדם.

בחודש מאי 1945 נפגשה דבורה עם עוד ארבעה בחורים ליד התחנה המרכזית בתל-אביב, ביניהם: יוסף קרמרמן, אלי שיטרית, ופייסי זיסין (שהיה מפקד הפעולה). המשימה הייתה לבצע מספר פיצוצים בצינור הנפט בקרית חרושת סמוך לחיפה. מספר ימים קודם לכן הכין גידי (עמיחי פאגלין) מנגנוני השהייה שהיו מורכבים מבקבוקים שהכילו חומצה גופרתית. כאשר הופכים את הבקבוק באה החומצה במגע עם הפקק ומאכלת אותו, ולאחר זמן, שניתן היה לחשבו מראש לפי עובי הפקק, באה החומצה במגע עם המנגנון המצית שמפעיל את חומר הנפץ. את הבקבוקים מלאי החומצה נתנו לדבורה, ששמה אותם בתיק היד שלה, אלא שאחד הבקבוקים התהפך והחומצה נשפכה, תחילה לתוך התיק ואחר כך עברה לרגל וגרמה לה לכוויה. דבורה החלה להרגיש בכאבים ברגלה וראתה שהשמלה שלה נחרכה. היא לקחה את הסוודר של פייסי והלכה לשירותים כדי לברר מה קרה ואז נתגלתה לה הכויה ברגל. דבורה עשתה סדר בבקבוקים, כיסתה את השמלה בסוודר וחזרה לעמוד בתור לאוטובוס שנסע לחיפה. כשהגיעו לחיפה, החליטו החמישה שכדי להימנע מהיתקלויות בלתי רצויות, עדיף שיעשו את הדרך ברגל. הם הגיעו למקום שסומן להם ליד צינור הנפט, שם הונחו מטעני חומר הנפץ מספר ימים קודם לכן. הם הניחו את בקבוקי החומצה כשהם הפוכים, ובדרכם חזרה שמעו את הפיצוצים וראו להבה גדולה עולה מהנפט הבוער.

כשדבורה חזרה לרמת-גן, הלכה לאחות בקופת חולים לאומית שחבשה את רגלה. אולם דבורה לא הסתפקה בזאת, ואף הלכה לים כדי לרחוץ את הרגל במים המלוחים שחיטאו את הדלקת שהתפתחה ברגל.

בין פעולה אחת לשנייה, עבדה דבורה בהסתדרות עובדים לאומית ברמת-גן וסיפקה עבודה לאנשי האצ"ל שהיו מובטלים. כך הכירה את אליהו טמלר ("יהושע"), אחד המפקדים הבכירים באצ"ל, ומאוחר יותר התפתח ביניהם רומן והם נעשו "חברים" (כלשון אותם ימים). בארגון שימשה קשרית של מפקד המחוז "עמיצור" (בצלאל עמיצור) (קשרית נוספת הייתה רחל יונדוף ("ירדנה") שגרה בפתח-תקוה). בכל יום, עם סיום העבודה, הייתה דבורה ניגשת לקיוסק ברחוב לילינבלום פינת הרצל, שם הייתה מקבלת דואר שהשאיר עמיצור ושם הייתה מניחה את הדואר החוזר עבורו. בעלת הקיוסק ידעה כמובן שהיא משמשת תא-דואר, ובמשך הזמן אף התיידדה עם דבורה. כאשר השתחררה דבורה מן המעצר, לאחר קום המדינה, הלכה לבקר את בעלת הקיוסק ולאחר כל הברכות, הזכירה לה בעלת הקיוסק שדבורה עדיין חייבת לה תשלום עבור קופסת סיגריות שלקחה בהקפה.

עדותו של פצוע.

ב-2 באפריל 1946 נפצעתי בזרוע בהתקפה על מיתקני הרכבת בדרום הארץ והצלחתי להגיע בשלום לחולות בת-ים. כשיצאנו את בת-ים במכוניתו של אליהו ספקטור ("דם") לכיוון תל-אביב, היה עלינו לעבור את יפו הערבית, שם נתקלנו במחסום שהציבה המשטרה. המכונית נעצרה, ולפני שהשוטר הספיק להכניס את ראשו דרך החלון, חיבקה אותי החברה שישבה על-ידי, כדי שלא יראו את ידי הפצועה. הרגשתי כאבים חזקים והתחננתי בפניה שתפסיק לחבקני כי איני יכול לעמוד בסבל, אולם היא המשיכה ולא הרפתה ממני וכך עברנו את המחסום בשלום. הגענו לרחוב לילינבלום ונכנסנו לבית-החולים ליולדות "פוחובסקי". במאמץ רב הצלחתי לעלות לקומה השנייה, שם הועברתי לידיה המסורות של האחות מינה אושינקר אשר השכיבה אותי באחת המיטות והחלה מיד בטיפול. תחילה הזריקה לי מורפין כדי להקל על כאבי ואחר-כך גזרה את בגדי, רחצה את כל גופי ובזהירות רבה ניקתה את אזור הפצע. מינה פתחה את חוסם העורקים שנקשר לידי, ולמרבה האכזבה, הפסיק הדם מלזרום, ולא יכולתי להניע את אצבעותי. היד הייתה משותקת לחלוטין. לאחר הטיפול הראשוני, הועברתי לחדר קטן, שם המתנתי לבוא הרופא. הזריקה פעלה את פעולתה, נעשיתי אדיש לסובב אותי והפקרתי עצמי לידי הנאמנות של הצוות הרפואי שטיפל בי.

רופא הארגון, ד"ר אליעזר מתן, פנה אל פרופ' מרכוס, גדול הכירורגים של תל-אביב דאז, וביקשו אותו שיבצע את הניתוח בידי. פרופ' מרכוס בחן את המקרה בקפדנות והגיע למסקנה כי יש חשש רציני לנזק ועל-כן אין מנוס מקטיעת היד. ד"ר מתן לא היה מוכן לתת את הסכמתו לניתוח כה דרסטי והתייעץ בעניין זה גם עם ד"ר פרידלנדר, אף הוא כירורג, שהיה מקורב לארגון ועבד בקופת חולים לעובדים לאומית. ד"ר פרידלנדר גרס שאפשר לקחת סיכון ולנתח את היד לשם איחוי העצם, מבלי לקטוע את היד כולה. הוא טען, כי בגלל גילי הצעיר (טרם מלאו לי שמונה-עשרה שנה) קיים סיכוי סביר שגופי יתגבר על הכול והשבר יתאחה. הוויכוח בין הרופאים נמשך זמן רב, והניתוח בוצע בסופו של דבר על-ידי הד"ר פרידלנדר, לו אני חייב את ידי הימנית. בגלל תנאי הקונספירציה, לא שיתפו את הורי בכל הדיונים על גורל ידי ואני עצמי לא ידעתי מאומה אודות הוויכוח בין שני הרופאים. בשעות אחר-הצהריים הועברתי לחדר הניתוח, ולאחר שהורדמתי, החל ד"ר פרידלנדר במלאכה. הסתבר כי הרסיס שבר את עצם הזרוע לשניים, והיד נשארה תלויה על בלימה. שני חלקי העצם חוברו בעזרת פיסת פלטינה, הפצע נוקה היטב והיד הושמה בגבס.

לאחר הניתוח, עבר עלי לילה שקט ולמחרת היום מצאתי את עצמי בחדר עם שכן נחמד שהיה בשלבי החלמתו האחרונים. היה זה נח גריזק, שנפצע בירכו בהתקפה על מחנה הצבא במגרשי התערוכה. פגישתנו הראשונה הייתה כשלושה חודשים קודם-לכן, בנקודת האיסוף ברמת-גן, אליה הגיע הכוח שחזר מן הפעולה. נח הועבר

אז לבית-חולים "פעולן" ברמת-גן ורק מאוחר יותר הועבר לבית-החולים "פוחובסקי". בפגישה הראשונה בינינו, הייתי אני הבריא ונח הפצוע, בעוד שבפגישה השנייה, היה נח כבר על תקן בריא, בעוד אני שכבתי במיטה ללא יכולת לזוז. הייתי תשוש בגלל איבוד דם רב והליכה של כשמונה שעות בחולות, וגם חומי הגבוה לא הוסיף להרגשתי הטובה.

נח גריזק עשה כמיטב יכולתו להנעים לי את שהותי בבית-החולים. הוא סיפר לי על ימיו הראשונים בבית-החולים ועל רגלו הפצועה, שהייתה קשורה למשקולות במשך תקופה ארוכה. "אתה בר-מזל", אמר. "תוך זמן קצר תוכל להתהלך ורק ידך תישאר בגבס. אני, לעומת זאת, הייתי מרותק למיטה במשך כשלושה חודשים, מבלי יכולת לזוז. והנה אף זה עבר, ובעוד מספר ימים אצא מכאן ואחזור לפעילות מבצעית". הצטערתי מאוד כאשר עזב נח את בית-החולים, כי בזמן שהותנו יחד, הספקנו להתיידד. החלטנו להיפגש שוב לאחר שאחלים מפציעתי, אלא שדרכינו נפרדו – כעבור שנה עברתי לירושלים ולאחר סיום מלחמת העצמאות נודע לי כי נח נהרג בקרב על יפו. יהי זכרו ברוך.

המעבר מפעילות אינטנסיבית לשכיבה באפס-מעשה היה חד מדי. בבת-אחת נשתנה כל עולמי ולפתע נאלצתי להתמודד עם בעיות, שעד כה לא ידעתי על קיומן. שכבתי אין-אונים והייתי תלוי בזולת בכל דבר, קטן כגדול. תחילה לא הייתי ער במידה מספקת למצבי הקשה – זיהום קשה בכל הגוף, שיתוק מוחלט ביד והחשש מפני נמק, שבעקבותיו ייאלצו אולי בכל זאת לכרות את ידי. הייתי אופטימי וקיבלתי ברצון את דברי רופאי, שתוך מספר ימים אוכל לעזוב את בית-החולים, אלא שהחלמתי הייתה איטית, ומועד היציאה נדחה מיום ליום. שבועיים ימים שכבתי בבית-החולים, ורק כאשר ירד חומי הוחלט שהגיע הזמן ללכת הביתה.

ביום האחרון לשהותי בבית-החולים, הכניסו אותי שוב לחדר הניתוח, הפעם כדי לבנות לי "אווירון"; הד"ר פרידלנדר שם את פלג גופי העליון בגבס, בו קבעו מוט עקום של מתכת, שתמך בידי המגובסת, כך שהיד תישאר כל הזמן בגובה הכתף. הייתי צריך להתאמן באקרובטיקה כדי להסתדר עם ה"אווירון". הכניסה למכונת, למשל, גבלה במשימה בלתי אפשרית. המראה שלי היה כנראה כה קשה, שכאשר הגעתי לבית הורי ברמת-גן, אחי הקטן בן השנתיים ברח מפני מרוב בהלה.

במשך כל זמן שהותי בבית-החולים זכיתי ליחס אוהב ומסור מצד האחיות, בניצוחה של מינה אושינקר, חברת הארגון. לאחר צאתי את בית-החולים העבירה מינה את הפיקוד עלי לידי מלכה פיין ("טופסי"), שהייתה צמודה אלי בכל שלבי הטיפול הרפואי, עד להחלמתי. טופסי, אחות במקצועה, טיפלה בפצועי האצ"ל ושימשה יד ימינו של ד"ר מתן, רופא הארגון.

באחד מימי יולי, הגיעה "טופסי" לביתי כדי לקחתני למכון הרנטגן לצילום שיגרת. הגענו לרחוב בלפור ורופא המכון, שכבר הכיר אותי, הכניסני ללא תור. שוב נתנסיתי

בתרגילי אקרובטיקה, כי ה"אווירון" הכביד מאוד על צילום אזור הזרוע. לאחר שני צילומים שלא עלו יפה, השלישי הצליח וחיכיתי בסבלנות בחדר הקבלה לפיתוח הפילים. והנה נכנס הרופא בצהלה ובישר לנו כי לדעתו השבר התאחה יפה. טופסי לקחה את הצילומים והלכנו לבית-החולים "הדסה" ששכן מעבר לרחוב. ד"ר פרידלנדר בחן את הצילומים בעיון רב והודיע לי חגיגית כי הגיע הזמן להיפרד מן הגבס הנורא שנשאתי למעלה משלושה חודשים. ד"ר פרידלנדר גזר את הגבס במספרי-יד, בעודי עוצם את עיני מעוצמת הכאבים וטופסי עומדת כל הזמן לידי כדי לעודד אותי. זמן רב עמל הרופא עד אשר גמר את מלאכתו ואז נתגלתה לפנינו יד דקה ורזה שלא יכולתי להזיזה. לאחר חבישת אזור הפצע, קשרה טופסי את היד אל הצוואר באמצעות מטפחת גדולה, ונתבשרתי כי הכירורג סיים את תפקידו ועתה הגיעה שעתם של רופאי העצבים והפיזיותרפיסט. כגודל שמחתי כאשר נתבשרתי כי העצם התאחתה ועומדים להוריד את הגבס, כן גדולה הייתה אכזבתי ממראה היד הדקה ומן העובדה שאיני יכול לעשות בה ולו תנועה קטנה ביותר. חזרתי עם "טופסי" הביתה עצוב ובלבי דאגה גדולה לעתידי.

כעבור ימים מספר שוב הגיעה "טופסי" ויחד נסענו לתל-אביב לסדרת ביקורים אצל רופאים שונים. יחד עם ד"ר מתן, נכנסנו אל רופא עצבים, שאת שמו התאמצתי לשכוח. לאחר שבדק את ידי שוב ושוב, שאלני לפתע: "אמור לי בבקשה, האם אתה דתי?". הופתעתי מן השאלה ועניתי בתימהון: "מדוע אתה שואל?". הרופא השיב, כי הוא ממליץ לי להתפלל הרבה, משום שרק אלוהים יכול לעזור לי. יצאתי בשאט-נפש והלכנו לרופא עצבים אחר. סיפרנו לו את מהלך הפציעה ובתשובה פנה אלי ואמר בעצבנות רבה: "אל תאמר לי מה שמך והיכן אתה גר. אני אבדוק אותך ואמליץ על הטיפול, אבל אנא אל תאמר לאיש שהיית אצלי, כי אני אכחיש זאת מכל וכל". שתקתי והנחתי לו לבדוק את ידי העלובה. לבסוף המליץ על טיפול במכות חשמל כדי לנסות ולהחזיר לעצבים את חיותם. יצאנו משם וסיכמתי לעצמי את שני הביקורים: האחד – רשע, והשני – משוגע.

לבסוף הגענו אל הד"ר וייזר, אשר קיבל אותי בסבר פנים יפות והסביר לי כי הוא אומנם מתנגד לדרכו של האצ"ל, אבל יעשה כל אשר ביכולתו כדי לעזור לי ובכך ימלא את חובתו כרופא. ד"ר ה. י. וייזר נולד בגרמניה ושם סיים את לימודיו ברפואה פיסיקלית. הוא עלה ארצה בשנת 1933 והצטרף אל אחותו שהייתה חברת קיבוץ נען. מאחר שלא נמצאה עבורו עבודה במקצועו, העסיקו אותו כפועל בעבודות שונות. כעבור שנה וחצי עזב הד"ר וייזר את הקיבוץ ועבר לגור בעיר הגדולה תל-אביב. בדירתו אשר ברחוב יונה הנביא פתח קליניקה פרטית, ולהשלמת הכנסה עבד כמורה לספורט בגימנסיה הרצליה. לאחר מלחמת העצמאות, הקים ד"ר וייזר את המחלקה לרפואה פיסיקלית בבית-החולים "הדסה" בתל-אביב ולאחר מכן גם בבית-החולים "איכילוב".

ד"ר וייזר התחיל את הטיפול שלי בהלם; הוא הראה לי צילומים של ידיים מעוותות והסביר לי כי כך אראה אם לא אבצע את התרגילים שילמדני לעשות. אולם אם אהיה חרוץ ואעבוד בהתמדה, יש לי סיכויים להחלמה מלאה. כך החל נתיב הייסורים שנמשך ארבעה חודשים תמימים. מאותו יום השתנה כל אורח חיי – לא עוד בטלה כפי שנהגתי במשך למעלה משלושת חודשי הגבס, אלא עבודה קשה ומייסרת של פיזיותרפיה. אחת לשעה הפעלתי, באמצעות היד הבריאה, את אצבעותי ואת מרפק ידי, במשך עשר דקות תמימות. השיטה הייתה לכופף את האצבע או את המרפק עד שלא אוכל לשאת יותר את הכאב ורק אז להרפות. הכאבים היו כאין וכאפס לעומת התקווה שאוכל לחזור ולהשתמש בידי הפצועה כבעבר. בשעות אחר הצהריים הייתה באה לביתי שולמית בן-יעקב ובמשך חצי שעה הייתה מפעילה זרם חשמלי בידי, כדי לעורר את העצבים. בנוסף לזאת, הייתה מזריקה לי זריקת קלציום כדי לחזק את העצמות. באחד הימים באה שולמית כשהיא לבושה שמלה שחזיתה כולה כפתורים ובשובבות הציבה בפני אתגר גדול: "אני מרשה לך לפרום את כפתורי השמלה", אמרה, "בתנאי שתעשה זאת באצבעות ירך הימנית בלבד". התחלתי מיד במלאכה, אלא שהדבר היה מעל לכוחי ולאחר הכפתור השלישי – נכנעתי. מאז עסקתי מדי יום באימונים של פרימת-כפתורים, אולם שולמית לא יספה להופיע באותה שמלה. היא טיפלה בי במסירות רבה ובאה מדי יום ביומו, גם כשזמנה לא היה בידה.

בערב נהגו לבקרני חברי וחברותי, ביניהם יוסף ילדור-קינדרלר ורחל זמיר, וכשהירח לא נראה בשמים, נהגנו לצאת ולטייל בין הפרדסים שהיו סמוכים לביתנו. בין עצי אחד הפרדסים נהגה נעמי חברון לרכז את הבנות של יחידתה ולתדרך אותן לפני יציאתן להדבקות כרוזים. אני נהגתי לעמוד מן הצד ולהתבונן בנעשה וכאשר הבנות יצאו לדרכן, הייתה נעמי מביאה לי עותק מן הכרוז.

במשך ששת החודשים בהם התייסרתי בגלל הפציעה, הייתי מוקף באהבה של בנות האצ"ל, אשר בטיפולן המסור עזרו לי לחזור לשורות הלוחמים. (באם עוד לא ניחשתם, הרי "הפצוע" הוא המחבר)

שולמית בן-יעקב לבית לזנובסקי נולדה בפולין, ובשנת 1936, בהיותה בת 10, עלתה המשפחה ארצה והתיישבה בבני-ברק. כעבור זמן חזר האב לפולין כדי לחסל שם את עסקיו ולא הספיק לחזור ארצה כאשר פלשו הגרמנים לפולין. הוא נשלח למחנות ההשמדה, אולם שרד את זוועות המלחמה ורק עם סיומה, התאחד עם משפחתו בארץ. שולה בגרה בינתיים והתפתחה וכאשר נפגשה עם אביה הוא התבונן בה ארוכות ושאל: האם את היא בתי שולמית?⁷⁴

⁷⁴ ראיון המחבר עם שולמית בן-יעקב.

בגיל צעיר יצאה שולה לעבוד כדי לעזור בפרנסת המשפחה. היא עבדה בבית-החרושת לטקסטיל של יעקובוביץ בבני-ברק, שהיה קרוב משפחה. בשנת 1943 הצטרפה לאצ"ל ולא סיפרה זאת לאיש, אף לא לחברה יחזקאל (לימים בעלה) שעלה אף הוא מפולין, התגייס לפלוגת העבודה של בית"ר בראש-פינה ולאחר מכן עבר לגור בבני-ברק. יחזקאל אף המליץ בפני מפקדיו לצרף את שולה לאצ"ל ומאוד הופתע כאשר התברר לו שהיא כבר חברה בארגון.

המפקדת הראשונה של שולה באצ"ל הייתה מלכה קצנברג ולאחריה – רות הלוי-נבו. בין חברות היחידה נמנו, בין היתר, רחל לויטה-זמיר, רחל בלקינד ורבקה וינגרטן. הפעולה הראשונה בה השתתפה שולה הייתה החרמת חומר נפץ ממחצבות בדרך לירושלים, ובנוסף לזאת עסקה הרבה בהעברת נשק ממקום למקום. באחד הימים העבירה יחד עם שרה מייכל רימונים מתל-אביב לנס-ציונה. את הרימונים קשרו השתיים על גופן ונסעו באוטובוס של חברת "דרום יהודה". בדרך עצר משמר בריטי את האוטובוס וכל הנוסעים נתבקשו לרדת. החיילים ערכו חיפוש גופני אצל כל הגברים, אולם בנשים לא נגעו, וכך ניצלו השתיים ממאסר והרימונים הגיעו בשלום ליעדם.

שולמית בן-יעקב

במקרה אחר, השתתפה שולה בתפקיד אחות בהעברת נשק לירושלים באמבולנס. את האמבולנס נהג נפתלי פרנקל מתחנת מגן-דוד-אדום ברמת-גן, ובתוכו שכב חולה מדומה, כאשר מתחתיו הוחבאו רובים ותחמושת. ליד לטרון עצר משמר בריטי את האמבולנס וביקש לערוך בו חיפוש. פרנקל התנגד בתוקף להוציא את החולה בטענה שכל תזוזה עלולה לסכן את חייו. הוויכוח נמשך שעה ארוכה ובסופו של דבר ויתרו הבריטים והנשק הגיע לירושלים בשלום.

בשנת 1945 עברה שולה קורס בעזרה ראשונה ועסקה רבות בטיפול בפצועי הארגון. בין היתר טיפלה בפצועים שהגיעו לרמת-גן לאחר ההתקפה על המחנה הצבאי במגרשי התערוכה בתל-אביב (27 בדצמבר 1945) וכן בפצועי ההתקפה על משטרת רמת-גן (23 באפריל 1946). אף אני זכיתי לטיפול המסור והיעיל של שולה לאחר פציעתי (ראה לעיל) ועל כך נתונה לה תודתי.

עם יציאת האצ"ל מן המחתרת, נתמנתה שולה אחראית על המטבח והשירותים בבסיס שהוקם בקריית-אריה ליד פתח-תקוה.

לאחר קום מדינת ישראל, התנדבה שולה לפעילות באגודה למען החייל, בשירות הרווחה של העיר רמת-גן וכן בטיפול בהורים שכולים מטעם משרד הביטחון, פעילות שנמשכת עד עצם היום הזה. עבור פעילותה הציבורית קיבלה שולה אותות הוקרה ומכתבי תודה רבים, כולל "אות הנשיא למתנדב" שניתן לה על-ידי משרד הביטחון. בנוסף לזאת נמנית שולה עם יקירי העיר רמת-גן.

הסיפור על פעילות האצ"ל ברמת-גן לא יהיה שלם מבלי להזכיר את שושנה אריאלי.

שושנה אריאלי לבית מוסקונה נולדה בבולגריה ועלתה ארצה בעלייה בלתי לגאלית (בספינה "נעמי יוליה") בגפה בשנת 1939 והיא בת 19. עם עלייתה הצטרפה לפלוגת הגיוס של בית"ר בעקרון, שם התאקלמה ולמדה את השפה העברית. לאחר מכן עברה לפלוגה הגיוס בפתח-תקוה, שם פגשה את אריה אריאלי ששימש מפקד הפלוגה. כעבור שנה נישאה שושנה לאריה והזוג הצעיר עבר לגור ברמת-גן, שם המשיכו את פעילותם באצ"ל (אריה נתמנה מפקד קן בית"ר בנוסף לתפקידיו בארגון).⁷⁵

בספטמבר 1944 הוכרז עוצר כללי ברמת-גן ובבני ברק והמשטרה עצרה עשרות חשודים בהשתייכות למחתרת. גם את בית משפחת אריאלי פקדה המשטרה ומאחר ואריה לא היה בבית, עצרו את שושנה ואילצו אותה להשאיר בבית את ביתם בת השנה וזאת למרות שבבית לא נותר אף מבוגר. הידיעה על מעצרה של שושנה עשתה לה כנפיים ועוררה כעס רב בין התושבים. אברהם קריניצי, ראש המועצה, יצא יחד עם אברהם שפירא אל מושל המחוז הבריטי והשניים מחו בפניו נמרצות על המעשה האכזרי של הפקרת תינוקת בת שנה. למחרת היום הועברה שושנה מבית-הסוהר ביפו לתחנת המשטרה ברמת-גן, שם נמסר לה על שחרורה בתנאים של מעצר בית וכן אסרו עליה לעזוב את רמת-גן. כעבור שנה וחצי נעצר אריה בעלה (הוא נשלח למחנה המעצר באפריקה ושחרר רק כעבור שלוש שנים, עם הקמתה של מדינת ישראל)

⁷⁵ עדות אריה אריאלי למחבר.

ושושנה נאלצה להתמודד עם בעיות פרנסה וגידול הילדה, בעוד כל משפחתה נשארה בבולגריה. למרות מצבה הקשה, המשיכה שושנה בפעילותה באצ"ל וביתה שימש מקום מפגש חשוב לפעילי המחתרת.

שושנה אריאלי

פיצוץ רכבת הנוסעים ירושלים – תל-אביב

בשעות הבוקר של יום שני, 10 ביוני 1946, העביר יוסף אבני פח זיתים אל אחד מחדרי הארגון בשכונת שמעון הצדיק בירושלים. בפח, שהיה בעל תחתית כפולה, הוטמן מוקש ומעליו זיתים שנקנו בשוק מחנה-יהודה. נוסף לפח הזיתים, היו בחדר שתי קופסאות מלאות ריבה, גם הן בעלות תחתית כפולה.

בחדר פגש אבני את שמחה רחובי, שרה לבני, שרגא עליס ואחרים. מחופש לסבל ערבי, העמיס אבני את פח הזיתים על כתפו וצעד יחף לעבר תחנת הרכבת. שמחה הכניסה לתיק שלה תת-מקלע סטן מפורק לשלושה חלקים וכן אקדח. החבורה כולה נפגשה בתחנת הרכבת ולאחר שכל אחד קנה כרטיס בנפרד, עלו אבני ושמחה אל הקרון הסמוך לקטר, בעוד האחרים התפזרו בין יתר הקרונות. אבני ישב על רצפת הקרון יחף, כאשר פח הזיתים וקופסאות הריבה לצידו, כיאה לסבל ערבי, בעוד שמחה התיישבה על אחד המושבים. לאחר שהרכבת עזבה את ירושלים, התיישבו שני ערבים סמוך לשמחה וכעבור זמן קצר פנה אחד מהם ושאל אותה:

"לאן את נוסעת?"
"ליפו", ענתה.

וכך התפתחה שיחה שגרמה לשמחה אי נעימות רבה. היא קמה ממקומה כדי להחליף מושב, אולם אבני רמז לה לא לעשות זאת, בהתחשב בעובדה שלא רחוק מהם עמד שוטר ערבי עם רובה בידו ואבני העדיף ששמחה תישאר על-ידו. שמחה הבינה את הרמז ונענתה לחיזורם של שני הערבים שישבו לצדה. תוך כדי כך, החל להתפתח ויכוח בין השניים, מי ייצא ראשון בערב עם הנוסעת האלמונית. פתחה שמחה ואמרה:

"למה לכם להתווכח – כאשר נגיע ליפו כבר נמצא הסדר שיספק את שניכם".

בעוד הפלירט נמשך, ראתה שמחה כי אבני מוציא את פתיל ההצתה מן הפח ומורח אותו בריבה כדי לא לעורר חשד. לאחר שסיים את מלאכתו, ניגב את ידיו בעבאיה שלו וחיכה בסבלנות לתחילת הפעולה. כעבור זמן קצר הופיע במעבר הקרון שרגא עליס ונתן את הסימן המוסכם במטפחת שהוציא מכיסו. אבני התרומם, משך בחוזקה בשרשרת החירום והרכבת עצרה בחריקת בלמים. באותו רגע, מסרה שמחה את התיק שלה לשרגא, שהוציא מתוכו את הסטן המפורק והרכיב אותו במהירות. השוטר הערבי פנה אל אבני והסביר לו כי משיכת שרשרת החירום מהווה עבירה על החוק, ורק כאשר אבני הוציא מכיסו אקדח, הבין השוטר כי אין זה מעשה קונדס.

השוטר כיוון את הרובה כלפי אבני, ובאותו רגע ממש שלפה שמחה אקדח וירתה בשוטר. היא התכוונה לירות בראשו, אולם החטיאה ופגעה באוזנו. כאשר ניסתה לירות בשנית, חל מעצור באקדח, לכן התנפלה על השוטר, תפסה את הרובה בשתי ידיה והוציאה אותו מידיו. מכה בראשו של השוטר בקת האקדח סיימה את הפרשה ואבני יכול היה לרדת מן הקרון עם פח הזיתים. שני הערבים שישבו ליד שמחה פנו אליה בהתרגשות רבה ואמרו:

"יא-סית, מה שתגידי נעשה. יא-סית, יא-סית, אמרי לנו מה רצונך?".

שמחה הורתה להם לשכב על הרצפה וירדה מן הקרון. כל האירוע ארך שניות מספר, וכאשר הייתה מחוץ לרכבת, ניגש אבני אל הקטר, פקד על הנהג והמסיק לרדת ממקום מושבם ולשכב על הארץ, רחוק ככל האפשר מן הרכבת. אבני הניח את פח הזיתים עם קופסאות הריבה בתוך הקטר וכעבור שניות מספר נשמעה התפוצצות חזקה שהרסה את הקטר.

בעוד אבני מטפל בקטר עלו אל יתר הקרונות לוחמים, שחיכו בקרבת מקום, והורו לכל הנוסעים לצאת במהירות מהרכבת. לאחר שהפינוי הושלם, שפכו הבחורים על הקרונות בנזין שהובא למקום בפחים, והרכבת כולה עלתה בלהבות.

הנסיגה הייתה לעבר שכונת התקווה הקרובה, שם נמסר הנשק למחסנאים והלוחמים התפזרו לעבר תל-אביב. אבני החליף את בגדיו ויצא עם שמחה העירה לקנות נעליים. אחר-כך עלו על מונית ונסעו בחזרה לירושלים. כנראה שנהג המונית חשד בזוג נוסעיו שהיו קשורים לשריפת הרכבת, וכאשר הגיעו לירושלים, בירך אותם וסירב לקבל מהם תשלום. אבני עמד על כך שהנהג יקבל את המגיע לו, אולם רשם את מספר המונית והודיע על כך לממונים עליו. ואכן נוצר קשר את נהג המונית, אשר המשיך לשרת באמונה את הארגון בשליחויות רבות.

בשעה שהרכבת שנסעה מירושלים לתל-אביב עלתה באש ליד שכונת התקווה, הותקפו עוד שתי רכבות; האחת ליד נען בדרום הארץ, פעולה בה השתתפה גם שרה אגסי, אחותו של יהושע גולדשמיד ("גל"). והשנייה – הרכבת שנסעה מתל-אביב לחיפה. בפעולה זו השתתפה גם רחל אנטמן וכן אסתר בוכבינדר מפתח-תקווה שמספרת:⁷⁶

התכנסנו בחדר קטן בשכונת התקווה בתל-אביב, שם הסביר לנו מפקד הפעולה, דב כהן ("שמשון"), את אשר עלינו לעשות. אחר-כך הלכנו לתחנת הרכבת שליד בית-הדר, שם קיבלנו פחים של זיתים שבתחתיתם היו מוקשים, ועלינו על

⁷⁶ יהושע אופיר, האצ"ל בפתח-תקווה, עמוד 135.

הרכבת שנסעה לחיפה. אני ישבתי ליד שמשון והתנהגנו כזוג לכל דבר. כשהרכבת התקרבה לראש-העין, משכתי בשרשרת החירום והרכבת עצרה. שלפנו את האקדחים שהיו מוחבאים מתחת לחולצותינו, הודענו לנוסעים (שרובם היו ערבים) לצאת את הרכבת ורק לאחר שכולם עזבו את מקומם, הפעלנו את המוקשים והרכבת פוצצה ועלתה באש. מיהרנו אל המכונית שחיכתה לנו, והסתלקנו מן המקום.

למחרת היום הופיעו העיתונים בכותרות שמנות: "התקפות קשות על רכבות בארץ". כך סיים עיתון "הארץ" את התיאור המפורט של הפעולה:

המאורע עורר רושם רב בכל הסביבה. ביפו ובשכונות הסביבה עלו מאות אנשים על הגגות והסתכלו במחזה הנדיר כשרכבת שלמה עולה באש.

רכבת השלטון עולה באש בדרכה מיפו ללוד.

אסתר בוכבינדר לבית בר נולדה בארץ-ישראל ובגיל 16, בשנת 1942, הצטרפה לאצ"ל בפתח-תקוה. תחילה עסקה בהדבקת כרוזים במסגרת החת"ם (חיל תעמולה מהפכני), אולם לאחר שעברה קורס סגנים בשוני, הצטרפה לח"ק (חיל הקרב) והשתתפה בפעולות שונות, ביניהן פיצוץ הרכבת ליד ראש-העין. כן נהגה אסתר להעביר נשק ליחידה שעסקה באימונים ולאחר גמר השעור הייתה מחזירה את הנשק לידי המחסנאי.

לאחר קום המדינה שירתה אסתר במשך 28 שנים כמתנדבת למשמר האזרחי ואף קיבלה פעמיים אות הצטיינות במשכן נשיאי ישראל.

אסתר בוכבינדר

שמחה רחובי⁷⁷ לבית כליפא נולדה בירושלים ולה חמישה אחים וארבע אחיות. אביה עלה בגיל צעיר מפרס ואימה נולדה בעיר העתיקה. בשנת 1939 והיא בת 12 הצטרפה לבית"ר וכעבור מספר שנים התגיסה לאצ"ל. בתקופת הטירונות עסקה בהדבקות כרוזים וכן יצאה ללוות חברים בהעברת נשק ממקום למקום. מפקדה הראשון היה אשר בנזימן, אשר כזכור נהרג בהתקפה על מרכז הבולשת בירושלים במרס 1944. בנזימן היה ההרוג הראשון בתקופת המרד בשלטון הבריטי ומותוגרם זעזוע קשה לחניכיו ולכל אלה שהכירו אותו. עם התגברות הפעולות, עברה שמחה לח"ק (חיל הקרב). הפעולה הראשונה בה לקחה חלק הייתה התקפת הנפל על בית-הסוהר המרכזי בירושלים. הייתה זו פעולה משותפת של האצ"ל ולח"י והמטרה הייתה לשחרר את אסירי המחתרת. אלא שבמהלכה קרתה תקלה והבחורים נסוגו מבלי שהצליחו להגשים את שחרור האסירים. במהלך הפעולה נפצע בידו יוסף לונץ, איש לח"י, ושמחה עזרה לו להגיע אל תחנת העזרה הראשונה בדירת אוהדים בשכונת זיכרון משה. ד"ר הפנר חבש את הפצוע ושתי בנות נשארו לטפל בו. למחרת היום הוקף המקום על-ידי

⁷⁷ מכון ז'בוטינסקי, עדות שמחה רחובי

משטרה וטיפות הדם הובילו את השוטרים אל מקום הימצאו של לונץ. הפצוע הועבר באמבולנס צבאי לבית-הסוהר והבנות נחקרו באשר לחזור למעשיהן. הן סיפרו שנקלעו למקום במקרה ובגלל העוצר שהוכרז, לא יכלו לבתיהן. למקום הגיעה שוטרת, שערכה אצלן חיפוש יסודי אולם לא מצאה שום דבר מחשיד. השוטר החוקר השתכנע כנראה שלבנות לא היה קשר עם הפצוע ולאחר שהן נתבקשו למסור את כתובת מגוריהן, שוחררו.

שמחה רחובי

השבת השחורה

בעוד לוחמי האצ"ל ולח"י מתקיפים מטרות צבאיות, צמצמה עצמה ההגנה תחילה בהתקפה על מטרות הקשורות בהעפלה. כך הותקפו תחנות משמר החופים בגבעת-אולגה ובסידני-עלי ופוצצו מיתקני הרדאר בחיפה. אולם ככל שהמאבק המזוין נגד השלטון הבריטי התפתח, הורחבה החזית גם למטרות צבאיות שאינן קשורות בהעפלה, כמו ההתקפה שנערכה ב-22 בפברואר 1946 על המשטרה הניידת בכפר-ויתקין, בשפרעם ובשרונה (היום הקריה של תל-אביב). השיא בפעולות ההגנה הייתה הריסתם, בלילה אחד, של 11 גשרים שחיברו את ארץ-ישראל עם הארצות השכנות ושנודע כ"ליל הגשרים". בליל ה-17 ביוני יצאו כל ארבעת גדודי הפלמ"ח לפעולה שהקיפה את כל גבולות הארץ. המבצע השיג את מטרתו, והארץ נותקה מכל שכנותיה. במקרה אחד, בגשר א-זיו, קרתה תקלה, וכתוצאה ממנה נהרגו 14 מלוחמי הפלמ"ח.

לאחר "ליל הגשרים" נכתב ב"עוז", הביטאון הבלתי לגאלי של "אחדות העבודה",

כי:⁷⁸

הפעולות האחרונות מעידות על כך שהמערכה עלתה לשלב חמור יותר; שוב לא היו אלה מבצעי אזהרה בלבד. הפעולות היו מכוונות לגרימת נזק ממשי לשלטונות בארץ, והנזק נגרם. הן נועדו להפסיק את התחבורה בין הארץ לשכנותיה, והתחבורה נפסקה. הפעולות הוכיחו שכל-עוד לא יהיה פתרון ציוני לארץ, לא תוכל הממשלה לשלוט בה.

תגובת הבריטים לפיצוץ הגשרים לא איחרה לבוא ולמחרת הפעולה ביצעו כוחות גדולים של הצבא חיפושים נרחבים בקיבוץ מצובה שבגליל המערבי. הקיבוץ נחשד כי שימש בסיס יציאה לאחת מיחידות הפלמ"ח. 27 חברים נעצרו ונשלחו לכלא עכו. גם בקיבוץ בית-הערבה, בצפון ים-המלח, נערכו חיפושים, בחשד שהמקום שימש בסיס יציאה ליחידה שהתקיפה את גשר אלנבי. בהתנגשויות עם החיילים נפצעו 12 מתושבי הקיבוץ, 2 מהם קשה, ו-70 איש נעצרו. למחרת היום צרו כוחות צבא על קיבוץ כפר-גלעדי שבצפון, וכאשר פרצו החיילים פנימה גילו החברים התנגדות פסיבית. מאות אנשים מיישובי הסביבה חשו לעזרה, ומשהתקרבו לקיבוץ נפתחה עליהם אש. מן היריות נהרגו שלושה יהודים ונפצעו שישה.

בכל הפעולות שביצעו הבריטים לאחר "ליל הגשרים", נהרגו ארבעה יהודים, נפצעו

18 ולמעלה מ-100 הושמו במעצר. אלא שכל זה היה מעין הקדמה למבצע גדול

⁷⁸ ספר תולדות ההגנה, כרך שלישי, עמוד 885.

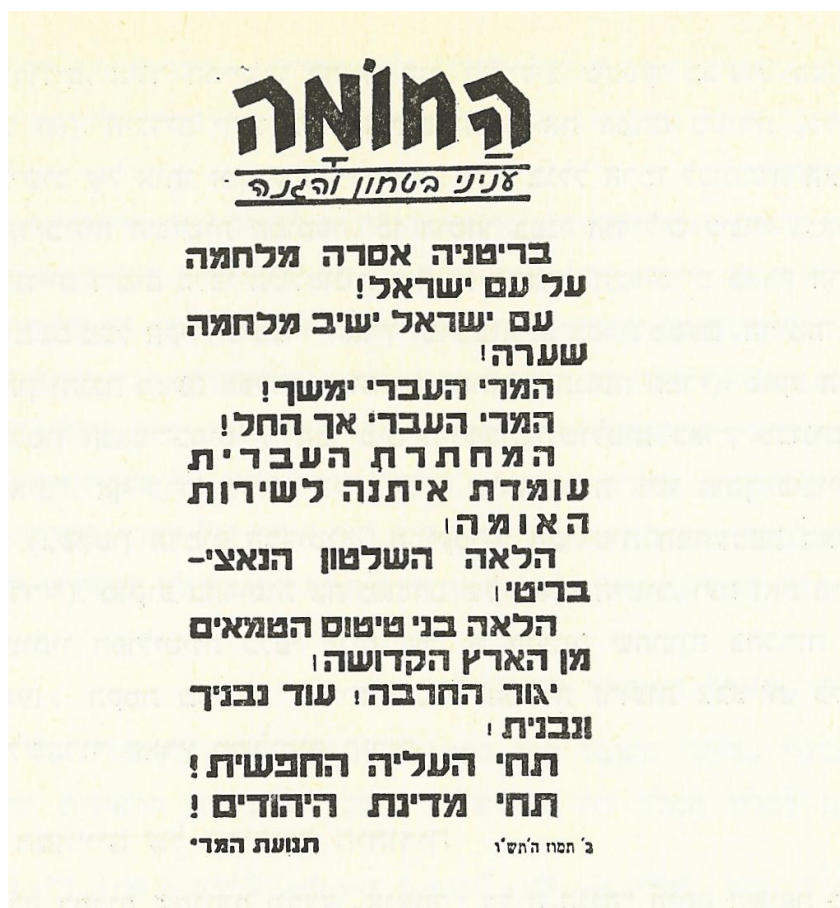
בהרבה, שנערך כשבועיים אחר-כך ונודע בשם "השבת השחורה". המבצע, שתוכנן בקפידה ובסודיות רבה נגד היישוב המאורגן, החל אור ליום השבת ה-29 ביוני 1946. עוצר הוכרז בכל רחבי הארץ ו-17 אלף חיילים פשטו על מוסדות ומקומות יישוב כדי להחרים נשק ומסמכים וכן כדי לעצור את מנהיגי היישוב ואת פעילי ההגנה. ממשלת המנדט הודיעה כי היא נחושה בדעתה לעקור את הטרור והאלימות וכי פעולות הצבא קיבלו את אישור הממשלה בלונדון. מבצע "אגאתה", כפי שכונה על-ידי הבריטים, בא בהפתעה והשיג את מרבית מטרותיו. נאסף חומר מודיעיני רב ואלפים נעצרו ונכלאו במחנה מעצר מיוחד, שהוכן לקראת מבצע זה ברפיח. בירושלים פשטו חיילים בריטיים על בנייני הסוכנות היהודית, ולאחר חיפוש יסודי בחדרים ובעיקר בארכיון החרומו מסמכים רבים. כל החומר הוטען על שלוש משאיות גדולות והועבר למלון המלך דוד בירושלים, מקום משכנם של מזכירות הממשלה והמפקדה הראשית של הצבא. בין המסמכים היו גם מברקים שהוכיחו בעליל את חלקה של הסוכנות היהודית בהנהגת תנועת המרי העברי. כן נמצא תוכן ההסכם בין ההגנה לבין האצ"ל ולח"י, ומברקים המאשרים פעולות של האצ"ל ולח"י נגד הבריטים במסגרת תנועת המרי. נמצא גם תוכנם של שידורי "קול ישראל" (תחנת השידור החשאית של ההגנה) שנאמר בהם, בין היתר, כי ייעשה הכול כדי "להכשיל העברת בסיסים בריטיים לארץ-ישראל ולמנוע את הקמתם בארץ".

נוסף למסמכים הרבים שהוצאו משרדי המוסדות הלאומיים, פרצו חיילים לבתיהם של חברי הנהלת הסוכנות היהודית ועצרום. בין הנאסרים היו גם משה שרתוק (שרת) וברנרד ג'וזף (דב יוסף) מן המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית וכן דוד רמז, יושב-ראש הוועד הלאומי. אליהם נוספו עוד אישי ציבור שנעצרו ברחבי הארץ והובאו למחנה האחמי"ם (אנשים חשובים מאוד) שנבנה עבורם בלטרון. בתל-אביב נערך חיפוש יסודי בבית הוועד הפועל של ההסתדרות וכן במשרדי העיתון "דבר" ובבנק הפועלים.

חיפושים ומעצרים נערכו גם בקיבוצים רבים, אולם ההצלחה הגדולה ביותר הייתה לבריטים בקיבוץ יגור. שבוע ימים נערכו החיפושים ביגור וכנראה שהיו לבולשת ידיעות מוקדמות על הימצאם של מחסני נשק במקום. חברי הקיבוץ התנגדו התנגדות פסיבית, אולם הם פוזרו באמצעות גז מדמיע והושמו במכלאות שהוקמו על-ידי החיילים. תחילה היה לחיפוש אופי שיגרת, אולם לאחר שנמצא מחסן הנשק הראשון השתנה היחס, והבריטים חפרו מתחת לרצפות והפכו כל אבן בחיפושיהם אחר נשק. ואמנם, לאחר שבוע של חיפושים נפל לידיהם שלל רב, שכלל למעלה מ-300 רובים, כ-100 מרגמות 2 אינטש, למעלה מ-400,000 כדורים, כ-5000 רימונים וכן 78 אקדחים. את השלל העצום הזה הציגו הבריטים במסיבת עיתונאים שערכו במקום, ולאחר שעצרו את כל הגברים שנמצאו ביגור, עזבו את הקיבוץ.

במסגרת "השבת השחורה" נעצרו ברחבי הארץ כ-2,700 איש, שהועברו למחנה המעצר ברפיח.

יומיים לאחר "השבת השחורה" התכנסה מפקדת ההגנה, בראשותו של משה סנה, לדון בדרכים לתגובה. דעת המשתתפים הייתה שיש להמשיך במאבק המזוין וזאת כדי להוכיח לבריטים שלמרות המאסרים ההמוניים, לא הצליחו לשתק את תנועת המרי העברי. וזה לשון הכרוז שהופץ ב-2 ביולי 1946 מטעם תנועת המרי:

מפקדת ההגנה החליטה לבצע שלוש פעולות נגד השלטון הבריטי. האחת – פשיטה של הפלמ"ח על מחנה הצבא בבת-גלים לשם החרמת נשק (לפי הידיעות של הש"י, הועבר לשם הנשק שנלקח ביגור). ביצוע הפעולה השנייה הוטל על האצ"ל – פיצוץ בניין מלון המלך דוד, בו שכנו משרדי ממשלת המנדט והמפקדה הראשית של הצבא הבריטי. על לח"י הוטל לפוצץ את בניין "האחים דוד" הסמוך לו, בו שכנו משרדי הממשלה. במכתב שכתב סנה אל בגין, נאמר: ⁷⁹

⁷⁹ מכון ז'בוטינסקי, כ - 4 1/11/5.

א) עליכם לבצע בהקדם האפשרי את הצ'יק [הכוונה למלון המלך דוד – מלונצ'יק] ואת הבית של "עבדך משיחך" [הכוונה לבניין האחים דוד]. הודיעני על המועד. מוטב בבת אחת. אין לפרסם זהות הגוף המבצע – לא פרסום במפורש ואף לא ברמיזה.

ב) אף אנו מכינים משהו – פרטים נודיעכם בעוד מועד.
ג) יש להוציא את ת.א. [תל-אביב] וסביבתה מכלל כל תוכנית פעולה. אנו מעוניינים כולנו לשמור מכל משמר על ת"א כמרכז חיי היישוב וכמרכז פעולתנו אנו. אם בעקבות פעולה תשותק ת"א (עוצר, מאסרים), נשותק גם אנו ותוכניותינו. אגב, לא כאן מרוכזים העצמים החשובים של הצד שכנגד. ובכן, ת"א – "מחוץ לתחום" בשביל צבאות ישראל ...

"מ" [משה סנה]

1.7.46

בעוד ההכנות לפעולות היו בעיצומן, הגיע מאיר וייסגל למקום מחבואו של סנה. וייסגל בא בשליחותו האישית של חיים וייצמן, נשיא ההסתדרות הציונית (וייצמן עצמו שכב באותו זמן על ערש דווי בביתו ברחובות). וייסגל הודיע לסנה כי וייצמן מפציר בו להפסיק את המאבק המזוין נגד הבריטים. בין השאר, ציטט וייסגל את וייצמן באומרו:

במדינות מקובל כי הנשיא הוא המפקד העליון של הכוחות המזוינים. מעולם לא נזקקתי לסמכות זו ולא עלה בדעתי להתערב בענייניכם. הפעם, הראשונה והיחידה, הנני משתמש בזכות זו ודורש ממך להפסיק את כל הפעילות.

וייצמן דרש תשובה מיידית והודיע, שאם בקשתו תידחה, הוא יתפטר מתפקידו ויפרסם ברבים את סיבות ההתפטרות. סנה, שהתנגד להפסקת המאבק המזוין נגד הבריטים, הודיע לוייסגל, כי אינו יכול להכריע בעניין זה בעצמו וכי יביא את דרישתו של וייצמן בפני ועדת x.⁸⁰ בוועדה התעורר ויכוח לגבי סמכויותיו של נשיא ההסתדרות הציונית, אולם בסופו של דבר הוחלט ברוב קולות להיענות לבקשתו של וייצמן. סנה, שהתנגד להחלטה, הודיע על התפטרותו מתפקידו כראש המפקדה הארצית של ההגנה, אולם נשאר איש הקשר עם האצ"ל ולח"י. בפגישה עם בגין העלים סנה את החלטת ועדת x וכל בקשתו הייתה לדחות את ההתקפה על מלון המלך דוד ולא לבטלה. סנה החליט כי הוא עצמו ייסע לפאריס, כדי להשתתף בישיבת הנהלת הסוכנות היהודית בה יידון המשך המאבק בממשלת המנדט. לפני צאתו את הארץ, ב-19 ביולי, העביר סנה לבגין פתק נוסף, שנאמר בו:

⁸⁰ ועדת x הייתה הוועדה המדינית העליונה שבפניה הובאו התוכניות האופרטיביות של תנועת המרי (ללא פירוט היעד והתאריך המדויק), והביצוע היה מתקיים רק לאחר אישור הוועדה.

שלום!

שמעתי מחברי על מהלך השיחה האחרונה. אם עודך מחשיב את פנייתי האישית, הריני מבקשך בכל לשון של בקשה להשהות את הפעולות העומדות על הפרק לימים ספורים נוספים.

בעקבות בקשותיו של סנה, נקבעה ההתקפה על מלון המלך דוד ל-22 ביולי 1946. בגלל קשיי תיאום, החליט לח"י לבטל את תכניתו לפוצץ את בניין "האחים דוד".

פיצוץ מלון המלך דוד

היזומה להקמת מלון המלך דוד באה ממשפחת מוסרי, שהתגוררה במצרים והשתייכה לממסד היהודי העשיר ובעל ההשפעה בקהיר ובאלכסנדריה. הבניין, שהתנשא לשש קומות, הכיל 200 חדרים מהודרים, ובשנת 1931 נפתח לקהל הרחב. בשנת 1938 הפקיעה ממשלת המנדט הבריטי את כל האגף הדרומי של המלון, ושיכנה בו את מפקדת הצבא ואת מזכירות הממשל הבריטי בארץ-ישראל. הבריטים בחרו במלון המלך דוד בגלל מיקומו המרכזי וכן בגלל היותו נוח לאבטחה. במרתף המלון הם בנו מרכז קשר צבאי וכן התקינו כניסה צדדית שקשרה את הבניין עם מחנה צבאי שהוקם מדרום למלון ושימש לאבטחתו. פחות משליש מחדרי המלון נשארו לשימוש אזרחי.

ב-2 ביולי, העבירה עדינה חי ("תחיה") לאבינועם (מפקד מחוז ירושלים) את הדואר שהגיע מתל-אביב. באחד הפתקים היה כתוב: "נתקבל אישור למבצע צ'יק". גש מיד להכנות. חתום – גידי". "צ'יק" (קיצור ממלונצ'יק) הייתה, כאמור, מילת הצופן למלון המלך דוד. אבינועם הורה לעדינה (ששימשה קשרית המחוז) לכנס את הצוות הבכיר של הח"ק בירושלים, כדי להכין את תכנית ההתקפה. בראש הצוות עמד שרגא עליס והשתתפו בו גם האחים אליהו ("אביאל") וישראל ("גדעון") לוי. למחרת יצאו שני זוגות לטייל בסביבת מלון המלך דוד; שרגא עם שרה אגסי ("יעל"), ואליהו לוי עם שמחה רחובי. הם סקרו את הכניסות למלון וכן את עמדות הביטחון של הצבא והמשטרה הבריטית. הם שמו לב לכך שכל אנשי השירותים נכנסים למלון דרך כניסה מיוחדת המובילה אל מרתף הבניין. בדרך זו נהגו להכניס גם את מצרכי המזון עבור מסעדת המלון.

באחד הימים, הודיעו לשרה אגסי לבוא לפגישה בערב, לבושה בבגדים יפים במיוחד. באותו ערב היא שמשה בת לוויה לשרגא (שאף הוא היה לבוש חליפה ועניבה) ויחדיו יצאו לבלות במועדון "לה ריג'נס", ששכן במרתף מלון המלך דוד. שרגא התבונן סביבו ועינו צדה מייד את עמודי הביטחון שהיו במרכז המועדון והבין שהם תומכים בכל האגף הדרומי של הבניין. המלצר הושיב אותם ליד אחד השולחנות והם הזמינו משקה חריף, כנהוג במועדון מסוג זה. כאשר פצחה התזמורת בנגינת ולס, הזמין שרגא את שרה לרקוד אתו. הוא הבחין בוויילון גדול באחת מפינות האולם וכאשר התקרבו אליו במהלך הריקוד, עשתה עצמה שרה כמועדת ותוך כדי תפיסתה, הסיט שרגא את הווילון וראה שמאחוריו היו סדורים כיסאות זה על גבי זה. בדרכם חזרה לשולחנם, ניגש אל שרה קצין בריטי וכנהוג ביקש לרקוד איתה. שרה נדעזעה וסירבה בתוקף. לאחר מכן הסבירה לשרגא:

"יש גבול למה שאני מוכנה לעשות. עליך להבין שבשום אופן איני יכולה לרקוד עם קצין בריטי."

למחרת בערב הגיע תורם של האחים אליהו וישראל לוי לבלות במועדון ה"לה ריג'נס". הם הופיעו כערבים עשירים, בלוויית שתי בנות יהודיות. ישראל ביקש מבת לווייתו, שמחה רחובי, להיכנס לשירותים ולרשום את כל אשר תראה שם. במיוחד התעניין בפתחי יציאה. הוא עצמו יצא את המועדון בעד דלת שהובילה אל פרוזדור ארוך, שם היו חדרי השירותים של המלון: חדרי הכביסה, מטבח ועוד. התברר, כי הפרוזדור הוביל אל הסמטה שדרכה נהגו להכניס את מצרכי המזון. בעוד הוא מסתכל סביבו, ניגש אליו אחד העובדים ושאל אותו למעשיו. ישראל הסביר, בשפה הערבית, כי איבד את דרכו ואותו עובד הראה לו בנימוס רב את המדרגות שדרכן ניתן להגיע לקומת הכניסה.

ישראל לוי ("גדעון"), שנתמנה על-ידי אבינועם להיות מפקד הפעולה, החל לגדל שפם והלך בלוויית שמחה רחובי חברתו לעיר העתיקה, שם קנו תרבוש אדום וכן מכנסיים לבנים, כפי שלובשים העובדים הסודניים של המלון.

ביום שני, 22 ביולי 1946, בשעה 7 בבוקר, החלה ההתכנסות בתלמוד תורה "בית-אהרון", ברחוב ילין פינת רחוב יוסף בן-מתתיהו. הבחורים הגיעו למקום ביחידות, כל אחד אמר את הסיסמה ונבלע באחת הכיתות. כעבור זמן הגיע הפיקוד הבכיר, שכלל את עמיחי פאגלין ("גידי") ושרגא עליס ("חיים טויט") שהגיעו מתל-אביב, וכן את יצחק אבינועם (מפקד מחוז ירושלים) ואת ישראל לוי ("גדעון") שכאמור נתמנה למפקד הפעולה.

לאחר שכל המשתתפים, 25 במספר, היו במקום, פתח אבינועם ואמר:

אנו יוצאים היום לפגוע במרכז העצבים של השלטון הבריטי בארץ-ישראל. תהיה זו הפעולה הנועזת ביותר שערכנו עד היום, ואני בטוח שלתוצאותיה יהיו השלכות מרחיקות לכת. אמנם הבריטים מקיימים שמירה חזקה על הבניין וסביבתו, אולם כל זה לא יעמוד בפני המוח היהודי.

אחר-כך סקר "גידי" את הפעולה באופן כללי וישראל לוי פרס בפני הנוכחים את פרטי התכנית וקבע את הרכב הצוותים השונים. לאחר דברי ההסבר, החלו השאלות והתשובות. ואז בא החלק ה"פורימי" של ההתכנסות; "גדעון" התלבש בלבוש מלצר סודני – תרבוש אדום לראשו, מכנסיים לבנים רחבים וחגורה אדומה ורחבה סביב מותניו. אחרים הוסיפו על בגדי החאקי שלהם לבוש ערבי, ובבת אחת התפרק המתח ששרר בחדר והכול פרצו בצחוק גדול.

לאחר חלוקת הנשק, יצאה החוליה הראשונה לדרך. הייתה זו קבוצת ה"סבלים" בפיקודו של אבני, כולם מחופשים לערבים. תפקידם היה להגיע לסביבות מלון המלך דוד ולחכות ליד הכניסה הצדדית כדי לעזור בפריקת כדי החלב מן הטנדר שיגיע בעקבותיהם. אחריהם יצאה חוליית הפורצים בטנדר שחיכה בחוץ, עמוס בכדי חלב תמימים שמולאו בחומר נפץ.

בשער הכניסה עצר השומר את הטנדר ושאל את הנהג לאן מועדות פניו. תחילה ניסה הנהג להסביר לשומר כי הוא מוביל כדי חלב המיועדים למטבח המלון, אבל כאשר השומר המשיך בשאלותיו הטורדניות, השתלט עליו אחד הבחורים, פרק ממנו את נשקו (היה לו אקדח בחגורה) והוביל אותו אל המטבח, שם היו אמורים לכנס את כל העובדים. הפורצים ובראשם ישראל לוי ("גדעון"), ירדו מן הטנדר ופתחו בהשתלטות על החדרים שהיו ממוקמים בקומת השירותים.

בינתיים הוכנסו כל כדי החלב למרתף ולאחר שהונחו במקום המיועד, הפעיל "גדעון" את מנגנוני ההשהיה. הוא צעד לעבר היציאה בלוויית יצחק צדוק וכאשר הגיעו לקרבת השער, אמר לצדוק לחזור למרתף ולהודיע לשומרים לשחרר את כל העובדים ולסגת. צדוק עשה את המוטל עליו והעביר את הודעת "גדעון" אל אהרון אברמוביץ שעמד בכניסה למרתף. העובדים שוחררו ונאמר להם לעזוב את המקום כדי לא להיפגע מן ההתפוצצות. כאשר עשו שני הלוחמים את דרכם לעבר שער היציאה, נפתחה עליהם לפתע אש חזקה. השניים ענו באש, אולם אברמוביץ נפגע מצרור כדורים ונפל. לאחר שהצליח לקום ולעמוד על רגליו, עשה את דרכו אל מונית העזרה הראשונה שעמדה מחוץ לבניין. צדוק ניסה לחפות על אברמוביץ בירות מתת-המקלע שהיה בידו, אולם לפתע נפל והרגיש שאינו יכול לעמוד על רגליו. הוא הבחין מיד שנפגע ברגלו, ובכוחות עצמו החל מדדה על רגלו הבריאה אל מונית העזרה הראשונה. שני הפצועים הוכנסו למונית. אברמוביץ פנה אל הדסה טבק, שחיכתה במונית, ואמר: "אני נקוב כולי". היא ניסתה להרגיע אותו ולחבוש את פצעו. מצבו של צדוק היה קל יותר. המונית מיהרה אל עבר חדר העזרה הראשונה שהוכן בעיר העתיקה. ליד הקישלה עצרה המונית ליד מחסום שהוקם שם על-ידי המשטרה. הדסה שישבה בין שני ה"ערבים", כיסתה בחצאית את אברמוביץ, והפוזה הזו מצאה חן בעיני השוטר הערבי שהציץ אל תוך המונית: צעירה יהודיה מתחבקת עם "ערבי" שנראה שיכור! את המחזה הזה ראה גם אחד היהודים שעבר במקום ומיהר לספר זאת לאביה של הדסה. האב כעס מאוד וכשחזרה הדסה הביתה, אמר לה:

בתי, כפי שתציעי את מיטתך, כך תשני עליה.

כעבור מספר חודשים נודע לאב שהדסה הייתה חברה באצ"ל וכשהרימה את החצאית מעל ה"ערבי" ניסתה להציל את חיי חברה הפצוע. האב התנצל בפני בתו על דברי התוכחה שהטיח בה.

לאחר שהפצועים הוכנסו למונית העזרה הראשונה, יצא "גל" את חצר המלון ופנה אל פינת הרחוב. לפתע ראה את אחותו, שרה אגסי, שלא ידע כי גם היא השתתפה בפעולה. הוא רץ אליה ובהתרגשות רבה אמר לה:

"שרה, נפצעת" והצביע לאזור הבטן.

שרה הכניסה את ידה לתוך הסרבול הכחול שלבש אחיה, ולא מצאה כל פצע או דם. היא לקחה מאחיה את האקדח ושתי פצצות "פיטרדה" (רימוני הלם) שמצאה בכיסו, באומרה כי אם ייתפס עם נשק הוא עלול לקבל פסק דין-מוות, בעוד שאצל נשים הבריטים אינם נוהגים לחפש. "גל" הלך לדרכו, ושרה יחד עם עדינה חי ("תחיה") חברתה יצאו למשימתן. תחילה החביאה שרה את ה"פיטרדות" בשדה בין הסלעים (את האקדח לא החביאה, כי היה יקר מדי בעיניה) ומשם הלכו השתיים אל מקום שבו היה מותקן מכשיר טלפון. הן טילפנו אל מרכזיית מלון המלך דוד ולמערכת העיתון "פלסטיין פוסט". בשני המקרים הייתה ההודעה זזה:

"הנני מדברת בשם המחתרת העברית. הנחנו חומר-נפץ במלון. עליכם לפנותו מיד – ראו הזהרנוכם".

הבנות טילפנו גם אל הקונסוליה הצרפתית, ששכנה בסמוך למלון, והודיעו כי מאחר שהונח חומר-נפץ במלון המלך דוד, הם מתבקשים לפתוח את החלונות, כדי שלא ייגרם נזק מהדף האוויר. ההודעות הטלפוניות ניתנו כדי שהבניין יפונה ועובדי המלון לא ייפגעו מן הפיצוץ. הטלפנית של מלון המלך דוד העבירה את האזהרה אל מנהל המלון, מר המבורגר, אשר הפעיל את מנגנון האזעקה הפנימי, שהיה מחובר גם לתחנת המשטרה וכן מסר את הידיעה למזכירות הממשלה. הידיעה עשתה לה כנפיים, והחלה בריחה מבוהלת של אורחים ועובדים מבית המלון. המשטרה הפעילה מיד את צופרי האזעקה. כל התחבורה האזרחית נעצרה ומכוניות משטרה שעטו לעבר המלון. עם הישמע האזעקה, עצרו שומרי המלון את זרם הבורחים ומנעו מהם לעזוב את המלון. אנשי הביטחון הבריטים לא העלו על דעתם שבמרתף הבניין מצויים מוקשים, שהתפוצצו כעבור כחצי שעה והרסו אל כל האגף הדרומי של המלון, בו שכנו מזכירות הממשלה והמפקדה הראשית של הצבא.

לאחר שהבנות סיימו את סידרת שיחות הטלפון, נפרדו השתיים ושרה פנתה לעבר רחוב אגריפס, אל חנות אביה, כשבתיקה מצוי אקדח הפרבלום שלקחה מ"גל". כאשר נכנסה לחנות כבר הייתה מהומה גדולה בעיר והאב שאל את בתו:

"האם שמעת משהו מיהושע?" (הוא ידע שיהושע חבר באצ"ל ודאג לשלומו).
 "אבא, אין לך מה לדאוג. יהושע בסדר, ענתה שרה.

האב סגר את החנות ויצא עם בתו לעבר תחנת האוטובוס הנוסע לגבעת-שאול, מקום מגוריהם. ביציאה מן העיר, ליד מושב זקנים, הקימה המשטרה מחסום ועצרה את כל תנועת המכוניות. כאשר האוטובוס הגיע למחסום, עלו עליו חיילים בריטים וביקשו מכל הגברים לרדת. שרה חששה שבחיפוש ימצאו את האקדח שבתיקה, וביקשה מאביה לעשות עצמו חולה. כשהגיע החייל אליהם, פנתה אליו שרה והסבירה כי אביה חולה וחש ברע; על-כן ביקשה שלא להורידו מן האוטובוס ולאפשר לה לסעוד אותו. החייל היה אדיב, הרשה לשניהם להישאר באוטובוס ולא חיפשו בכליהם. כאשר שרה ואביה הגיעו בשלום לביתם, היא מיהרה להכניס את האקדח למקום המחבוא שהיה בקיר החדר.

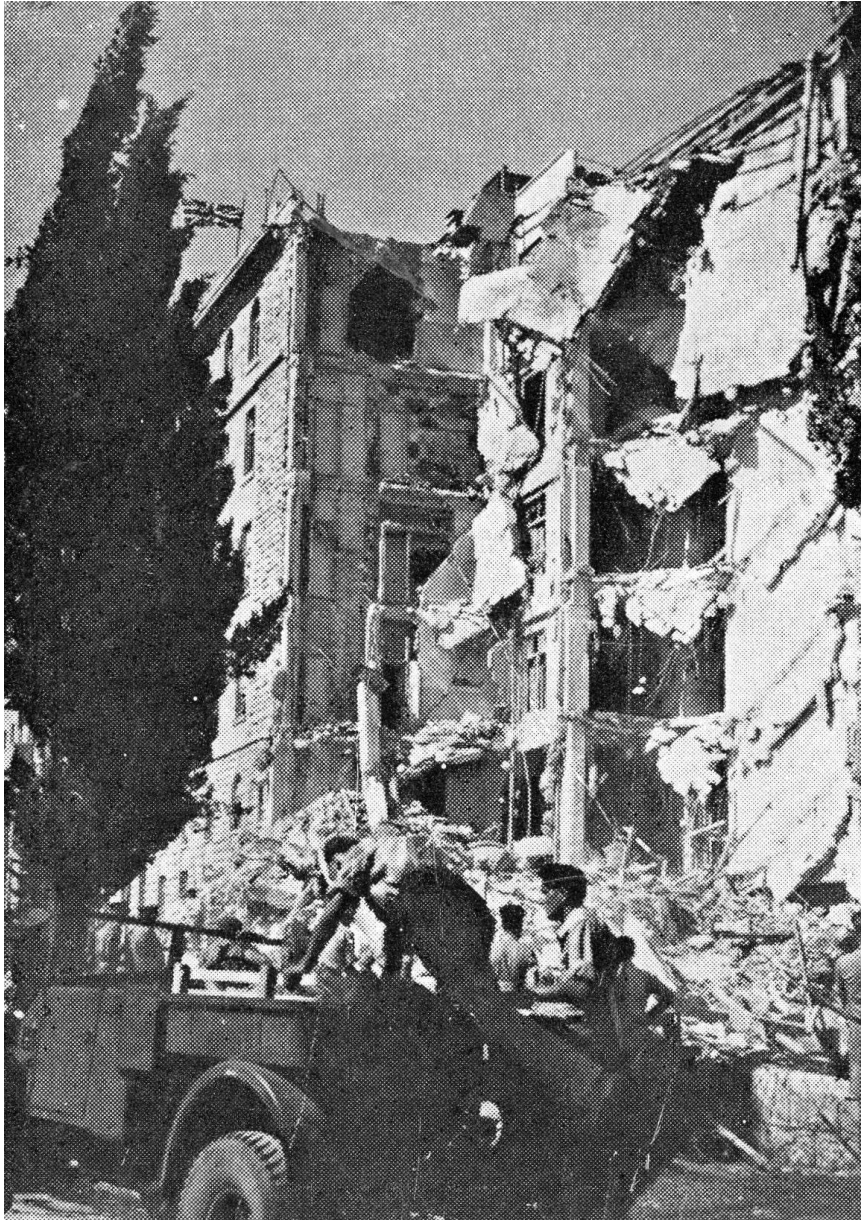
שני חדרי עזרה ראשונה הוכנו לקראת הפעולה; האחד – בעיר העתיקה, עליו הייתה אחראית סימה הויזמן והשני – ברחוב דוד ילין. המכונית עם שני הפצועים עשתה את דרכה אל החדר שהוכן בעיר העתיקה, שהיה קרוב יותר. ליד בתי-מחסה ברובע היהודי הורדו הפצועים והועברו לחדר שהוכן עבורם בישיבת פורת-יוסף שם חיכו להם צפורה אשכנזי-שיף ("נועה") והדסה טבק. את אברמוביץ השכיבו על המיטה שהייתה בחדר, ויצחק צדוק הושכב על מזרן שהונח על הרצפה. הנשק הוצא מן החדר ונזרק לתוך בור מים לא הרחק משם. סימה הויזמן בדקה את הפצועים וראתה מיד שמצבו של אברמוביץ קשה. היא יצאה עם צפורה העירה להזעיק רופא, את ד"ר הפנר, ויחדיו מיהרו לעיר העתיקה. כשנכנסו דרך שער יפו, התברר להם שהאזור מוקף כולו צבא ומשטרה ואין כל אפשרות להגיע לרובע בדרך הראשית. סימה, שהייתה ילידת העיר העתיקה, הצליחה לעבור דרך הסמטאות וכך הגיעו אל ישיבת פורת-יוסף. ד"ר הפנר בדק את הפצועים וגילה כי אברמוביץ נפגע בבטנו על-ידי צרור כדורים. מצבו היה קשה והיה הכרח לנתחו. צדוק נפצע ברגלו ומצבו היה קל יותר. ד"ר הפנר חבש את הפצעים ומאחר שלא היו בידי האמצעים לנתח את אברמוביץ, הורה להעבירו בהקדם לבית-חולים. לאחר שסיים את מלאכתו, פנה ד"ר הפנר כדי לחזור לביתו. אולם בינתיים הוטל עוצר על כל האזור ובדרכים הוקמו חסומים. אחד החיילים עצר את ד"ר הפנר ושאל למעשיו. ד"ר הפנר הציג את תעודת הרופא שלו וטען שכרופא הוא רשאי להסתובב בעיר גם בשעת עוצר, אלא שהחייל התעקש ושאל אותו מניין בא ומה הייתה מטרת ביקורו. ד"ר הפנר ענה, שהוא מוכן להשיב לשאלות אך ורק אם יביאוהו אל קצין היחידה. החייל נענה לבקשתו, והקצין חזר על השאלות ששאל החייל. פנה ד"ר הפנר אל הקצין ואמר:

"אני מוכן לענות על כל שאלותיך, אולם בתור ג'נטלמן אנגלי, אני מצפה ממך שלא תספר זאת לאיש. אני אדם נשוי, אולם יש לי ידידה בעיר העתיקה ואני חוזר מביקור אצלה".

"אתה יכול להיות סמוך ובטוח שלא אספר את סודך לאיש", חייך הקצין והורה לחייל ללוות את ד"ר הפנר לביתו.

זמן קצר לאחר שד"ר הפנר עזב את ישיבת פורת-יוסף, הקיפו חיילים בריטים את כל האזור ומנעו בכך את האפשרות להעביר את הפצועים לבית-החולים. סימה הייתה אובדת עצות ויצאה את החדר לבדוק מה ניתן לעשות. כעבור מספר שעות, בשעה שהאחיות לא היו בחדר, ראה צדוק ראש של חייל מציץ דרך החלון. צדוק החזיק בידו של אברמוביץ כדי לעודדו, כאשר לפתע הרגיש שהיד נעשתה קרה. במצב זה, כשהם אוחזים יד ביד, מצאו אותם החיילים הבריטים שנכנסו לחדר; אברמוביץ כבר לא היה בין החיים. מצבו הלך והחמיר ולפני שניתן היה להעבירו לבית-החולים הוא מת מפצעיו.

צדוק הועבר תחילה ל"קישלה" ומשם – לחדר-החולים של בית-הסוהר המרכזי במגרש הרוסים. בהעדר הוכחות נגדו, לא הועמד יצחק צדוק למשפט, ולאחר שהושלם הטיפול הרפואי שקיבל בבית-החולים הממשלתי, הוא נשלח למחנה המעצר באפריקה והוחזק במעצר אדמיניסטרטיבי עד צאת הבריטים את הארץ. בפיצוץ מלון המלך דוד נפצע העיתונאי Richard Mourer כתב העיתון Daily Mirror שהיה בקשר עם הארגון. אחת הבנות, לבנה גיפס, נשלחה לבית-החולים "הדסה", שם אושפז. היא אחלה לו החלמה מהירה והביעה את התנצלות הארגון על פציעתו.

מלון המלך דוד לאחר הפיצוץ

שרה אגסי⁸¹ לבית גולדשמיד נולדה בירושלים בשנת 1927. האב, ר' יוסף צבי, שנולד בוויילנה, עלה ארצה בגיל צעיר עם הוריו. הוא למד בישיבה ונעשה שוחט, ולאחר שנשא אישה, עזב את העיר העתיקה בירושלים, שם התיישבה המשפחה לראשונה, ועבר לגור בגבעת-שאול שבמערב העיר. הוא היה מראשוני המתיישבים בשכונה החדשה ועסק בחקלאות, בנוסף לעבודתו כשוחט. האווירה בבית הייתה לאומית והאב חינך את ילדיו לאהוב את ארץ-ישראל. בפרעות תרפ"ט התקיפו ערביי הכפר דיר-יאסין הסמוכה את מתיישבי גבעת-שאול והקשר בין השכונה לבין ירושלים היה בבחינת סכנת נפשות. גם בימי רגיעה הייתה גבעת-שאול שכונה מבודדת

⁸¹ מכון ז'בוטינסקי, עדות שרה אגסי.

וכאשר שרה וחברתה הדסה סדובניק-טבק התבגרו, הן חיפשו חברה בעיר וכך נקלעו לבית"ר, שם התקיימו ערבי ריקודים והרבו לצאת לטיולים. בשנת 1944 הצטרפו השתיים לאצ"ל והפסיקו את פעילותן בבית"ר. שרה הייתה ילדה פעילה מאוד וסיפרה ליהושע אחיה, שהיה מבוגר ממנה בשנתיים, שהחליטה לעזוב את בית"ר ולהצטרף לאצ"ל. יהושע, שהיה חבר בהגנה, מאס בחוסר המעש של ארגונו והביע את רצונו להצטרף גם הוא לאצ"ל. לימים נעשה יהושע מפקד בכיר בארגון והשתתף בפעולות רבות נגד השלטון הבריטי. הוא נהרג ב-19 במאי 1948, בהתקפת הלגיון הערבי על בית-הספר לשוטרים.

בתקופת הטירונות עסקה שרה בהדבקת כרוזים ובתעמולה, אולם עם התגברות הפעולות נגד מתקני השלטון הבריטי, הועברה לח"ק (חיל הקרב). היו מספר מקרים בהם השתתפו שרה ויהושע אחיה באותה פעולה, מבלי שידעו האחד על השני. כך היה בהתקפה על רכבות הנוסעים ב-10 ביוני 1946. בעוד יהושע פועל ברכבת שנסעה מירושלים לתל-אביב, פעלה שרה בהתקפה על הרכבת ליד נען. גם בהתקפה על מלון המלך דוד השתתפו האח והאחות מבלי שידעו על כך מראש (ראה לעיל). בעקבות שני המקרים האלה פנה יהושע למפקדה וביקש שלא להוציא לאותה פעולה שני אחים, ומאז לא פגש עוד את אחותו בפעולה צבאית בה השתתף.

ההורים ידעו על פעילותם של יהושע ושרה בארגון והאב היה גא בילדיו. גם שני האחים הגדולים, דוד ויצחק, עזרו הרבה למחתרת וחנותם שהייתה ברחוב אגריפס שימשה לצורכי הדואר המחתרתי ולא פעם אף כמקום לאחסון נשק וחומרי חבלה, דבר שכזכור היה כרוך בעונש מוות.

בינתיים עברה שרה לתל-אביב ונישאה לצבי אגסי שהיה אף הוא איש המחתרת, אך המשיכה בפעילותה בארגון. היא נעשתה הטלפנית במטה האצ"ל, שהתמקם בבית-החולים פרויד, שם קיבלה את הידיעה על מותו של יהושע אחיה. שרה טלפנה לאחיה דוד ויצחק שנשארו בירושלים ולאחר שנרגעה קצת מן הבכי, סיפרה להם שהיא בהריון ונדרה שאם תלד בן, ייקרא שמו "יהושע". מנחם בגין עמד במקרה מאחוריה ושמע את תוכן השיחה. בגין פנה אל שרה וביקש ממנה להזמין אותו להיות הסנדק של הבן היילוד. וכך היה. בנה הבכור של שרה, יהושע, נולד חמישה חודשים לאחר מותו של דודו. לאחר הקמתה של מדינת ישראל נשאה רבקה, אחותה של שרה, לאיש הארגון נתן בן-ענת (קלפוס), ובנם הבכור נקרא יהושע גל, על-שם האח שנפל בקרב.

שרה אגסי

שער רביעי

פירוק תנועת המרי

ההגנה פורשת מן המרד

לאחר "השבת השחורה" גברו הוויכוחים בקרב מנהיגי היישוב המאורגן בדבר המשך הדרך. האקטיביסטים טענו כי בתגובה לפעולות הממשלה והצבא נגד היישוב יש להגביר את המאבק המזוין, ובעלון הפלמ"ח נאמר כי:⁸²

תגובה זו הייתה צפויה מראש ולא פעם התפלאנו על שאיחרו לנקוט בה. שגו אלה שהשלו את עצמם ולא הביאו אותה בחשבון כשהחליטו. אם די בפעולה אחת כדי לשתקנו – מוטב היה אילולי פתחנו כלל.

אולם בישיבת הנהלת הסוכנות היהודית, שהתקיימה בפריס ב-5.8.46, גברו המתונים והוחלט להפסיק את המאבק המזוין נגד השלטון הבריטי בארץ-ישראל. המאבק של ההגנה התרכז בהבאת עולים באופן בלתי לגאלי, וכדי לרכך במקצת את ההתמרמרות של האקטיביסטים בקרב חברי ההגנה, הותר להם לפגוע באניות בריטיות שעסקו בציד מעפילים.

לאחר סיום תקופת תנועת המרי העברי, המשיכו האצ"ל ולח"י את המאבק המזוין בשלטון הבריטי לבדם. האצ"ל התחזק מוסרית וחומרית. האהדה בקרב היישוב היהודי בארץ לאצ"ל גברה מאוד ומספר המתנדבים לשורותיו הלך וגדל. מצבת הנשק גדלה בעקבות פעולות ההחרמה שבוצעו במחנות הצבא הבריטי והארגון, שהשתחרר מן המגבלות שהטילה עליו מפקדת ההגנה, הגביר את מכותיו בבריטים. בשידור של "קול ציון הלוחמת" מה-14 באוגוסט 1946, מבטא הארגון את התנגדותו למדיניות החדשה של הסוכנות היהודית, לפיה תוגבל פעילות ההגנה רק לעלייה בלתי לגאלית:

[...] ראשי ההגנה נטפלו לקטע אחד של החזית – לקטע שבו דווקא יד האויב השולט בים היא על העליונה – והסיחו את דעתם מן החזית המרכזית ומן המטרה האמיתית. בעיוורונם לא ראו, כי המשעבדים הבריטיים גזרו על הכול, ומשום כך לא יתירו כל גידול אמיתי של האומה בארץ ישראל, לא "חוקי" ולא "בלתי חוקי"...

עתה ברור כי המלחמה המקוטעת לא תביא לשום מקום... ישנת חזית אחת, ישנת מלחמה אחת, מכרעת, שמטרתה להפיל את שלטון הדיכוי הבריטי ולהקים במקומו את הממשלה העברית המשחררת...

⁸² ספר תולדות ההגנה, ג', עמוד 946.

דרשנו והננו דורשים:

לא להסתפק בפעולות מלחמה בודדות, או בפעולות "תגובה" חולפות, כי אם לנהל מלחמה מתמדת שתפתח להתקוממות כללית, להסתערות כיבוש...

את תוכן השידורים (כמו גם את תוכנם של הכרוזים) כתב מנחם בגין, מפקד הארגון. את כתב היד היה מוסר לקשרית המפקדה, רחל מאירי ("רוחמה"), וזו הייתה מדפיסה אותו על מכונת כתיבה ומשמידה את כתב היד מיד.

רחל מאירי לבית ימיני ("רוחמה") נולדה בפתח-תקוה. האב, חיים שלמה, היה אף הוא יליד פתח-תקוה. הבת ושני הבנים היו כולם באצ"ל. הבן הצעיר אריה נהרג בכיבוש יפו (אפריל 1948).

בשנת 1938, בגיל 14 הצטרפה רחל לבית"ר ועברה קורס מדריכים שהתקיים בבאר-יעקב. בת 16 הייתה כשהתגייסה לאצ"ל, וכעבור שנתיים השתתפה בקורס מפקדים. הקורס התנהל בערבים ובשבתות בפרדסי פתח-תקוה ולאחר מכן באופן מרוכז בשוני. לאחר סיום הקורס נתמנתה להיות המקשרת של יוסף לוי ("עוזי") ששימש מפקד סניף פתח-תקוה. בעקבות ההתקפה על תחנת השידור ברמאללה (17 במאי 1944) נערכו ב-6 ביוני מעצרים נרחבים בפתח-תקוה. רחל נעצרה, יחד עם האח הבכור אשר, ונלקחה למשטרת פתח-תקוה. למחרת היום הועברה עם שאר העצורים ליפו, שם הוכנסה לתא יחד עם אסירות ערביות. היא נחקרה על-ידי הקצין וילקינס אולם הכחישה כל שייכות לאצ"ל. כנראה שעשתה רושם טוב על החוקרים, שהחליטו לשחררה מן המעצר. היא חזרה לביתה, אולם כעבור זמן קצר נקראה שוב לחקירה במשטרת פתח-תקוה. רחל החליטה לא להתייצב במשטרה, ובאותו בוקר נסעה לירושלים, שם התגוררה אצל קרוביה. כעבור שלושה שבועות חזרה לתל-אביב, הפכה ל"פליטה" והתגוררה בחדרים שונים תחת שמות בדויים. בתל-אביב הוצע לה לעבוד עבור הארגון במשרה מלאה והיא הייתה למקשרת של המטה, שם גם עסקה בעבודות משרדיות שונות והוכיחה אחריות ומסירות רבה. האח הבכור, אשר, נשלח למחנה המעצר בלטרון ולאחר מכן הוגלה לאפריקה ורק כעבור ארבע שנים, לאחר הקמתה של מדינת ישראל, הוחזר ארצה.

רחל מאירי

ב-30 בינואר 1945 נקראה רחל לקחת חלק בהחרמת יהלומים ממשרד הדואר הראשי בתל-אביב. הנוהג באותם ימים היה שהיהלומים היו מועברים מכספת המלטשה אל משרד הדואר ומשם הייתה מועברת החבילה לשדה התעופה. מרגע בו נמסרו היהלומים לפקיד הדואר, עברה האחריות לגורלם לידי משרד הדואר, אשר דאג לבטח אותם בחברת ביטוח בריטית. האצ"ל הקפיד על-כך שההחרמה תבצע לאחר מסירת היהלומים לפקיד הדואר, ועל-ידי כך תספוג חברת הביטוח הבריטית את הנזקים ולא בעל המלטשה היהודי.

בשעה שפקיד הדואר העביר בעגלת-יד את שקי הדואר, וביניהם חבילת היהלומים, אל מחסן "דואר חבילות", התנפלו עליו מספר בחורים והוציאו מידיו את העגלה. השקים הורדו מן העגלה והועמסו במהירות אל תוך מכונית שחנתה בקרבת מקום, בה ישבו הנהג ולידו רחל. המכונית נמלטה מיד מן המקום ותוך דקות מועטות הגיעו היהלומים אל מקום מבטחים. בנוסף לרחל ימיני ("רוחמה"), השתתפה גם שרה חייכמן בהעברת היהלומים, ששוויים נאמד אז ב-40 אלף לירות ארץ-ישראליות (סכום גדול מאוד באותם ימים).

לאחר החרמת היהלומים, חזרה רחל לשגרת העבודה. היא הרבתה להדפיס במכונת כתיבה את פקודות המפקדה הראשית, הטקסט של הכרוזים, מאמרים לעיתון "חרות" – כולם כתובים בידי מנחם בגין. כתב ידו של בגין היה קשה מאוד לקריאה, אולם רחל פיתחה מיומנות מיוחדת כדי לפענח אותו.

במשך הזמן הייתה "רוחמה" למקשרת של מפקד הארגון. מדי יום ביומו נהגה לבקר בביתו של בגין, למסור לו מכתבים שונים ולקבל ממנו חומר להדפסה וכן מכתבים עבור חברי המפקדה השונים. בכל התקופה הזו נמנעה "רוחמה" מלבקר בפתח-תקוה. כאשר תקפו אותה הגעגועים, נהגה לבקר בבית ההורים בשעות הלילה וחזרה לתל-אביב כעבור מספר שעות.

את התנאים ששררו במשרד בו שכן מטה האצ"ל, מתארת "רוחמה" בעדותה:⁸³

אחד המשרדים היה ברחוב ביאליק 16 במרתף. הכיסוי היה "אימפורט אקספורט" והיו שם ארגזים, חלקם ריקים. הציוד המשרדי היה שולחן מטבח קטן וכסאות בלי משענת. לי לא היה שולחן, ואילתרנו מארגזים שולחן כתיבה. הייתה לי מכונת כתיבה קטנה, שניתן היה לטלטל אותה, ועליה כתבתי את כל החומר שקיבלתי מהמפקד (מנחם בגין). היה שם גם חדר קטן, ששימש את הלל חברון ("צבר"), מזכיר המטה, ובו נהגנו לשרוף את כתב היד לאחר סיום ההדפסה. במשרד הזה קיים חיים לנדאו ("אברהם") את הפגישות שלו. עבדתי שם עד לתאונת הדרכים שקרתה לי. בסוף אפריל 1947 נשלחתי למסור הודעה דחופה לשמואל מייטין ("אמנון"), מפקד מחוז חיפה, שהייתה קשורה להתקפה על כלא עכו. העמידו לרשותי מכונית עם נהג, ונסענו לחיפה. בדרך, ליד אבן יהודה, התהפכה המכונית ואני מתחתיה. אגן הירכיים שלי רוסק והוזמן אמבולנס. הנהג רצה לקחת אותי לבית-החולים ביילינסון, אולם מאחר שבית-חולים זה היה שייך לקופת חולים כללית, חששתי שמא שם יזהו אותי ויסגירו אותי למשטרה. על-כן עמדתי על-כך שיעבירו אותי לבית-החולים "הדסה" בתל-אביב וכך היה. שכבתי שם בשם בדוי ופרופ' מרכוס, שאהד את המחלת, טיפל בי במסירות רבה. כעבור זמן לא רב, הגיע לבית החולים שוטר בריטי וביקש לקבל ממני עדות בקשר לתאונה. אמרתי לו שאני מרגישה רע מאוד וביקשתי אותו לחזור במועד אחר. בינתיים הגיע חיים לנדאו ("אברהם") וכמובן שסיפרתי לו אודות ביקור השוטר. אברהם המציא לי כתובת מגורים, אותה מסרתי לשוטר כשכבתי בשנית. כן אמרתי לו שהנהג הוא מכר שלי ואין לי אליו שום טענות. המשטרה ביקרה בכתובת שמסרתי להם ולאחר שדברי אושרו, לא הטרידו אותי עוד מן המשטרה... ביליתי בבית-החולים תקופה ארוכה יחסית, וכדי לא לעורר חשד, היה מספר המבקרים קטן למדי. אימי ביקרה אותי פעם או פעמיים, אולם לעומת זאת נהג אחי הצעיר אריה (שלא היה נתון למעקב של המשטרה) לבקר אותי מדי יום ביומו. למרבה הצער נפל אריה ז"ל בהתקפה על יפו, שנערכה באפריל

⁸³ מכון ז'בוטינסקי, ע"מ – 22.

1948. כן הרבה לבקרני ד"ר אליעזר מתן ("יאב") שהיה אחראי לטיפול הרפואי בפצועי הארגון.

לאחר שהשבר התאחה, יצאתי מבית החולים אבל עדיין לא יכולתי ללכת על רגלי. באותה תקופה התאכסנתי אצל דוריס ושמואל (מוקוי) כץ, ודוריס טיפלה בי במסירות רבה. מספר פעמים בשבוע נהגתי לבקר אצל ד"ר וייזר כדי לקבל טיפול בפיזיותרפיה. ד"ר וייזר נהג לטפל בפצועי הארגון, למרות שלא הזדהה עם האידיאולוגיה של האצ"ל... כאשר התחלתי ללכת ללא עזרה, אומנם בצליעה, חזרתי לדירתי ולעבודתי.

על רחל מאירי כותב מאיר קהאן שהיה מבאי ביתו של מנחם בגין:⁸⁴

הקשר הקבוע והרגיל בין המטה לבין המפקד הופקד בידי המקשרת הראשית של המטה רוחמה (רחל מאירי לבית ימיני). היא התברכה בכישרון מיוחד לנוע כצל, הבא והיוצא מבלי לעורר תשומת לב כלשהי. מי ימנה ומי יספור את הקילומטרים הרבים אותם עברה רוחמה שלנו ברגליה המהירות והקלות באותם ימים.

היא ידעה יפה מאוד להשתמש באמצעים שהאופנה העמידה לרשותה של בחורה מסודרת בלבושה. בדרכה לרחוב יהושע בן-נון הייתה רוחמה עוטה את פניה במטפחת צבעונית. בידה, ארנק גדול ממנו הזדקרו ה"כידורים" של מחטי סריגה גדולים. התיק היה מלא עד אפס מקום. תפקידו של ה"מטען" היה להסתיר את הדואר של המטה. רוחמה ידעה לחפור בתוך התיק ולהוציא מיד את צרור הניירות שהופקד בידה. חיפוש פתע ברחוב לא יכול היה לגלותם. אולם עיקר השליחות הייתה בעל-פה. בפיה הופקדו כל הסודות של המחותרת. רבים מהם לא נודעו אף למפקדים אחראיים רבים. היא למדה אותם לפי שיטה מקורית, שהייתה כנראה משותפת לכל המקשרות הנחמדות שלנו. אנו רואים אותה בזיכרוננו, זקופת קומה, מרוכזת, כאילו מפשפשת בתוך עצמה, אצבעותיה פרושות והיא סוגרת אותם אחת אחת, במידה שהיא עוברת מעניין לעניין ופעמים קולה נפסק. אז היא מונה בלחש... "זה היה שבע, כעת בא שמונה... שמונה... אה" – ומפיה באה הודעה חדשה.

בימים הראשונים של תפקידה הייתה רוחמה מביאה במבוכה קלה את מפקדנו. כיליד פולין האבירית ירש ממורנו ורבנו דרכי נימוס אופייניים לגבי האישה. מאידך

⁸⁴ מאיר קהאן, שא אש להצית, עמ' 93.

הייתה רוחמה שלנו – חייל הארגון הצבאי הלאומי – מוסרת לו כבוד צבאי בעמידת "דום".

כעבור זמן מה קבלה מסירת הידיעות צורה רשמית, לנוחיותו של המפקד, אולם רוחמה שמרה תמיד על רשמיות מסוימת והייתה מוסרת את אשר בפיה בעמידה.

לאחר מסירת הדואר והידיעות חיכתה רוחמה לתשובה. היא נהגה להשאיר את המפקד בחדרו והייתה מצטרפת לחברתה של גב' בגין המכינה במטבח את הארוחה. היא התיישבה על השרפרף, פותחת את ארנקה וממעמקיו מופיע גוש צמר עם המסרגות, אחריהם מזדנבים החוטים. היא סופרת את העיניים, מורידה ומעלה אותן. בגורלה נפל אחד התפקידים הקשים ביותר. עליה להיזהר בדרך, לחזור ולבדוק כל פעם בקפדנות האם לא עוקבים אחריה, האחריות הרובצת עליה גוזלת את המנוחה הנפשית. בסריגה היא מוצאת את פורקנה.

רחל יונדוף ("ירדנה")⁸⁵ לבית ימיני נולדה בפתח-תקוה. היא הייתה בת-דודתה הצעירה של רחל מאירי ולשתיהן היה שם זהה (רחל ימיני), עובדה שגרמה לא אחת לבלבול ביניהן. בהשפעת בת-הדודה הבכירה, הצטרפה רחל יונדוף (יחד עם קבוצת בנות) לבית"ר ואחר-כך התגייסה כולן לאצ"ל. בשנת 1946 נשלחה רחל יונדוף ("ירדנה") לקורס "סגנים". הקורס התקיים ברמת-גן והשתתפו בו שלוש בנות: אחת מרמת-גן (נעמי חברון) ושתיים מפתח-תקוה (רחל יונדוף וצפורה יופין-קרליבך). בימי השבוע הגיעו השתיים לשיעורים בתחבורה ציבורית, אולם בשבתות נהגו לצעוד ברגל הלוך ושוב כדי לא לחלל את השבת.

ירדנה הייתה המקשרת של בצלאל עמיצור, מפקד מחוז הדרום, ולאחר שבת דודתה נפצעה בתאונת דרכים – מלאה את מקומה כמזכירת המטה. היא הייתה מקבלת מחיים לנדאו (ראש המטה) את חומר התעמולה שכתב מנחם בגין, מדפיסה אותו במכונת כתיבה ומעבירה לדפוס. באותה תקופה רכש הארגון בית-דפוס משוכלל שהותקן בקומת המרתף של נגרייה שפעלה בנחלת-יצחק (ליד תל-אביב). במשרד גם הונפקו תעודות זהות עבור הבחורים שנאלצו לברוח מן הבולשת. אחת מבנות הארגון (אחותו של יוסף כספי מצפת) עבדה במשרד העלייה הממשלתי ונהגה "לסחוב" משם טפסים מקוריים, אותם היה צורך למלא כדי לקבל תעודות זהות. בטפסים הייתה ירדנה כותבת באנגלית את כל הפרטים האישיים ואחר היו מטביעים בהם את החותמות הדרושות.

חומר התעמולה תורגם גם לאנגלית בפיקוחו של שמואל (מוקי) כץ, והיה מופץ בין הקונסוליות הזרות וכן בקרב העיתונאים הזרים שהיו בארץ. לשם כך הוקם משרד

⁸⁵ מכון ז'בוטינסקי, עדות רחל יונדוף.

מיוחד ברחוב טשרניחובסקי, שם גם הכינו את התזכירים שנמסרו לחברי ועדות החקירה שביקרו בארץ: תחילה הוועדה האנגלו-אמריקאית ולאחר מכן וועדת החקירה של האו"ם (אונסקופ). הרוח החיה במשרד הייתה מזכירתו של מוקי כץ, אתל גרינברג, ששלטה במספר שפות זרות. אתל נולדה ברומניה והיגרה עם משפחתה לארצות-הברית. בשנת 1946 עלתה ארצה והצטרפה למערך ההסברה של האצ"ל. היא ניסחה חומר תעמולה בשפה האנגלית ותקופה קצרה אף שידרה באנגלית בתחנת השידור של הארגון.

רחל יונדוף

בזמן שירדנה שימשה כמזכירת המטה, היא פקדה גם על יחידת בנות בפתח-תקוה, אך העומס היה רב מדי ופשוט לא היו די ימים בשבוע כדי לעשות את הכול, וירדנה נאלצה לוותר על יחידת הבנות.

כאמור, בקורס הסגנים שהתקיים ברמת-גן השתתפה גם נעמי חברון.

נעמי חברון לבית שמרלינג נולדה ברמת-גן בשנת 1928. האבא היה רביזיוניסט ובעקבות האווירה הלאומית ששררה בבית, הצטרפה נעמי בגיל 15 לבית"ר. כעבור שנה התנדבה לאצ"ל וכדי לשמור על חשאיות, עזבה את בית"ר (יש לזכור שבאותם ימים כל מי שהיה חבר בבית"ר נחשד גם בחברות באצ"ל ורבים מהם נעצרו בידי הבריטים). נעמי צורפה ליחידה של בנות ומפקדן, הלל חברון, היה לימים בעלה.

על פעילותה בארגון מספרת נעמי:⁸⁶

גרנו בבית מבודד עם חצר גדולה ובה עצי פרי. כשהייתי מפקדת הוטל על הבנות שלי להשתתף בהדבקת כרוזים. את הדבק בשלתי בצריף שהיה בחצר והשתמשתי בדוד הכביסה של אימא. אחר העברתי את הדבק לפחים וחילקתי לבנות, שיצאו זוגות זוגות כדי להדביק את הכרוזים על קירות הבתים ברחבי רמת-גן, כאשר האחת מחזיקה בכרוזים והשנייה מורחת את הדבק על הקיר. בנוסף לתפקידי כמפקדת כיתה, טיפלתי גם בפצועים ששוכנו בביתנו של יואל פרידלר בגבעתיים. תקופה קצרה גרתי בראשן-לציון, שם פגשתי את בלהה אפרת שהייתה מפקדת הסניף. באחד הלילות השתתפתי בהנחת מוקש בדרכים בכביש תל-אביב – ירושלים. אותו זמן הכריזו הבריטים על עוצר בדרכים הבינעירוניות ורק מכוניות צבאיות הורשו לנוע על הכביש. הנחנו את המוקש בצד הדרך וחיכינו בפרדס בין העצים והנה מגיעה מכונית צבאית קטנה. לחצנו על המתג והמוקש התפוצץ אולם המכונית לא נפגעה, היא רק הגדילה את המהירות שלה כתוצאה מן ההדף.

במאי 1948 יצאתי עם היחידה שלי לבסיס הבנות שהוקם בקריית-אוננו במטרה לארגן ולהכין את הבנות לקראת גיוסן לצה"ל. לאחר פרשת "אלטלנה" פורק הבסיס והצטרפתי לגדוד 35 שהתארגן בכפר-יונה והיה מורכב מאנשי האצ"ל.

נעמי חברון

בכיתה של נעמי חברון בגימנסיה תלפיות למדה גם מרים תעסה-גלזר. למרות שהשתיים היו חברות טובות, לא ידעה נעמי שגם מרים הייתה חברת האצ"ל.

⁸⁶ ראיון המחבר עם נעמי חברון.

מרים גלזר לבית תעסה נולדה בתימן ובשנת 1934, בגיל 5 עלתה עם משפחתה ארצה. המשפחה השתקעה בתל-אביב ומרים נשלחה ללמוד בבית-הספר לבנות "תלפיות", שהיה בית-ספר דתי וכלל גם כיתות המשך. בהיותה בכיתה השישית של הגימנסיה, הצטרפה מרים לארגון ההגנה, אולם כעבור חצי שנה, עברה לאצ"ל. בשלב הראשון הייתה בחת"ם (חיל תעמולה מהפכני) ועסקה בתעמולה וגיוס חברים חדשים לארגון ומאוחר יותר צורפה לח"ק (חיל הקרב) והשתתפה בניסיון להחרים כסף מבנק ברקליס ברחוב אלנבי בתל-אביב. תפקידה היה להעביר את הכסף, אולם ברגע מסוים הגיע פתחיה שמיר (ששימש סגן מפקד המחוז) ואמר: "אתם חופשים. הפעולה נכשלה". מרים השתתפה, יחד עם חניכיה, בהתקפה על יפו ותפקידן היה לשהות בבית-החולים פרויד ולעזור בטיפול הרבים שהגיעו מן החזית.⁸⁷

כשהגיעה האונייה "אלטלנה" שלחו אותנו לכפר-ויתקין. השתתפנו בפירוק הנשק מן האונייה ובערב התחילו לירות עלינו. מן היריות נפצעו בחורים ולא היה לנו אפילו מים לתת להם, אז הלכנו לים והבאנו משם מים. למחרת היום לקחו אותנו בשבי, עם הידיים מורמות, ופירקו אותנו מנשקנו.

באותה עת הייתה מרים תלמידה בסמינר למורים ע"ש לוינסקי, וכשהייתה בשנה השנייה ללימודיה, קראה לה המנהלת ואמרה: "את מורה בישראל לא תהי" ומרים סולקה מהסמינר.

לאחר פירוק האצ"ל נקראה מרים ללמד בחוות הנוער ע"ש יוהנה ז'בוטינסקי בבאר-יעקב ותוך כדי כך השלימה את לימודיה בסמינר למורים ואחר למדה באוניברסיטה מקרא והיסטוריה. 25 שנים לימדה בחוות הנוער בבאר-יעקב ואחר עברה ללמד בסמינר למורים. בשנת 1981 נבחרה לכנסת ה-10 מטעם "הליכוד" וכיהנה כסגן שר החינוך. בכנסת ה-11 נתמנתה ליו"ר ועדת קליטה ועלייה.

⁸⁷ ראיון המחבר עם מרים גלזר.

מרים גלזר

"קול ציון הלוחמת"

השידור הראשון של תחנת הרדיו המחתרתית "קול ציון הלוחמת" היה, כזכור, ב-9 במרס 1939. הקריינית הראשונה הייתה אסתר אסתר רזיאל-נאור, שהתמידה בשידורים עד ה-2 במרס 1944, יום בו נתפס המשדר בביתה והוחרם על-ידי המשטרה. אסתר נעצרה, כאמור, ונשלחה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם, בעוד הבעל, יהודה נאור, בילה בבתי-הסוהר השונים בארץ ולבסוף נשלח למחנה המעצר באפריקה ושחרר לאחר ארבע שנים עם הקמתה של מדינת ישראל. בעקבות המעצרים ותפיסת המשדר, חלה הפסקה ממושכת בשידורים, שהתחדשו רק ב-12 במרס 1946 ונמשכו עד פירוק האצ"ל בשנת 1948. הציוד השתכלל ועוצמת השידורים, שהתקיימו פעמיים בשבוע, הלכה וגברה. גם אמצעי הביטחון תוגברו והמשטרה לא הצליחה לתפוס את המשדר אפילו פעם אחת. את השידורים היו מבצעים מדירות שונות, אחת מהן הייתה דירתם של רגינה ויוסף שיטרית.

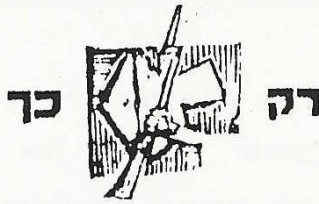
רגינה שיטרית לבית שיבי נולדה ביוון ובשנת 1936, בהיותה בת 11, עלתה ארצה עם משפחתה. בגיל צעיר הצטרפה לבית"ר ובשנת 1942 הייתה לחברה באצ"ל. בבית"ר פגשה את יוסף שיטרית, ובשנת 1944 נענתה לחיזוריו והזוג הצעיר בא בברית הנישואין. כעבור שנה נולדה ביתם והם עברו להתגורר ברחוב השוק 28 בתל-אביב בקומה השלישית, כאשר מעליהם גג רחב וגדול. עד מהרה הפך הבית למקום מפגש לחברי המחתרת, בעוד המטבח המרווח שימש אולפן לשידורי "קול ציון הלוחמת".

על הגג הותקנה אנטנה יציבה וחצי שעה לפני השידור היו מביאים במזוודה את המשדר הנייד. מסביב לשולחן העגול ישבו שני קריינים, ביד אחת המיקרופון ובשנייה – הדפים שהכילו את תוכן השידור. בכל אותה עת עסקה רגינה בשמירה ועם סיום השידור נהגה לעכב את הקריינים לארוחת ערב צנועה. גם הוריה, שגרו אתם בדירה, עזרו בשמירה ובאירוח עובדי התחנה.

רגינה שיטרית

כמה ימים לפני השידור, היו מופעים מעל קירות הבתים כרוזים ובהם פרטים על אורך הגל והמועד המדויק של השידורים.

קה כה

קול ציון הלוחמת

תחנת השדור של הארגון הצבאי הלאומי
פותחת את שדוריה ביום ד', י"ג סיון תש"ו
(12.6.1946) בגל 46-49 מטרים.

שדורים קבועים יתקיימו פעמיים בשבוע
בימים א' ו-ד' בשעה 8.30 בערב.

האזינו לקול ציון הלוחמת!

כל שידור החל במילים:

קול ציון הלוחמת
קול ציון המשתחררת
תחנת השידור של הארגון הצבאי הלאומי
בארץ-ישראל

והיה מסתיים בשריקת השורה משיר בית"ר:

"למות או לכבוש את ההר"

השידורים הכילו את הודעות המפקדה וכן דיון בענייני דיומא. לאחר מכן היו מדפיסים את תוכן השידורים ומפיצים אותם ככרוזים. מספר לא קטן של בנות שימשו קרייניות והריהן לפי סדר הא"ב:

שרה יכין⁸⁸ לבית טאוב נולדה ברומניה ובהיותה בת שש עלתה עם משפחתה ארצה. בגיל צעיר הצטרפה לבית"ר על-פי ההמלצה של אבא, שהיה רביזיוניסט. בבית"ר השפיעה עליה רבות המפקדת שרה הר-אבן לבית בן-אדרת, שלימים מונתה לאחראית על קן בית"ר בירושלים וזאת בנוסף לתפקידה כמפקדת באצ"ל. שרה הר-אבן החדירה בלב חניכיה את האהבה לארץ-ישראל ואת ההדר הבית"רי. היא הקפידה מאוד על סדר וניקיון ומאידך עזרה לחניכיה ושמשה להם כאימא טובה. ואכן הידידות בין המפקדת והחניכים נשמרה עשרות בשנים. ב-5 באוגוסט 1947 הוכרזה בית"ר כארגון בלתי חוקי ומפקדי הקן הירושלמי, וביניהם שרה הר-אבן, עזבו את העיר מחשש מאסר. שרה הר-אבן הפכה להיות "פליטה" בתל-אביב וחזרה לירושלים רק בדצמבר 1947. לאחר מספר שנים בבית"ר הצטרפה שרה יכין לאצ"ל, ובין היתר עסקה בהעברת ארוחות חמות שבשלה האימא עבור אסירי המחתרת. האוכל היה מועבר בכלים מיוחדים והידית, שהייתה חלולה, שימשה "תא דואר" לאסירים. בגיל 17 עזבה המשפחה את ירושלים ועברה לתל-אביב. שרה צורפה לצוות של תחנת השידור החשאית וניתן לה הכינוי "צילה".

⁸⁸ הם לא ישברו אותנו, סיפורם של יצחק ושרה יכין.

שרה יכין

לראשונה הופנית לדירת ד"ר גורביץ ברחוב המלך ג'ורג' 33. מפקדי הישיר הראשון היה משה (מוסקה) שטיין, ממנו הייתי מקבלת את החומר רגעים ספורים לפני השידור. ללא כל הכנה מקצועית הייתי קוראת את הכתוב, בשיתוף עם עוד קריין או קריינית. מאוחר יותר השתלבתי בתוכניות המיוחדות במסגרת "קול ציון הלוחמת לנוער", שהתקיימו בימי שישי אחר הצהריים. לאחר קום המדינה נשאה ליצחק יכין (צלליכין) ממפקדי האצ"ל.

שולמית כצנלסון נולדה בירושלים למשפחה רביזיוניסטית ודודה, יוסף כצנלסון, היה ממייסדי האצ"ל. אחיה שמואל, לימים שר המשפטים במדינת ישראל, נעצר על-ידי הבריטים ונשלח למחנה המעצר באפריקה. עם פרוץ מאורעות-הדמים לאחר החלטת האו"ם מה-29 בנובמבר 1947, "נתקעה" שולמית בתל-אביב. היא נתקבלה כמורה בבית-ספר תיכון בו לימדה גם אסתר רזיאל-נאור, שהציעה לה להצטרף כקריינית ב"קול ציון הלוחמת". על יומה הראשון כקריינית מספרת שולמית:⁸⁹

צעדנו אל הבית ממול השער האחורי של "גן מאיר". הלב התרוקן, משהו מעניין צפוי לי הערב. ניגשנו לכניסה השנייה של הבית, עלינו שתי קומות, ארבע

⁸⁹ מכון ז'בוטינסקי, עדות שולמית כצנלסון.

דפיקות קלות בדלת ומעבר לה נשמעה השאלה: "לאן?" התשובה "לקונצרט". הדלת נפתחה קצת בחריקה ונכנסנו ישר לסלון המרווח. מעבר לדלת זכוכית נראה חדר קטן ובו שולחן ושני כיסאות, מזוודה קשורה בשתי רצועות חומות ותיק שחור – על השולחן. בצד – כורסה ולידה ספה.

נכנסנו לחדר הקטן. התיישבנו על הספה ושותפי פתח בהסבר קצר ותמציתי: "תפתחי את התיק השחור ושם תמצאי כמה ניירות מודפסים. תקראי אותם פעם לעצמך בלחש, תחזרי שנית בקול יותר חזק ותמתיני עד לבואו של הטכנאי, אברהם ה"יקה". הוא ידריך אותך כיצד לפתוח ולסגור את המיקרופון, ומתי להתחיל לקרוא את הטקסט. תשתדלי להקריא למיקרופון בזווית של 45 מעלות מלמעלה ולא קרוב מדי לפייה. עליך לדלג על שיבושים ולא לחזור על הטקסט מחדש. לקרוא ללא התרגשות יתירה, בקול טבעי, בהגייה ברורה של כל מילה – ולשים לב לסימנים שלי".

"אבל הרי אינני יודעת בכלל להתייחס למיקרופון, מעולם לא החזקתי מכשיר כזה בידי, אולי אתבלבל. שמא תדגים לי כיצד מתחילים?"

"אין צורך בכך" – השיב. "הרי תמיד מתחילים בפעם ראשונה. תנסי, תרכשי ניסיון ותצליחי! זכרי: את משדרת ב'קול ציון הלוחמת', מדברת דברי-אמת לעם, לנוער, גם לאויב הבריטי ואף ליריבינו היהודים. דברי בתקיפות אך ללא התנשאות, בביטחון אך ללא יומרנות, בקצב אך ללא מונוטוניות, בהתלהבות אך ללא רגשנות. לא לבלוע מילים, אסור להוסיף או לגרוע מילה, פסיק או נקודה. ללא סימני קריאה. אין להשתעל. לשבת בנוחות, להקריא בקול צלול ולהמתין לסימן שאסמן בידי. היי מוכנה!"

לחדר נכנס הטכנאי – אברהם ה"יקה". ללא היכרות אישית וללא גינוני נימוס, ניגש למזוודה, הוריד את הרצועות, פתח והוציא את האביזרים הטמונים בה, הרכיבם, חיבר את ה"שטקר" לנקודת החשמל הקרובה, הציב את רגל המיקרופון על השולחן, חיבר את הפייה למוט ואמר: "בעוד שמונה דקות יתחיל השידור. כשאריום את כפתור המיקרופון ואסמן לך בשתי אצבעות, תתחילי לקרוא את שם התחנה. בהצלחה!"

שולמית כצנלסון (משמאל) בקבלת פנים לגולי קניה

עם פתיחת השידורים לנוער, צורפה שולמית למערכת ושילבה בשידורים תסכיתים ודברי ספרות, מלווים במוסיקה קלסית ששודרה מתקליטים.

דבורה ליפשיץ⁹⁰ לבית שניידרמן נולדה בגליציה ובשנת 1935, בהיותה בת 12 עלתה המשפחה ארצה, ומתוך חמשת הילדים, נשארו שניים בפולין ונספו בשואה; האחד שהיה בגיל צבא ולא הורשה לעזוב את המדינה והשני שהיה נשוי. בארץ הצטרפה לבית"ר ומאוחר יותר – לאצ"ל. האב יעקב-ישראל היה ממעריציו של זאב ז'בוטינסקי והאימא שושנה סייעה ככל יכולתה למחתרת. שני אחיה, צבי ואברהם, היו חברי לח"י, נעצרו והוגלו לאפריקה, והאחות הבכירה הייתה בפלמ"ח. לאחר שסיימה את הסמינר למורות "תלפיות", עבדה כגוננת ברמת-גן, ובמקביל שימשה קריינית ב"קול ציון הלוחמת". באחד הבקרים היא זומנה אל ד"ר רימלט ששימש מנהל מחלקת החינוך העירוני. פתח ד"ר רימלט ואמר: "דומני ששמעתי את קולך הנעים בשידורי האצ"ל – נכון? יישר כוחך!"

⁹⁰ ראיון המחבר עם דבורה ליפשיץ.

דבורה ליפשיץ

לאחר מעצר שני אחיה, החלה המשטרה לבקר בבית ודבורה קיבלה הוראה לעזוב את ביתה ואף קיבלה תעודת זהות חדשה בשם דבורה יעקבי (על שם האב יעקב שנפטר בגיל צעיר). דבורה נאלצה להפסיק לשדר ורק לאחר הפסקה ארוכה חזרה להיות קריינית. היא נהנתה במיוחד לעבוד ב"קול ציון הלוחמת לנוער" יחד עם אסתר רזיאל-נאור ושולמית כצנלסון.

לקראת צאת הבריטים את הארץ, נתמנתה דבורה למפקדת כל הבנות במחוז תל-אביב. בזמן ההתקפה על יפו היא נקראה לבית החולים פרויד ונתבקשה לשמש מזכירתו של מנחם בגין. מספרת דבורה:

באחד הימים הודיעו לי שנגמרו הכדורים בחזית יפו. ניגשת אל המפקד, הצדעתי לו ואמרת: "החברה אומרים שאין להם כדורים". תשובתו הייתה: "מה אני יכול לעשות? תפני בבקשה לאחראי על האפסנאות". וכך אכן עשיתי והכדורים נשלחו לחזית.

לאחר קום המדינה, נשלחה דבורה לארגנטינה כשליחה של בית"ר ולאחר מכן נסעה לארצות-הברית, שם השלימה תואר שני בפסיכולוגיה. בארצות-הברית גם נישאה לד"ר ישראל ליפשיץ שנשלח מן הארץ כדי לנהל שם את אגודת של"ח (שיקום לוחמי

חופש). בשנת 1978 הוזמנה על-ידי ד"ר אלי תבין (שעמד בראש המחלקה לחינוך של הסוכנות היהודית) כדי להקים מדור לגיל הרך בגולה.

דבורה ליפשיץ פרסמה מאמרים רבים, בעיקר בנושא הכשרת מורים, וכן כתבה מספר ספרים באותו תחום. בשנת 1998 קיבלה את פרס החינוך מאת עיריית תל-אביב על תרומתה לקידום החינוך בגיל הרך.

חנה רום⁹¹ לבית חרוש נולדה בעיר העתיקה בירושלים ולאחר שמשפחתה עברה לתל-אביב, הצטרפה בשנת 1946 לאצ"ל. לאחר שהשתתפה בקורס "סגנים", נשלחה לירושלים כדי לעבור מבחן קול אצל שמואל תמיר (שמלבד עיסוקיו באצ"ל, עבד כקריין בתחנת השידור המנדטורית).

כעבור שבוע חזרתי לתל-אביב והופנית לתחנה ששכנה בדירתה של אסתר לוטן ברחוב טשרניחובסקי. התרגשתי מאוד בתפקידי כקריינית. בתוך חמישה חודשים נדדתי לפחות בשישה מקומות שונים שמהם שידרנו בתל-אביב, עד אשר הייתי בת-בית בכל הדירות שאירחו את "קול ציון הלוחמת".

לאחר מספר חודשים של קריינות, ביקשה חנה לעבור לח"ק והשתתפה במערכה על יפו ועל רמלה. לאחר מלחמת העצמאות נשאה לירחמיאל רום שהיה מפקד בכיר בארגון. היא השתלמה באוניברסיטת בר-אילן ועבודת המחקר שעשתה בנושא: היישוב היהודי ביפו, זיכה אותה בתואר דוקטור.

בינה שופט⁹² לבית אורבך נולדה בתל-אביב ולמדה בבית-הספר לבנות "תלפיות". בהמלצת אביה הצטרפה בגיל צעיר לבית"ר וכעבור זמן קצר הייתה חברת האצ"ל לכל דבר. במשך שנתיים הייתה בינה קשורה לתחנת השידור המחתרתית. מעניין לציין כי הוריה ואחיה צבי לא זיהו את קולה כקריינית, רק בעלה (בשנת 1946 נישאה לבנימין שופט) ידע ואף העיר לה על טיב השידור.

על פי רוב הייתי משדרת יחידה. באחד השידורים כשהחזקתי במיקרופון, התחשמלתי והתעלפתי. רק הודות לטכנאי נמנע אסון. אגב, המשכתי בקריינות גם לאחר שהייתי בהריון עם בתי גאולה.

⁹¹ ראיון המחבר עם חנה רום.

⁹² ראיון המחבר עם בינה שופט.

בינה שופט

בבית משפחת שופט נערכו ישיבות של מפקדי מחוז תל-אביב וכן התכנס שם מטה הארגון. בזמן הישיבות נאלצו בני הזוג להסתלק מן הבית והייתה זו הזדמנות נאותה לבקר באחד מבתי הקולנוע בעיר.

רות שניידר⁹³ לבית אוליצקי נולדה בתל-אביב למשפחה רביזיוניסטית – האב, אלכסנדר אוליצקי, מהנדס ממקימי תל-אביב והאימא, חנה לנדאו-אוליצקי הציירת. בשנת 1940, בגיל 10, הצטרפה רות לבית"ר וכעבור ארבע שנים הייתה לחברת האצ"ל. במשך ארבע שנים שמשה רות, בהפסקות, כקריינית בתחנת השידור "קול ציון הלוחמת". עם פרוץ הקרבות של מלחמת העצמאות, השתתפה רות בהגנת תל-אביב מפני התקפות ערביי יפו. באחד הימים, בעת ששימשה כמפקדת האבטחה על תחנת השידור של האצ"ל בת-אביב, נעצרה רות בידי חיילים בריטים ונלקחה בשבי יחד עם אחד הלוחמים, אולם כעבור מספר שעות שוחררו השניים. לאחר מכן לקחה רות חלק פעיל בקרב על יפו כלוחמת וכמפקדת, בעוד אימה, חנה אוליצקי, ארגנה בביתה מטבח בו בשלה ארוחות ללוחמים.

⁹³ עדות הבן, אלכסנדר שניידר.

רות שניידר מובלת למעצר על-ידי חיילים בריטים

לאחר השרות הצבאי, סיימה רות את לימודיה בסמינר למורים ע"ש לוינסקי והקדישה את חייה לחינוך. היא התנדבה ללמד במושב עולים קטן בגליל שנקרא תחילה "נחלת שלמה" (על שם שלמה בן-יוסף) ולאחר מכן הוסב שמו לחוסן, ובשנת 1956 נקראה לנהל את בית-הספר שהוקם בכפר הנוער על-שם דוד רזיאל בהרצליה. נישאה לאיש האצ"ל רם שניידר.

כן יש לציין את הקריינית דרור סודיט ואת המקשרות רבקה בן-מאיר, שרה וסרצוג, רחל מאירי וציפורה קסל וכמובן את אסתר רזיאל-נאור שזכתה לתואר "אם הקרייניות".

תחנת השידור של הארגון פעלה באזור תל-אביב, שהיה המחוז הגדול ביותר בארץ. כמזכירת המחוז שמשה מאז 1946 זהבה פרלמוטר.

זהבה פרלמוטר לבית טייכנר נולדה בגרמניה בשנת 1927. האב העריץ את ז'בוטינסקי ושנה לאחר עליית היטלר לשלטון, עלתה המשפחה ארצה והשתקעה בתל-אביב. בארץ היו החיים קשים מאוד; האב התפרנס מעבודות מזדמנות והאם הלכה לעבוד במשק בית. לאחר שזהבה סיימה את לימודיה בבית-הספר היסודי

נאלצה לצאת לעבודה כדי לעזור בפרנסת המשפחה. ביום עבדה בליטוש יהלומים ובערב התכוננה לבחינות הבגרות. בהשפעת האווירה הלאומית בבית, הצטרפה זהבה בשנת 1942 לבית"ר וכעבור שנה התנדבה לשרת באצ"ל. עד מהרה עברה קורס סגנים ובשנת 1946 נתמנתה לשמש מזכירת מחוז תל-אביב (מפקד המחוז היה יוסף לוי "עוזי" וסגנו – פתחיה שמיר). על עבודתה זו מספרת זהבה:⁹⁴

לא היה זה כמו עבודת מזכירה שיושבת ליד שולחן וכותבת מכתבים. לפני הפגישה עם פתחיה שמיר (נהגתי להיפגש אתו בכל יום במקום אחר) הייתי אוספת את המכתבים ממפקדי הפלוגות ומביאה אותם אל פתחיה. לאחר מכן הייתי רוכבת על האופניים הביתה, שם הדפסתי את התשובות על מכונת כתיבה קטנה, וחילקתי את הדואר במקומות שונים (לא באותם מקומות שמהם אספתי את הדואר בבוקר). ברצוני להוסיף שהייתה לנו כרטיסיה של כל חברי האצ"ל במחוז תל-אביב והשמות היו כתובים בכתב סתרים. היו לי שני קודים שונים: האחד לשמות והשני לכתובות. את הכרטיסיה הייתי מחביאה בעליית גג בשכונת פלורנטין בתוך מקרר. הדופן של התא שבו היו מאכסנים את הקרח הייתה מתפרקת ושם הייתי מכניסה את הכרטיסיה. בנוסף לזאת היה לי מקום מסתור בארון הלילה שלי שהיו לו דפנות כפולים. בין יתר התפקידים שלי טיפלתי גם בבחורים שברחו מכלא עכו; דאגתי להם למקומות לינה ונתתי להם כסף למחיה. בתקופת הסזון נקראתי יום אחד מהעבודה וכשהגעתי הביתה ראיתי את אבא עומד על המרפסת וחייל בריטי מאיים עליו עם טומיגאן. המשטרה חיפשה בכל הבית אולם לא מצאה דבר, ואני הסתלקתי משם ומאז התאכסנתי בכל מיני מקומות ולעיתים אף לנתי עם חברים וחברות על שפת הים.

בנוסף לתפקידה של זהבה כמזכירת המחוז, היא שמשה גם מפקדת גונדה (מחלקה). בתחילת מלחמת העצמאות השתתפה בעמדות שבגבול יפו, בשכונת שפירא ובשכונת שבזי. כאשר החלה ההתקפה על יפו, פנתה לפתחיה שמיר וביקשה להישלח לחזית: "אני לא יכולה להישאר בעורף כאשר החיילים שלי נלחמים בחזית". פתחיה לא יכולה היה לעמוד בהפצרותיה, וזהבה השתתפה בקרב על יפו כלוחמת לכל דבר.

לאחר פירוק האצ"ל התגייסה זהבה לצה"ל ועברה, יחד עם מספר מפקדות, קורס מ"כים. עם סיום הקורס היא נשלחה יחד עם נעמי שפירא למחנה הח"ן בראש-פינה, ולאחר שנודע למפקדת המחנה עברן של השתיים, שלחה אותן לחלסה (היום קריית-שמונה) עם מכתב לאחראית על המקום בו נאמר: "אני מעבירה אליך שתי מפקדות

⁹⁴ ראיון המחבר עם זהבה פרלמוטר.

מן האצ"ל, תחזיקי אותם ביד קשה". לאחר שנודע להן תוכן המכתב, התייצבו בפני המפקדת החדשה מבלי למסור לה את המכתב. בעוד הן מסתובבות במחנה, ניגש אליהם רס"ר בשם ג'ף שדיבר אנגלית (הוא היה ממתנדבי חו"ל) והציע להם להצטרף אליו, באומרו: "בואו אתי ואין לכן ממה לפחד". השתיים עלו על משאית שהסיעה אותן למקום בו הקימו יחידת פשיטה חדשה. כאשר הבנות צורפו ליחידה, אמר להן ג'ף: "אל תדאגו, לא תהיינה פה טבחיות". ואכן זהבה ונעמי היו חלק אורגני של היחידה, ולאחר שעברו אימונים קשים, השתתפו יחד עם הבנים בכיבוש הגליל. לפני סיום השירות, סיפר להן ג'ף ואמר:

אני הייתי חבר של פיטר ברגסון (הלל קוק, שהיה נציג האצ"ל בארצות-הברית) ואני מכיר את כל ההיסטוריה שלכם עם ההגנה. כאשר ביקשתי ממפקדת המחנה בחלסה מועמדים ליחידה, אמרה לי: "יש פה שתי מפקדות מן האצ"ל, קח אותן להיות אצלך טבחיות", אולם אני עשיתי מכן חיילות ולא טבחיות.

לאחר השחרור מצה"ל נישאה זהבה ונולדו לה שלושה בנים. במלחמת יום כיפור נפל הבן הבכור, שהיה כבר נשוי. לאחר מות הבן חזרה זהבה ללימודים ועבדה כמורה בחינוך מיוחד. בנוסף לזאת מרבה זהבה להיפגש עם הורים שכולים ולעודד אותם.

זהבה פרלמוטר

ההתקפה על תחנת הרכבת בירושלים

ב-29 באוקטובר 1946, בשעות הערב, הגיע יצחק אבינועם בחברת עמיחי פגלין ("גידי") לדירתו של היינריך ריינהולד ("ינאי") ברחוב רשב"א בשכונת רחביה. באותו ערב היה עוצר בירושלים, אולם מספר שכונות היו מחוץ לאזור העוצר – ביניהן שכונת רחביה. ינאי נתמנה למפקד ההתקפה על תחנת הרכבת בירושלים, שהייתה אמורה להתבצע למחרת היום, ומטרת הביקור הייתה לעדכן אותו בכמה פרטים אחרונים הקשורים לפעולה. השניים עלו לקומה השנייה, ומה רבה הייתה הפתעתם כאשר התברר להם שינאי אינו בבית.

המחשבה הראשונה שעלתה במוחם הייתה שינאי נחטף על-ידי ההגנה, או אולי נאסר על-ידי הבולשת הבריטית. בכל מקרה הוא עלול להיחקר על פעילותו ואבינועם החליט לנקוט אמצעי זהירות מחשש שמא לא יעמוד ינאי בחקירה ויגלה את דבר ההתקפה על תחנת הרכבת.

למחרת היום, ב-30 באוקטובר, הגיעו אבינועם וגידי אל חדר "אדיסון" בשכונת "סוכת שלום", ששימש כמקום היציאה לפעולה. החל משעה שבע בבוקר הסתננו פנימה, בזה אחר זה, לוחמי הח"ק. בין הבאים היה גם אליהו לוי ("אביאל"), מבכירי המפקדים בירושלים, אשר שותף בהכנות וידע את פרטי התכנית. אבינועם מינה את אביאל כמפקד הפעולה (במקומו של ינאי), אולם החליט לעכב את היציאה ולברר תחילה מה קורה בשטח. בשעה 10 נשלח סלומון, אחד הלוחמים, לסייר באזור תחנת-הרכבת. סלומון יצא רכוב על אופנועו, וכעבור זמן קצר חזר והודיע כי לא ראה כל דבר חשוב. אבינועם לא הסתפק בכך וביקש להמתין להתפתחויות. כעבור שעה, שלח את סלומון לסיור נוסף. סלומון חזר מן הסיור השני, ושוב הודיע לאבינועם שלא ראה כל דבר חשוב. בעוד אבינועם מתלבט כיצד לנהוג, קיבלו הבחורים הסבר מלא על הפעולה מפי "גידי" (עמיחי פאגלין) וכל אחד שינן לעצמו את תפקידו. אבינועם לא שיתף אותם בהתלבטויותיו ושלח את סלומון בשלישית לסייר באזור תחנת הרכבת. כאשר חזר, פגש תחילה את אביאל, שכבר ישב עם הבחורים בתוך המונית וחיכה לאות כדי לצאת לדרך.

"מה נשמע?", שאל אביאל.
"הכל בסדר", ענה סלומון.

היה זה לפני שסלומון הספיק לדווח לאבינועם על תוצאות הסיור. נוצרה אי-הבנה. אביאל חשב לתומו כי תשובתו של סלומון היא על דעת אבינועם, והורה לנהג לנסוע. כאשר נכנס סלומון לחדר, סיפר לאבינועם כי לא ראה כל דבר חשוב וכן שפגש את אביאל ואמר לו שהכל בסדר. אבינועם וגידי נזפו בסלומון והורו לו לצאת מיד לדרך.

ולעצור את אביאל וחבריו, אולם הוא לא הצליח להדביק אותם. הם יצאו בשתי מוניות ונסעו לכיוון תחנת הרכבת. במונית הראשונה היו יוסף לוי ("כושי") ומסעוד בוטון, מחופשים לסבלים ערביים. במונית השנייה ירבה סימה הויזמן לבושה שמלה חגיגית ולידה אליהו לוי לבוש חליפה ועניבה. השניים היו צריכים להיראות כזוג מאושר היוצא לירח דבש. איתם במכונית היו גם משה הורביץ, דניאל אזולאי ואריה אפשטיין, ששימשו באבטחה. במכונית נהג מאיר פיינשטיין. בתא המטען היו שלוש מזוודות מלאות חומר נפץ ובהן שני סוגים של מנגנוני הפעלה; המנגנון הראשון היה מיועד להפעיל את המטענים לאחר חצי שעה, והשני אמור היה למנוע את סילוק המזוודות מן המקום (כל תזוזה של המזוודה אמורה הייתה לגרום לפיצוץ המטען).

המונית עם ששת הלוחמים ושלוש המזוודות, הגיעה לתחנת הרכבת. שני "הסבלים" שהגיעו במונית הראשונה כבר היו בתחנה וחיכו ל"לקוחות" שלהם. סימה ואביאל ירדו מן המונית, וקבוצת סבלים ערביים הציעו את שירותם, אולם אביאל בחר בכושי ובבוטון, למורת רוחם של יתר הסבלים. כושי ובוטון הוציאו את המזוודות מן המונית והניחום בחדר הקבלה, ליד הקופה. אביאל הוציא את הניצרות מן המזוודות ועשה דרכו בחזרה למונית, בעוד סימה ניגשת לקופה לקנות כרטיסים. עד כאן הכול הלך כשורה ואיש לא חשד בזוג המאושר ובשלוש מזוודותיו. לאחר שהכרטיסים היו בידה, פרסה סימה יריעת בד והניחה אותה על המזוודות. על הבד היה כתוב בשלוש שפות (עברית, אנגלית וערבית) "סכנה מוקשים" ובצד היה מצויר סמל האצ"ל. שוטר ערבי שעמד בקרבת מקום, ניגש אל סימה, אחז בשמלתה ושאל: "מה זה?" סימה לא איבדה את עשתונותיה, הלמה בפרצופו והשתחררה ממנו. הורביץ, שהיה בעמדת האבטחה, ראה את המתרחש וירה בשוטר הערבי בתת-המקלע שבידו. הלוחמים רצו לעבר המונית שחיכתה בפתח התחנה ונדחסו פנימה. אחרון הלוחמים היה כושי; הסבלים הערביים, שכעסו מאוד על ה"סבל" החדש שקיבל את העבודה למרות שלא השתייך לקבוצתם, התנפלו עליו ורצו להכותו. כושי לא התבלבל, שלף את אקדחו וירה באחד מהם. כך השתחרר מן החבורה והספיק לקפוץ אל תוך המונית שהחלה כבר בנסיעתה. לפתע ניתך על המכונית מטר כדורים, שנורו מכל הכיוונים. פיינשטיין, שישב ליד ההגה, נפצע קשה בידו השמאלית, אולם המשיך בנהיגה. סימה, שישבה לצדו, קרעה את חולצתו וחבשה את ידו הפצועה. אש התופת לא פסקה, ונוסף לפיינשטיין נפצע אזולאי בבטנו וברגלו והורביץ נפצע מכדור שפגע בצווארו. פיינשטיין הפצוע המשיך בנהיגה מהירה והצליח להתחמק ממשוריין בריטי שרדף אחריהם. המכונית הגיעה לוואדי ונעצרה בכניסה לשכונת ימין-משה, שם חיכו מספר בנות שאספו את הנשק והבחורים התפזרו לכיוונים שונים. בעוד הורביץ ובוטון הולכים לכיוון המרכז המסחרי, ליוותה סימה את פיינשטיין לשכונת ימין-משה. הם פרצו לאחת הדירות, שהתגוררו בה זוג זקנים. סימה השכיבה את הפצוע על אחת המיטות, פתחה את החבישה שעשתה לו במונית וקשרה את היד בחוסם עורקים.

בעודה מטפלת בפיינשטיין, נכנס לחדר נער כבן 14 ואמר לה שהמשטרה הגיעה לשכונה והשוטרים הולכים בעקבות סימני הדם. סימה ביקשה מן הילד לכסות את הדם בעפר והיא עצמה יצאה החוצה לראות במו עיניה את המתרחש. התברר כי השוטרים הספיקו להגיע עד לבית בו שכב פיינשטיין וסימה חששה שיאסרו גם אותה. היא התכופפה כאילו לשרוך את נעליה וכך הסתירה את שמלתה שנקרעה במאבק עם השוטר הערבי. היא התרחקה מן המקום בזהירות, הסתירה את האקדח שהיה ברשותה מתחת לסלע ויצאה את אזור ימין-משה (היא לא הספיקה למסור את האקדח לבנות, כפי שעשו יתר הלוחמים, כי טיפלה בפיינשטיין הפצוע). סימה צעדה לעבר המרכז המסחרי, שם עלתה על אוטובוס מספר 3 ונסעה לביתה, להחליף את שמלתה. בעודה נוסעת באוטובוס נשמעה התפוצצות חזקה – שלוש המזוודות הרסו את תחנת הרכבת של ירושלים. כעבור מספר ימים חזרה לימין-משה, כדי לקחת את האקדח שהטמינה מתחת לסלע.⁹⁵

אזולאי, שנפצע בבטנו וברגלו, נישא על כתפו של אפשטיין אל אחד מבתי ימין-משה. פיינשטיין ואזולאי נתפסו בידי הבריטים והועברו, תחת משמר כבד, לבית-החולים הממשלתי שבמגרש הרוסים.

אבינועם שהה כל אותה עת באחד מחדרי הארגון וחיכה בקוצר רוח לשובם של הבחורים. בעודו מחכה, הגיעו אליו הידיעות על המארב ששמו הבריטים ללוחמי הח"ק וכן על תפיסת מחסן נשק בידי המשטרה. אבינועם נזכר כי מחסן הנשק שנתפס בגבעת-שאול היה ידוע גם לינאי. הוא פנה אל הקשרית שלו, עדינה ניסן ("תחיה"), וביקש ממנה לנסוע מיד לתל-אביב כדי להעביר פתק לחיים לנדאו ("אברהם"), ראש המטה. בפתק היו כתובות שתי מלים:

"ינאי סרח".

ואכן התברר כי ינאי בגד והסגיר את חבריו לבריטים. הוא הוברח מן הארץ על-ידי הבולשת. ממסמך הבולשת הבריטית שהתפרסם לאחרונה⁹⁶ אנו למדים שינאי מסר לבריטים שורה של שמות אנשים החברים באצ"ל וכן מקומות מפגש. בין היתר, מופיעות ברשימה שתי בנות. על אחת מהן הוא כותב:

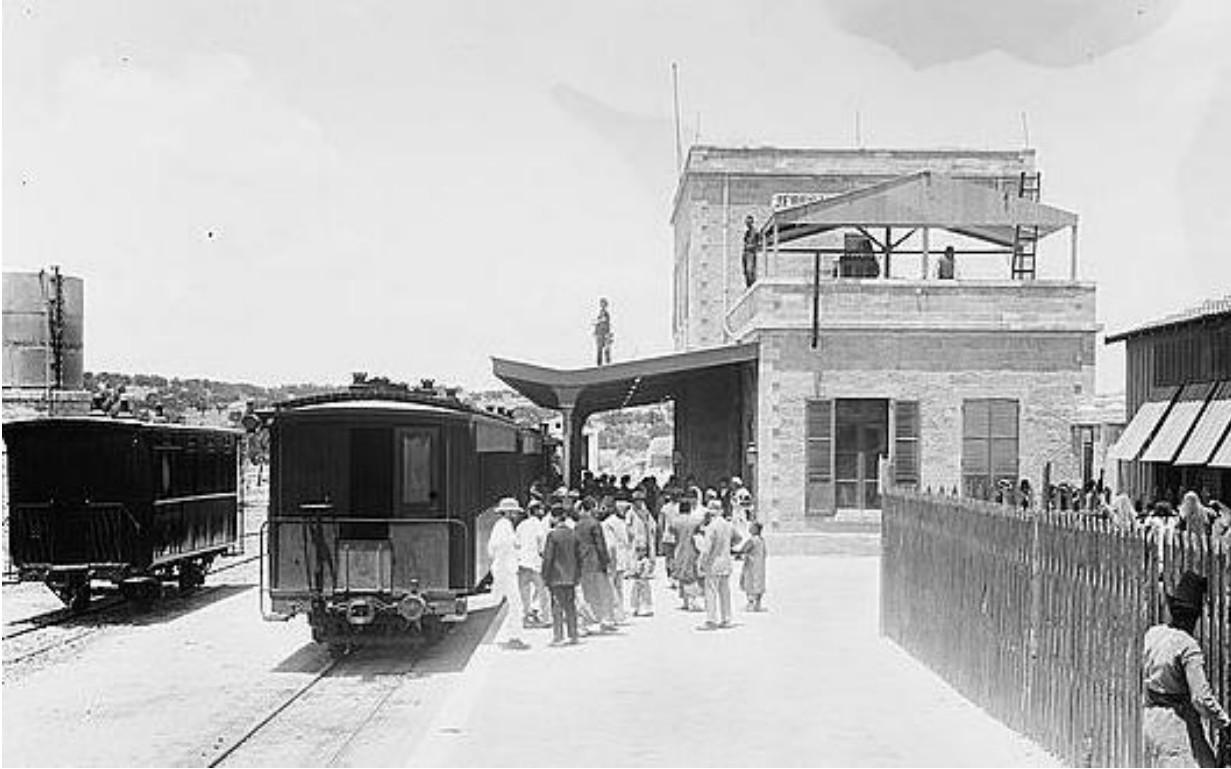
לפני כחודש נעצר בגבעת שאול יהודי דתי בעל שער מתולתל, יחד עם בחורה. השניים שוחררו, אולם שניהם חברים ביחידת הקרב של האצ"ל. הבחורה גרה

⁹⁵ מכון ז'בוטינסקי, עדות סימה הויזמן (פליישהקר).

⁹⁶ ארכיון ההגנה, 47/13.

ברחוב המלך ג'ורג' ליד תחנת האוטובוס מספר 5א (התחנה הראשונה כשבאים מרחוב יפו). [כוונתו הייתה למינה יליף].

תחנת הרכבת בירושלים ביום חנוכת התחנה

תחנת הרכבת בירושלים אחרי הפיצוץ

מינה יליף⁹⁷ לבית כהן נולדה בתל-אביב ובשנת 1934, בהיותה בת 8, עברה המשפחה לירושלים. אבי המשפחה היה רביזיוניסט וזו כנראה הסיבה שבגיל צעיר הצטרפה מינה לבית"ר, למרות שהחברות בבית"ר הייתה אסורה בבית-הספר "מעלה" בו למדה. עם סיום בית-הספר התיכון, התגייסה מינה לפלמ"ח ונשלחה לקיבוץ יגור. (באותה תקופה חובה הייתה על כל בוגר תיכון לצאת לשנת שירות בקיבוץ, אם לעבודה או במסגרת הפלמ"ח). במהלך האימונים נפצעה מינה ונשלחה בחזרה לירושלים, ולאחר החלמתה נשארה בירושלים והצטרפה לאצ"ל. לא עבר זמן רב והיא נשלחה לקורס "סגנים" שהתנהל בירושלים. אחד המדריכים בקורס היה "ינאי" ומינה מספרת שהיא העריצה את המיומנות הצבאית שלו. באחד הערבים, בהיותם בשדה הפתוח ליד גבעת-שאול, הופיעו לפתע שוטרים בריטיים. הבחורים פתחו בריצה והצליחו להימלט, אולם מינה ודוד כהן נתפסו והובאו לחקירה במשרדי הבולשת. הם הכחישו כל קשר לפעולת המחתרת וכעבור מספר ימים שוחררו מן המעצר. על מינה הוטל מעצר בית ולאחר ההתקפה על תחנת הרכבת בירושלים היא נעצרה ונשלחה לבית-הסוהר בבית-לחם. מינה שוחררה במרס 1948, סמוך לצאת הבריטים את הארץ.

מינה יליף (מימין) שרה מדליון (משמאל) במחנה המעצר בעתלית

⁹⁷ ראיון המחבר עם מינה יליף.

הבת השנייה שהוזכרה במסמך שהגיש "ינאי" לבולשת הייתה שרה קאלך-מדליון: ברחוב החלוץ 48 בחיפה, מתגוררת בחורה מצפת בשם קאלך. הכניסה לחדר באמצעות מדרגות המובילות מסביב לבית.

שרה מדליון לבית קאלך נולדה בשנת 1928 בצפת למשפחה צפתית ותיקה. בעקבות אחיה שלמה, הצטרפה אף היא בגיל צעיר לבית"ר ומשם קצרה הייתה הדרך לאצ"ל. בשנת 1945 עברה להתגורר בחיפה ושם המשיכה בפעילותה המחתרתית. כאשר היה חשש שהמשטרה עלתה על עקבותיה, הועברה לתל-אביב, שם צורפה ל"דלק" (שירות המודיעין של האצ"ל). עיקר עיסוקה היה במיין החומר הרב שזרם ל"דלק" ותיוקו. כעבור שנה הוחלט להחזירה לחיפה, כדי לחזק את הסניף שנחלש עקב מאסרים רבים, אולם לרוע מזלה, נפלה קורבן לבגידתו של הנס ריינהולד ("ינאי"). בליל ה-29 באוקטובר 1946 הופיעה המשטרה בביתה ועצרה אותה, יחד עם אחיה שלמה, יצחק פרידמן, ופנחס בן-חורין וכן עוד חברה שלא הייתה קשורה לאצ"ל ורק במקרה הייתה בחדר. תחילה הועברה שרה ל"קישלה" בחיפה ולאחר מכן – לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם. לאחר החלטת עצרת האו"ם בדבר חלוקתה של ארץ-ישראל, הועברה שרה למחנה המעצר בעתלית יחד עם יתר העצירות והאסירות וב-18 במרס 1948 שוחררה וחזרה לחיפה. האח שלמה, שהיה מבוקש בידי המשטרה, נשלח למחנה המעצר באפריקה וחזר משם רק לאחר הקמתה של מדינת ישראל.

חטיפתו של מייג'ור קולינס

ב-1 בינואר 1947 נפתח בירושלים משפטו של דב גרונר, ששבעה חודשים קודם לכן נתפס לאחר שנפצע קשה בלסתו בשעה שהשתתף בהתקפה על משטרת רמת-גן. דב גרונר לא הכיר בסמכותו של בית-הדין לשפוט אותו והודיע שלא ישתתף במהלך המשפט. לאחר דיון קצר, דן בית-הדין את גרונר למוות בתלייה. כעבור שלושה שבועות אישר הגנרל ברקר, מפקד הצבא הבריטי בארץ-ישראל, את גזר-דין המוות והביצוע נקבע ל-28 בינואר 1947.

בשנודע אישור גזר-הדין, החליטה המפקדה הראשית של האצ"ל לתפוס קצינים בריטיים כבני ערובה בניסיון להציל את חייו של דב גרונר. עוד באותו יום הגיע יהושע גולדשמידט ("גל") לביתה של דבורה שמחון ("חביבה") וביקש אותה להתלוות אליו. הם הלכו יחד לרחוב ממילא (היום רחוב אגרון) והגיעו לבית בו התגורר המייג'ור קולינס. דבורה עלתה לקומה השנייה כדי לוודא שהמייג'ור נמצא בדירתו ואכן כאשר הציצה מבעד לחלון, ראתה אותו נח על הספה. לאחר שדיווחה לגל את אשר ראתה, עזבו השניים את המקום. למחרת, ב-26 בינואר 1947, בסביבות השעה חמש אחר-צהריים, עלתה דבורה לקומה השנייה וצלצלה בדלת דירתו של המייג'ור קולינס. הוא פתח לה את הדלת ודבורה שאלה אותו באנגלית רהוטה אם הוא המייג'ור קולינס. לאחר שהשיב בחיוב, אמרה דבורה שהביאה לו מכתב. היא חיטטה בתיק-היד שלה והוציאה מעטפה, עליה נכתב באנגלית: לכבוד המייג'ור קולינס (את המעטפה הכינה דבורה בעוד מועד, ולתוכה הכניסה דף נייר ריק). דבורה מסרה את המעטפה למייג'ור, ותוך כדי כך נכנסה פנימה, והקפידה להשאיר את הדלת פתוחה. בעוד המייג'ור מטפל במעטפה שקיבל מדבורה, נכנסו לדירה שלושה בחורים, בפיקודו של דב סלומון ("ישי"), ואקדחים שלופים בידיהם. קולינס ניסה לגשת לארון כדי להוציא את האקדח שהחזיק שם, אולם יהושע גורודנצ'יק ("אלימלך") ונעים עובדיה התנפלו עליו. קולינס, שהיה גדל ממדים, נאבק אתם ובלית ברירה היכוהו על ראשו כדי להממו. לאחר מכן הרדימוהו, הכניסוהו לשק גדול במיוחד שהוכן לפי ממדי גופו ואלימלך נשא אותו על כתפיו אל המכונית שחיכתה למטה. כל זה התרחש לעיניה של אישה בשם בלה, ששהתה בחברתו של המייג'ור קולינס. לאחר שקולינס הורד למטה, נשאר דבורה ונעים עובדיה כדי "לטפל" בבלה. באיומי אקדח ציוו עליה להרים אל ידיה ולהסתובב כשפניה אל הקיר, ומנעו ממנה לטלפן למשטרה. לאחר כעשר דקות עזבו דבורה ועובדיה את המקום ולא עבר זמן רב ובירושלים הופעלו צופרי האזעקה. אלא שאז כבר היה קולינס במקום המסתור שהוכן עבורו בגבעת-שאול. היה זה בור מים ישן וריק, שהיה גדול דיו כדי לשכן בתוכו מספר אנשים. לבור הוכנסו שני מזרנים (האחד עבור קולינס והאחר עבור שומרו) וליד פתח הבור הכינו אוהל של מחלקת עבודות ציבוריות, ששימש להסוואה. המשטרה

הבריטית אכן ערכה חיפושים מדוקדקים בשכונת גבעת שאול, אולם אל מקום המחבוא לא הגיעה. זמן קצר לאחר שקולינס הוכנס למקום המסתור, הגיעה לשם דבורה בלוויית ד"ר הפנר, אשר חבש את ראשו של קולינס. בזמן שהותו של קולינס בגבעת-שאול, בישלה לו הגב' אסתר גולדשמידט (אימם של יהושע ושרה) את ארוחותיו ושומריו ניסו להנעים עליו את שהותו עד כמה שאפשר.

למחרת היום נחטף בתל-אביב השופט ראלף וינדהם, נשיא בית-הדין המחוזי. באותו ערב נתפרסמה הודעה מטעם ממשלת המנדט הבריטי, לפיה דחה מפקד הצבא את ביצוע גזר-דין המוות שהוטל על דב גרונר לזמן בלתי מוגבל. האצ"ל ראה בדחיית ההוצאה לפועל של גזר-הדין הישג חשוב, שנבע במישרין מחטיפת שני בריטים. התעוררה שוב התקווה כי באמצעות לחץ דעת הקהל בארץ ובעולם יחוו הבריטים בסופו של דבר את דב גרונר, שהיה ניצול שואה ורק הוא ואחותו שרדו ממשפחתם הגדולה. על-כן הוחלט לשחרר את שני החטופים, במיוחד בגלל החשש כי השלטונות יגלו את מקום מחבואו של השופט וינדהם.

דבורה שמחון ("חביבה")⁹⁸ לבית לדרברג נולדה בירושלים. בתקופת לימודיה בבית-הספר התיכון אליאנס, הצטרפה לארגון ההגנה ופעלה שם במשך שנתיים. האווירה בבית הייתה לאומית וכאשר שמע יהושע גולדשמידט (שהיה קרוב משפחה) את דעותיה הלאומיות של דבורה, המליץ על גיוסה לאצ"ל, ובסוף שנת 1944, בגיל 19, הייתה דבורה לחברת האצ"ל מן השורה. לא עבר זמן רב ודבורה עברה לשרת בח"ק (חיל הקרב) בירושלים. כאמור, השתתפה בחטיפתו של מייג'ור קולינס. לאחר מכן הצטרפה דבורה אל אבשלום חביב ויהודה גוטנברג, כשיצאו להניח מוקשים בכביש המוביל מירושלים לבית-לחם. נוכחותה של דבורה הייתה אמורה לשוות לקבוצה אופי רומנטי. לאחר הפעולה פיזרה דבורה פלפל שחור, כדי למנוע מכלבי הגיטו לעלות על עקבותיהם, אולם בגלל הרוח החזקה שנשבה, עף הפלפל לתוך עיניה ודבק בבגדים. לכן, כשחזרו העירה מיהרו דבורה ואבשלום לביתו כדי לשטוף את עיניהם ולנקות את הפלפל מבגדיהם.

⁹⁸ ראיון המחבר עם דבורה שמחון.

דבורה שימחון

דבורה נשלחה לקורס מורס שהתקיים בתל-אביב כדי שתוכל להפעיל קשר אלחוטי בין ירושלים לתל-אביב, והמשדר הראשון בירושלים הותקן באוגוסט 1947. היה זה משדר קטן, שלשם הסוואה הוכנס לתוך קופסה של מקלט רדיו, והוא הופעל מדירת הגג של אהרון סדובניק בשכונת רוממה. הימים ימי "הסזון הקטן" בהם התנכלה ההגנה לאצ"ל, וביום השבת, 13 בספטמבר 1947, נשמעו דפיקות על דלת חדרו של אהרון סדובניק. אהרון פתח את הדלת ולחדר פרצו שישה צעירים מזוינים. הם ערכו חיפוש בחדר, קשרו את עיניו של אהרון, הדביקו פלסטר על פיו והורידוהו למטה אל המכונית שהסיעה אותו למקום מעצרו. בחדרו של אהרון נשארה יחידה של ההגנה, בפיקודו של מאיר גרוסמן, כדי לתפוס אנשי אצ"ל נוספים שיגיעו למקום. במפקדת המחוז של האצ"ל היו מודאגים מאוד מחטיפתו של אהרון סדובניק, במיוחד משום שבחדרו היה מוסתר משדר בתוך מקלט הרדיו. הוחלט לפרוץ לחדר של אהרון והמשימה הוטלה על גל, אשר הזעיק את דבורה כדי לצרפה ליחידת הפורצים. דבורה עלתה במדרגות הבית ברוממה ודפקה על דלת החדר. כאשר ראו אנשי ההגנה דרך העינית כי בחורה עומדת בפתח, פתחו את הדלת ושאלו לרצונה. בעוד דבורה משוחחת עם אנשי ההגנה, פרצו אנשי חוליית האצ"ל, בפיקודו של יהושע גורודנצ'יק ("אלימלך"), אל תוך החדר והשתלטו במהירות על אנשי ההגנה. בחדר נמצא אותה שעה מאיר גרוסמן ושלושה צעירים שהיו נתונים לפקודתו. אנשי האצ"ל מצאו את מקלט הרדיו ומסרוהו לדבורה, שהעבירה אותו למקום מבטחים בסביבת שכונת מחנה יהודה. מאיר גרוסמן נתבקש להתלוות אל אנשי האצ"ל. יתר הצעירים נצטוו על-ידי אלימלך להתפשט ובגדיהם נלקחו מהם וזאת כדי שלא יוכלו לצאת החוצה ולהזעיק עזרה. גרוסמן הוחזק כבן ערובה ושחרר רק לאחר שההגנה שחררה את סדובניק.

דבורה דוסט. בנובמבר 1947 הגיע מתל-אביב אריה מולצ'נובסקי ("אליהו") והתקין בירושלים משדר נוסף, אשר היה מיועד לשידורים לציבור הרחב. משדר זה היה בתוך מזוודה, ובכל יום הוא הועבר למקום אחר (כדי שהבולשת לא תוכל לאתר את מקום השידור), ודבורה שמחון הייתה אחראית על שני המשדרים. תחילה שידרו מדירתו של אליאל דרור-פריימן ברחוב עזה, ואחר עברו לשדר מדירתה של גב' דבורה דוסט ברחוב מלאכי 14. כינוי הצופן של הדירה היה משפחת "דובק", על שום העובדה שאבי המשפחה, עזריה דוסט, עסק בשיווק סיגריות שיוצרו על-ידי חברת "דובק" וחברת "מספרו". הדירה שימשה גם מקום מפגש לפיקוד הבכיר, והגב' דבורה דוסט (שכונתה "גב' דובק") עזרה לארגון ככל יכולתה. באחד הערבים נכנס מפקד המחוז (מרדכי רענן) ופניו נפולים.

"מה קרה?" שאלה גב' דוסט.

"הקופה ריקה והדבר מכביד על הפעילות השוטפת של הארגון" ענה.

עוד באותו יום משכנה גב' דוסט את תכשיטיה ואת התמורה העבירה לרענן. בשלב מאוחר יותר שימש הבית גם כמקום מקלט לפצועי הארגון; לבית זה העבירו את אורי כהן, שנפצע בהתקפת הטלת חבית-הנפץ בשער יפו (בינואר 1948). בדירת משפחת דוסט היו שני חדרים; האחד היה מיועד לארבעת הילדים והאחר שימש חדר מגורים וכן חדר שינה להורים (כנהוג באותם ימים). כל הפעילות של הארגון: הפגישות, שידורי הרדיו והטיפול בפצועים, התקיימו בחדר המגורים. המשדר הוסווה בתוך מכשיר פטיפון שלא עורר כל חשד, ובשעה שהרימו את התקליט, הפך הפטיפון למשדר לכול דבר. הילדים הבינו את המתרחש בבית, ובשעה שנערכו השידורים, הם נשלחו לשמור בחוץ. מספרת הבת הבכורה שושנה דוסט-סנדלר:⁹⁹

אימא אמרה לנו, שכל מה שאנחנו רואים בבית אסור לספר לאף אחד. אני זוכרת שפעם, לאחר ששידורו מביתנו, ניסו הילדים בכיתה לנחש את המקום ממנו נערך השידור. ילד אחד אמר כי לדעתו משדרים מבית-הספר לְמַל (ששכן בקרבת מקום), ילד אחר הציע כתובת אחרת כמקום השידור. אני עמדתי כל הזמן בשקט וכל כך רציתי לספר להם שהשידור נערך מהבית שלנו, אבל כמובן לא אמרתי דבר.

⁹⁹ ראיון המחבר עם שושנה סנדלר.

דבורה דוסט

גלי רדיו אינם כאלה שקשה לגלות את מקורם, ולכן היה צורך לנדוד עם המשדר. עוד מקום שממנו נהגו לשדר היה ביתו של דוד גולדשמיד (אחיו של "גל"), שגר ברחוב עמוס. הדירה שכנה בקומה השלישית והשידורים מדירה זו נקלטו היטב. כן נהגו לשדר מדירתה של גב' זייץ ברחוב בצלאל מספר 14. בין השדרניות, בלטה רייצה בר-יוסף לבית הנדלר ("אלינוער"), שהייתה בעלת קול נעים והיגוי ברור. פעם אחת שידרה גם רחל לפידות לבית ברנדויין ("נורית"), אולם מיד זיהו את קולה וכאשר הלכה למחרת היום לבית-הספר (היא הייתה תלמידה בבית-הספר בית-הכרם), חיקו חבריה את קולה באומרם "לד"ר וייצמן יש זמן" (זה היה קטע מן השידור שרחל שידרה בהטעמה מיוחדת). היה זה השידור הראשון והאחרון של "נורית". כמו-כן שימשה כקריינית אסתר הורן ("צוריה").

בינואר 1948, הצליחו להעביר אל העיר העתיקה משדר נוסף ובאמצעותו נוצר קשר רצוף בין הרובע היהודי למטה האצ"ל בירושלים החדשה. מלכה נתנזון הייתה האחראית על המשדר בעיר העתיקה והיא שידרה משם במשך כל תקופת המצור. אך נשוב אל דבורה שמחון, שבנוסף לטיפולה במשדרים, עברה קורס בעזרה ראשונה ובאפריל 1948 השתתפה בהתקפה על הכפר הערבי דיר-יאסין. היא נפצעה בידה בשעה שחשה להגיש עזרה רפואית לפצועים וחולצה בשלום מן המקום. לאחר שהחלימה, נתמנתה למזכירת מטה האצ"ל בירושלים.

בריחתו של אליעזר סודיט-שרון ("קבצן")

אליעזר סודיט-שרון ("קבצן") נתפס בשעה שהשתתף בפריצה לבנק עותומן ביפו ב-13 בספטמבר 1946 ונידון ל-15 שנות מאסר. בעת שנתפס לבש בגדי חאקי ולאחר מתן פסק-הדין הוא נדרש להחליף את בגדיו במדי אסיר. אך אליעזר הצליח, בעזרת חבריו, לבלבל את המחסנאי הערבי ולהשאיר אצלו את בגדי החאקי אותם החביא בתוך המזרן.

מיום שנעצר, לא פסק אליעזר לתכנן תוכניות לברוח מבית-הסוהר, עד אשר עלה בדעתו לצאת מבין החומות באמצעות בגדי שוטר. הוא החליט שיום שישי הוא היום הנוח ביותר לבריחה, כי באותו יום הייתה הביקורת רופפת יותר עקב יציאת מרבית השוטרים היהודים לחופשת השבת. אולם חסרו לו מספר פריטים שהיו דרושים לתחפושת השוטר, אותם אסף אחד לאחד. באחד הימים נודע לו כי במחסן המזון נמצא כובע שוטרים ("קולפאק") ישן. לא עבר זמן רב והקולפאק היה חבוי במזרנו של אליעזר, יחד עם בגדי החאקי שלו. את מספר השוטר הוא הכין מפיסת פח דקה (המכסה העליון של קופסת סיגריות "פליירס"). החלק הקשה ביותר היה בהכנת תעודת השוטר. על בעיה זו התגברו על-ידי כתיבת מכתב מתאים, חתום בחותמת בית-הסוהר (החותמת נמצאה במשרדו של סמל האספקה והשימוש בה נעשה בידי עוזרו האסיר). קושי נוסף היה בעובדה שאליעזר היה תל-אביבי ולא הכיר את מגרש הרוסים ואת רחובות ירושלים. לעזרתו בא אבשלום חביב, שנתפס בפריצת כלא-עכו ונידון למוות ב-16 ביוני 1947, יחד עם שני חבריו מאיר נקר ויעקב וייס. אבשלום, שהיה ירושלמי, שירטט בפני אליעזר את מבנה מגרש הרוסים והסביר לו לאן עליו לפנות לאחר שיצליח לצאת מתחום בית-הסוהר.

ביום שישי 21 ביוני 1947 לבש אליעזר סודיט את בגדי השוטר שלו ועליהם לבש את בגדי האסיר. הוא צעד לעבר המטבח, הסיר את בגדי האסיר ויצא את בניין בית-הסוהר. בהיותו במגרש הרוסים, צעד בביטחה מעושה לעבר בניין הבולשת המרכזית, שם היה עליו לעבור את המחסום הראשי בכניסה למגרש הרוסים. כאשר הגיע למחסום, נכנס אחד הבלשים ושוחח עם השומר. אליעזר ניצל את שיחתם, ומבלי ששמו לב אליו, חמק דרך המחסום אל החופש. שתי כתובות חלופיות היו בידיו והוא החליט לנסות תחילה את ביתה של משפחת ברנדויין, ברחוב יעבץ (אז סמטת קופת עם), סמוך לרחוב יפו. הבית שימש מקום מפגש של מפקדת האצ"ל בירושלים ואכסניה לחברי הארגון שבאו מחוץ לעיר.

הגב' לאה ברנדויין שכבה לנוח לאחר שסיימה את ניקוי הבית לכבוד השבת. לפתע שמעה דפיקות בדלת וכשפתחה נדהמה לראות לפניו שוטר, אשר שאל בעברית אם זהו בית ברנדויין. לאחר שענתה בחיוב, שאל השוטר האם יורם בבית ("יורם" היה כינויו של חיים רזניק, ששימש מזכיר המחוז). הגב' ברנדויין הצליחה לשמור על קור

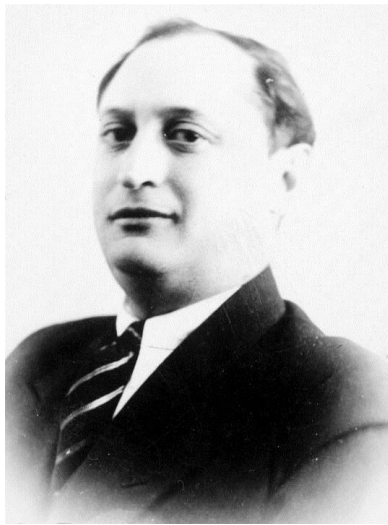
רוח ואמרה: "אין פה שום יורם". השוטר התעקש וביקש להיכנס, אולם הגב' ברנדויין מנעה זאת ממנו. בינתיים הגיעה צפורה לוי ("זמריה"), אשר באה לפגישה עם רחל ברנדויין ("נורית"), הבת, וכאשר שמעה את הדו-שיח, התערבה ואמרה "יורם אמר לי שהוא לא יבוא היום". בכך נסתיימה השיחה ואליעזר עזב את המקום נבוך ומבויש. הגב' ברנדויין, שחששה שהמקום נתגלה על-ידי המשטרה, ביקשה מצפורה לוי לרדת מיד לחצר ולהזהיר את כל מי שיבוא, שלא יעלה למעלה מחשש שייאסר. כעבור דקות מספר הופיע למקום מפקד המחוז, מרדכי רענן, וכששמע את אזהרתה של צפורה, עלה במדרגות בריצה. הגב' ברנדויין תיארה את השוטר, ורענן תפס את ראשו בידיו ואמר: "אוי וי, הרי זהו 'קבצן' שזה עתה ברח מבית-הסוהר!" מסתבר כי בכל התכנון המורכב של הבריחה, שכח רענן לספר לגב' ברנדויין על הביקור המתוכנן של "השוטר", ומבלי דעת, שלחה אותו לרחוב יפו – רחובה הראשי של ירושלים, מרחק כמה מאות מטרים בלבד מבית-הסוהר ממנו זה עתה ברח.

אליעזר סודיט צעד במהירות אל הכתובת השנייה שהייתה בידו – ביתה של משפחת גרינוולד, שהחזיקו בית-מלון קטן ברחוב אגן 2 במרכז העיר, לא הרחק מבית ברנדויין. את הדלת פתח יצחק גרינוולד ("בובי"), שלבש מדי חייל של הצי הבריטי. כאשר ראה את אליעזר, אמר: "אתה הוא השוטר שרינה מחכה לו?" הרטה ("רינה") ואחיה יצחק היו חברי האצ"ל וביתם שימש לא אחת בית-מחסה לפצועי המחתרת. רינה, שהייתה אחות במקצועה, שימשה מאוחר יותר כאחראית על בית-החולים "החלמה" של האצ"ל.

למחרת היום הועבר אליעזר סודיט לחדר-סתר שהותקן בבית משפחת זילברברג בסנהדריה וכעבור מספר ימים הועבר לתל-אביב כשהוא מאופר ושערו צבוע לבל יכירוהו. לימים, כאשר הגיע אליעזר סודיט לירושלים ביוני 1948 (בתקופת ההפוגה הראשונה), ביקש את הזוג לאה ולוי-יצחק ברנדויין לשמש כשושבינו כאשר נשא לאישה את חברתו דרור גוריון.

בית "גנדי". לוי-יצחק ברנדויין ואישתו לאה לבית לורברבוים נולדו בצפת בשנת 1900, ובשלהי שנות העשרים עברו לגור בירושלים. האווירה בבית הייתה לאומית ואוהדת את האצ"ל, ובמחצית שנת 1946 נעשו הזוג ברנדויין חברים מלאים בארגון. באותו זמן הצטרפה גם הבת רחל לאצ"ל, בלי קשר לגיוס ההורים. הכינוי של יצחק ברנדויין (שהיה בעל כרס) היה "גנדי", וזאת, ככל שהדבר נראה מוזר, בגלל מועדון החיילים היהודים ששירתו בצבא הוד מלכותו ושהיה ממוקם בקצה הסימטה. בית ברנדויין היה פתוח בפני אנשי הארגון, התקיימו בו פגישות של המפקדים הבכירים בירושלים, ומאוחר יותר התקיימו בו ישיבות של המטה הירושלמי. מספר לא קטן של "פליטים", חברי האצ"ל שבאו מחוץ לעיר, התאכסנו בבית "גנדי" עד שעברו ל"מגורי קבע". ואימא גנדי הייתה מאכילה ומשקה בשמחה את כל באי הבית כמלוא יכולתה.

היו מקרים בהם הביאו לבית גנדי פצועים לשם קבלת טיפול ראשוני. ב-5 בדצמבר 1946 נעשה ניסיון להתקיף את מפקדת חיל האוויר המלכותי ששכנה בבניין רחב ממדים מול שער שכם. באחת המכוניות התפוצצו המוקשים לפני הזמן וכתוצאה מכך נהרגו שניים מנוסעיה (חיים גז ועובדיה צבי) ושניים אחרים נפצעו. אחד מהם, משה ברוינר, הועבר לבית גנדי ושם קיבל טיפול ראשוני. משהוטב לו הועבר לחדר בנחלת שבעה, שם טיפלה בו הרטה גרינוולד ("רינה") שהייתה, כאמור, אחות במקצועה. מקרה אחר, קשור בפציעתו של יהושע גורודנצ'יק.

לוי-יצחק ברנדויין

לאה ברנדויין

בפברואר 1948 אנסו שני חיילים בריטים צעירה יהודייה ליד גבעת-שאול. מהחקירה התברר כי החיילים השתייכו למחנה הצבאי שליד בניין הסוכנות היהודית. באצ"ל הוחלט להגיב, ויהושע גורודנצ'יק ("אלימלך") נשלח עם אחד הלוחמים להוציא להורג את מפקד המחנה הבריטי. מספר גורודנצ'יק: ¹⁰⁰

הסתובבנו שעה ארוכה ליד המחנה הצבאי וחיכינו לרגע בו נוהג היה מפקד המחנה לצאת לנוח על מרפסת ביתו, אך אותו יום בושש המפקד לצאת. כאשר נואשנו מפגישתנו עם מפקד המחנה, החלטנו לפגוע בבעלי דרגה שנפגוש ברחוב. בידי היה תת-מקלע טומיגן ובידי חברי היה אקדח. ליד מוזיאון בצלאל ראינו שני סמלים בריטיים, אולם כאשר כיוונתי את תת-המקלע לעברם, עברה לפתע אישה עם תינוק בידה וחיי שני הסמלים ניצלו. המשכנו בדרכנו, וברחוב המעלות הסמוך נקרו

¹⁰⁰ ראיון המחבר עם יהושע גורודנצ'יק.

לפנינו שני קצינים בריטיים. יריתי בהם והרגתים. התברר כי היו אלה מפקד המחנה הצבאי וסגנו. גם חברי ירה באקדחו, אולם אחד הכדורים החטיא ופגע בישבני. הצלחתי להגיע בכוחות עצמי לבית "גנדי" [בית ברנדווין] ומיד הושכבתי במיטה וכעבור זמן קצר הגיע ד"ר קוק, אשר קבע כי יש להעביר אותי לבית-החולים כדי להוציא את הקליע שחדר לישבני. מפקדי חששו להעבירני לבית-החולים, שמא יתפסוני שם הבריטים, ולשאלתם אם ניתן להוציא את הקליע בבית, ענה ד"ר קוק: "לצערי אין בידי אמצעי הרדמה, אולם מאחר שהקליע לא חדר עמוק, ניתן להוציאו ללא הרדמה". וכך היה. שני בחורים החזיקו בי, האחד ברגלי והשני בידי, וד"ר קוק חתך באזמלו והוציא את הקליע מישבני, אלא שאת הצעקות אפשר היה לשמוע גם בקצה הרחוב.

לאחר הניתוח לקחה רחל ("נורית"), בתם של הזוג ברנדווין, את הבגדים המגואלים בדם ופיזרה אותם בפחי האשפה של שוק מחנה יהודה כדי להרחיק את עדותם. כעבור ימים אחדים, כאשר הפצוע היה מסוגל לרדת מן המיטה, הוא הועבר למקום אחר.

ב-20 בפברואר 1948 ברחו מבית-הסוהר המרכזי בירושלים, דרך צינור הביוב, 12 אסירים יהודים; שמונה מהם היו חברי לח"י וארבעה – חברי האצ"ל. הבורחים הגיעו בשלום לחדר שעמד לרשות לח"י ברחוב בן-יהודה 22 ומשם חולקו למקומות שונים בעיר. אחד מן הבורחים, מנחם (מנדל) מלצקי, הועבר לבית "גנדי" ונתקבל שם בחמימות רבה. כעבור יומיים התעוררו דיירי בית ברנדווין לקול פיצוץ אדיר, אשר הרס את התיקרה וכיסה את כולם באבק וסיד בעודם שוכבים במיטותיהם, אולם למרבה המזל איש לא נפגע. היה זה הפיצוץ הגדול ברחוב בן-יהודה, שבוצע על-ידי חיילים בריטים וגרם להרס רב. ארבעה בתים גדולים קרסו תחתיהם, כ-50 יהודים נהרגו ולמעלה ממאה נפצעו. חבריו של מנדל מלצקי באו לשאול לשלומם, ויחד עמלו מספר ימים בניקוי הדירה ועזרו לבעל הבית לתקן את התיקרה וחלק מן הקירות. כעבור שבוע ימים, לאחר שהשלימו את המלאכה, יצאו ארבעת הבורחים לתל-אביב. חודש ימים לאחר מכן נכונה בבית גנדי חגיגה. רענן (מפקד המחוז) פתח חבילה גדולה, והוציא ממנה כמה עשרות סטנים חדשים מתוצרת האצ"ל שהגיעו מתל-אביב. ההתרגשות הייתה רבה, לא כל כך מעצם המשלוח, כמו מן העובדה שהאצ"ל בשפלה התפתח עד כדי כך שהוא מסוגל כבר לייצר בעצמו כלי מלחמה. הלוחמים הירושלמים שחיו בצל השלטון הבריטי, התקשו להבין את אשר התחולל בשפלה, שזה מספר חודשים התנהלו בה חיים יהודיים ללא שלטון זר. מר גנדי ארגן כוסיות יין, בעוד אימא גנדי פתחה לכבוד המאורע פח מלא מלפפונים שכבשה במו ידיה.

הנוכחים השיקו כוסיות "לחיים" וזללו במלוא-פה את המלפפונים הנהדרים שכמוהם לא הגיעו אל פיהם זה זמן רב.

רחל לפידות. כאמור, גם הבת רחל לבית ברנדויין הייתה חברת האצ"ל וכינויה "נורית". בעדותה היא מספרת:

משום שליטתי הטובה באנגלית הפכתי קשרית לעיתונאים הזרים שהיו צמאים לכל פרור של אינפורמציה או בדל ידיעה ועוד יותר לפגישה עם אחד המפקדים. בוודאי ובוודאי שכולם רצו את "הסקופ" להפגש עם "המפקד" (מנחם בגין). הייתי נערה גבוהה בת 16. שאלתי גרבי ניילון, נעלים גבוהות-עקב, עגילים ושפתון מאחת מדודותי. לבשתי את "הפורים" שלי בפינה בחדר המדרגות של אותו עיתונאי – וכך נפגשתי אתו. נראיתי מבוגרת מגילי ועם התחפושת בוודאי שנראיתי מבוגרת יותר, שלא יחשבו ששלחו לו איזו ילדה, חלילה. הייתי צריכה להיות מאוד זהירה בדברי, כי ידעתי שאסור לי להביע את דעתי שלי, אלא רק מה שנמסר לי. השתדלתי מאוד למלא אחר הדברים, אך זה לא היה קל. אחד העיתונאים "הקבועים" שלי היה מר הפנר, נציגו של העיתון האמריקאי "הרולד טריביון". הוא היה יהודי ואף טען שהיה ביתרי בנעוריו. הוא ממש "נדנד" ברצונו ובזכויותיו לפגוש את "המפקד". באחת הפגישות כבד אותי בין ורצה שאשתכר קצת ואספר מה שרצה לדעת ואילו עלי נאסר לספר. בפעם אחרת אף הושיט ידיים ומאז בקשתי מ"רענן" בביושנות רבה ללכת רק עם לוויה. "נמרוד" מפקדי נשלח אתי – אני זוכרת בפרוש שהוא הרצה בפניו הרצאה מפורטת ומנומקת על תכניות הארגון, וכעבור כמה ימים התנצל ואסר על הפנר לפרסם מילה מכל ההרצאה, כי לא קבלנו אישור מהמפקדה (התנאי לקשרים עם עיתונאים היה שכל כתבה הנובעת מראיון שהעיתונאי מקבל, עליו למוסרה לעיון של הארגון והוא רשאי לפרסם רק לאחר קבלת אישור מיוחד).

אח"כ התחיל מפעל "המשלוחים". נהגנו לשלוח את הכרוזים של אותו שבוע כשהם בתוך מעטפה ומבילים הן לכל אנשי הממשל הבריטים וכן לכל מיני אח"מים וגם לא אח"מים ביישוב. שלחנו למי שהוחלט לשלוח לו לפי רשימות. בילינו בעבודה זו שעות רבות – לקפל, להכניס למעטפה להדביק, אוי להדביק! הרגשנו שכל הרוק ניתן למען המולדת. חלק מהכרוזים נשלחו במעטפות רשמיות של הממשלה שאנשינו "השיגו", ואת אלה לא צריך היה לבייל, כלומר, הדבקה אחת נחסכה מאתנו, אבל זה היה רק חלק קטן.

לאחר החלטת האו"ם מה-29 בנובמבר 1947 התנכלו הערבים לתחבורה היהודית והקשר עם תל-אביב הפך קשה יותר ויותר. כמה בנות ואני ביניהן עברנו קורס קשריות באלחוט והפכנו קשריות עם המפקדה בתל-אביב. הקושי

היה ששידרנו בקוד ואף התשובות היו בקוד – צריך היה לזכור הרבה. לא הכל ניתן לנו לפענוח בגלל סודיות החומר, ולך שדר ב"סינית" והקפד לא לטעות. האחריות הייתה גדולה.

המשדר היה במשרד ארגון הסוחרים ברחוב הסולל מ3.0 ומשם תקתקנו ....-...-...-... הקשיבי, הקשיבי, רות, עבור.

לאחר קום מדינת ישראל, נשאה רחל ברנדווין ליהודה לפידות, מפקדה בארגון.

רחל לפידות

אימהות ובנות

לא רבות היו האימהות שביתן שימש מקום מפגש ומחסה לפצועים וללוחמים עייפים. הן לקחו על עצמן סיכון רב ותרומתן לא תסולא בפז.

על אימהות ובנות בפתח-תקוה, כותב יהושע אופיר:¹⁰¹

והייתה אמו של מרדכי קופמן-רענן. ביתה היה פתוח ללוחמים לפגישות, למחסה, ללינת לילה – ותמיד ברוחב-לב ובנדיבות.

¹⁰¹ יהושע אופיר, האצ"ל בפתח-תקוה, עמוד 133.

[...] אזכור את מאדאם בכר, אָמם של אברהם, יצחק ושלום. אברהם נפצע בשנת 1944 בפעולת פריצה למשטרת נוה-שאנן. הוא חזר הביתה עם רגל חבושה. "תודה לאל" – אמרה האם – "תודה לאל שחזר".

אָמו של אפרים המבורגר היא בְּתו של ראב, מראשוני פתח-תקוה. בניה אפרים ופנחס היו בבית"ר ואחר-כך באצ"ל. גם בְּתה שרה הייתה חברת המחתרת. צרות רבות גרמו לה. הבית היה למקום מפגש והחדר הקטן בחצר שימש מחסן בזעיר-אנפין... היא הייתה מכינה את הדבק ששימש להדבקת הכרוזים.

גם סוניה שפיגל, אם לבנים שכולם היו בתנועה הלאומית, הייתה כזאת. בנה הבכור, ישראל, היה מפקד בכיר ב"הגנה" ותומך נלהב באצ"ל... בניה דוד וראובן היו חברי האצ"ל וכן אליעזר, כוכב כדורגל של בית"ר תל-אביב, שנלקח ללטרון ומשם הגיע לאריתריאה. היא רצתה שיקראו לה "אם הלוחמים". ראתה עצמה כחברה לכל דבר במשפחה הלוחמת.

והייתה משפחת יהודיוף; הבנים היו עצורים, ואילו שלוש הבנות: שולה, רבקה ורחל, העמידו את בְּיתן לרשות לוחמי האצ"ל.

לחלק מן הבנות היו אחים בארגון והן היו שותפות למתח כאשר יצא האח לפעולה. אברהם, אחיהם של שרה ונחמה לוקשביץ, לדוגמא, השתייך לח"ק (חטיבת הקרב). סיפרה שרה:

"אמנו ידעה עלינו והייתה בוכה בלילות כשאברהם הוזעק לפעולה".

חברותיה של שרה ביחידה היו יוכבד אורלנסקי, יעל יהודאי וכוכבה בכר, מסורות בלב ונפש לארגון. הן נהגו לנסוע ללטרון כדי לבקר את אסירי המחתרת, והביאו להם חבילות מזון עם דפנות כפולות להחביא בהן את הדואר המחתרתי.¹⁰²

¹⁰² יהושע אופיר, האצ"ל בפתח-תקוה, עמוד 135.

שער חמישי

נשים במעצר

בית-הסוהר לנשים בבית-לחם

בתקופת השלטון הטורקי לא היה בארץ בית-סוהר מיוחד לנשים. לאחר כיבוש הארץ בידי האנגלים, הוחזקו אסירות בבתי המעצר האזוריים ובבית-הסוהר בירושלים. בשנת 1930 נשכר מבנה בבית-לחם והותאם לשמש בית-סוהר לנשים. המקום אוכלס על-ידי אסירות ערביות וביניהן היו גם אימהות על ילדיהן.

כאשר גברה הצפיפות בבית-הסוהר, הוא הועבר בשנת 1933 לבית משפחת חנדל בשכונת ג'בל דאוד, קרוב לרחובה הראשי של בית-לחם. הבית, שהיה מרווח יותר, הותאם לתפקידו החדש: החדרים הוסבו לתאי-מעצר, ובמרתף נבנו צינוק, חדרי עבודה ומחסנים.

בשנת 1939, עם התעצמות המרד הערבי, פונה בית-הסוהר למשך עשרה חודשים, והאסירות הועברו זמנית לבית-החולים ליולדות שמאחורי בית-הספר האיטלקי בירושלים. זו הסיבה שרחל אוהבת-עמי, שנתפסה ביוני 1939 בידי הבריטים, שוכנה תחילה בבית-הסוהר בירושלים ורק מאוחר יותר הועברה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם. את בית-הסוהר ניהלו הזוג גראהם. ג'ק גראהם היה המפקח הראשון של בית-הסוהר ואשתו שעבדה אתו הייתה האישה האנגלייה היחידה ששירתה במשטרת ארץ-ישראל.

בית-הסוהר לנשים בבית-לחם

בנוסף לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם, נבנו תאים מיוחדים עבור נשים בבית-המעצר ביפו וכן בבנייני המשטרה בירושלים, חיפה, עכו, שכם ועזה.¹⁰³ לאחר "השבת השחורה" (29 ביוני 1946) הוקם בלטרון מחנה מיוחד עבור נשים, שאכלס את חברות ההגנה שנעצרו. לאחר מכן שימש המחנה בלטרון גם את בנות האצ"ל ולח"י שנעצרו לאחר פיצוץ מלון המלך דוד (22 ביולי 1946). וכך מתארת צילה עמידרור את בית-הסוהר לנשים בבית-לחם:¹⁰⁴

בית-הסוהר נמצא על גבעה והדרך אליו מתפתלת בעלייה... משמאל לכביש התנשא הבניין הגדול שדמה לטירה עתיקת-יומין מימי הביניים... חומת-אבן גבוהה, שבלורית-תיל בראשה, הקיפה את הבניין, ושער-ברזל גדול וחלוד שימש ככניסה. כדי להיכנס היה צורך למשוך במוט ברזל, שהיה תלוי לימין השער, ומיד נשמע צלצול עמום במשרד. סוהרת, הלבושה משום-מה בבגדי נזירה. מצוידת במפתח ענק, הייתה יוצאת מהמשרד, צועדת לעבר הדלת ופותחת את האשנב הקטן כדי לראות מי הם הבאים. דרך אשנב זה התנהל המשא-ומתן על רשות הכניסה...

לאחר שעוברים על פני חדרי המשמשים למחסני אוכל וכלים, חומרי חיטוי וכביסה, נמשך "המסע" דרך מסדרון שבצדו מעין כוך. זהו מטבחון האסירות... ימינה למטבח נמצאות המדרגות לקומה השניה. בקצה המדרגות שער-ברזל מסורג. ליתר ביטחון נמצאים מפתחות השער בידי הסוהרת הנמצאת בקומה העליונה. סוהרת הרוצה לעלות נאלצת לקרוא את הסוהרת מלמעלה ולבקשה שתפתח את השער. מדרגות האבן חלקלקות מרוב שפשוף ובאם אין נזהרים אפשר למעוד כהלכה, דבר שקרה לעיתים קרובות לאסירות. מעבר לשער ישנן שוב מדרגות ושוב שער ברזל, שלידו נערכים הביקורים... בבית-הסוהר הייתה חצר ובה גן יפה שהעצרות לא זכו ליהנות ממנו. הגן היה לשימושם של מנהלי בית-הסוהר והסוהרות בלבד.

תחילה שוכנו האסירות והעצירות באותו הבניין, אולם בשנת 1942 החרימה הממשלה בית רחב ידים בשם "וילה סאלם", סמוך לבניין בית-הסוהר, כדי לשמש מחנה-מעצר. ההתקנות הושלמו בשנת 1944 ואז הועברו העצירות הפוליטיות ל"וילה סאלם", בעוד האסירות השפוטות נשארו בבית-הסוהר כאשר שביל פנימי מקשר בין שני הבניינים (ראה להלן).

בשנים הראשונות אכלסו את בית-הסוהר בבית-לחם רק נשים ערביות. היו שם גנבות, רוצחות וזונות, שנידונו לשנות מאסר שונות וכן אגף מיוחד עבור חולות-רוח.

¹⁰³ יהושע כספי, בתי-הסוהר בתקופת המנדט הבריטי, קתדרה 32 (1984), עמוד 150.

¹⁰⁴ צילה עמידרור (הלר), המעצר בית-לחם, עמוד 44.

האסירות היהודיות הראשונות הגיעו לבית-לחם במרס 1935. אותה שנה התנהל בארץ מאבק על עבודה עברית בחקלאות וכאשר ניסתה קבוצת בית"רים לגרש פועלים ערביים מאחד הפרדסים בהרצליה, הזמין בעל הפרדס את המשטרה. 15 בית"רים, וביניהם 4 בנות, נאסרו, והבנות נשלחו לבית-הסוהר בבית-לחם. במאי אותה שנה נעצרו בתל-אביב תיירים יהודים שניצלו את אשרת התייר שהייתה בידם כדי להישאר בארץ. בין הנעצרים היו גם שתי נשים שהובאו בפני שופט באשמת שהייה בלתי חוקית בארץ. השתיים נידונו למאסר ולגרוש מן הארץ. הן נשלחו לבית-הסוהר בבית-לחם, ולאחר ריצוי העונש, אכן גורשו מן הארץ.

אסירת האצ"ל הראשונה הייתה, כזכור, רחל אוהבת-עמי, שנשפטה ביוני 1939 למאסר עולם ללא יחס מיוחד. כעבור חמישה חודשים נעצרו במשמר הירדן 38 חברי האצ"ל שהשתתפו בקורס מפקדים וביניהם גם ארבע בנות. הם הובאו למשפט בפני בית-הדין הצבאי ונמצאו אשמים בנשיאת נשק באופן בלתי חוקי. הבנות נידונו לשנתיים מאסר, בעוד הבנים נידונו לשנות מאסר שונות. הבנות נשלחו לבית-הסוהר בבית-לחם כדי לרצות את עונשן, אולם הן שוחררו כעבור חודשיים, מאחר שמפקד הצבא בארץ לא אישר את פסק-הדין. ושוב נשארה רחל אוהבת-עמי האסירה היהודייה היחידה בבית-הסוהר לנשים בבית-לחם.

במאי 1941 נהרג דוד רזיאל, המפקד הראשי של הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל. מות המפקד היווה מכה קשה לארגון, שהחל מתאושש מן הפילוג של אברהם שטרן ("יאיר"). יעקב מרידור נבחר לעמוד בראש המפקדה של האצ"ל ויחד עם חבריו חיפש דרכים להתגבר על המשבר שפקד את הארגון. אותה עת היה מצבו הכספי של האצ"ל בכול רע והוחלט להרחיב את פעולות ההתרמה. בין היתר, פנו אל איש העסקים פייבוש ויידנפלד, עולה חדש מרומניה, שלפי המידע שהגיע לאצ"ל עלה בידו להעביר ארצה סכום כסף נכבד. לאחר שסירב לתרום לארגון, נחטף ב-2 בדצמבר 1941 והועבר למקום סתר. הוא שוחרר כעבור מספר שעות, לאחר ששלח בידי חוטפיו הוראה לידידו למסור לידם 500 לא"י.

צילה עמידרור (הלר) הייתה פעילה במחלקת הכספים של האצ"ל, ולמחרת חטיפתו של ויידנפלד, הגיעו שוטרים לביתה ועצרו אותה.

צילה עמידרור¹⁰⁵ לבית הלר נולדה בפולין ובשנת 1921, בהיותה בת חמש, עלתה משפחתה ארצה. בגיל 15 הצטרפה לבית"ר ופעלה בצריף רעוע ודולף ששכן ברחוב המלך ג'ורג', במקום בו מתנשא היום "בית ז'בוטינסקי" על כל קומותיו. לאחר שעברה קורס עזרה ראשונה, מונתה להיות מפקדת בבית"ר הצעירה. בגלל חשיבות התפקיד, שוחררה צילה משירות בפלוגות העבודה של בית"ר. בגיל צעיר התייתמה

¹⁰⁵ ראיון המחבר עם צילה עמידרור.

מאביה, ולאחר סיום בית-הספר היסודי נאלצה לצאת לעבודה כדי לעזור בפרנסת המשפחה (את בחינות הבגרות עשתה לאחר קום המדינה, כשכבר הייתה סבתא). מקום עבודתה הראשון היה בבית-החרושת לשיניים "בלום" ולאחר מכן עבדה כפקידה בהסתדרות העובדים הלאומית.

בשנת 1935, והיא בת 19, התגייסה צילה לאצ"ל. כעבור שנה נישאה לאריה טפליצקי, ובשנת 1937 נולד לזוג הצעיר בנם הבכור, בנימין. צילה לקחה חופשת לידה וחזרה לפעילות מלאה רק בשנת 1940. לאחר פרוץ מלחמת-העולם השנייה, התגייס אריה לצבא הבריטי. הוא נשלח ליוון, שם נפל בשבי הגרמני ושחרר בשנת 1945, לאחר תום מלחמת-העולם השנייה.

הידיעה על מותו של דוד רזיאל בעיראק (במאי 1941) הגיעה אל צילה שעה שהשתתפה בקורס מפקדים בשוני. מות המפקד היכה את כולם בתדהמה ובמיוחד את צילה שהכירה מקרוב את משפחת רזיאל (אבי המשפחה נהג לכנותה "הבת שלי").

צילה עמידרור

כאמור, נעצרה צילה בדצמבר 1941 בעקבות חטיפתו של פייבוש ויידנפלד. תחילה נלקחה לבית-הסוהר ביפו וכעבור מספר ימים הועברה לבית-לחם. מיד עם כניסתה לבית-הסוהר בבית-לחם, קיבלה צילה "טיפול" משתי סוהרות:¹⁰⁶

הסוהרת פורקת מעליך את כל חפצך. שעון – אסור; סיגריות – אסורות; גפרורים – אסורים; אפילו נייר ועיפרון אסורים בהחזקה, זה אמנם ניתן לעיתים

¹⁰⁶ צילה עמידרור (הלר), במעצר בבית-לחם, עמוד 45.

אולם רק כאשר רצונם בכך. עדיים – להוריד; ראי – אסור, לשם מה דרוש לך ראי, כדי שתוכלי להיווכח כיצד את הולכת ומזדקנת בין כותלי הכלא?

כשהגיעה צילה לבית-הסוהר בבית-לחם היא מצאה שם את רות נבו, שנעצרה בשנית מסיבות בלתי ברורות (כזכור, נעצרה רות לראשונה בדצמבר 1939 כשהשתתפה בקורס "סגנים" במשמר הירדן שבסיומו נעצרו 38 משתתפי הקורס). תחילה הייתה צילה האם היחידה בכלא, עד שהגיעה לשם טובה סבוראי, שנעצרה לאחר שאברהם שטרן ("יאיר") נרצח בדירתה ב-12 בפברואר 1942. כעבור שנתיים הגיעו לבית-הסוהר שתי אימהות נוספות: אָמָה גרמנט ואסתר רזיאל-נאור. ביקור הילדים הקטנים בבית-הסוהר היווה בעיה קשה במיוחד. כיצד אפשר היה להסביר לילד בן חמש מדוע אימא נמצאת בבית-הסוהר ומדוע אינה יכולה לחזור הביתה? אכן, צילה התלבטה רבות עד אשר החליטה לבקש מאימה להביא את בנימין הקטן לביקור בבית-הסוהר.¹⁰⁷

בקושי רב עצרתי בעד מעיין הדמעות שגאה והציף את לבי והחניק את גרוני. חזקני ואמצני אלי שבשמים, דובבו שפתי, לבל אבהיל את הילד בבכי...

סיפרתי לו שאני אמצא כאן זמן מה ובקרוב אחזור להיות עמו כל הזמן, כל הזמן...

אחר כך נודע לי מדברי אמי, סבתו, שהוא האזין בשקידה לשיחות ושאל אותה שאלות שונות, שלא פעם הביאו את אמי במבוכה.

מקרה לא נעים קרה כאשר השוטרות ערכו אצלו חיפוש. ביקשתים לא לעשות זאת, והצעתי שאני אערוך אצלו את החיפוש בנוכחותן.

בביקור הזה הביא קופסת שוקולד והגישה לי, ומה נדהם כאשר השוטרת לקחה את השוקולד מידו. מוחו הקט לא תפס כי השוקולד נלקח לשם בדיקה. הוא ראה בכך גזלה פשוטה של המתנה היקרה והמתוקה אשר הביא לאמו. במוסד בו נתחנך היה השוקולד מצרך נדיר מאוד – ויתורו על השוקולד היה בו משום קורבן על מזבח אהבתו לאמו. והנה מנסה אישה זרה לגזול את המתנה היקרה שהביא לאימו. הוא התנגד לכך ובכה, ובקושי הצלחתי להרגיעו.

כאשר שאלתיו איך באה אליו הקופסה, סיפר לי כי כאשר נסע במכונית שוחחה סבתא עם דוד אחד. הלה ירד בירושלים, קנה את השוקולד וביקש ממנו למסור אותו לאמו. אמי סיפרה לי אחר כך כי בנוסעם

¹⁰⁷ שם, עמוד 140.

באוטובוס, התפתחה שיחה בינה לבין אחד הנוסעים. כאשר אימא סיפרה לו לאן מועדות פניה, הוא קנה את הבונבוניירה וביקש למסור אותה לי.

בכל יום רביעי, אחת לחודש, הייתה רשאית כל עצורה לקבל ביקור. את הרשיון לביקור ניתן היה לקבל במשרדי הבולשת בירושלים. ההורים הזקנים נאלצו לנסוע באוטובוס ערבי לבית-לחם, להמתין ליד השער, לעיתים במשך שעות, ואחר כך להיכנס לביקור שנמשך 10 דקות בסך הכול. הכניסה הייתה מותרת רק לאדם אחד, ולא פעם קרה שהאב והאם באו ביחד, אולם רק אחד מהם הורשה להיכנס, בעוד השני נאלץ להישאר בחוץ.

המרד הראשון בבית-הסוהר

כזכור, לאחר הפילוג (יוני 1940) פעל לח"י נגד הבריטים, בעוד האצ"ל שמר על שביתת נשק ושיתף פעולה עם הבריטים במלחמתם בנאצים. כתוצאה מפעילות לח"י, נעצרו אנשיו וגם לבית-הסוהר בבית-לחם נוספו עצירות חדשות, כולן חברות לח"י.

ביולי 1942 שהו בבית-לחם 14 בנות עצירות, שתיים חברות באצ"ל (צילה עמידרור ורות נבו) והיתר חברות לח"י. לרשות כל העצירות עמדו 3 חדרים, בשניים מהם התגוררו 5 בנות בכל אחד ובחדר השלישי התגוררו 4 בנות. שלושת החדרים היו בצידו השמאלי של המסדרון, ואילו בצידו הימני התגוררו האסירות הפליליות, ביניהן רחל אוהבת-עמי, היחידה שהשתייכה לאצ"ל. את מרבית זמןן בילו העצירות בחדרים והן הורשו לצאת אל הגג רק שעתים ביום – שעה אחת בבוקר ושעה אחר-הצהרים.

אותו זמן נהג ד"ר אריה אלטמן (יושב ראש המפלגה הרביזיוניסטית בארץ) לבקר את עצירי האצ"ל במחנות המעצר ופעל לשחרורם. בחודש יולי 1942 ביקר אלטמן בלוויית בנימין אליאב (לובוצקי) בבית-הסוהר בבית-לחם ונפגש עם הנהלת בית-הסוהר. אלטמן לא נפגש עם צילה, עובדה שצערה אותה מאוד, במיוחד משום שכפעילה במפלגה הרביזיוניסטית הכירה אותו באופן אישי.

לאחר ביקור ד"ר אלטמן בבית-לחם, ואולי בעקבותיו, הודיעה הנהלת בית-הסוהר שהוחלט להפריד את עצירות האצ"ל מיתר העצירות. התוצאה הייתה שצילה ורות קיבלו חדר לעצמן, בעוד 12 העצירות חברות לח"י נאלצו להצטופף בשני חדרים, דהיינו 6 בנות בכל חדר. הבנות לא היו מוכנות להשלים עם הגזירה החדשה והחליטו למחות באמצעים העומדים לרשות העצירים. בשלב ראשון סירבו הבנות להיכנס לחדרים.

ההנהלה פנתה לאסירות הפליליות (שהיו ערביות) ופקדה עליהן להכניס את הבנות לחדריהם בכוח. החלה התגוששות, מלווה בצעקות וצרחות. לעזרת האסירות הערביות הגיעו שוטרים בריטים ובכוחות משותפים הצליחו, בסופו של דבר, להכניס את הבנות אל תוך החדרים. אלא שבכך לא נסתיים העניין. הבנות החליטו למנוע את הכנסת המיטות הנוספות לחדרים ולשם כך חסמו את הכניסה באמצעות השולחן שהיה בחדר. על אשר קרה לאחר מכן מספרת טובה סבוראי:¹⁰⁸

עתה לקחנו כולנו את נעלינו ואת קבקבי העץ שלנו והתחלנו לדפוק בהם על הדלתות דפיקות עזות ומחרישות אוזניים. חולות הרוח, שהיו משוכנות באגף נפרד בקומה התחתונה, מיהרו להצטרף לתזמורת. (למחרת סיפרו לנו השוטרות שקולות הקבקבים שלנו הגיעו עד לבתיה של בית-לחם).

לפתע שמענו קריאה מפי הבנות שבחדר הסמוך, שיכלו לצפות דרך אחד החלונות אל השער ואל הכביש הסמוך אליו: "בנות! נידת של שוטרים אנגליים מתקרבת לשער... הם נכנסו פנימה! בנות!"

והנה שמענו צעדים כבדים של אנשים הנעולים בנעליים מסומרות הולמים במדרגות, וקולות של גברים צעירים ממלאים את הפרוזדור. אין ספק מי בא: השוטרים...

הצעדים הכבדים קרבו והלכו. נראה כי התקרבו לדלת. קולה של המנהלת נשמע מבחוץ: Open the door. אין תגובה.

מעבר לדלת נשמעות קריאות זעם באנגלית ובערבית. הדחיפות מתחזקות. האם תחזיק הדלת מעמד?

לאט לאט הלחץ פעל. בעינינו הכלות ראינו כיצד הדלתות זעות פנימה. אך הבנות לא נכנעו והמשיכו לדחוף בחזרה. אלא שבסופו של דבר גברו עלינו השוטרים והשוטרות ופרצו כמו פצצה אל תוך החדר. פרצה שם מהומת אלוהים. השוטרים התחילו למשוך את רהיטינו החוצה... לבסוף הצליחו השוטרים לרוקן כמעט את כל מה שהיה בחדר, כולל מיטות הברזל שלנו. עתה הגיע תורנו להיגרר החוצה...

חלק מן הבנות הוכנסו לצינוק ורק לאחר שישה שבועות הוחזרו לחדריהן. החיים שבו למסלולם הרגיל וההנהלה הקלה על הצפיפות בחדרים.

יומיים לאחר פרוץ המרד, שוחררה צילה עמידרור מן המעצר ונשלחה לביתה. הוטל עליה להתייצב שלוש פעמים ביום בתחנת המשטרה ולהישאר בביתה משקיעת

¹⁰⁸ משה וטובה סבוראי, מאצ"ל ללח"י, עמוד 378.

החמה ועד לזריחתה. לא עבר זמן רב וגם רות נבו שוחררה מהמעצר בבית-לחם וגם עליה הוטל מעצר בית. לאחר שחרורה של רות נבו נשארו במעצר רק בנות לח"י ובמשך שנתיים לא חל שינוי במספר העצורות בבית-לחם. אף עצירה נוספת לא שוחררה ואף עצירה חדשה לא הצטרפה.

צילה נעצרה שוב באפריל 1944 ושוחררה בשנית רק כעבור שנתיים, באפריל 1946, יחד עם יוכבד טוביאנה. בעוברן ליד קבר רחל, בדרכן לירושלים, עצרו השתיים כי חשו ברצון עז "לבקש" משהו מרחל המבכה על בניה, כפי שהיה נהוג אצל נשות ירושלים. לאחר שהתפללו לשחרורן של יתר העצורות והאסירות, המשיכו בדרכן. לאחר פיצוץ מלון המלך דוד, ב-22 ביולי 1946, עצרה המשטרה את כל אלה שהוטל עליהם מעצר בית וביניהם גם את צילה עמידרור, והן הועברו למחנה המעצר לבנות שהותקן בלטרון. רוב הבנות שהיו עצורות בלטרון שוחררו כעבור מספר שבועות ורק מיעוטן הועבר לבית-לחם למעצר ממושך.

הווילה

סמוך לבית-הסוהר בבית-לחם שכנה חווילה רחבת ידיים שהייתה בבעלות משפחת סאלם. לאחר מות בעל הבית, בשנת 1942, החרימה הממשלה את החווילה והחלה בהתקנתה לבית-מעצר. העבודות נמשכו שנתיים ימים ורק בשנת 1944 הועברו לשם העצירות הפוליטיות שנעצרו על-פי התקנות לשעת-חירום.

בית המעצר וילה סאלם בבית לחם

"הווילה", כפי שנקרא המקום על-ידי הבנות, הייתה בניין נפרד מבית-הסוהר, ורק שביל קישר ביניהם. היה זה בית דו קומתי בסגנון מזרחי, עם חלונות מקושטים שהותקנו בהם סורגים. בחצר היה גן יפה שחולק על-ידי הנהלת בית-הסוהר לשניים. לחלק האחד, שפנה לבית-הסוהר, אסורה הייתה הכניסה ורק החלק השני, ובו מספר עצי פרי, שימש את העצירות. אלא שהמקום היה קטן מדי עבור הבנות שמספרן הלך וגדל.

בווילה הורשו העצירות להשתמש בכלי אוכל טובים יותר כמו: סכינים, מזלגות וכפות וכן כוסות שכולם הובאו מן החוץ. העצירות לבשו את בגדיהן האישיים והורשו לחלץ את עצמותיהן ולשאוף אוויר צח בחצר הקטנה במשך מספר שעות בכל יום. לא נכפתה עליהן כל מלאכה וזמנן היה בידן; הן היו חופשיות לארגן לעצמן את סדר יומן, שהוקדש בעיקר לקריאה, ללימודים ולעבודות יד למיניהן. היו תורנויות מטבח וכן תורנויות לניקוי חדר האוכל וחדרי השירותים. ניקיון מופתי שרר בכל הבניין. אחת לשבועיים מותר היה לכל עצירה לקבל דואר וכן לשלוח מכתב שאורכו לא עלה על שלושה עמודים.

לעומת העצירות, היו תנאי האסירות השפוטות קשים בהרבה. האסירות חויבו בלבוש בית-הסוהר: בחורף שמלת פלנל אפורה ללא גזרה במותניים, ובקיץ שמלה מבד לבן ועליה סינר לבן. אותן אסירות שלא קיבלו יחס מיוחד בפסק-הדין, חויבו לעבוד בכל יום בתפירה. דבורה נחושתן (קלפוס), למשל, שנשפטה ל-15 שנות מאסר ללא "יחס מיוחד", הייתה תופרת את שמלות האסירות שנגזרו על-ידי אחת השוטרות. האסירות שקיבלו בפסק-הדין "יחס מיוחד" רשאיות היו ללבוש בגדים אזרחיים ולא חויבו בעבודה מיוחדת. לאסירות לא הורשתה כל פעילות ספורטיבית והן הורשו לטייל על גג בית-הסוהר במשך חצי שעה בכל בוקר וחצי שעה אחר-הצהריים. בשעת הטיול, ניתן היה להשקיף עליהן מאחד האגפים של "הווילה". העצירות נהגו לעמוד על אדן החלון ויצרו קשר עם האסירות באמצעות שירה. כסיסמת התקשורת בין שני הבניינים שימש השיר:

צאנה, צאנה הבנות וראינה, חיילים במושבה...

גם בתחום הביקורים, הופלו השפוטות לרעה לעומת העצירות. אולם אלה גם אלה זכו לחוויה מיוחדת בעת ביקורו של הרב אריה לוין, רבם של האסירים, שאישיותו הפכה לאגדה. ביקוריו בבית-הסוהר, שהתנהלו בימי חול, הפכו לימי חג עבור העצירות והשפוטות. הוא שפע חום רב ובדבריו הרכים הצליח להפיח רוח של תקווה בקרב העצירות. הרב לוין סיפר כי בביקוריו בבית-לחם הייתה מתלווית אליו הרבנית, שנהגה לרדת מן המכונית ליד קבר רחל ולהתפלל שם לשלום הבנות. בחזרו מן

הביקור היה פוגש אותה כשעיניה זולגות דמעה בדאגתה לגורל האסירות והעצירות. באחד הביקורים נודע לבנות שהרבנית חולה מאוד.

שאלה אחת הבנות: כבוד הרב, מה שלום רעייתך?
ענה הרב: ברוך השם, יותר רע. לאחר מכן הסביר כי חייב האדם לברך על הרע כמו שהוא מברך על הטוב.

לשמע הדברים האלה פרצו הבנות בבכי.
בנוסף לביקורים, נהג הרב אריה לזין גם להתכתב עם העצירות. להלן מכתב שכתב לאחר העברתן לעתלית (ראה להלן):¹⁰⁹

בעה"י ט' לחדש שבט ד' לסבלות עמנו לפ"ק
ירושלים עיר הקודש עיר האלוקים סלה תוב"א

אל בנות ישראל העדינות, בנות ציון היקרות אשר משולחן אביהן גלו ובמחנה העצורות נמצאו השי"ת [השם יתברך] יחזירכן במהרה למשפחותיכן לשלום ולברכה.

לשולמית המהוללה וליפה הנאווה ולכל אחיותינו היקרות יחיו, יקרים עלי דבריכן אשר היו לי למשיב נפש ולכלכל את שיבתי... הרגשתן אחיותי היקרות בלבכן הטהורות את צערי העמוק הטמון בלבבי פנימה בכל פעם שנפרדתי מכן בהשאירי אתכן בתוך החומות בסביבה זרה כזו. ביחוד השפיע עלי הפירוד בין האחיות האסירות והעצורות אשר מזה לא יכולתי להסיר את דעתי. ועתה שמתן אותי בזה כי נפרצה קיר החומה ביניכן והנני רואה בזה אתחלתא דגאולה כי בעזה"י במהרה בשמחה תצאו משם ובשלום תובלון הרי ציון וגבעות ירושלים יפצחו לפניכם רינה וכו'.

סימני הגאולה ניראים בעליל: "חסד לאומים" זיכו אותנו בחבלי משיח. והשי"ת יזכהו בביאת משיח צדקנו ויחיש וימהר גאולתנו כי אין זמנים לסבול המצוקות כי עת להגנה. אנא הִבֵּט בצדקת עבדיך וחסידיך אשר הערו נפשם למות עליך בעד עמנו וארצנו ה"ק ועה"ק לא חסו על נפשם ועמדו בניסיון ונאמנו רק השי"ת נותן להם כוח לעשות חיל. הוא נותן עוז ותעצומות להם ובזכותם יחוס ה' על עמו שארית הפליטה ואה"ק שמח אני לשמוע מכן

¹⁰⁹ המכתב נמסר למחבר על-ידי צביה בן-חורין.

שאתן נמצאות קרובות לשארית פליטותינו אלו האודים המוצלים מכבשני האש. קדושים המה לי מאד ואנשק אותם מרחוק. יזכנו השי"ת במהרה (תשועת ה' כהרף עין) בשעה שרגלם יהיו עומדות בשערי ירושלם הבנוי'.
 אפרד מכן לע"ע [לעת עתה] אומר לכן שלום וברכה להתראות במוקדם בקרוב אתכן בהר הקודש ירושלם בחירות עולם
 אחיכם המתפלל בעדכן, המצפה לרחמי שמים לישועת ישראל ולשלומכן
 ארי' לוין

כזכור, הכריז האצ"ל בפברואר 1944 על המרד בשלטון הבריטי בארץ. עם התגברות הפעולות הצבאיות נגד מטרות ממשלתיות, גדל באופן משמעותי מספר העצירות והאסירות שהועברו לבית-הסוהר בבית-לחם. משנת 1938 ועד דצמבר 1947, מועד העברת העצירות והאסירות למחנה המעצר בעתלית, שהו בבית-לחם בסך-הכול 150 צעירות, מהן 18 שפוטות לתקופות מעצר שונות, ביניהן גם 5 מארגון ההגנה.

סדר פסח באפריל 1944

וכך מתארת טובה סבוראי את ליל הסדר:¹¹⁰

הסדר נערך על-פי כל כללי המסורת: קריאה ב'הגדה', שירה של קטעים נבחרים, שתיית ארבע כוסות ודקלום שירים נבחרים.
 מצב רוחנו נעשה יותר ויותר עליז. כשהסתיימה הסעודה הזזנו את השולחנות לצדדים והבנות יצאו בריקודים. הן רקדו את כל ריקודי העם שידענו, ולאחר מכן עברו לרקוד ריקודי גן-הילדים כמו 'עוגה עוגה' ו'יש לנו תיש'...
 כעבור זמן נודע לי כי אמי וילדתי נסעו לחוג את הפסח בירושלים. הן לנו במלון 'כנרת', שבו נהגו להתארח בבואן לעיר, ובבוקר ביקרו את משה [הבעל] ואת שני אחי שנאסרו זה לא מכבר והועברו לבית-הסוהר המרכזי בירושלים.
 החבילות שהגיעו לבית-הסוהר הקלו במידה רבה על מצבן של העצירות. היו חבילות שנשלחו על-ידי מוסדות כמו קרן תל-חי, הרבנות הראשית וועד הקהילה של ירושלים. חבילות אלה היו מיועדות לכלל העצירות, הגם שהכתובת הייתה של אחת מהן. בנוסף לכך נשלחו גם חבילות פרטיות, והגדילו לעשות הוריה של מרים בירנבוים שהיו בעלי מאפיה. מרים נעצרה במחצית 1944 ומאז בואה היא קיבלה חבילות גדולות של צנימים ומזון לרוב. כמקובל, העבירה מרים את תוכן החבילה

¹¹⁰ משה וטובה סבוראי, מאצ"ל ללח"י, עמוד 397.

ל"קופה הכללית" והצנימים שימחו את החולות שבין העצרות וכן גיוונו את התפריט ושימשו תחליף ללחם שאיכותו הייתה ירודה. החבילות ששלחה משפחת בירנבוים, שהיו בעלי תודעה לאומית, שימשו גם להעברת דואר סודי. האב נהג להשתמש בקופסאות בעלות דופן כפול וכך הסתיר את המכתבים כדי שהסוהרות לא ימצאו אותם בבדיקה שנהגו לעשות בכל חבילה. מרים לא האריכה לשבת בבית-הסוהר, אולם גם לאחר שחרורה, המשיכה משפחת בירנבוים לשלוח חבילות מזון, שהכילו גם את דברי הדואר הסמוי. יש לציין את הזוג צפורה ויצחק גוריון שעשו רבות כדי לעזור לעצורים ולעצרות והם שאספו את המכתבים והעבירום למשפחת בירנבוים על מנת שיוסרתו בין הצנימים.

על אף התנאים הקשים (לא הייתה ספרייה ואף מקום ללימודים לא היה), התנהלו בווילה חיי תרבות. אסתר רזיאל ניהלה שיעורי תנ"ך; פנינה עפרון לימדה אנגלית וכמה בנות למדו קצרנות. בנוסף לזאת התנהלו דיונים בענייני דיומא תוך כדי ניתוח מאמריהם של ד"ר באדר וד"ר פון וייזל שהתפרסמו בעיתון "המשקיף". לאחר שחרורה של אסתר רזיאל, נהגו הבנות לקרוא מדי בוקר כמה פרקי תנ"ך, והוותיקות זכו לקרוא את התנ"ך כולו מספר פעמים.

בתחילת שנת 1945 הובאה מכונת קולנוע ואחת לשבועיים הביאה ההנהלה סרט להקרנה. אלא שהסרטים היו ישנים ולא מעניינים וכאשר ההנהלה לא נענתה לבקשת הבנות לשפר את איכות הסרטים – הן נמנעו מ"ללכת לקולנוע".

שיפור חשוב חל בשנת 1946, בתקופה בה כיהן הלורד גורט כנציב עליון בארץ-ישראל. אותה שנה הוכנס מקרר חשמלי למחנה המעצר וכן הותקנו מקלחות ובהן מים חמים זורמים. גם עיתונים התירו להכניס לווילה והבנות היו קוראות בהן בעיון רב.

יום אחד תלו מכשיר רדיו על קיר הפרוזדור, ששימש לבנות חדר אוכל ומלאכה, והתקינו רמקול בפרוזדור הקטן שבין החדרים. הייתה זו מהפכה של ממש, כאשר הבנות יכלו לשמוע חדשות, שירים, תסכיתים ואף מוסיקה קלסית.¹¹¹

¹¹¹ משה וטובה סבוראי, מאצ"ל ללח", עמוד 403.

פרשת המים

בשנים הראשונות לא היו בוילה מים זורמים והבנות נאלצו לשאוב מים מן הבור שהיה בחצר. אומנם הותקנה בבור משאבה, אולם זו הייתה מתקלקלת כל שני וחמישי ולבנות לא נותר אלא לשאוב מים בעזרת דלי קשור לחבל. מספרת על כך יוכבד טוביאנה:¹¹²

היות והיו אתנו בנות חולות, ששחררו משאיבת המים, היה התור של השואבות הולך והצטמק. אני נמנית עם הגיבורות שאבו מים מן הבור (גם בבית בשכונת הבוכרים נהגתי לשאוב מים מן הבור). עד שיום אחד נמאס לנו משאיבת המים והחלטנו לעשות מעשה. נדברנו בינינו להפר את ה"ריגולישן" והודענו שלא נצא יותר לשאוב מים מן הבור, ובנוסף לכך הכרזנו על שביתת רעב (שביתה שהייתה בעיקרה כלפי חוץ). ואז הזעיקו אלינו את הרב הרצוג, שהיה הרב הראשי של ארץ-ישראל. הרב שמע בסבלנות רבה את בעייתנו ולאחר מכן פנה אלינו בזו הלשון:

"בנות ישראל הצנועות והכשרות. אני מבין את הקושי שלכם לשאוב מים מן הבור. אבל תעשינה כמו שעשו האימהות שלנו, רחל ולאה, ותשאבנה את המים בפחים קטנים קטנים במקום בפחים הגדולים".

בסופו של דבר התקינו לנו מים זורמים בברזים, אולם בכך לא נגמרו הצרות. האינסטלציה בבניין הייתה גרועה וסתימת הצינורות הפכה למחזה שכיח. מספרת צילה עמידרור:¹¹³

היה זה יום המיועד לקבלת מכתבים. לבלהה חרמוני לא היו ביקורים, משום ש"זכתה" וגם בעלה היה במעצר ובני המשפחה חששו להסתכן בביקורים. גורל זה לא היה נחלתה הבלעדית. היו לה עוד חברות לגורל שנמנע מהן קשר זה עם יקיריהם. אולם לבלהה היה חוש הומור מפותח והיא החליטה להפעיל את הדמיון: היות ועשוי להגיע מכתב מבעלה, הרי שעליה להתרחץ ולהתקשט לקראת קבלת המכתב כאילו היה זה ביקור ממש. ואומנם, לאותן בנות שלא זכו לביקורים, היה המכתב מהווה את הקשר היחיד עם הבית ושימש תחליף לביקור. בלהה הייתה תורנית באותו יום ולכן הייתה הראשונה בתור למקלחת, גם כתורנית וגם בגלל המכתב שהיא עמדה לקבל. עם סיום עבודתה היא רצה

¹¹² ראיון המחבר עם יוכבד טוביאנה.

¹¹³ צילה עמידרור, במעצר בבית-לחם, עמוד 74.

למקלחת כל עוד נשמתה באפה. "יופי" היא צועקת משם "יש מים בשפע" – ומתחילה להתרחץ. לא חולפת דקה ונשמעת אזעקה מהמקלחת: "אוי! שוד ושבר! – המים פסקו מלזרום ואני נשארתי כולי מסובנת".

מה לעשות? הבנות חשו את הבור, שאבו מים בחיפזון והביאו אות הדלי אל בלהה. בינתיים מופיע בחוץ מנהל בית הסוהר, תומס, עם המכתבים, והשוטרת מכריזה בקול: "בלהה חרמוני, הבאנו מכתב מבעלך!". הסוהרות ידעו שלבלהה כותב רק בעלה, היושב גם הוא במעצר. בלהה המסובנת פותחת בצווחות ייאוש מן המקלחת: "אני מתה! אני מתפוצצת!". אותה בלהה השקטה והפלגמטית, אינה יכולה עוד לעצוב ברוחה ופותחת בשטף של קללות על ראש השלטונות ועל ראשו של אנטון, האינסטלטור ה"מומחה" של הווילה. בלהה מסיימת איך שהוא את מרחץ התענוגות ויוצאת מחדר האמבטיה, כאשר פה ושם נשארו סימני מים וסבון, וצועדת לקראת ה"ביקור" ... המכתב.

בעדותה מספר יוכבד טוביאנה שהבנות בבית-המעצר היו משוגעות לניקיון וכל יום עסקו בניקיון החדרים ובכביסה. לעיתים מזומנות היה מגיע לבית המעצר צעיר ערבי שהיה קצת מעורער בנפשו וזכה לכינוי ג'וחה. הבנות נהגו לתת לו סבון גדול עם הכתובת "מנורה" (היה זה סבון כביסה של אותם ימים) והוא נהג לקרצף את המדרגות. כאשר הוא חזר על הקירצוף פעמים רבות, אמרו לו לבסוף הבנות: "מספיק לקרצף!". על כך ענה להן: "אבל עוד לא גמרתי את הסבון".

מאבק אלים בבית-הסוהר בבית-לחם¹¹⁴

בחג השבועות תש"ז (25 במאי 1947) הורשו כל האסירות היהודיות, יחד עם עצירה אחת – שרה לבני (שהועברה מבית המעצר לבית-הסוהר כעונש), להתאסף בחדר אחד כדי להתפלל את תפילת החג. את התפילה ניהלה גב' זולברג ("הרבנית") שנשלחה לבית-הסוהר על-ידי המוסדות הלאומיים. נוהג היה בבית-הסוהר שלכבוד החגים מותר היה למשפחות לבקר את האסירות. ואכן בעוד התפילה מתמשכת נודע לאסירות כי המשפחות כבר הגיעו והן מחכות בחוץ ליד השער. עם סיום התפילה פנו האסירות אל מזכירת בית-הסוהר (סית מרי) ואל המנהלת (סית ג'מילה) בבקשה לאפשר למשפחות להיכנס לתוך בית-הסוהר כדי להתחיל בביקור. התשובה הייתה כי מפקד בית-הסוהר, הקצין תומס, עדיין לא הגיע ואין להתחיל בביקור לפני בואו. ובינתיים מחכות המשפחות בחוץ בשמש הקופחת. הבנות איבדו את סבלנותן והחלו להקיש על הדלת בעזרת הספסלים עד שנפרץ בה חור. אחר כך יצאו לפרוזדור והודיעו שלא יחזרו לחדרים עד אשר ירשו למשפחות להתחיל בביקור. בעוד המאבק מתנהל, נתבשרו הבנות כי המשפחות נתבקשו לחזור לבתיהן מאחר והביקור בוטל. המהומה הלכה וגברה ומפקד בית-הסוהר הביא שוטרים בריטים מצוידים באלות כדי להכניס את הבנות לחדרים. הבנות פירקו כיסא ובעזרת המקלות לחמו בשוטרים. ברור היה לכול מה תהיה תוצאת הלחימה ואכן השוטרים גברו על הבנות והכניסו אותן בכוח לחדר בו קיימו את תפילת החג.

מששמעו העצירות ב"וילה" את אשר אירע בבית-הסוהר, הצטרפו גם הן למאבק של האסירות וסירבו להיכנס לחדרים (צעד שנחשב להפרת התקנות המקובלות במעצר).

מששכחה המהומה, הגיע הקצין תומס וביקש לדעת את אשר קרה. הבנות פתחו ואמרו:

אנו רוצות להביא לידיעתך שאנחנו, אסירות המחותרת, איננו בודדות. יש לנו חברים בחוץ ואת מחיר שילוח משפחותינו ללא ביקור ואת מחיר הברוטליות כלפינו והעלבון שנתלווה אליה, תשלם במלואו. חברינו ידאגו לכך.

כעבור זמן התבררה הסיבה להיעדרו של הקצין תומס מבית-הסוהר אותו בוקר. אחת האסירות, אנגלייה ששרתה באחת מלהקות הבידור של הצבא הבריטי, נתפסה כשהיא מעשנת חשיש ונידונה למאסר. מאחר ואשת הקצין שהתה אותה עת יחד עם

¹¹⁴ ראיון המחבר עם דבורה נחושתן.

ילדיהם בחופשת מולדת באנגליה, הזמין הקצין את האסירה האנגלייה לבילוי משותף בביתו.

לקראת ראש השנה תש"ח, הגיעה לבניין הסוכנות היהודית משלחת של הורי העצירות. המשלחת נפגשה עם גולדה מאיר (מ"מ יו"ר המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית) וביקשה ממנה לפעול לשחרור הבנות. על מהלך הפגישה כתב לימים הרב יעקב גולדמן לְבָנו. הרב גולדמן היה ממונה מטעם הוועד הלאומי על הקשר עם האסירים והעצירים והרבה לבקר את הבנות בבית-לחם. להלן מכתבו:¹¹⁵

"הבנות בנותי" (בראשית, לא, מג)

ערב ראש השנה תש"ח, קיבלתי מבנות בית-לחם העצורות, שי, קופסה מוכספת ועליה חקוקות המילים: להרב שלנו, הרב יעקב גולדמן "מבנות הישוב שלו". – המילים האחרונות במרכאות – ומעשה שהיה כך היה:

זמן קצר לפני ראש השנה פנו הורי הבנות לאישיות ידועה מהמנהיגות הרשמית בישוב [גולדה מאיר] בבקשה לפנות לשלטונות ולבקש את שחרור הבנות. כשסירבה, אמרו ההורים: "וכי עצרות בית-לחם אינן בנות הישוב?" על שאלה זו קיבלו את התשובה: "הן אינן בנות הישוב שלי!"

התשובה פגעה מאוד בבנות שהשמיעו באוזני את מחאתן ומרירותן: וכי מוצאות אנחנו מכלל בני הישוב?

מי כמוני — רב בתי הסוהר — ער לסכנה לבריאות הנפש של אסיר שיש לו טינה בלב ועל כן אמרתי לבנות: "בנות אל תקחו ללב דברי האישה שכבודה במקומה מונח. סוף סוף היא אינה מכירה אתכן, ורק דעה קדומה מדברת מתוך גרונה.

אבל אני כן מכיר אתכן, ואני אומר שאתן בנות הישוב שלי." שבע אחרי זה קיבלתי כמתנה הקופסה הנ"ל עם המילים "מבנות הישוב שלו" במרכאות.¹¹⁶

¹¹⁵ מהארכיון הפרטי של מאיר ראם.

¹¹⁶ הקופסה המוכספת מצוייה במוזיאון המחתרות בירושלים.

המאבק לפינוי הבנות מבית-לחם

המרד השלישי, והאחרון, בבית-הסוהר בבית-לחם, אורגן לאחר החלטת עזרת האומות המאוחדות מה-29 בנובמבר 1947 בדבר חלוקתה של ארץ-ישראל לשתי מדינות: יהודית וערבית.

הבנות בבית-הסוהר קיבלו את ההחלטה להקמתה של מדינה יהודית בשמחה רבה. הסתלקותו של השלטון הבריטי מארץ-ישראל היווה ניצחון למלחמת המחתרת וקירב את יום השחרור מן הכלא. אולם עם השמחה והתקווה גם גבר החשש לביטחון האישי של הבנות בהיותן מבודדות ממקום יישוב יהודי, ובמיוחד כשהשקיפו מהחלונות וראו הפגנה גדולה של ערבים בסמוך לבית-הסוהר שהשמיעו קריאות "אידבח אל-יאהוד". גם הביקורים היוו סכנה לקרובים, והבנות דרשו מהנהלת בית-הסוהר לפנותן למקום בטוח. אותו זמן היה בית-המעצר בוויולה בתפוסה מלאה (32 בנות) ובנוסף לזאת היו בכלא גם 10 בנות שנשפטו על-ידי בית-הדין הצבאי לתקופות מעצר שונות. כאשר תשובת ההנהלה בוששה לבוא, החליטו הבנות למרוד שוב:¹¹⁷

הצעד הראשון היה – לא להיכנס בערב לחדרים. כרגיל היו הבנות נכנסות לחדריהן בשעה 8 בערב. הסוהרות היו סופרות את הבנות ונועלות את החדרים עד לבוקר. הפעם נשארו הבנות למשך כל הלילה במסדרון. למי שלא טעם טעמו של מעצר, נראית פעולה זו כדבר של מה בכך, אולם בחיי בית-הסוהר משמעות הדבר פגיעה בקודש הקודשים של ה"רגוליישין" (התקנות). תקנות בית-הסוהר כמוהן כחוליות בשרשרת, וכשאתה פוגע בחולייה אחת, מתפוררת השרשרת כולה. בימים כתיקונם, הייתה פעולה מעין זו גורמת לאמצעי תגובה חריפים מצד הנהלת בית-הסוהר, אך מאחר שהימים היו כבר ימי גסיסתו של השלטון הבריטי בארץ, עברה על-כך הנהלת בית-הסוהר בשתיקה. למחרת הרחיקו הבנות לכת. הן פרצו את הגדר המבדילה בין שני חלקי חצר הוויולה, ופלשו גם לאותו חלק שהיה סגור בפני העצורות במשך כל שנות קיום המחנה. רק לאחר פעולה זו, נאלצה הנהלת בית-הסוהר להיכנס למשא ומתן עם העצורות. מנהל בית-הסוהר, מיסטר תומס בכבודו ובעצמו, הופיע כשבפיו הבשורה: ב-26 בדצמבר תועברו מבית-לחם לאזור אחר.

השמחה הייתה רבה. בבת אחת הוסר נטל כבד של סיוטים מהלב. מיד חשנו לבשר את הבשורה לאסירות היהודיות. ברור היה להנהלת בית-הסוהר כי תביעת הבנות להעברה מבית-לחם כוללת גם את האסירות היהודיות והנחנו שגם האסירות

¹¹⁷ עדות פנינה שוחט, מתוך ספרה של צילה עמידרור, במעצר בבית-לחם, עמ' 186.

תועברנה יחד אתנו. אולם למחרת היום הופתענו למשמע מהומה בבית-הסוהר. בנין בית-הסוהר היה מרוחק מבניין העצורות, אולם הרעש היה כה רב, שעד לווילה הגיע. מיד התקשרו העצירות עם האסירות והתברר כי מנהל בית-הסוהר הודיע לאסירות כי הן לא תועברנה יחד עם העצורות אלא תישארנה בבית-לחם. האסירות ראו עצמן מרומות, הכריזו מיד על מרד וסרבו להיכנס לחדרים. מצבן היה קשה ממצב הבנות בווילה, כי הן היו בסך הכול עשר במספר, ובהיותן אסורות ולא עצורות, יכלה הנהלת בית-הסוהר לנקוט נגדן באמצעים חמורים ביותר.

ואומנם כך היה. מיד הוזעקו שוטרים בריטים ובאכזריות החלו סוחבים בכוח את האסירות לחדריהן. למודי ניסיון מהמרד הקודם, החרימו השוטרים בעוד מועד את כל החפצים שהיו בחדרים והשאירו את האסירות בחדרים ריקים.

מיד פתחו העצורות ב"חזית שנייה". הן פרצו אל "קודש הקודשים" – משרד בית-הסוהר, שרפו את הניירות שמצאו בו, ניתקו את הטלפון ובכוח הוציאו את המפתחות מידי הסוהרות הנדהמות. מן המשרד פרצו הבנות אל החצר. השוטרים שהיו עסוקים אותה שעה בשלבים האחרונים של הקרב נגד האסירות – נאלצו לרכז את כוחותיהם על מנת להסתער על העצורות, אולם כאן נכונה להם מערכה קשה. הבנות שהתכוננו לאפשרות זו, הכינו סירים מלאים שמן רותח ומים רותחים, כדי "לרחוץ" בהם את פרצופיהם של הבריטים.

וכך עמדו הבנות בחצר כחומה בצורה, כשמולם מתקדם טור שוטרים דרוך לקרב. השוטרים קיוו כי בראות הבנות אותם, ייסוגו, אולם להפתעתם לא נסוגה אף אחת. השוטרים החליטו לסגת כי חשו שעלול להתפתח מאבק עם עשרות בנות דרוכות לקרב. מיד החליטו להזעיק למקום את מיסטר תומס, מנהל בית-הסוהר, שנדהם נוכח רוח הקרב של הבנות וניסה לפתוח במשא ומתן. הבנות טענו שהוא רימה אותן ועל-כן סירבו להיכנס אתו למשא ומתן. לתומס לא נותרה ברירה והוא הזעיק את מפקח בתי הסוהר בכבודו ובעצמו.

המפקח שאל בהשתאות:

"על מה הרעש? הרי נמסר לכן תאריך ההעברה".

ענינו שלא נסכים לעבור מבית-לחם מבלי שתועברנה עמנו גם האסירות. המפקח ביקש שהות של שלושה ימים למתן תשובה, ובינתיים ביקש כי נחזיר את המפתחות למנהל בית-הסוהר. סירבנו למלא את בקשתו והודענו כי אנו מוכנות למסור את המפתחות רק לכבוד המפקח והוספנו כי באם לא תינתן תשובה חיובית – נסיק את מלוא המסקנות.

למחרת היום הופיעה בפנינו סית ג'מילה, מנהלת בית-הסוהר, והודיעה באופן רשמי כי אנו יחד עם האסירות נועבר מבית-לחם ביום ראשון ה-28 בדצמבר. הסיבה לדחייה הייתה שה-26 בדצמבר היה מיד לאחר חג המולד והשוטרים הבריטים יהיו עדיין בגילופין, וה-27 בדצמבר היה יום שבת.

ביום ראשון, ה-28 בדצמבר 1947, יצאה מבית-לחם שיירה מאובטחת היטב, ובה הוסעו העצירות והאסירות במשאיות נפרדות. בנוסף למכוניות הצבאיות שליוו את השיירה, היו בכל משאית שוטרים בריטים מזוינים. בעבור השיירה ברחוב יפו בירושלים, גדשו יהודים את המדרכות משני צידי הכביש וצעקו לבנות: "חיזקו ואימצו, אנחנו איתכם". היה זה משב רוח רענן לאחר ישיבה כה ארוכה בבית-הסוהר בבית-לחם. כעבור מספר שעות הגיעו העצירות והאסירות לעתלית. על-כך מספרת צביה בן-חורין:¹¹⁸

נכנסנו לתחום מחנה המעפילים בעתלית, תוך שירה סוערת: "הבאנו שלום עליכם". בודאי משונה היה בעיני המעפילים לראות פרצופים חדשים כה עליזים ואיתנים ברוחם.

לשמחה לא היה קץ. משהורידו את האסירות מהמכונית ליכדונו יחד במחנה אחד. אנשי הסוכנות והנוטרים היהודים העובדים במחנה קיבלונו יפה ודאגו למלא את מחסורנו, החל במיטות ומצעים וכלה באוכל מבושל. תענוג היה לראות פרצופים יהודיים שאהבת אחים נשקפה מתוכם. המעפילים קבלונו אף הם בשמחה, שאלו לשלומנו, לתנאי חיינו ולמסיבות שהביאונו הלום.

גרנו בארבעה צריפים, שאחד מהם היה מיועד לאסירות. צריף חמישי היה מיועד לחדר תרבות ושישי למרפאה. בצריף השביעי נמצא המשרד ובשמיני – חדר השוטרות הערביות שבאו עמנו מבית-לחם, בתוספת שוטרת יהודיה. ההבדל היחידי בינינו העצירות לבין האסירות היה החובה שהטילו על האסירות ללבוש את מדי בית-הסוהר. מלבד זאת הן בילו את כל היום יחד עמנו. האסירות מחו נמרצות על ההפליה, ומפקד המחנה הבריטי, שהיה אדם אדיב ונוח, הרשה להן ללבוש בגדים אזרחיים ובלבד שתלבשנה את התלבושת הרשמית בשעת ביקור המנהל הארצי של בתי הסוהר.

עם בואם של עצורי לטרון למחנה בעתלית, חל שינוי משמעותי בחיי הבנות. אומנם הבנים שוכנו בצריפים נפרדים וגדר הפרידה בינם לבין הבנות, אולם עד מהרה התגברו על הקושי הזה על-ידי טיפוס על הגדרות. בעתלית היו גם מקרים של איחוד משפחות, כמו זו של אדלה לבית לוי שהייתה נשואה לאיזי סלוניקי. כאשר הייתה אדלה עצורה בבית-לחם, היה איזי בעלה עצור בטרון והקשר ביניהם היה באמצעות מכתבים בלבד. בעתלית נפגשו השניים פנים אל פנים והתרגשות הייתה רבה.

¹¹⁸ ראיון המחבר עם צביה בן-חורין.

קבוצת עצירות במחנה המעצר בעתלית
(מימין לשמאל) שורה ראשונה (יושבות) מינה יליף ושרה מדליון,
שורה שנייה (עומדות) שוטרת יהודיה, שרה לבני (בידה חתול), שולמית פנסו,
פנינה שוחט, צפורה שיף. שורה שלישית: אסתר גליקסמן, חיה סבן.

במחצית מרס 1948 נלקחה אחת העצירות, מלכה מזרחי-קנדל, לירושלים כדי להעמידה למשפט בפני בית-הדין הצבאי באשמת נשיאת נשק שלא כחוק.

מלכה קנדל¹¹⁹ לבית מזרחי נולדה בשנת 1932 בירושלים. אימה הייתה דור שביעי למשפחה מיוצאי חברון, שנאלצה לעבור לירושלים לאחר טבח תרפ"ט. בגיל צעיר הצטרפה מלכה לבית"ר והמפקדת שלה, שרה הר-אבן, החדירה בה את רוח ההתנדבות הלאומית והתוצאה לא איחרה לבוא. בראשית 1947 התנדבה לאצ"ל וצורפה לפלוגות הנוער, שם עסקה בהדבקת כרוזי המחתרת על קירות הבתים. לקראת סיום הטירונות, הוחלט ללמד את הבנות את השימוש באקדחים, וביום שישי ה-21 בנובמבר 1947 הוזמנה מלכה על-ידי מפקדה, שמואל מצא, להכין את אחד החדרים בשכונת הבוכרים לקראת השיעור. בהיכנסם לחדר התברר שהוא מלוכלך

¹¹⁹ ראיון המחבר עם מלכה קנדל.

מאוד ומלכה ביקשה משמואל להביא מטאטא כדי שאפשר יהיה לנקות את המקום.
על אשר קרה לאחר מכן מספרת מלכה:

איך שהוא יצא, פרצו שלושה בלשים בריטים ושאלו אותי מה אני עושה בחדר.
אמרתי להם שאני תלמידה שמחכה למישהו כדי לנקות עבורו את החדר. הם לא
האמינו לי, הזיזו את המיטה ומצאו מתחת לבלטות מספר אקדחים. הכניסו אותי
לטנדר משטרתי כדי לקחת אותי לתחנת המשטרה שבמגרש הרוסים. בטנדר
פגשתי את שמואל, שנתפס בחצר בשעה שניסה להימלט מן המקום.

לאחר חקירה קצרה הועברה מלכה לקישלה בעיר העתיקה, וביום השבת ביקר אותה
הרב אריה לויין והביא לה סודר מבית הוריה. הרב לויין ניסה לנחמה, ובשעת הפרידה
החזיק את ידה בשתי ידיו ואמר: "תשועת ה' כהרף עין". למחרת היום הובאה מלכה
בפני שופט, שפסק לה מעצר אדמיניסטרטיבי על-פי התקנות לשעת חירום. היא
הועברה לבית-הסוהר לפושעות צעירות ששכן באחד המנזרים בבית-ג'אלה, שם
פגשה את חנה אייל-שרעבי שנתפסה בשעת הדבקת כרוזי לח"י בחולון ונשפטה
לשנה וחצי מאסר ובגלל גילה הצעיר הוכנסה לבית-הסוהר לפושעות צעירות. מלכה
וחנה היו שתי היהודיות היחידות בקרב קבוצה גדולה של ערביות ומיד לאחר
הפגישה הראשונה תכננו בריחה מן המקום. אלא שלמחרת היום הועברה מלכה
לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם ושוכנה בוויולה ומשם, יחד עם יתר העצירות, למחנה
המעצר בעתלית.

מספר ימים לאחר הפגישה עם מלכה, הצליחה חנה שרעבי לברוח מבית-ג'אלה
ולהגיע לבית-לחם הסמוכה, שם ביקשה מנהג מונית להסיע אותה לירושלים. מאחר
ולא היה בידה כסף מזומן, נתנה לנהג את שעונו וכך הגיע למקום מבטחים.
כאמור, הועברה מלכה תחת משמר כבד מעתלית לירושלים והועמדה למשפט
בפני בית-הדין הצבאי. מאחר והיא לא נתפסה עם נשק בידה, עמדה על גרסתה
שהגיעה למקום כדי לנקות את החדר ולא ידעה כלל שמתחת למרצפות מצויים
אקדחים. כן העירה את תשומת לב השופט לסתירות שמצאה בעדות שלושת
הבריטים שעצרו אותה.

בהתחשב בגילה הצעיר (בת 16 בסך הכול), פסק השופט שעליה להתייצב בפני
קצינת המבחן פעמיים בשבוע.

כעבור חודש ימים עזבו הבריטים את ארץ-ישראל.

מלכה קנדל

בריחתן של דבורה נחושתן ויהודית בן-אמיתי

על מחנה המעצר בעתלית מחוץ לגדר שמרו חיילים בריטים, בעוד שבתוך המחנה שמרו נוטרים יהודים על העצירות והעצירים.

ניסיון בריחה ראשון נעשה באחד מלילות פברואר 1948, כאשר עשרה בחורים החליטו לברוח דרך הגדרות. אליהם הצטרפה דבורה נחושתן, שזחלה דרך גדר התיל של מחנה הבנות כדי להתחבר אל קבוצת הבנים. לאחר שהצליחו לחתוך את הגדר הפנימית, הגיעו אל הגדר החיצונית, אולם כאן נכונה להם אכזבה מרה כאשר התברר שהם הגיעו אל מתחת לאפו של אחד הזקיפים. בלית ברירה, חזרו למחנה רטובים ומכוסים בוץ. כעבור כמה ימים ניסתה דבורה את מזלה בשנית, והיא מספרת על חוויותיה:¹²⁰

¹²⁰ מתוך "כך ברחנו לחזית", בעריכת גאולה כהן, עמ' 251.

הצעתי שאתחזה כשוטרת ואצא דרך השער בליווי שוטרת אמיתית. בדקנו את סדר התורנויות של השוטרות, למדנו לדעת מתי הן מחוץ לתפקיד ולאן הן הולכות בצאתן את המחנה. הצעתי נתקבלה. לפי מיטב זכרוני, לא היה קשה לשכנע את השוטרות היהודיות לשתף פעולה. נקבע שאצא במוצאי שבת, 6 במרס 1948, בלוויית השוטרת רותי. הייתה זו צעירה חיפנית סימפטית, גבוהת קומה, חטובת גזרה, אדומת שיער ומנומשת. חוץ מכמה בנות באצ"ל, איש לא ידע על תוכנית לברוח. בגלל החשש שהתנאים עלולים להשתנות, לא רצינו לאבד זמן ולכן לא דאגנו לקבלת אישור מן החוץ.

עם רדת החשיכה החלפתי את בגדי, שמתי מטפחת על ראשי, ועטפתי עצמי במעיל העליון של השוטרת שאת זהותה "גנבתי". בשעה שבע בערב ניגשנו, רותי השוטרת ואנוכי, אל שער מחנה הנשים. רותי ביקשה לפתוח את השער והשוטר מילא את מבוקשה בלא שזיהה אותי. כך היה גם בשערים הנוספים, לרבות השער הראשי של מחנה המעצר. שמנו פעמינו לכיוון קיבוץ "עין-הים" (היום "עין-כרמל"). לא היה זה נעים להסתובב כך בלילה, באזור ההוא, שאומנם לא נחשב "ערבי", אך יהודי בוודאי שלא היה. מלבד עתלית ועין הים לא היה אף יישוב יהודי עד זכרון-יעקב.

בדרך פגשנו באחד האנגלים משומרי המחנה. בלא להניד עפעף, בירכנו אותו ב"ערב טוב" לבבי והמשכנו בדרכנו. הלה לא העלה אף צל של חשד. לאחר שהתרחקנו ממנו, פתחנו בהליכה מהירה יותר. כך הגענו לקיבוץ עין-הים. נכנסתי לחדר האוכל וביקשתי לשוחח ביחידות עם מזכיר המשק, ליפא שמו. בשיחתנו סיפרתי לו את האמת והוספתי שאני מצפה שהקיבוץ יאות להסתירני לזמן קצר, עד שיתאפשר לי להגיע לתל-אביב. המזכיר נענה לבקשתי וזוג חברים פינה לי את חדרו והאישה – חַשְׁקָה – הביאה לי אוכל והייתה היחידה שהורשתה להיכנס לחדר.

את יום המחרת עשיתי בחדר, שהיה סגור ותריסיו מוגפים. חשקה נכנסה ותוך כדי שיחה התברר לה שאני יודעת לסרוג. היא הביאה פקעת צמר בצבע כחול ושאלה אם אהיה מוכנה לסרוג קפושון לילדתה הקטנה. ברור שהסכמתי, אם כי ישיבה רגועה עם מסרגות ביד לא היה בדיוק הדבר לו נזקקו עצבני. וכך, בשעות הערב המוקדמות, בעודי יושבת וסורגת ומחשבותי נתונות לתכנון דרכי לתל-אביב, נכנס לחדר יאיר יליף, אחד הנוטרים היהודים ששמרו על מחנה המעצר. בראותי אותו אורו עיני, ידעתי שהוא יהיה לי לעזר רב. לאחר ההתרגשות הראשונה הניח יאיר על השולחן בקבוק קוניאק, מזג לעצמו ולי והורה לי להרים כוסית בליווי שתי ברכות: האחת "לחיים" והשנייה, "אבי-געזונט" [העיקר הבריאות, ברכה שהייתה מקובלת בקרב אנשי האצ"ל]. את טענתי שהשתייה מוקדמת מדי לא קיבל ובישר לי שעוד מעט תגיע אלי

חברה. חזרתי לסרוג וכעבור זמן קצר נכנסה לחדר חברתי יהודית בן-אמיתי. לדבריה, הייתה ההסוואה שערכו הבנות לאחר צאתי מוצלחת ושלטונות המחנה עדיין לא גילו את העדרי. הואיל וכך עשתה היא באותו ערב את אשר עשיתי אני ערב קודם לכן.

עתה היינו שתיים. יהודית הספיקה כבר להעביר הודעה לחיפה, אל אחותה, כדי שזו תדאג להגיע למחרת היום עם מונית לכביש הראשי, מול הכפר הערבי אל ג'יזר.

ביום שני, ה-8 במרס 1948, בשעות אחר הצהריים המוקדמות, יצאנו יהודית ואנוכי את הקיבוץ. אתנו היה יאיר והאחראי על הביטחון בקיבוץ, שניהם חמושים באקדחים. הגענו עד קרוב לכביש ומצאנו מיסתור מאחורי עץ עבות, במרחק של כמאתיים מטר מן הכביש.

המונית מחיפה אומנם הגיעה, אולם לא עצרה וברחה מן המקום במהירות. מאוחר יותר סיפרו לנו שהנהג אומנם ראה אותנו, אולם היה נאלץ לעזוב את המקום משום שאותו רגע נורתה אש תופת על קבוצת בורחים אחרת, שחיכתה לבואה של השיירה מחיפה. אחד הבורחים אף נהרג מן היריות.

בלית ברירה יצאנו מן המסתור ונופפנו למשאית שעברה במקום. נהג המשאית עצר ולאחר שנפרדנו מיאיר, עלינו על המשאית. צפופות בתא הנהג, עשינו את דרכנו עד מסעף זיכרון-יעקב, בו נהגו אז לעצור המכוניות שעשו דרכן מתל-אביב לחיפה (הנוסעים לחיפה עברו למכוניות משוריינות ואילו האוטובוסים הבלתי משוריינים חזרו לתל-אביב).

הסווינו מעט את הופעתנו, עלינו לאוטובוס ובערב הגענו לתחנה המרכזית של תל-אביב.

ראשית דרכנו הייתה למערכת עיתון "המשקיף", שם מסרנו הודעה שנועדה לשמש סימן שהגענו בשלום. מסירת ההודעה חתמה פרק בחיינו. ההתרגשות שאחזה בנו הייתה גדולה ביותר. יהודית אמרה שאין היא הולכת אלא "עפה" באוויר.

הואיל ובריחתנו לא תואמה מראש עם "החוץ", דהיינו עם פיקוד האצ"ל, איש לא חיכה לנו. הכתובות אותן זכרתי מהתקופה שלפני המעצר לא היו מעודכנות וסביר היה בעיניי שהסיכוי הטוב ביותר ליצור קשר מידי עם הארגון היה באמצעות אחת המשפחות שהיו כעין מוסד בעיני אנשינו. הלכנו אפוא אל משפחת גוריון, ברחוב גנסין 6. ציפורה גוריון, אם המשפחה, פתחה את הדלת. היא הוכתה בתדהמה. דומה היה עליה שהיא רואה רוחות רפאים. נתקבלנו בחום ובאהבה ללא גבול. היה "ברור" שהבת דרור (חברת אצ"ל אף היא) מוותרת על מיטתה, כדי שיהודית ואני נוכל לנוח בנוחיות. כזה היה הבית.

יהודית בן-אמיתי לבית מוזר נולדה ברומניה ובהיותה בת 10, עלתה בשנת 1939 עם משפחתה ארצה. בשנת 1942, בגיל 14, הצטרפה לבית"ר ובאותה שנה עשתה את דרכה לאצ"ל. יהודית שמשה כקשרית של מפקד מחוז חיפה, חיים פלן וכשזה נעצר, נמצאו אצלו רשימות שהביאו למעצרה של יהודית. היא בלתה במעצר 3 שנים, תחילה בבית-לחם ולאחר מכן במחנה המעצר בעתלית. לאחר בריחתה מעתלית חזרה לפעילות בארגון ובין היתר השתתפה בהתקפה על רמלה. יהודית נשאה לחבר הארגון, ישראל בן-אמיתי, לאחר שובו ארצה מגלות אפריקה.

יהודית בן-אמיתי

בריחתה של שרה לבני

כזכור, נעצרה שרה לבני בשלהי 1946 בעקבות הלשנה והובאה לבית-הסוהר לנשים בבית-לחם, וב-28 בדצמבר 1947 הועברה, יחד עם יתר העצירות והאסירות, למחנה המעצר בעתלית. על בריחתה מספרת שרה:¹²¹

במחנה המעצר בעתלית שררה אווירה של חשש וציפייה לבאות. שמענו על הקרבות שהתחוללו אז בארץ והישיבה באפס מעשה הציקה לנו. נוסף לכך חששנו שהבריטים ישתמשו בנו כבני ערובה והדבר הגביר את רצוננו להימלט ולהצטרף ללוחמים.

¹²¹ מתוך "כך ברחנו לחזית", בעריכת גאולה כהן, עמ' 263.

נודע לי כי הזרקת חלב לשריר גורמת לחום גבוה. החלטתי לנצל מידע זה כדי להתחלות ולהיות מועברת לבית-חולים מחוץ למחנה. יצרתי קשר עם החובש (נעים מזרחי-המאירי מצפת), שהיה יחד עם העצורים שהועברו מלטרון לעתלית, והוא שיחד את אחד השומרים הבריטים ובחצות הלילה התגנב למחנה העצורות והביא עמו מזרק. בחדרי כבר היה מוכן חלב שהורתח על פתיליה, וכמות מסוימת ממנו הוזרקה לי. בתחילה לא חשתי דבר, אך לאחר זמן קצר תקפו אותי צמרמורות קשות, וחשבתי כי קצי קרב ובא וכי אצליח לצאת את עתלית רק על אלונקת מתים. אולם עם שחר פסקו הצמרמורות ויכולתי ללכת לחדר האוכל כרגיל. מיד לכשהגעתי לחדר האוכל, התחלתי להתנהג כאילו קיבלתי התקפת המעי העיוור, שאת הסימפטומים שלה בררתי קודם לכן. הצהרתי על בחילה עזה ועל כאבים חזקים בשיפולי הבטן, רצתי לחדרי והשתרעתי על המיטה כשאני מתפתלת מ"כאבים" ומייללת בקול גדול. רופא המחנה, לו סיפרתי כי זו ההתקפה השלישית שפקדה אותי, הורה להעבירני מיד לבית חולים בחיפה. הועליתי על האמבולנס, כשאני צורחת וזועקת מכאבים מדומים, והאסירים והאסירות, שלא ידעו על תוכנית הבריחה שלי, ליווני במבטי רחמים והשתתפות בצער.

האמבולנס הובילני לבית-החולים הממשלתי בחיפה. בתחילה סירבתי להיכנס לבית-החולים, מכיוון שהוא נמצא בסביבה ערבית, עובדה שתקשה על הבריחה, במיוחד כאשר באותה תקופה היו כבר התנגשויות בין יהודים וערבים בכל הארץ וגם בחיפה. רופא יהודי שהובהל לאמבולנס, סיפר לי כי מצבי מסוכן ושיכנע אותי להיכנס לבית-החולים, בהבטיחו שיהיה נוכח בזמן הניתוח. החלטתי להסתכן והסכמתי, אולם למפח-נפשי העלו אותי לקומה השישית ומינו צוות של אחיות ערביות לטפל בי. כאן כמעט שהחלטתי לחזור בי. ברור שלא יכולתי לקפוץ מהקומה השישית וגם לא ציפיתי לשיתוף פעולה מצד הצוות הערבי. לעבור ניתוח שלא היה בו כל צורך, נראה מוגזם בעיני. הודעתי לרופאים שאני מסרבת להינתח, סיפרתי להם שהתקפת המעי העיוור לא הייתה ולא נבראה וביקשתי לחזור לעתלית. המצחיק הוא שהרופאים לא האמינו לי... הם חשבו שאני פוחדת מהניתוח ולכן ניסו לשכנעני שמצבי מסוכן ושההתקפה השלישית היא קריטית. הוספתי להתנגד ואמרתי שאני רוצה לעבור לבית חולים יהודי כי אני פוחדת שאמות על שולחן הניתוחים.

לנוכח התנגדותי העזה, ולאחר התייעצויות קדחתניות, נכנעו הרופאים יחד עם השוטרים ששמרו עלי והחליטו להעבירנו לבית החולים "רוטשילד".

בתחנת "אגד" הועברתי מאמבולנס של "הצלב האדום" לאמבולנס של "מגן דוד אדום" והמשמר הבריטי ששמר עלי הוחלף בסמל משטרה יהודי. באותה עת חולקה חיפה לאזורים סגורים – יהודי וערבי – והמשמרות הבריטים העדיפו לא

להיכנס לרבעים אלה. ברגע שעליתי על האמבולנס היהודי, נשמתי לרווחה כי הייתי בטוחה שאצליח לברוח. בית-החולים "רוטשילד" היה ממוקם בסביבה יהודית ונוסף לכך היה בן קומה אחת בלבד. הכניסו אותי לחדר הניתוחים ולאחר שסקרתי את החדר ראיתי שיש בו חלון בדיוק מעל שולחן המכשירים. הרופאים והאחיות יצאו לרחוץ את ידיהם והשאירוני לבדי, כשהשומר ששמר עלי מחכה מחוץ לחדר (אגב, בעקבות בריחתי הורד שומרי מדרגת סמל לדרגת שוטר פשוט). ברגע שהתרוקן החדר, טיפסתי על שולחן המכשירים, זינקתי אל החלון וקפצתי החוצה. כחיפאית, הייתה הסביבה מוכרת לי ולכן יכולתי לבחור את דרך הבריחה הבטוחה ביותר, וכך הגעתי למקום מבטחים.

לא כל העצירות הוחזקו בעתלית עד צאת הבריטים את הארץ. חלקן שוחררו זמן קצר לאחר ההעברה מבית-לחם. אחת מהן הייתה צביה בן-חורין

צביה בן-חורין¹²² לבית וינטרוב נולדה בחיפה לאב שהיה בעל השקפה לאומית. בגיל צעיר הצטרפה לבית"ר ובשנת 1945, בגיל 16, הייתה לחברת האצ"ל. צביה למדה בגימנסיה "ביאליק" ובתקופת הסזון החרים אותה חלק גדול מן הכיתה בגלל חברותה בבית"ר. לאחר סיום הלימודים, היא שמחה לעזוב את חיפה וללמוד בסמינר למורות "מזרחי" בירושלים (בחיפה לא היה באותה עת סמינר למורים). בירושלים המשיכה צביה את פעילותה באצ"ל וצורפה ליחידה של בחורים, ביניהם: מרדכי וגר ויהושע גולדשמיד. לאחר מכן היא השתתפה בקורס "סגנים" שהיה מורכב מבנות בלבד, ביניהן עוד שלוש בנות שלמדו בסמינר "מזרחי": יונה ברזילי, בתיה הררי (במלחמת העצמאות נתמנתה לייצג את הארגון בטבריה) ומרים קרוננברג. עם סיום הקורס, הדריכה צביה קבוצה של בנות ובנוסף לזאת הייתה פעילה ב"דלק", שבראשו עמד שמואל תמיר. היא מילאה תפקיד של מקשרת וכן נהגה להדפיס במכונת כתיבה את הדוחות השונים (את מלאכת ההדפסה למדה צביה עוד בהיותה בבית-הספר התיכון).

ידידות מיוחדת שררה בין צביה לבין יונה לבית ארציאלי. הן למדו באותה כיתה וביתה של יונה היה ביתה השני של צביה בכל תקופת שהותה בירושלים. לאחר שהוסמכה להיות מורה, חזרה צביה לחיפה, אולם זמן קצר לאחר מכן נעצרה בידי המשטרה. היה זה כאשר נפגשה עם שתיים מחניכותיה, כדי לשלוח בדואר חומר תעמולה של האצ"ל. צביה נשלחה למעצר בבית-לחם, בעוד שתי החניכות שוחררו, כנראה בגלל גילן הצעיר (הן היו בנות 15).

¹²² ראיון המחבר עם צביה בן-חורין.

צביה שוחררה מן המעצר שבועיים לאחר העברת העצורות מבית-לחם לעתלית, וחזרה לפעילות באצ"ל, למרות שהוטל עליה להתייבב במשטרה בכל יום. היא שימשה מזכירתו של פנחס ראם ("בנימין") שהיה מפקד החת"ם (חטיבת התעמולה) בחיפה, ולאחר ש"בנימין" נהרג, בא במקומו יוסף קובו ("אביגדור"). צביה התמידה בתפקיד זה עד לפירוק האצ"ל וצירוף לוחמיו לצה"ל.

צביה בן-חורין

שער שישי

מלחמת העצמאות

הבריטים מעבירים את בעיית ארץ-ישראל לאו"ם

עם סיום מלחמת-העולם השנייה הגבירו האצ"ל ולח"י את מלחמתם נגד השלטון הבריטי בארץ. עקב הרחבת פעולות המחתרת, נאלצה הממשלה הבריטית להגדיל את מספר החיילים ששירתו בארץ, כדי שיוכלו לשמור ביתר יעילות על מתקני הממשלה והצבא. הדברים הגיעו לידי כך, שכעבור זמן לא רב הגיע מספר החיילים והשוטרים הבריטים בארץ-ישראל ל-100,000. החזקת מספר כה גדול של מגויסים היוותה מעמסה גדולה מאוד על ממשלת בריטניה, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה ציבורית. יש לזכור שהבריטים היו עייפים מן המלחמה הנוראה נגד גרמניה הנאצית, והנה במקום להחזיר את הבנים הביתה, שולחים אותם להיהרג בפלשתינה. דעת-הקהל בבריטניה הייתה רגישה מאוד לקורבנות בריטים בארץ-ישראל ולפגיעת המחתרת ביוקרת ממשלת המנדט.

נוסף למלחמת המחתרת העברית בשלטון המנדט בארץ-ישראל, היה על הממשלה הבריטית להתמודד עם בעיות כלכליות קשות ביותר. מלחמת-העולם השנייה פגעה קשות בתשתית הכלכלית של המדינה ולממשלה לא היו האמצעים לשקם את ההריסות. החיילים, שניצחו בקרב, חזרו הביתה לחיי צנע ואבטלה. היה קיצוב במזון ובמלבוש ולא היה מספיק דלק כדי לספק את מלוא צריכת החשמל והתחבורה. ואם לא די בכל אלה, עבר על בריטניה בסוף שנת 1946 ותחילת 1947 חורף נוראי שכמוהו לא ראו הבריטים שנים רבות. הקור והשלג שיתקו לחלוטין את החיים הסדירים בערים ובכפרים. לא היה פחם לחימום הבתים ולאספקת חשמל; בתי-חרושת נסגרו בזה אחר זה ושירותי הרכבות קוצצו באופן דרסטי. הופסק ייצור הבירה וקוצצה אספקת הסיגריות. הגיע המצב לידי כך, שהמדינה בעלת מחצבי הפחם הגדולים, נאלצה לשלם במטבע חוץ, שהיה מצוי בצמצום, כדי לייבא פחם מארצות-הברית. המצב בבריטניה היה ללא נשוא, והתלות בארצות-הברית הלכה וגברה. צ'רצ'יל, שהיה באותה תקופה מנהיג האופוזיציה, הכריז בנאומיו בפרלמנט כי בריטניה שלאחר המלחמה חלשה מכדי לשאת בנטל הרב שנגרם בעקבות מלחמת המחתרת בארץ. צ'רצ'יל טען כי האינטרסים של בריטניה בארץ-ישראל אינם כה חשובים שיצדיקו החזקת 100,000 חיילים ושוטרים, העולים לאוצר הבריטי הריק הון עתק. הוא תבע מן הממשלה לצאת את ארץ-ישראל ללא דיחוי.

ממשלת בריטניה העבירה את בעיית ארץ-ישראל לטיפול האו"ם והעצרת שהתכנסה לדון בעניין, החליטה למנות "ועדה מיוחדת לארץ-ישראל" (UNSCOP), כדי לחקור את בעיית ארץ-ישראל ולהציע פתרון.

מלחמת המחתרת בשלטון הבריטי בארץ ומצב הפליטים היהודים באירופה השפיעו השפעה רבה על ועדת אונסקו"פ ולאחר ששמעה את העדויות של כל הנוגעים בדבר, החליטה להמליץ בפני עצרת האו"ם על סיום המנדט הבריטי וחלוקתה של ארץ-ישראל לשתי מדינות ריבוניות: יהודית וערבית, בעוד אזור ירושלים יהיה נתון למשטר בין-לאומי.

ב-29 בנובמבר 1947 התכנסה העצרת הכללית של ארגון האומות המאוחדות, וברוב של למעלה משני שלישים אימצה את המלצות ועדת אונסקו"פ. הסוכנות היהודית, שייצגה את עם ישראל בפני ארגון האומות המאוחדות, קיבלה את החלטת העצרת בברכה. הערבים, לעומת זאת, דחו את ההחלטה על הסף ואיימו להשמיד את המדינה היהודית עוד לפני הקמתה. ואכן, כבר למחרת היום, החלו הערבים לפרוע פרעות ביהודים. התקפות על ישובים יהודים, רצח וביזה, הלכו ותכפו מדי יום. אחד הקורבנות הראשונים של התקפות הערבים הייתה חברת האצ"ל פנינה פדרמן.

פנינה פדרמן נולדה בפרנקפורט (גרמניה). בבית היא קיבלה חינוך ציוני ובשנת 1930, בגיל 16, הצטרפה לבית"ר. אחרי שסיימה את בית-הספר התיכון החלה ללמוד באוניברסיטה של פרנקפורט, אולם בשנת 1933, עם עלות הנאצים לשלטון, עברה עם משפחתה לבלגיה. בהשפעתה הוציא שם אביה כתב-עת ("אונזער צוקונפט") שהיה לביטאון התנועה הלאומית (בית"ר והצה"ר). לאחר מותו, נישאה פנינה לדוד פדרמן, וטכס הכלולות נערך במועדון בית"ר.

פנינה ודוד פדרמן

לאחר הנישואין עלה הזוג הצעיר ארצה, והשתקע בראשון-לציון. פנינה נעשתה מדריכה ומחנכת בבית"ר והצטרפה יחד עם בעלה לשורות האצ"ל. בשנת 1945, בתקופת ה"סזון" נתפס דוד בידי הבריטים והוגלה למחנה המעצר באפריקה. לאחר מכן פרצו לביתה של פנינה באישון לילה קבוצת חברי ההגנה ומסרו לידיה "צו גירוש": לעזוב מיד את המקום – "אחרת יהיה לך מר מאוד". ענתה להם פנינה: "וכי אתם חושבים שחיי כאן אינם מרים דיים?" והחליטה להישאר בביתה עם שני ילדיה הקטנים.

ב-11 בפברואר 1948, בדרכה למרכז "לאסירינו" בתל-אביב כדי לקבל תמיכה עבור משפחות האסירים, עלתה המכונית על מוקש. לאיש שניגש לטפל בה, אמרה: "מוטב שתטפל באחרים. אני בין כה וכה אבודה", וכעבור זמן קצר נפחה את נשמתה.

בסיסים בירושלים

הבסיס הראשון, "הווילה", הוקם בפברואר 1948 באחת הדירות בקריית שמואל ושימש אכסניה לשני קורסים ל"סגנים", בכל אחד מהם השתתפו 18 איש, ביניהם 4 בנות. מאחר והמטבח היה קטן מדי מכדי לבשל בו למספר כה גדול של אנשים, הסתפקו החניכים באכילת כריכים שהכינה ויקי מיכאל, שזה לא מכבר השתחררה ממעצר.

כעבור זמן קצר נערך קורס סגנים נוסף ובו השתתפו 4 בנים ו-8 בנות ואלו הן: מזל אבני, נצחיה בג'יו-פרל, רייצה בר-יוסף, ציפורה הרלינג, מרים חריף, מרגלית ליכטמן, רחל לפידות, שושנה ממו וברכה קיפניס. מבחן הגמר של הקורס אמור היה להיערך בצורה חגיגית בבית-הספר לשוטרים שנתפס על-ידי האצ"ל לאחר צאת הבריטים את ירושלים. אלא שאותו יום (ה-19 במאי 1948) התנהל באזור קרב מר בעקבות התקפת הלגיון הערבי על שייח' ג'ראח, והחניכים נצטוו להסתלק מן המקום. בוגרי הקורס הזה היוו את עמוד השדרה של פלוגת הנוער שהוקמה בירושלים.

הבסיס השני בירושלים הוקם בשכונת עץ-חיים, בכניסה לעיר, בבניין בלתי גמור של הקבלן פרוסק, אשר בנו יעקב היה חבר האצ"ל. בבסיס, ששמו הוסב ל"בסיס עץ חיים", שוכנו 40 לוחמים וכן מספר בנות שעסקו בניהול המטבח. בנוסף לתושבים הקבועים של הבסיס, היו מגיעות אליו יחידות שונות לשם אימונים, כדי להכשירם למלחמה הצפויה לאחר צאת הבריטים את הארץ ב-15 במאי 1948.

בסיס נוסף הוקם בקצה המזרחי של שכונת מאה-שערים, סמוך לרחוב מלכי ישראל ובית-החולים האיטלקי (אזור שהיה נתון בשליטת הערבים). מטרת הבסיס הייתה להגן על תושבי השכונה (ששמחו להעמיד לרשות הלוחמים את האמצעים למחייתם) וכן לשמש קרש קפיצה לכיבוש ירושלים המזרחית לאחר צאת הבריטים את העיר. גם בבסיס זה היו מספר בנות, ביניהן אסתר הרלינג ("סמדר") ותמר קירשנבאום. בשעה שהבנות שהו בבסיס, הותקפה השיירה שעלתה להר-צופים (13 באפריל 1948) ומאוחר יותר התברר שאביה של תמר היה אף הוא בשיירה ונרשם בין הנעדרים.

עוד בסיס הוקם בבתי-פיינגולד, ברחוב יפו, סמוך לאזור הביטחון שכלל את מגרש הרוסים ובניין ג'נרלי. התפקיד העיקרי של בסיס זה היה לעקוב אחר תנועת הבריטים ולשמש קרש קפיצה לתפיסת האזור כולו עם צאתם את העיר.

123 כיבוש דיר-יאסין

ביום שישי, ה-9 באפריל 1948, יצא כוח משותף של האצ"ל ולח"י כדי לכבוש את הכפר דיר-יאסין, שאיים על שכונתיה המערביות של ירושלים. על-פי התכנון אמור היה משוריין נושא רמקול להיכנס לכפר ולהודיע לתושביו להיכנע כדי למנוע קורבנות אדם. עוד נאמר בהודעה שהדרך לעין-כרם פתוחה וכל מי שרוצה לסגת לשם יכול לעשות זאת מבלי לחשוש. אולם כאשר המשוריין הגיע למבואות הכפר, הוא נתקל בתעלה שנחפרה לרוחב הדרך ונאלץ לעצור מבלי יכולת להתקדם. הרמקול הופעל וההודעה שנמסרה בו נשמעה בכניסה לכפר. מן הבתים הסמוכים נפתחה על המשוריין אש חזקה והיה צורך לחלץ את הלוחמים שנתקעו בתוכו, חלקם פצועים, ויחידה של עזרה ראשונה יצאה מגבעת שאול לכיוון המשוריין. בצוות הייתה גם דבורה שמחון, שנפצעה בידה בשעה שחבשה את אחד הפצועים.

הקרוב היה קשה ובמהלכו נהרגו ארבעה לוחמים: שלושה חברי האצ"ל וחבר לח"י אחד ורבים נפצעו (כעבור מספר ימים נפטר מפצעיו לוחם אצ"ל נוסף). המונים השתתפו בהלוויה שנערכה לחללים. הארונות הועמסו על משאית, לפני צעדה יחידה בחגור מלא ולפני היחידה – צעדו שתי בנות וזר בידיהן. הייתה זו ההלוויה הפומבית הראשונה שערך ארגון המחתרת ושזכתה לסיקור מיוחד בשבועון האמריקאי Life. לפני כן נהגו לקבור את חללי האצ"ל ולח"י בחשאי, לעיתים בשם "אברהם בן אברהם", כאשר השם האמיתי נשאר חסוי.

ברכה סטריזובר

ברכה סטריזובר¹²⁴ לבית רבי הייתה אחת הבנות שנשאו את הזר בהלווית חללי ההתקפה על דיר-יאסין. ברכה נולדה בירושלים להורים שעלו מאפגניסטן. האווירה בבית הייתה לאומית ובגיל צעיר הצטרפה לבית"ר ומשם קצרה הייתה הדרך לאצ"ל. עם הקמת הבסיסים, הייתה ברכה אחת משש הבנות שנשלחו לבסיס ששכן בבתי פיינגולד. הבנות, בפיקודה של "זיוה" (רבקה זקס-הולטר), עסקו בעבודות המטבח וכן בשמירה ובתצפיות על האזור הצבאי הבריטי, שהיה מול הבסיס, במתחם מגרש הרוסים. מטרת התצפיות הייתה לשים לב לשעה המדויקת בה ייסוגו הבריטים, כדי להיכנס למתחם לפני שיעשו זאת הערבים. ואכן, ב-14 במאי עזבו הבריטים את ירושלים ואנשי בסיס פיינגולד היו הראשונים שהצליחו לתפוס את בניין ג'נרלי ואת מגרש הרוסים. אותו יום נכנסו כוחות האצ"ל גם לבית-הספר לשוטרים שבצפון ירושלים והצליחו ליצור חבירה עם הר-הצופים. לאחר שלא היה צורך יותר בבסיס פיינגולד, הועברו לוחמיו למחנה בית-הספר לשוטרים. הם התמקמו באולם הגדול של הבניין המרכזי – הבנות ישנו בצד אחד של האולם, בעוד הבנים ישנו בצידו האחר.

הלגיון הערבי, שהתמקם בכפר "שועפט", פתח כעבור חמישה ימים בהתקפה על ירושלים. בשעה שלוש לפנות בוקר החלה הפגזה קשה ולאחריה הסתערות של מכוניות משוריינות על המחנה. יהושע גולדשמיד ("גל"), שהיה המפקד הבכיר בשטח, פקד על כל הבנות לעלות על משאית ולעזוב מיד את המקום. "זיוה", שהייתה חברתו של גל, סירבה להתפנות וביקשה להישאר יחד אתו, אולם הוא פקד על הבחורים: "העלו אותה על המשאית". מן המשאית צעקה זיוה כאם דואגת לעבר גל: "אל תשכח לחבוש כובע פלדה על הראש", והמשאית המשיכה בדרכה. בקרב על בית-הספר לשוטרים נהרגו שישה לוחמים, ביניהם גם יהושע גולדשמיד, ונפצעו למעלה מ-15. המחנה וכן שייח' ג'ראח נכבשו ביד הלגיון הערבי.

לאחר שהחזית התייצבה, נערכו הכוחות בבתי-פאג"י, ששכן אל מול בית-הספר לשוטרים. למחרת בבוקר החלה הפגזה קשה, מלווה באש מנשק אוטומטי. בעוד הפגזים נופלים מסביב, נכנס לפתע למטה אחד הלוחמים, יוסף צלניקר, וסיפר כי טנק של הלגיון מתקדם לעבר עמדותינו. צלניקר נתבקש להישאר במטה עד שהפגזה תחלוף, אולם הוא ענה בשובבות: "אני כבר למדתי לרוץ בין הפגזים", ויצא בריצה את בניין המטה. לפתע נשמעה התפוצצות אדירה וכאשר נפתחה הדלת, נמצא צלניקר שוכב על האדמה פצוע בראשו. הבחורים שהיו במקום נתקפו בהלם ועמדו ללא נוע. הראשונה שהתאוששה הייתה אסתר הורן ("צוריה"), הבחורה היחידה שהייתה במטה ושימשה כחובשת. צוריה פקדה על הבחורים להכניס את

¹²⁴ ראיון המחבר עם ברכה סטריזובר.

הפצוע פנימה להשכיבו על אחת המיטות. התברר שמצבו היה אנוש ולא ניתן היה להצילו. כעבור זמן קצר נפח יוסף שבתאי צלניקר את נשמתו. לא חלפו חודשיים ימים ופגז חדר לאחת העמדות ופגע בבת-שבע שם-טוב.

בת-שבע שם-טוב

בת-שבע נולדה בירושלים בשנת 1930. לאחר שסיימה את בית-הספר היסודי, נפטר אביה ובת-שבע נאלצה לעזור בפרנסת המשפחה. בת 16 הייתה כאשר הצטרפה לאצ"ל ולאחר שעברה קורס עזרה ראשונה יצאה עם הלוחמים כדי לטפל בפצועים. בימיה האחרונים לחמה בעמדות האצ"ל בפאג"י, ויומיים לאחר שבחיר ליבה, יהודה סלונימסקי, נפל בקרב על הכפר הערבי "מלחה", חדר פגז האויב לעמדה בה הייתה בשמירה והרגה.

הרובע היהודי בעיר העתיקה

מספר ימים לאחר הכרזת האו"ם מה-29 בנובמבר, הותקף ליד שער יפו האוטובוס שנסע לרובע היהודי: יהודי אחד נהרג ושמונה נפצעו. המצור על הרובע היהודי הלך והתהדק והיה צורך לשלוח לוחמים ונשק כדי להגן על תושבי הרובע. בחודש ינואר 1948, הוברח לעיר העתיקה איסר נתנזון ("גדעון") כדי להחליף את יואל פרידלר שפיקד על יחידת האצ"ל ברובע ונרצח בידי הערבים לעיני חיילים בריטים, שלא נקפו אצבע כדי להצילו. על יומו הראשון של איסר בעיר העתיקה, מספרת מלכה נתנזון:¹²⁵

בבוקר נשלחתי על-ידי אמי לקנות דבר מה בחנות. בצאתי מן הבית, ראיתי בקצה הסימטה גבר בלונדיני בעל עיניים כחולות, לבוש חליפה ובעל תספורת קצרה כפי שהיה מקובל בצבא הבריטי. הייתי בטוחה שלפני אנגלי לבוש בבגדים אזרחיים, שבא לרגל אחר הכוחות המזוינים ברובע. מיהרתי למלא אחר שליחות אמי ורצתי למטה האצ"ל כדי להזהיר את החברים מפני האנגלי שמסתובב בשטח. נכנסתי למטה והנה האנגלי יושב לפני, ולפני שהספקתי לומר מילה, הציגו אחד החברים: "תכירי בבקשה את המפקד החדש שלנו".

מלכה נתנזון לבית גרינברג נולדה בעיר העתיקה. היא החלה את לימודיה ברובע היהודי, אולם מאחר ובבית-הספר היו רק 4 כיתות, המשיכה את לימודיה מהכיתה החמישית ואילך בעיר החדשה, בבית-הספר "בית-יעקב" של "אגודת ישראל". היה זה בית-ספר חרדי, אולם שפת הלימוד הייתה כבר עברית ולא יידיש. בשנת 1947, בגיל 18, הצטרפה לאצ"ל, אולם עיקר פעילותה הייתה בתקופת המצור. אותה עת שרתו באצ"ל בעיר העתיקה מספר בנות: האחיות רינה מירסקי-מזרחי ופנינה מירסקי-חנוך, נצחיה דסה, רינה נחמיה-צימרמן, מלכה צלניקר, מלכה אבישי וכן יהודית ג'אהרן – אחת הלוחמות המצטיינות. רינה צימרמן ומלכה צלניקר לחמו בעמדת ניסן-בק לצד הבחורים, ובשעה שהערבים הסתערו על העמדה, נפצעה רינה מכדור של צלף, אולם המשיכה בלחימה עד שפונתה לבית-החולים.

בשלב מסוים נכנסה לרובע קבוצה של מורים (כל המורים שעבדו ברובע באו מן העיר החדשה). בין המורים הייתה גם לאה וולץ, שהביאה את המשדר של האצ"ל. הבנות ברובע שמרו בעמדות יחד עם הבנים, ולאחר בואו של איסר נתנזון

¹²⁵ ראיון המחבר עם מלכה נתנזון.

נעשתה מלכה מזכירת המטה. כאשר הגיע המשדר – הייתה מלכה אחראית על הקשר עם מטה האצ"ל בירושלים החדשה.

מלכה נתנזון

כאשר הלחימה גברה, הלכה ואזלה התחמושת, וכן גם הרימונים שהיו נשק חשוב מאוד בלחימה בשטח בנוי. אז הגה איסור את הרעיון לייצר רימונים ברובע עצמו. תחילה נעשה ייצור ניסיוני, בו השתתפו מלכה נתנזון, יהודה מלול ורינה מזרחי. הם אספו את קופסאות הפח של סיגריות הפליירס שרכשו מהארמנים ומילאו אותן בחומר נפץ. אחר הכניסו לחומר הנפץ נפץ מחובר לפתיל השהיה, שבקצהו נקשר ראש של גפרורים. והרי לך רימון לכל דבר. יש לציין שחומר הנפץ והנפצים סופקו על-ידי חברי לח"י שהצטרפו אל יחידת האצ"ל. הייצור הניסיוני הצליח, והוחלט להתחיל בייצור בקנה מידה גדול יותר. לשם כך גייסה לאה וולץ את המורים, ונערים עברו בבתיים ואספו קופסאות שימורים ריקות, ששימשו כלי קיבול לחומר הנפץ. יצחק אהרונוב ("יהודה") נתמנה כאחראי על הייצור, ו"המפעל" הצליח לספק למעלה מ-2,500 רימונים, בעזרתם הצליחו המגינים להדוף את התקפות הערבים. ללא רימונים אלה, לא היו מסוגלים לוחמי הרובע להחזיק מעמד זמן רב כל-כך.

הלחימה ברובע הלכה וקשתה מיום ליום ומספר הנפגעים הלך וגדל. הבנות הוצאו מן העמדות והועברו לבית-החולים המאולתר כדי לעזור לפצועים הרבים. אולם יהודית ג'אהרן נשארה עם הבחורים ולחמה בגבורה במשך כל זמן הקרבות. ביום האחרון ללחימה, כאשר היה ברור שעומדים לחתום על הסכם הכניעה, הגיעה יהודית למטה כולה נרגשת וביקשה שיעזרו לה להתחפש ביציאתה מהרובע. היא חששה שהערבים יזהו אותה ויתנקמו בה על שהצליחה להרוג מספר רב מן הכוח התוקף (יש לזכור שהמלחמה הייתה ממש פנים אל פנים וניתן היה לזהות האחד את השני). ואכן, צבעו את שערותיה ושינו את תסרוקתה וכך יצאה יהודית אל העיר החדשה יחד עם כלל הנשים, בעוד הבחורים נלקחו בשבי והועברו למחנה מעצר בעבר-הירדן

לאחר המלחמה נשאה מלכה למפקדה איסר נתנזון. בתקופת הפוגה הראשונה (שהחלה ב-11 ביוני) אוחדו כל הבסיסים של האצ"ל שהיו פזורים ברחבי העיר והוקם מחנה הגדוד הירושלמי בשכונת קטמון.

קבוצת בנות בבסיס הבנות ברחוב רמב"ן

בנוסף לבסיס המרכזי בקטמון, הוקם "בסיס הבנות". הוא שוכן בבניין נטוש ברחוב רמב"ן 14 ברחביה, שבעליו הלא-יהודים עזבו את העיר עם תחילת הקרבות. אָמה גרמנט ("אביגיל") הייתה האחראית על כל הבנות בירושלים, אולם מאחר שהיא לא גרה בבסיס (היא התגוררה יחד עם בעלה ניקו, שהיה מפקד הגדוד הירושלמי, ובתם יעל), מונתה יוכבד טוביאנה למפקדת הבסיס, שמנה כ-40 צעירות. בבסיס עברו הבנות קורס יסודי של קשר אלחוט וכן קורס בעזרה ראשונה. חלק מן הבנות שימשו כאלחוטאיות בעמדות שהוחזקו על-ידי יחידות האצ"ל: בהר-ציון במזרח, בבתי-פאג"י בצפון העיר, וברמת-רחל בדרום. במטה האצ"ל ששכן במרכז העיר היה מכשיר אלחוט ששימש לקשר עם תל-אביב. "דליה" (לימים אשתו של אליהו לוי "אביאל") הייתה אחראית על השידורים והבנות שידרו במשמרות, ביניהן רחל לפידות ("נורית"). כן שירתו הבנות בבית-החולים "החלמה", בו טופלו הפצועים קל יחסית.

השירות הרפואי בירושלים

תחילתו של בית-החולים "החלמה" קשור בקרב על דיר-יאסין. מספר ימים לפני הקרב נתקבלה ידיעה כי בקומה השנייה בבית יוסף וינברג, ברחוב ברטנורא פינת רד"ק, ישנה דירה פנויה שבעליה עזבו את ירושלים. הוחלט לתפוס את הדירה ולהפוך אותה לבית-חולים מאולתר. את בית-החולים ניהלה הרטה גרינוולד ("רינה"), אחות במקצועה, ולידה עזרו מספר בנות, ביניהן: רות שניאורסון, שהייתה אף היא אחות, ורחל לפידות שהפכה עוזרת לאחות. לבית-חולים זה הופנו הפצועים קל, בעוד הפצועים קשה נשלחו לבית-החולים "הדסה", ששכן בבניין המסיון האנגלי, ברחוב הנביאים. הממונה על בית-החולים "החלמה" היה ד"ר ליאון פרחי ("זאב"), רופא צעיר שעלה זה לא-מכבר מביירות והצטרף לארגון בירושלים. ד"ר פרחי העביר קורסי עזרה ראשונה ליחידות השונות ואף השתתף כרופא בפעולות קרב. בבית-החולים "החלמה" עזר לידו ד"ר אריך גולדשלגר ("זהבי"). כאשר גדל מספר הפצועים, עבר בית-החולים לווילה אגיון. משפחת אגיון נאלצה לפנות את ביתה כאשר הבריטים הקימו בירושלים את אזורי הביטחון הידועים, ובבניין התגורר הגנרל ברקר, המפקד הראשי של הצבא הבריטי בארץ-ישראל. עם צאת הבריטים את העיר, מסרה הגב' אגיון את מפתחות ביתה לגב' רחל ריבלין (אימא של אסתר הרלינג, שהייתה פעילה בארגון, ושל ראובן ריבלין – שר בממשלת ישראל ויו"ר הכנסת). גב' ריבלין עזרה רבות ללוחמי האצ"ל והתמסרה במיוחד לטיפול בפצועים, ויחד עם הגב' נתה ברגמן הפכו את וילה אגיון על 12 חדריו לבית-חולים לכל דבר. בין הבנות ששירתו כאחיות בבית-החולים היו גם אסתר דוֹיִב ומזל חסון (אחיה), יצחק לושי, נפל מפגיעת פגז ליד מוסך האצ"ל בירושלים). היום משמש הבניין כמעונו הרשמי של ראש ממשלת ישראל.

מחנה "בנימין" בחיפה

מאוקטובר 1946 ועד לפירוק האצ"ל בחיפה ביוני 1948, שימש שמואל מייטין ("אמנון") מפקד מחוז חיפה והצפון. קשרית המחוז הייתה לילי בן-חיים.

לילי בן חיים

לילי בן-חיים לבית רומנו נולדה בסופיה (בולגריה), ובגיל צעיר הייתה לחברה בבית"ר. בשנת 1944, בגיל 20, עלתה ארצה, ובאותה שנה הצטרפה לאצ"ל בחיפה. עם בואו של שמואל מייטין לעיר, נתמנתה למקשרת המחוז. ועל עבודתה כקשרית היא מספרת בעדותה:¹²⁶

יום עבודתי התחיל בשעה מוקדמת בבוקר, כשהייתי צריכה למסור את הדואר היומי לשליח שנסע לתל-אביב. בשעת בוקר מאוחרת יותר, הייתה מתקיימת פגישה עם מפקד המחוז בביתו של אחד האוהדים שלנו, שהיה מוכן להסתכן ולמסור את דירתו לרשותנו בזמן שהוא יצא לעבודתו.

¹²⁶ מכון ז'בוטינסקי, עב-18.

בתום הפגישה הייתי יוצאת עם מכתבים שהיו מיועדים למפקדים וראשי מחלקות ובפנקסי היו רשומות פגישות ושליחויות שהיה עלי לבצע באותו יום, כמובן שהכול היה רשום בשפת סתרים ובשמות בדויים. בשעות הצוהריים נהגתי להיסגר בחדרי (אנשי הבית בו גרתי חשבו אותי לסטודנטית ובצורה כזו הצדקתי את ישיבתי בבית בשעות שבדרך כלל אנשים מן היישוב הולכים לעבוד וכן את תקתוק מכונת הכתיבה עליה כתבתי פקודות והודעות). לאחר שנעלתי את הדלת, פתחתי את החלק האחורי של הרדיו הענקי שהיה בחדרי והתקשרתי באלחוט עם תל-אביב. מסרתי וקיבלתי הודעות דחופות ומיד לאחר מכן העברתי אותן למפקדי. פגישה כזו התקיימה בשעות אחר-הצוהריים במסעדת "תנובה" קטנה. מסתבר שעשינו רושם משונה על בעלי המקום. חיבבו אותנו בתור לקוחות טובים ובעלי נימוסים, אך פעם ניגש בעל ה"תנובה" למפקד ושאל אותו אם לא יתנגד לסדר דרכון מזויף עבור בנו... האיש הרגיש שאנחנו לא "כשרים" באיזה שהוא מובן, אך לא קלע ל"אי-הכשרות" האמיתית שלנו.

כאשר הגיע שמואל מייטין לחיפה, לא בא לבדו אלא עם פנינה אשתו.

פנינה מייטין נולדה בתל-אביב בשנת 1926. היא עבדה כאחות בקופת חולים לאומית ועל היכרותה עם שמואל מייטין היא מספרת:¹²⁷

אימא של שמואל קנתה לו נעלים חדשות שגרמו לו שפשוף ברגל וכך הגיע למרפאה. הוא נכנס יחד עם דוד גרוסברד ("אמציה") וכשראה אותי אמר שמואל לדוד: "אל תתחיל אתה, זו תהיה אשתי".

בעקבות ההיכרות עם שמואל, הצטרפה פנינה לאצ"ל ועיקר תפקידה היה טיפול בפצועים. כזכור, יצאו לוחמי האצ"ל ב-2 באפריל 1946 להתקפה נרחבת על מתקני הרכבת בדרום הארץ. פנינה הייתה בצוות העזרה ראשונה ובלתה את הלילה בדירתו של מרדכי סלונים בבת-ים, דירה שהפכה לתחנת עזרה ראשונה. יחד עם פנינה חיכו באותה דירה גם דבורה נחושטן ואליהו טמלר ("יהושע"). לפנות בוקר הגיעה קבוצת הלוחמים הראשונה, ובה היה גם שמואל מייטין חברה (הוא שימש אותה תקופה סגן מפקד מחוז האצ"ל בתל-אביב). על הפגישה עם בעלה לעתיד מספרת פנינה: מול דירתו של מרדכי סלונים הייתה "תנובה" (מסעדה צמחונית של אותם ימים), והבחורים העייפים התיישבו בה, אכלו משהו ואחר הניחו את הראש על השולחן

¹²⁷ ראיון המחבר עם פנינה מייטין.

כדי לנמנם. מאחר והייתה סכנה שהצבא הבריטי יגיע לבת-ים, האיץ בהם שמואל לצאת את ה"תנובה" ולנסוע באוטובוס לתל-אביב. היו מקרים בהם נאלץ שמואל לתת סטירות כדי לעורר אותם.

באותה פעולה נהרג אחד הבחורים (עזרא רביע) ושמואל שהיה קרוב אליו לקח ממנו את תעודת הזהות שלו ונתן אותה לי ואני החבאתי אותה בחזייה שלי. עליתי עם כל הבחורים על האוטובוס ונסעתי לתל-אביב. לאחר שהאוטובוס עזב את בת-ים, אכן הגיע לשם הצבא הבריטי. אני לא רצתי לחולות כפי שעשתה דבורה נחושתן כדי לפגוש את "החברה" וכך ניצלתי ממעצר.

כעבור מספר חודשים ביקש שמואל את ידה של פנינה. כאשר הזוג הצעיר התייצב בפני הוריה של פנינה ובישר להם על רצונם להינשא, אמרה אימה של פנינה לשמואל:

"אתה בחור נחמד ואנו אוהבים אותך, אבל תגמור להיות גנרל ואחר-כך תינשא לבת שלנו".

פנינה אכן חששה להינשא ללוחם מחתרת שהיה נתון בסכנה מתמדת, אלא שלדבריה, כנראה שבגיל צעיר הרגשות פועלים חזק יותר מן השכל. זמן קצר לאחר הנישואין, עבר הזוג הצעיר לחיפה, בה שימש שמואל מייטין ("אמנון") מפקד המחוז. הם הקפידו מאוד על חוקי הקונספירציה (הסודיות) והשתדלו מאוד שלא לעורר חשד כלשהו. באחד הימים ביקרה בחיפה ויקטוריה, קרובת משפחה של פנינה, וראתה את שמואל יושב יחד עם המקשרת שלו באחת ממסעדות "תנובה". היא הייתה מזועזעת וכאשר חזרה לתל-אביב פנתה אל אימה של פנינה ושאלה:

כיצד היית מגיבה אם היית רואה גבר צעיר, שזה עתה התחתן, יושב עם בחורה זרה?

ענתה האם: הצעירים של היום, פעם מתחבקים ופעם רבים. צריך לעזוב אותם לנפשם.

בביקורה הבא של פנינה בתל-אביב, שאלה אותה אימה:
תגידי לי בבקשה, האם שמואל פגש את ויקטוריה לאחרונה?
ענתה פנינה: כן, הוא סיפר לי שפגש אותה במסעדת "תנובה".
נחה דעתה של האם.

לאחר החלטת האו"ם מה-29 בנובמבר 1947, גבר זרם המצטרפים לאצ"ל בחיפה ובצמרת המחוז חשבו להקים מחנה מיוחד שיוכל לקלוט את המתגייסים החדשים. אלא שמפקדת האצ"ל דחתה את הרעיון, מחשש שהבריטים יתנכלו לאנשי המחנה. הלחץ של מפקד המחוז, "אמנון", הלך וגבר ולבסוף נעתרה המפקדה לבקשתו. המחנה הוקם בחודש פברואר בשכונת אחוזה באזור ורדיה, על גבעה בחורשה שהייתה מוקפת משלושת עבריה בוואדיות.

על הקמת המחנה, מספר משה עמיאל, מי שהיה אותו זמן מפקד הח"ק בחיפה:¹²⁸

באחד הימים הגשומים, עלינו לשטח עם גונדה אחת בפיקודי, כשכל הציוד הועבר ברגל מ"מוריה" ועד הגבעה. הציוד כלל מיטות, מזרונים, ציוד מטבח פרימיטיבי, אספקה לכמה ימים וכן כלי עבודה. מיד עם הקמת המחנה נמסר הפיקוד עליו לצ'נקי (דוד בריסק), שעסק בהדרכה בצבא הבריטי, והיה אחראי באופן ישיר בפניי... מספר ימים לאחר שעלינו לבסיס, התארגן ביקור של מספר נשים עסקניות האוהדות אותנו, שהסכימו להגיש את עזרתן למחנה. הן עסקו בארגון המשק והמטבח וגם טיפלו בהשגת אספקה מהעיר. הגיעו גם חובשת וחיילות שלנו, שארגנו את חדר העזרה הראשונה וטיפלו בנזקקים.

תחילה היו במחנה 30 איש וכעבור שבוע הופיעו 30 נוספים, אולם במשך הזמן הגיע מספר הלוחמים ששהו במחנה ל-120. האחראית על המטבח הייתה חסיה תמיר והאחראית על העזרה הראשונה הייתה החובשת דפנה אָבֶלס. עם הבנות שהיו בבסיס נמנו גם מרגלית מאירצ'יק, מירה בר-און וחיה קנופ-גורדין. בחודש מרס הוסב שם הבסיס ל"מחנה בנימין", על שם פנחס ראם ("בנימין") שהיה מפקד סניף חיפה ונהרג מירי צלף ערבי בשעה שסייר בעמדת האצ"ל בואדי ניסנאס.

למחרת הפסח, התקיים במחנה קורס "סגנים" בפיקודו של משה לוי ("יריב") ובהשתתפות 20 לוחמים, ביניהם: שולה פנסו, אסתר ירדני וחסיה תמיר. הקורס נמשך שלושה שבועות אך החניכים לא לנו במחנה; משאית הייתה מביאה אותם בכל בוקר ובערב הייתה מחזירה אותן לבתיהן. עם פרוץ הקרבות בחיפה, השתתפה חסיה תמיר בכיבוש ואדי ניסנאס.

ממחנה בנימין יצאו הלוחמים לשחרור חיפה ולאחר מכן נשלחה ממנו יחידה גדולה להתקפה על יפו וכן להתקפה על רמלה.

¹²⁸ מכון ז'בוטינסקי, עע/02.

ב-1 ביוני נערך הסכם בין האצ"ל לבין ראשי ההגנה בדבר הצטרפות לוחמי האצ"ל לצה"ל. זמן קצר לאחר מכן ערך מפקד המחוז חיפה, שמואל מייטין, מסדר במחנה "בנימין" בהשתתפות 600 איש ולאחריו יצאו כולם בשיירה של 40 מכוניות ישירות למחנה הקלט של צה"ל בקרית-מאיר. בכך תם סיפור מחוז האצ"ל בחיפה.

בסיסים בפתח-תקוה והסביבה

ב-15 בינואר 1948 נטשו הבריטים את מרחב תל-אביב והשליטה באזור כולו עברה באופן בלעדי לידי היהודים. ארגוני המחתרת נשמו לרווחה – מעתה ואילך יוכלו לפעול באופן חופשי מבלי לחשוש למעצרים ולמאסרים. האצ"ל החל בהקמת בסיסים כדי לאמן את אנשיו ולהכינם לקראת המלחמה הכוללת הממשמשת ובאה. הבסיס בקריית-אריה, בפיקודו של צבי קניג, יוצא הצבא הבריטי, שימש את היחידות המבצעיות וממנו יצאו למרבית הפעולות שביצע הארגון באותה תקופה. בבסיס זה התקיים גם קורס לחובשות, והבנות היו גם אחראיות על השמירה. הן התאמנו בנשק בהדרכתן של המפקדות בלה בורשטיין, יעל יהודאי וברוריה ברגר. ליד שכונת התימנים תל-יהודה, ברמת-יצחק, הוקם בסיס בבניין גדול ששכן בתוך חורשת ברושים. בבסיס זה התקיימו קורסים מרוכזים למפקדים, שאמורים היו לקלוט את הטירונים הרבים שהצטרפו לארגון. על ארגון המטבח בבסיס זה, מספרת דוריס לנקין, שנשלחה אליו כדי לשמש כטבחית:¹²⁹

היה זה בית ערבי נטוש באחד הפרדסים. לא היו מים בדירה והברז הקרוב ביותר היה רחוק משם מהלך קילומטר. גאולה הציגה אותי בפני יהודה, מפקד המחנה, כטבחית החדשה. הוא משך אותה הצידה ואמר לה כי "אין זה המקום לגבירות" ומוטב שתשלח אותי הביתה ותביא מישהי שאינה כל כך מעודנת. ב"מטבח" לא היו אלא כמה איצטבאות, שלושה פרימוסים וביב שופכין – דבר שחשיבותו רבה ונכבדה כפי שנתברר לי לאחר זמן... לבי נפל בראותי את המטבח. שלוליות מים היו על הרצפה, פירורי אוכל, קופסאות-פח מזוהמות ובקבוקים ריקים היו פזורים בכל מקום ובפינה עמדה חבית דגים באושים שצחנה מבחילה נדפה מהם... ראשית דבר ביקשתי שיוציאו משם את חבית הדגים וירחיקוה ככל האפשר. אחר התחלנו בקירצוף הרצפות, האיצטבאות וכן רחצנו איזה ארון ישן שמצאתיו מתגלגל בחצר... כיסינו את הכל בשעווניות נקיות והמטבח החל לובש צורה. אחר הסדרנו את בעיות כלי-הבישול וכלי-האוכל.

דוריס לנקין לבית קפלן נולדה בשנת 1917 בדרום אפריקה וחונכה על ברכי הציונות. האם, שהגיעה לדרום אפריקה עם משפחתה בשנת 1905, תמכה בז'בוטינסקי והייתה פעילה במחנה הרביזיוניסטי. לאחר הכרזת המרד (בפברואר 1944) הצדיקה את פעולות הארגון ועסקה באיסוף כסף

¹²⁹ דוריס כץ, הייתי טרוריסטית, עמוד 93.

למענו. דוריס הלכה בעקבות אמה ובמסעותיה בדרום אפריקה ובאנגליה הצליחה לגייס כספים עבור הארגון. בספטמבר 1947 הגיעה לפריס ושם הוחלט לשלוחה לארצות סקנדינביה לגיוס כספים וכן לבדוק את האפשרויות של רכישת נשק.

דוריס ביקרה בשטוקהולם ובהלסינקי ונפגשה עם עשירי המקום שאומנם גילו אהדה רבה לפעולות האצ"ל, אולם קפצו את ידם מלתרום. המסע היה מלא הרפתקאות, ובסיומו של דבר הצליחה דוריס, בקושי רב, לכסות את הוצאות הנסיעה.

130

דורין לנקין

לאחר שובה ארצה, נעשתה דוריס חיילת לכל דבר. היא צורפה ליחידת בנות בפיקודה של רחל זמיר ולמדה את השימוש בנשק קל, אקדחים ותת מקלע סטן. השיעורים נערכו בדירתה המרווחת של דוריס ברמת-גן ובאחד מהם לחצה יחיאלה אביעם על ההדק בשעה שהאקדח היה טעון בכדורים חיים. הכדור נפלט ברעש גדול אולם למרבה המזל לא נפגע איש והנזק היחיד היה חור עגול בדלת.

דוריס הייתה נשואה לשמואל (מוקי) כץ, שהיה חבר המפקדה הארצית, והזוג כץ היה בידידות רבה עם משפחת בגין.

עם הקמת הבסיסים, נשלחה דוריס, כאמור, לאחד מהם כדי להיות טבחית (מקצוע נשי מקובל), ובנוסף לעבודתה במטבח, נהגה להסיע את בגין במכוניתה. על אחת

באחד ממסעותינו עצר איש אצ"ל מזוין את בגין ואותי. הוא התנצל באדיבות על ההפרעה, נכנס למושב האחורי של המכונית והורה לנו להסיעו למקום רחוק למדיי מדרכנו. הפנית את המכונית לאחור בצייתנות ומפקד האצ"ל הוסע מסע-כפייה לפי דרישתו האדיבה, אך התקיפה, של אחד מסמליו, אשר ודאי וודאי היה נבוך עד מאוד אילו הכיר את חברו לנסיעה.

והיה בסיס בקריית אונו, ששימש לאימונים בלבד. ליד הבסיס הוקם שדה תעופה קטן במטרה לקלוט מטוסים קלים שאמורים היו להגיע ארצה לאחר ה-15 במאי, מועד סיום המנדט הבריטי בארץ-ישראל. באפריל 1948 הוסב הבסיס למחנה של בנות, בפיקודה של בלהה אפרת. בבסיס היו כ-150 בנות, שהגיעו ממקומות שונים בארץ, והפיקוד הבכיר כלל את מלכה קצנברג, טובה ציפורי, רחל זמיר, נעמי חברון, עדינה חי ועוד. המטרה הייתה להכשיר את הבנות לקראת גיוסן לצה"ל, ולשם כך הן עברו קורסים בעזרה ראשונה, אלחוט ופקידות. בין הבנות שעסקו בקורסי העזרה הראשונה הייתה גם אסתר גלעד שלמדה אותה עת בבית-הספר לאחיות שעל-יד בית-החולים "הדסה" בתל-אביב. על אחת החוויות שעברה בבית-החולים מספרת אסתר: ¹³²

בשנת הלימודים השנייה היה על כל תלמידה לעבור השתלמות בענפים השונים של הרפואה, ביניהם מילדות. כאשר השתלמתי כתלמידה בחדר הלידה, נכנסתי בוקר אחד למחלקה וראיתי את מר פעמוני (מנהל קופת חולים לאומית) עומד ליד הדלת וכאשר פתחתי את הדלת, יצאה מהחדר אישה לפני לידתה. היא הייתה יפה, בגובה בינוני, שבעיני נראתה מבוגרת, ומר פעמוני ממש רץ לקראתה. נכנסתי לחדר הלידה ושם שמעתי מאחות הלילה שהיולדת שיצאה החוצה (היה זה מאוד נדיר שהרשו ליולדת לצאת לאחר קבלתה) עשתה זו בגלל פרוטקציה.

שאלתי: מהי הפרוטקציה?

ענתה האחות: זוהי אשתו של מי שהיה מזכירו של זאב ז'בוטינסקי ¹³³ וזאת לידתה השנייה.

מאוד התרגשתי, כי לא כל יום ניתן להיות בחברתו של ז'בוטינסקי. החלטתי שאני אקבל את הלידה, למרות שאני רק תלמידה ללא סמכויות. במשך הבוקר התקדמה הלידה וכאשר היו צריכים להתכונן לקבלתה, ביקשתי לילד את

¹³¹ שם, שם.

¹³² ראיון המחבר עם אסתר גלעד.

¹³³ הכוונה לפרופ' בן-ציון נתניהו שהיה מקורב לזאב ז'בוטינסקי, אבל לא היה מזכירו.

הוולד. האחות הראשית והרופאים פתחו עלי זוג עיניים וממש צחקו. ואני בחוצפתי וברצינות אמרתי: "כן, אני מאוד מבקשת". כנראה הצלחתי לשכנע אותם והם אמרו לי: "תתכונני, ואם תספיקי להיות מוכנה ללידה, את תקבלי אותה". והכן הוולד חיכה לי ואני הייתי המילדת,

הילוד היה בנימין נתניהו, לימים ראש ממשלת ישראל.

אסתר לבית גלעד נשאה לימים ללוחם האצ"ל עמוס גלעד (גולדבלט).

בלהה אפרת¹³⁴ לבית לדרסון נולדה בעיירה קטנה בפולין והייתה בת עשרה חודשים כאשר משפחתה עלתה ארצה והשתקעה בחיפה. האב, שהיה מעריצו של ז'בוטינסקי, הקנה לבלהה חינוך לאומי והצטרפותה לאצ"ל בגיל 18 (בשנת 1943) נראתה אך טבעי. תקופה קצרה לאחר הצטרפותה לארגון, נשלחה בלהה לקורס "סגנים" בשוני ועם סיום הקורס, עברה לירושלים כדי ללמוד בסמינר למורים בבית-הכרם. היא התגוררה בדירתה של ג'ניה לוין, אותה ג'ניה שטיפלה ביעל, בתה של אָמָה גרמנט ש"בילתה" אותה עת בבית-הסוהר לנשים בבית-לחם. בלהה הדריכה קבוצה של בנות ובחופשת הקיץ של שנת 1944 נסעה לבית הוריה בחיפה. אותו זמן נערכו בירושלים מעצרים רבים וכאשר חזרה מן החופשה, לא הצליחה ליצור קשר עם הארגון:¹³⁵

"הנה במקרה, בשעה שנכנסתי למסעדה לסעוד ארוחת צהריים, ראיתי להפתעתי את דב אפרת שהיה אחד המדריכים שלי בקורס בשוני ובאותו זמן שימש מפקד מחוז ירושלים. הוא סידר לי דירה בבית-ישראל ומינה אותי מקשרת המחוז. במסגרת תפקידי זה נהגתי לנסוע לתל-אביב למסור ולהביא דואר".

בלהה לקחה חלק בהטמנת המרגמות מול מלון המלך דוד (מאי 1945) ולאחר סיום לימודיה בסמינר, קיבלה עבודה כמורה בראשון-לציון, שם הדריכה שתי קבוצות – האחת של בנות והשנייה של בנים. עם מעצרו של מפקד הסניף, נתמנתה בלהה למפקדת סניף האצ"ל בראשון-לציון. היא לא הסתפקה בתפקידה זה, וביקשה ממפקד המחוז (בצלאל עמיצור) שישתף אותה בפעולת קרב. ואכן, לילה אחד יצאה יחד עם שמואל אמיתי ("מייק") כדי להניח מוקש על פסי הרכבת, אשר התפוצץ במגע עם הקטר והרכבת ירדה מן הפסים.

¹³⁴ ראיון המחבר עם בלהה אפרת.

¹³⁵ שם, שם.

בלהה אפרת

כזכור, יצא האצ"ל ב-2 באפריל 1946 לפעולה רחבת היקף של פיצוץ מיתקני הרכבת בדרום הארץ. בלהה צורפה ליחידה שהתקיפה את גשרי הרכבת ליד הכפר הערבי "יבנה" ועם סיום המשימה, נסוג הכוח לראשון-לציון. כל אותו זמן המשיכה בלהה בתפקידה כמורה בבית-הספר, עד שיום אחד זימן אותה המנהל לחדרו.

המנהל: הורים סיפרו לי שראו אותך מסתובבת בפרדסים בלילה עם כל מיני בחורים. מהי תגובתך?
בלהה: איני יודעת על מה הם מדברים. כנראה ראו בחורה בפרדס ובטעות חשבו שזו אני.

למחרת היום עזבה בלהה את המושבה. למפקח הסבירה שמסיבות אישיות אינה יכולה להמשיך לגור בראשון-לציון והוא הסכים להעביר אותה לרמת-גן. היה זה לאחר שרחל מאירי נפצעה בתאונת דרכים (ראה לעיל), ובלהה נתבקשה לעבוד במטה האצ"ל, כאשר תפקידה העיקרי היה לפענח את כתב ידו של מנחם בגין. בתחילת שנת 1948 נתמנתה בלהה כמפקדת האצ"ל בסניף רמת-גן, וכעבור מספר חודשים הייתה, כזכור, למפקדת בסיס הבנות בקריית אונו. היא עוד הספיקה

להשתתף בכיבוש יהודייה כחובשת ולאחר פרשת "אלטלנה", פורק הבסיס והבנות התגייסו לצה"ל.
בלהה נישאה לדב אפרת, מפקדה בארגון.

כיבוש יפו

לאחר הכרזת האו"ם מה-29 בנובמבר 1947, פתחו הערבים ביריות לעבר השכונות היהודיות הסמוכות לעיר יפו. מספר הנפגעים הלך ורב, ואלפי פליטים מאזורי הספר זרמו למרכז של תל-אביב. בתיאום על ההגנה, הקים האצ"ל עמדות מגן לאורך הגבול בין תל-אביב ויפו (בכרם התימנים, בגבול מנשיה, בשכונת שפירא ובשכונת התקוה) ובעמדות לחמו הבנות שכם אחד עם הבנים. ב-19 במרס 1948 פתחו הערבים בהתקפה על שכונת שפירא, ואחד הכדורים שפגע בליבה של שולמית מטוס שם קץ לחייה.

שולמית מטוס

שולמית מטוס נולדה בחיפה בשנת 1931 ובהיותה בת ארבע, עקרה המשפחה לתל-אביב. היא למדה בבית-הספר "השחר" ובגמר הלימודים החלה לעבוד בבית-חרושת לאריגים וזאת כדי לעזור לפרנסת המשפחה. בהיותה בבית-הספר, הצטרפה לבית"ר והצטיינה בשטחי הספורט השונים. בגיל 15 התגייסה לאצ"ל ועסקה במחלקת התעמולה והגיוס. במשך כל הזמן הצליחה להסתיר מהוריה את דבר

פעילותה במחתרת. עם פרוץ הקרבות עזבה את מקום עבודתה ודרשה שישלחו אותה לעמדות, כך נודע להורים על פעילותה. האב התחנן בפניה שתעזוב את הארגון ולא תסכן את חייה, אולם היא עמדה על שלה, וקיפחה את חייה בטרם מלאו לה 17 אביבים. את ההלוויה מתאר עיתון "המשקיף" מיום 22 במרס 1948:

שולמית מטוס הי"ד נקברה בטכס צבאי

בטכס צבאי הובא אתמול לקבורה הצעירה שולמית טוס, בת 19, חברה באצ"ל, שנפלה על משמרתה בליל שבת בשכונת שפירא. רבים מחבריה, מכריה ובני משפחתה באו לחלק לה את הכבוד האחרון.

עשרות אנשי אצ"ל, חלקם בתת-מקלעי "סטן", צעדו בסך בהלווייתה שיצאה בצהרים מחדר המתים של בית-החולים העירוני "הדסה". בראש הלוויה נישאו זרי פרחים מטעם "הארגון הצבאי הלאומי". ההלוויה שעברה ברחוב אלנבי, התעכבה ליד בית-הכנסת הגדול ושם נאמרו דברי תפלה. משם המשיכה ההלוויה את דרכה לכביש פתח-תקוה מבקום שהמלווים יצאו במכוניות לבית הקברות שבנחלת יצחק.

קברה נחצב בין קברות הקדושים.
לפני סתימת הגולל נורו יריות כבוד.
המנוחה הניחה הורים, אחים ואחות.

בתחילת אפריל היה כבר ברור כי עיר הנמל יפו, שעל-פי תוכנית החלוקה הייתה אמורה להיות חלק מן המדינה הערבית, עלולה לשמש בסיס לפלישת כוחות האויב ולהביא את המלחמה לתוככי תל-אביב. במפקדת האצ"ל הוחלט לכבוש את יפו עוד לפני צאת הבריטים את הארץ.

בשבת בבוקר, יום א' של פסח, ב-24 באפריל 1948, התכנסו ב"מחנה דב" ברמת-גן 600 מלוחמי האצ"ל. הייתה זו הפעם הראשונה שמספר כה גדול של לוחמים מתכנס בגלוי והיה ברור שיוצאים לפעולה גדולה. לאחר חלוקת הנשק, הסתדרו הלוחמים למסדר שבו הופיע, לראשונה בגלוי, מפקד הארגון מנחם בגין. בנאום קצר אמר:

[...] חיילי המעמד [כינוי לאצ"ל]!

אנו יוצאים לכבוש את יפו. אנו יוצאים לאחד הקרבות המכריעים במערכה על עצמאות ישראל. דעו מי עומד לפניכם, זכרו את מי השאתם מאחוריכם. לפניכם אויב אכזרי שקם לכלותנו. מאחוריכם הורינו, אחינו, ילדינו. הכו באויב.

לקלוע היטב. לחסוך בתחמושת. בקרב אל תדעו רחמים על האויב, כשם שהוא אינו יודע רחמים כלפי בני עמנו. על נשים וילדים לחמול. מי שמרים ידיו לאות כניעה, הציל את נפשו. שבוי הוא בידיכם, לא תפגעו בו...

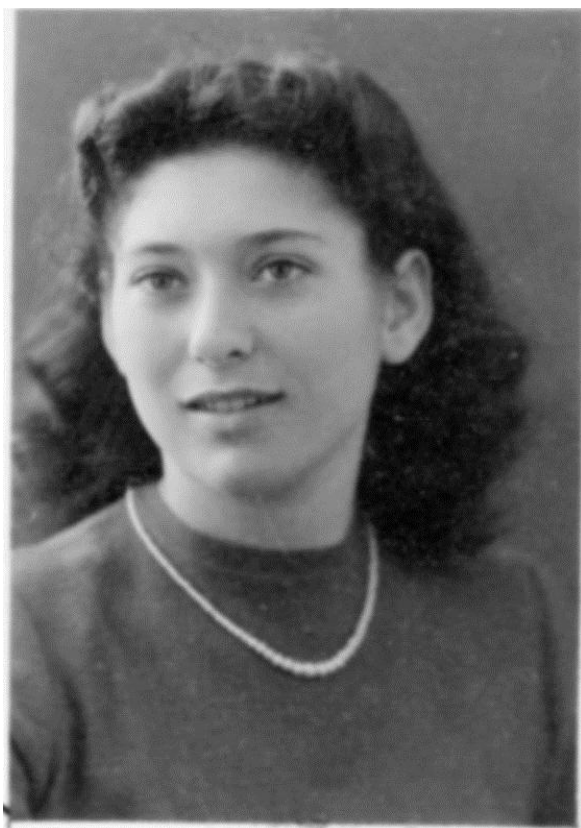
ביום שישי, ערב פסח, ישבו ד"ר אליעזר מתן ("יואב") ודרור גוריון-סודיט במשרדי קופת חולים לאומית ושוחחו ביניהם על דא ועל הא. לפתע נשמעה דפיקה בדלת ואל החדר נכנס דוד גרוסברד ("אמציה"), שהיה ממונה מטעם המפקדה הראשית על כל שירותי הרפואה בארגון, וללא הקדמות מיותרות פנה אל ד"ר מתן והודיע: עד מחר בשעה 3 אחר הצהריים, עליך להכין בית-חולים מצויד בחדר ניתוח ובו 60 מיטות.

למראה פניו הנדהמות של ד"ר מתן, חייך אמציה ואמר: "אנו הולכים על יפו". הוא סיפר שבית-החולים פרויד שברחוב יהודה הלוי נעזב לאחר שהערבים הגבירו את ההפגזות על כל האזור והבניין נתפס על-ידי האצ"ל. אמציה הוסיף ואמר שרק הקומה הראשונה תעמוד לרשות המחלקה הרפואית, בעוד הקומה השנייה תשמש את מטה האצ"ל.

למחרת, בשבת בבוקר, א' של פסח, הגיעה לבניין קבוצה של בנות כדי להכשיר את המקום לבית-חולים צבאי. ביניהן היו: דרור סודיט, מלכה פיין ("טופסי"), יוכבד ריעני וכן נפתלי פרנקל מרמת-גן, שניהל את הקורסים לעזרה ראשונה בארגון. לידם עזרו בוגרות הקורסים הקודמים לעזרה ראשונה. על המלאכה ניצח ד"ר אליעזר מתן ("יואב"), שהיה ממונה על השירות הרפואי באצ"ל. בזמן קצר סודרו חדרי חולים עם שלושים מיטות, וכן בית-מרקחת שהייתה באחריותה של רבקה בוימל. בנוסף לזאת אורגן מטבח ובשעה שש בערב היה בית-החולים מוכן ומזומן. בין הבנות שהשתתפו בטיפול בפצועים היו גם רחל אנטמן, חנה בילו, בלהה בן-עמי, חנה בן-סירה, צביה גולד, מרים ולדמן ורחל צוברי.

הציוד הרפואי שהועבר לבית-החולים פרויד הגיע זה לא מכבר מארצות-הברית, ומכשיר הרנטגן נתקבל מד"ר אליהו, חבר הארגון שהיה בעל קליניקה ברמת-גן. לחזית עצמה נשלחו חובשים וחובשות מצוידים בנשק אישי וכן בתרמילי עזרה ראשונה ואלונקות. בין החובשות היו גם יפה נחמיאס (בבית הוריה התקיימו ישיבות של מטה מחוז תל-אביב ובמהלך הישיבות הייתה יפה בעמדת שמירה), מזל פוגל, נחמה פנטי ורות קפלן. כן אורגנו עשר משאיות עם מזרונים, עליהם ניתן יהיה להשכיב את הפצועים, ובכל מכונית היו שני חובשים ונהג. את הפצועים קל העבירו לבית-החולים פרויד, בעוד הפצועים קשה הועברו לבית-החולים "הדסה". אחרי המיון וההרשמה ב"הדסה", הייתה דרור סודיט רושמת את שם הפצוע, תפקידו ויחידתו

ולוקחת מידו את נשקו ואת חפציו האישיים ומעבירה אותם למטה.¹³⁶ ביום ראשון, ה-24 באפריל, הסתערו לוחמי האצ"ל על יפו הערבית. ארבעה ימים נמשך הקרב, שהיה קשה וגבה מחיר יקר (32 הרוגים ו-77 פצועים). לצד הבנים, לחמו בחירוף נפש גם בנות: שולמית פולק (ראה להלן), רחל יונדוף וזהבה טייכנר, בלהה בן-עמי ששימשה מפקדת עמדה בבית-הספר אליאנס, לאה טרטנר, רחל מאיה וחיה שפירא השתתפו בשמירה בעמדה ביפו, חוה סגל הייתה אלחוטאית וכן השתתפו בקרב גרטה הרצל-לסקין, רבקה מיכאלי, יהודית קלצקי, חסידה שלזינגר וגרטה הרצל-לסקין. גרטה לסקין נולדה בווינה בשנת 1921. בצעירותה הצטרפה לתנועת בית"ר ובשנת 1939 עלתה בגפה ארצה באופן בלתי לגאלי, בעליית "אף על פי". שירתה שנתיים בפלוגות בית"ר והצטרפה לאצ"ל. נעצרה על-ידי הבריטים ושחררה לאחר שישבה שנה וחצי בבית-הסוהר בבית-לחם. לאחר השחרור המשיכה את פעילותה באצ"ל.

שולמית פולק

שולמית פולק ("ניצה")¹³⁷ לבית סלונים נולדה בחברון, נצר למשפחה חברונית ותיקה, ולאחר פרעות תרפ"ט עברה המשפחה לתל-אביב. שולה הייתה בת הזקונים שנולדה להוריה אחרי 8 בנים ובנות. האווירה בבית הייתה דתית לאומית ושולה

¹³⁶ חיים לזר (ליטאי), כיבוש יפו, עמוד 120 וכן עדות ד"ר אליעזר מתן, מכון ז'בוטינסקי, עמ-18.

¹³⁷ עדות שולמית פולק, מכון ז'בוטינסקי.

נשלחה ללמוד בבית-הספר הדתי "תלפיות". לאחר שסיימה שמונה כיתות של בית-הספר העממי, המשיכה את לימודיה בגימנסיה "תלפיות", ובמקביל הצטרפה לבית"ר. המפקדת שלה בבית"ר הייתה דבורה שניידמן, שליוותה אותה מאוחר יותר גם לאצ"ל וכינוייה "חגית". כעבור שנתיים, בגיל 16, נשלחה שולה לקורס "סגנים", בו השתתפה, בין היתר, גם דרור סודיט. בשלב הראשון התקיים הקורס בתל-אביב, שם למדו לימודים תאורטיים וכן את השימוש באקדחים. החלק השני של הקורס התנהל בשוני, שם למדו החניכים את השימוש ברובים ובמקלע "ברן". לאחר סיום הקורס הדריכה שולה, שקיבלה את הכינוי "ניצה", שתי קבוצות חניכים: האחת של בנים והשנייה של בנות. לאחר שסיימו החניכים את הטירונות, שכללה את לימוד האידיאולוגיה ודרכי הקונספירציה של הארגון וכן את השימוש באקדחים, הם עסקו בעיקר בהדבקת כרוזים.

אחיה של שולה, נחום סלונים, היה מפקד בכיר בח"ק, ומטבע הדברים היא הכירה את חבריו ושמעה על מעלליהם. בעקבות היכרות זו, מילאה שולה גם תפקידים מיוחדים, כמו העברת נשק אל מחוץ לעיר ולעיתים אף שיתפוא בפעולות ממש. כך היא לקחה חלק בהעברת הכסף שהוחרם ב-12 ביוני 1946, בשעה שהועבר ברכבת שנסעה מחיפה לקנטרה (ראה לעיל). שולה השתתפה גם בסיוורים מוקדמים לקראת ההתקפה על שדה התעופה בקסטינה.

שלושה מאחיה של שולה ישבו במעצר: יעקב, מרדכי ויצחק. אח רביעי, נחום סלונים, נעצר בשם בדוי, אולם הצליח לברוח, יחד עם יצחק פרידמן, ממחנה המעצר בלטרון. ההורים חששו ממעצרים נוספים, ועל-כן הקפידו מאוד על תנועותיה של שולה בת-הזקונים, שהצליחה במשך תקופה ארוכה להסתיר את השתייכותה לאצ"ל. כזכור, נתפסו יוסף שמחון ומיכאל אשבל לאחר ההתקפה על מחנה הצבא בצריפין. השניים נשפטו למוות וכדי להצילם החליטה מפקדת האצ"ל לחטוף בני-ערובה. שולה יצאה בלווית אחד הבחורים לביקור בבתי-המלון השונים כדי לברר היכן מבלים הקצינים הבריטים. בעקבות המידע שנאסף, נחטפו ב-18 ביוני 1946 חמישה קצינים בריטים, ותמורת שחרורם הומר גזר-דין המוות שהוטל על שמחון ואשבל במאסר עולם.

שולה הייתה גם קשורה לפיצוץ מטה המשטרה בחיפה, שנעשה באמצעות פצצת החבית. על משאית הוצב מתקן מיוחד עליו הועמסה פצצת החבית, שהועברה מבני-ברק לחיפה. תפקידה של שולה היה לנסוע, יחד עם אברהם מיקה, על אופנוע כדי ללוות את המשאית לאורך כל הדרך, לבדוק את מצב המחסומים ולדווח על-כך לנהג המשאית. ב-29 בספטמבר 1947 עצרה המשאית מול הכניסה לבניין המשטרה בחיפה, כאשר בתא הנהג יושבים שני לוחמי האצ"ל. אחד מהם שיחרר את הפצצה בעזרת ידית מיוחדת והחבית התגלגלה על הקרקע ונבלמה בקיר הבניין. כעבור

שניות מספר אירעה התפוצצות אדירה, שהרסה את שבע קומותיו של בניין המשטרה.

סמוך להכרזת עצרת האו"ם מן ה-29 בנובמבר 1947, החלו, כזכור, ערביי יפו לתקוף את שכונות הספר של תל-אביב. במשך מספר חודשים לחמה שולה עם יחידתה בעמדות, ומפעם לפעם אף יצאה עם הבחורים לסיורים ולפיצוץ בתים בעומק מנשייה. כשהחלה ההתקפה על יפו בפסח תש"ח, לקחה בה שולה חלק יחד עם הבחורים. באחד הקרבות שהתנהל עם השריון הבריטי, ראתה שהמקלען נפצע, ומיד תפסה את הברן, זחלה לעבר הכביש והחלה לירות צרורות לעבר המחסום. יחד עם שולה לחמה רות קפלן כחובשת קרבית. רות, ילידת גרמניה, עלתה ארצה בשנת 1934 בגיל 4. לאחר שסיימה את גימנסיה "תלפיות" החלה את לימודיה בבית-הספר לאחיות שליד בית-החולים "אסותא". בהיותה אחות, עזרה רבות לפצועי האצ"ל ובקרב על יפו עברה מחזות נוראים בטפלה בפצועים מבלי שהצליחה להציל את חייהם.

במהלך ההתקפה על יפו היה צורך בכמויות גדולות של נשק וחומר נפץ, שחלקם בא מייצור עצמי.

ייצור נשק

הייצור החל עוד בתקופת המחתרת, אולם קיבל תנופה גדולה בסוף שנת 1947 ותחילת 1948. בזיכרונותיו כותב מפקד הארגון כי:¹³⁸

הצלחנו לייצר במשך חודשים ספורים כמה אלפי תת-מקלעים, אלפים רבים של רימוני-יד, מרגמות משוכללות בקוטר של 2 אינטש, וברבות הימים – מרגמות משוכללות מאוד בקוטר של 3 אינטש.

בעת ההתקפה על יפו אף אולתר בית-מלאכה מיוחד לתיקון כלי-נשק. גם חומר-נפץ הוכן בייצור עצמי, ובשלביו המתקדמים הגיע הייצור לכדי 50 ק"ג ט.נ.ט. ליום.¹³⁹ במרוצת הזמן הצליח המפעל לצבור מלאי של טונות אחדות והודות לחומר-נפץ זה יכול היה האצ"ל לבצע את כיבוש יפו, שבו השתמשו ביותר מחצי טונה ט.נ.ט.¹⁴⁰

האחראי על הייצור מטעם המפקדה הארצית היה דוד גרוסברד ("אמציה"), ומינה דגן ניהלה את המשרד.

¹³⁸ מנחם בגין, המרד, עמוד 416.

¹³⁹ עדות דוד גרוזברד, אצל ניב, מערכות האצ"ל, כרך ה', עמוד 344.

¹⁴⁰ ניב, מערכות האצ"ל, כרך ו', עמוד 70.

מינה לבית גולדברג נולדה בפולין ובשנת 1935, והיא בת 9, עלתה עם משפחתה ארצה. בשנת 1945 הצטרפה לאצ"ל ובתקופת הטירונות עסקה בהדבקת כרוזים וכן בהעברת דואר ונשק. לאחר מכן עברה קורס סגנים ועסקה בהדרכה. מסוף שנת 1947 ועד להקמתה של מדינת ישראל ניהלה מינה את משרד הייצור. היא דאגה לרישום הרכישות והמלאי וכן לתשלום המשכורות וחשבונות הספקים. לאחר פרשת "אלטלנה", הצטרפה מינה לגדוד האצ"ל בירושלים ושירתה בו עד לפירוקו בספטמבר 1948. בשנת 1950 נשאה מינה לאהרון דגן ממפקדי הארגון. במהלך הקרב על יפו, היה צורך בכמויות גדולות של חומר-נפץ ותוך כדי הגברת קצב הייצור, קרתה התפוצצות שקטלה את חייה של ציונה יפת.

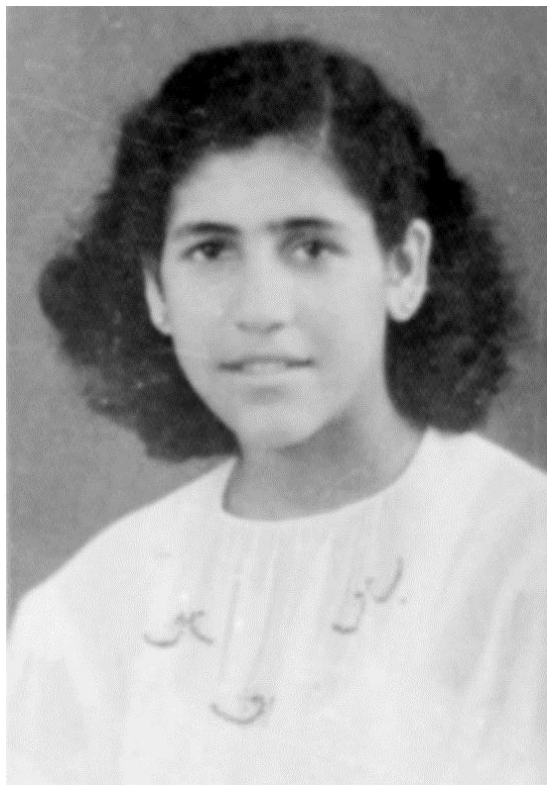
ציונה יפת נולדה בתל-אביב בכ"ב בניסן תר"ץ (20 באפריל 1930). היא למדה בבית-הספר "השחר" ואחר למדה תפירה בבית-ספר מקצועי. בגיל 13 נתייתמה מהוריה ועבדה כתופרת לפרנסתה.

בגיל צעיר הצטרפה לאצ"ל ולהפתעת מפקדיה, ביקשה לעבוד במחלקת הייצור וכך עשתה. כאשר החל הקרב על יפו, הוטל עליה להכפיל את מאמציה, כדי למלא את החסר בתחמושת ורימונים. ציונה עבדה ללא הפוגה בעליית גג שברחוב מזא"ה ומנעה שינה מעיניה. בכ"ב בניסן תש"ח (1 במאי 1948), ביום הולדתה, אירעה התפוצצות בחדר הייצור, וציונה קיפחה את חייה. רק בת 18 הייתה במותה. בתקופת המרד נקברו חללי האצ"ל בחשאי, ולעיתים בשם "אברהם בן אברהם" וזאת כדי שלא ייגרם נזק לבני משפחתם. לא כן בהלוויתה של ציונה יפת, שנערכה בגלוי ברחובות תל-אביב בטקס צבאי. על מהלך ההלוויה כתב עיתון "המשקיף" מיום 3 במאי 1948:

הלוויה צבאית לחללי בני תל-אביב

חללי האצ"ל ציונה יפת, נוח גריזיק, אפרים הירש, אברהם מטרסו ויעקב גולדשטיין שמת שלשום מפצעיו – הובאו אתמול לקבורה בטקס צבאי. ההלוויה יצאה ב 4:30 אחר הצהריים מחדר המתים של "הדסה". גופתה של ציונה יפת הובלה באמבולנס של החברה קדישא וגופות יתר החללים הונחו על מכונית משא. כן הועברו במכונית שתי גופות של אלמונים שטרם זוהו.

בהלוויה השתתפו כמה יחידות של האצ"ל על נשקן וכעשרה זרי פרחים
נישאו בידי צעירות. ליד בית-הכנסת הגדול שברחוב אלנבי נעצרה
ההלוויה ולאחר שנאמרו דברי תפילה, יצאו המלווים לבית-הקברות
שבנחלת-יצחק. לאחר סתימת הגולל נאמרו דברי תפילה על-ידי החזן
זסלר וקדיש על-ידי ההורים.
אחד המפקדים הספיד ונורו יריות כבוד. הטקס הסתיים בשירת
"התקוה".

ציונה יפת

כיבוש יהודיה

ביום שלישי, ה-4 במאי 1948, יצאו 250 לוחמי האצ"ל, בתיאום עם מפקדת ההגנה, כדי לכבוש את הכפר הערבי הגדול יהודיה, שהיווה איום מתמיד על פתח-תקוה. הקרב החל בהפגזה רצופה ובעקבותיה הסתער חיל הרגלים על הכפר. כתוצאה מן ההפגזה, החלו התושבים להימלט לעבר וילהלמה הסמוכה והתנגדות הערבים הלכה ונחלשה. הקרב נמשך חמש שעות ובסוף היום נמצא הכפר ריק מתושבים. חמישה שבועות החזיקו יחידות האצ"ל ביהודיה. בראשית יוני הוחל בהעברת גדודי האצ"ל לצה"ל ומפקדת האצ"ל חדלה לפקד על מסגרות צבאיות גדולות. באותו זמן ביקשה ההגנה ממפקדת האצ"ל לשלוח כוח לוחם נגד הלגיון הערבי ברמלה, כדי להקל על הלחימה שהתנהלה בלטרון. כתוצאה מכך הוקטן הכוח שהגן על יהודיה, ולא נותרו יחידות נוספות בעורף שיכלו לבוא לעזרה בשעת הצורך. ב-11 ביוני 1948, לפני שנכנסה לתוקפה ההפוגה הראשונה, נערכה התקפה קשה על יהודיה:¹⁴¹

שריון האויב החל לנוע לעבר עמדותינו ופתח באש קטלנית. מאחוריו התקדם חיל רגלים של הלגיון הערבי עם אנשי כנופיות בלתי סדירות. אנשינו השיבו אש וגרמו אבידות לערבים. אך אלה התאוששו מהר, נערכו מחדש לקרב והסתערו על עמדותינו. הם התקדמו בשני צירים; מכיוון וילהלמה נע השריון ומכיוון לוד התקדמו הרגלים. לבסוף הצליחו לחדור אל מרכז יהודיה.

12 לוחמים, וביניהם שתי לוחמות, נפלו בקרב על יהודיה. על מותן של הלוחמות, מרים אהרוני ורות מוריץ, מספרת דוריס לנקין:¹⁴²

יום אחד, ארבעה שבועות לאחר הכרזת מדינת ישראל, ניצבו שתיים מצעירות האצ"ל על משמרתן כצופות על מגדל המים של יהודיה. מזה ימים צפתה יחידת חיל המצב ביהודיה בדאגה להתקפת נגד ערבית חזקה מעבר וילהלמה. אנשי היחידה שלחו קריאה נרגשת אל ההגנה וביקשו תגבורת. השיבו להם בהבטחות חוזרות ונשנות ולבסוף בגידופים אך כל תגבורת לא נשלחה. באותו יום אביב נפלא נערכה התקפת-הנגד ממנה חששו. בטרם יהיה סיפק בידי שתי הנערות להצטרף אל חבריהן, הוקף מגדל המים והן נשארו מנותקות, ועמן יחידה קטנה של מגיני המגדל.

¹⁴¹ עדות משה בן-שחר, מצוטט אצל יהושע אופיר, האצ"ל בפתח-תקוה, עמוד 313.

¹⁴² דוריס כץ, הייתי טרוריסטית, עמוד 111.

קבוצה קטנה זו של חיילים יגעים ונואשים לחמה בחירוף נפש נגד כוחות מכריעים ביתרונם. בקרב מר פנים אל פנים נפלו כולם, בזה אחר זה. רק שתי הנערות נשארו על ראש המגדל. הן היו חובשות, לא חיילות – לא היו להן אקדחים גם לא סכינים. הן ידעו היטב אילו זוועות צפויות להן אם תיפולנה חיים בידי הערבים. אשר על-כן שמו קץ לחייהן על-ידי קפיצה מראש המגדל.

כעבור חודש ימים נכבשה יהודייה מחדש במסגרת מבצע "דני", אולם גופות שתי הבנות לא נמצאו ובמשך ארבע שנים נחשבו לנעדרות. רק ביום ה-6 במאי 1952 נאספו עצמותיהן והובאו למנוחות בקבר אחים בקרית-שאול בתל-אביב.

מרים אהרוני נולדה בתימן בשנת 1925 ובהיותה בת 17 עלתה ארצה. תחילה התחנכה בכפר הנוער מאיר-שפיה ואחר-כך עברה לתל-אביב. מן המעט שהרוויחה, הפרישה לתמיכה באביה שנשאר בתימן. בשנת 1943 הצטרפה לאצ"ל ומילאה תפקידים שונים במחלקת התעמולה והגיוס. עם פרוץ מלחמת העצמאות, יצאה לשמירה בעמדות שהגנו על תל-אביב מפני הפורעים הערבים. מרים צורפה לכיתת חבלנים שפעלה במנשיה ובאבו-כביר, ובפסח תש"ח השתתפה בכיבוש יפו. לאחר מכן נשלחה ליהודיה, שם נפלה בהתקפת הנגד של הלגיון הערבי. בת 23 הייתה במותה.

מרים אהרוני

רות מוריץ נולדה ב-29 בינואר 1930 למשפחה ציונית באוסטרליה. האב חונך ברוח לאומית ובהיותו בן 13 נשלח ארצה כדי ללמוד בגימנסיה הרצליה בתל-אביב. עם שובו לאוסטרליה, נשא לאישה נערה שהגיעה לשם מארץ-ישראל, ובשנת 1935 עלתה המשפחה ארצה. רות השתייכה לתנועת הצופים ובגיל 15 הצטרפה לאצ"ל. הימים ימי הסזון ורות, שלמדה בגימנסיה "שלווה" בתל-אביב, גורשה מבית-הספר בגלל השתייכותה לאצ"ל. היא הגבירה את פעילותה בארגון וכעבור זמן נשלחה לקורס "סגנים". עם פרוץ מלחמת העצמאות יצאה עם חניכותיה לשמירה בעמדות שנבנו בשכונות הספר. במערכה על יפו הצטיינה בהגשת עזרה ראשונה לפצועי הקרב. לאחר מכן נשלחה ליהודייה, ובהתקפת הנגד הערבית נפלה. רק בת 18 הייתה במותה.

רות מוריץ

הקרב על רמלה

זמן קצר לאחר החלטת האו"ם מה-29 בנובמבר 1947, החליטה הסוכנות היהודית להיענות להצעת האצ"ל ולפתוח במשא-ומתן בדבר שיתוף פעולה בין הארגון להגנה. המשא-ומתן היה ארוך מייגע, אולם ב-12 באפריל 1948, אישר סוף סוף הוועד הפועל הציוני את ההסכם עם האצ"ל.
ואלה פרטי ההסכם:

א – עמדות האצ"ל תהיינה נתונות למרותו של מפקד החזית הממונה מטעם ההגנה שיעביר למפקדיהן את הוראותיו באמצעות מפקד שיתמנה על-ידי האצ"ל.
ב – תוכניות ההתקפה בחזית א' (הערבית) ותוכניות התגובה בחזית ב' (הבריטית) תהיינה טעונות אישור מוקדם. פרטיהן, ביחס לאובייקט ולזמן, יתבררו בפגישות אישיות של הנציגים והמומחים. כמו כן יהיה האצ"ל מוכן לבצע תוכניות שתוטלנה עליו.

ג – את חברי האצ"ל יחייב העיקרון של התנגדות לניסיון לפרוק מעליהם את נשקם. בנסיבות מיוחדות יתחשבו חברי האצ"ל, הניצבים בעמדות מגן, במצבן של עמדות ההגנה הקרובות.

ד – לא תבוצענה פעולות החרמה של כסף בשטח הנתון לשמירה יהודית. מאידך לא יופרע האצ"ל באוסף כספים חופשי והמוסדות יאשרו, הן בארץ והן בתפוצות הגולה, כי אין האצ"ל מקבל מהם כל הקצבה מן המגביות הנערכות לצורכי הביטחון הכלליים.

ה – התוכניות לרכישת נשק תעובדנה מתוך התייעצות משותפת ותבוצענה מתוך הסכמה הדדית.

ו – ההסדר העקרוני הזה יהיה טעון, בטרם ייכנס לתוקפו, הבהרה ביחס לאי-אלה פרטים. על הנציגים והמומחים יוטל להבהיר פרטים אלה.

בהתאם לסעיף ו', ייכנס ההסכם לתוקפו רק לאחר דיון בין "הנציגים והמומחים", אולם רק ב-26 באפריל 1948, בעיצומם של הקרבות על יפו, התקיימה הפגישה בין נציגי ההגנה (ישראל גלילי ויגאל ידון) לבין נציגי האצ"ל (מנחם בגין וחיים לנדאו). בפגישה זו הוסכם שההסדר האופרטיבי ייכנס לתוקפו מיד. ואכן, כזכור, נערכה ההתקפה על יהודייה בהסכמת ההגנה.

מיד לאחר ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, הזעיק המטה הכללי של ההגנה את נציגי האצ"ל וביקש שהארגון יתקיף את רמלה, כדי למשוך את כוחות האויב ולהקל על הקרבות הכבדים שהתחוללו בחזית לטרון. מפקדת האצ"ל נענתה לבקשת ההגנה וב-16 במאי החלה ההתקפה על העיר הערבית רמלה. מאות לוחמים

השתתפו בקרבות הקשים שהתנהלו בחזית רמלה ונמשכו ארבעה שבועות (עד ה-11 ביוני, תחילתה של ההפוגה הראשונה). בין הבנות שהגישו עזרה רפואית לפצועים היו גם רחל אנטמן ובלהה בן-עמי.

52 לוחמים מצאו את מותם בקרבות רמלה, ביניהם שתי לוחמות: איזביצקי אלה וג'מיל שושנה.

אלה איזביצקי נולדה בשנת 1926 בביאליסטוק אשר בפולין, ובהיותה בת שש עלתה ארצה עם הוריה, שהשתקעו בנס-ציונה. אלה למדה בבית-הספר היסודי במקום ואחר השתלמה במשך שנה בחקלאות במשק הפועלות בעיינות. אלה עבדה במחנה הצבאי בתל-נוף ולאחר שהצטרפה לאצ"ל, העבירה לארגון ידיעות ומסמכים הקשורים במחנה, שהיו לעזר רב בחדירה הנועזת של אנשי הח"ק לשם. בשנת 1946 יצאה לרמת-גן כדי להשתתף בקורס "סגנים", ולהוריה – שלא ידעו על פעילותה בארגון – סיפרה שהיא נוסעת לקיבוץ. רק כעבור זמן נתגלה להם סודה.

עם פרוץ מלחמת העצמאות, עברה אלה קורס חובשות, ובקרב על יפו השתתפה כחובשת. גם בהתקפה על רמלה הייתה אחת החובשות, אולם כבר ביום הראשון לקרבות נפגעה מצרור כדורי האויב בשעה שטיפלה באחד הפצועים. בת 22 הייתה במותה.

אלה איזביצקי

שושנה ג'מיל נולדה בשנת 1929 בתימן ובת שש הייתה כאשר עלו הוריה ארצה והשתקעו בראשון-לציון. בגיל צעיר נאלצה לצאת לעבודה כדי לעזור בפרנסת המשפחה. היא עבדה בבית-אריזה, ועם סיום עבודתה בפרדס, מיהרה לבית-ספר ערב כדי להשלים את השכלתה.

כעבור זמן עברה המשפחה לנתניה, ושושנה המשיכה לעבוד וללמוד, אלא שבנתניה חל מפנה חשוב בחייה – היא הצטרפה לאצ"ל. תחילה עסקה בהדבקת כרוזים ולמדה להשתמש בנשק, אולם עד מהרה התמסרה למקצוע החובשות. היא השתתפה כחובשת בקרב על יפו.

בחזית רמלה פעלה בקווים הקדמיים, חילצה פצועים משדה הקרב וחבשה את פצעיהם. אולם באחד הימים לא שבה מן החזית ומאז הוכרה כנעדרת. כל החיפושים אחריה לא העלו דבר ורק כעבור ארבע שנים נאספו עצמותיה. ביום י"א באייר תשי"ב (6 במאי 1952) הובאו לקבורה בקבר-אחים בקריית-שאול בתל-אביב.

שושנה ג'מיל

שער שביעי

הסוף

האצ"ל באירופה

לאחר תום מלחמת-העולם השנייה, החליטה מפקדת האצ"ל לחדש את הפעילות באירופה ולפתוח בה "חזית שנייה". התפקיד הוטל על יעקב תבין, שהוברח לשם כך מן הארץ במכלית-נפט איטלקית. הבסיס הראשון הוקם באיטליה, שם היו מצויים אותה שעה קרוב לאלף בית"רים מאורגנים שהגיעו בין הפליטים היהודים שזרמו ממזרח אירופה, גרמניה ואוסטריה. בין הבית"רים היו גם כמה מחברי ה"תאים" שהקים האצ"ל בסוף שנות השלושים בפולין ובליטא, והם היוו את הבסיס לארגון הסניף האיטלקי של האצ"ל.

לאחר התארגנות והתבססות הוחלט להתחיל בפעולות המבצעיות, וב-31 באוקטובר 1946 פוצצה יחידה של האצ"ל את השגרירות הבריטית ברומא. בעקבות לחץ בריטי, ערכה משטרת איטליה מעצרים נרחבים בקרב ראשי בית"ר ומפקדי האצ"ל. חלקם שוחררו לאחר חקירה קצרה, אולם היו כאלה שנשארו במעצר חודשים רבים.

בעקבות המעצרים באיטליה, הועבר מטה האצ"ל באירופה לפריס. המטה עסק בגיוס חברים, רכישת נשק, איסוף כספים, העפלה ותכנון התקפות על מטרות בריטיות באירופה.

בינואר 1947 הגיע לפריס אליהו לנקין, שהצליח לברוח ממחנה המעצר באפריקה, לשם נשלח על-ידי הבולשת הבריטית בתחילת 1945. לנקין היה חבר מפקדת האצ"ל לפני מעצרו, ועם הגיעו לפריס נתמנה מפקד האצ"ל באירופה. באותה תקופה שימשה ציפורה קסל כמזכירת המטה בפריס.

ציפורה קסל ("יעל")¹⁴³ לבית לוי נולדה בירושלים ובשנת 1933, בהיותה בת 13, הצטרפה לבית"ר. שנתיים לאחר מכן התגייסה לאצ"ל, שהיה אז בראשית דרכו. בשנת 1938 נסעה, יחד עם משפחתה, לארצות-הברית וכעבור זמן הייתה למזכירת הקבוצה שבראשה עמד הלל קוק (פיטר ברגסון). לאחר הכרזת המרד בשלטון הבריטי בארץ-ישראל, נתגלעו חילוקי דעות בין הקבוצה האמריקאית לבין מפקדת האצ"ל בארץ, וביוני 1946 הגיעה ארצה משלחת מארצות-הברית כדי לנסות ולישר את ההדורים. ציפורה קסל השתתפה במשלחת זו ואף שימשה כמתורגמנית לאלה מבין חבריה שלא שלטו בשפה העברית. בארץ הם נפגשו עם חיים לנדאו (ראש המטה) ועם מנחם בגין ולאחר דיונים ממצים חזרו חברי המשלחת לארצות-הברית, אולם ציפורה לא נלוותה אליהם, כי החליטה להישאר בארץ. היא צורפה לעבודת

¹⁴³ ראיון המחבר עם צפורה קסל.

המזכירות של המטה, הרבתה לבקר בבית משפחת בגין ועד מהרה הפכה שם לבת-בית.

בינתיים פתח הלל קוק משרד בפריס והזמין את ציפורה להצטרף אליו כדי לנהל את המשרד. בנובמבר 1946 הגיעה ציפורה לפריס, ובנוסף לעבודתה עם הלל קוק, היא עמדה בקשר הדוק עם מטה האצ"ל במקום. כעבור זמן קצר, הושאלה ציפורה למטה האצ"ל בפריס ושימשה כמזכירת המטה עד אוגוסט 1947, מועד שובה לארץ-ישראל.

ציפורה קסל

מאחר והיה ברשותה של ציפורה דרכון אמריקאי, היא שימשה כצינור להעברת כספים מארצות-הברית לפריס. סכומי הכסף שהועברו על-שם ציפורה היו גדולים וכשנחקרה במשטרה, סיפרה כי הוריה הם ששלחו לה את הכסף מארצות-הברית. לפני עוזבה את פריס למדה קוד מיוחד שאמור היה לשמש את הקשר האלחוטי בין פריס ותל-אביב.

בארץ, חזרה ציפורה לשמש מזכירתו של בגין. היא הרבתה לבקר בביתו לשם קבלת כתב היד של מאמריו לעיתון "חרות" וכן למסירת הודעות לחברי המפקדה. ציפורה התיידדה עם אֶלָה בגין ועזרה לה ככל יכולתה. במוצאי שבת אחר חצות, ה-22 בפברואר 1948, שמעה ציפורה נקישות על חלון חדרה. מעבר לחלון עמד מנחם בגין שפתח ואמר:

"יעל, אֶלָה כורעת ללדת. בבקשה ממך לכי לקרוא לרופאה".

ציפורה מילאה מיד את בקשתו ולמחרת היום ילדה אֵלֶה את בְּתָם לֵאמֹר. יש לזכור שבגין לא יצא עדיין מן המחותרת והקפיד שלא להיחשף שלא לצורך. כשהיה מישהו נוסע לחוץ-לארץ היו מנצלים את נסיעתו כדי להעביר מכתבים למטה בגולה. את המכתבים היו מחביאים בעקב הנעל והיה זה תפקידה של ציפורה ללכת עם נעלי הנוסע אל הסנדלר שהיה מוריד את העקב, מכניס את המכתב ומחזיר את העקב למקומו.

לאחר כיבוש יפו ערך בגין מסיבת עיתונאים וביניהם היו גם עיתונאים זרים. בגין דיבר עברית וביקש מציפורה לתרגם את דבריו לאנגלית. במסיבת העיתונאים השתתף גם העיתונאי שלום רוזנפלד ובסיום העיר לציפורה:

"התרגום שלך היה יפה מאוד, אבל היכן הפתוס?"

לאחר שציפורה חזרה ארצה, מילאה את מקומה בפריס שושנה רזיאל שהגיעה לשם מארצות-הברית.

על עבודתה של שושנה במטה האצ"ל בפריס, מספרת דוריס לנקין:¹⁴⁴

בפריס לא שיחק לשושנה מזלזל והיא נתמנתה כגזברית – תפקיד שמילאה בקפדנות רבה. תפקיד זה לא היה עשוי לחבבה על הפעילים שהיה עליהם לעמוד בפני חקירותיה ודרישותיה "למה" ו"לשם מה" בטרם יקבלו את אשר ביקשו. אבל אין ספק שהיא חסכה גם חסכה מכספי האצ"ל אלפי פרנקים רבים.

מוסיף על כך איתן לבני, שהגיע לפריס לאחר ששוחרר מבית-הסוהר על-ידי חבריו בפריצת כלא עכו:¹⁴⁵

[...] כשחצינו עיירה קטנה בגרמניה בשם טירשנרויט, עצר אותנו שוטר גרמני והוביל אותנו לחדר המעצר... למחרת היום כששוחררתי מהמעצר, נאמר לי: "דע לך שנעצרת בגלל 20 הדולרים המזויפים שנמצאו בארנקך" (באותם ימים נחשבה החזקת דולרים מזויפים לעבירה חמורה)... את הדולרים שהפלילו אותי קיבלתי משושנה רזיאל וכששמעה מפי על התקרית, לפתה את ראשה בידיה ואמרה: "אוי ואבוי, הרי את הכסף הזה קיבלתי מאחד היהודים המקומיים, שנתן לי כמה אלפי דולרים כתרומה לאצ"ל!"

¹⁴⁴ דוריס כץ, הייתי טרוריסטית, עמוד 144.

¹⁴⁵ איתן לבני, המעמד, עמוד 287.

עליזה בגין (אֵלֶה) לבית ארנולד נולדה בשנת 1920 בפולין להורים אמידים (האב היה שותף לבארות נפט בגליציה). ההורים היו ציונים ובבית נהגו לבקר מנהיגים ציונים רבים.

בארוחת ערב אחת, פגש הבית"רי מנחם בגין את בתם אליציה [עליזה] בת ה-17. היא שתקה כל הערב, מן הסיבה הפשוטה שבביתה לא נהגו הנערות לדבר ליד השולחן כל עוד לא פנו אליהן ראשונה. אבל למחרת שלח אליה האורח פתק: "ראיתך, גבירתי, בפעם הראשונה, אך נדמה לי כי היכרתך כל ימי חיי".¹⁴⁶

בגיל שבע למדה עליזה עברית, ובשנת 1938 סיימה את בית-הספר התיכון. שנה לאחר מכן, ב-29 במאי 1939, נשאה למנחם בגין, נציב בית"ר בפולין. שלושה חודשים לאחר הנישואין, פלשו הגרמנים לפולין והזוג הצעיר נאלץ לעזוב את וורשה. לאחר צעידה, שנמשכה שבועיים, הגיעו לוילנה – בירת ליטא החופשית, שם התקבצו בית"רים רבים ויחד חיפשו דרכים לעלות לארץ-ישראל. אולם בקיץ 1940 נכנס הצבא הסובייטי לוילנה ובגין נאשם "בפעילות ציונית" (שהייתה אסורה ברחבי ברית-המועצות). על מעצרו כותב בגין:¹⁴⁷

בשעה שבאו לאסור אותי עמדו אשתי וד"ר ישראל שייב ורעייתו, שעמם חיינו תחת קורת גג אחת... בתיה שייב החלה לבכות. ביקשתיה להירגע. אשתי לא בכתה. היא מוכנה הייתה – לא פחות ממני...

עליזה ומנחם בגין ובנם זאב בנימין

¹⁴⁶ מנחם בגין, לילות לבנים (מהדורה חדשה), עמוד 18.

¹⁴⁷ שם, עמוד 15.

לאחר מעצרו של בעלה, החלה עליזה במסע מלא הרפתקאות בדרכה לארץ-ישראל. עם הגיעה ארצה נעצרה בידי הבריטים ובילתה מספר שבועות במחנה המעצר בעתלית. לאחר שחרורה נרשמה ללימודי ארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

מנחם בגין נשפט ל-8 שנות מאסר ונשלח למחנה המעצר "פיצ'ורה" שבסיביר, בו החורף נמשך תשעה חודשים והקור מגיע ל-60 מעלות מתחת לאפס. אולם ב-1 באפריל 1941 נתבשר כי הוחלט לשחררו וזאת בעקבות ההסכם שנחתם בין ברית-המועצות לבין ממשלת פולין הגולה. בגין הצטרף לצבא פולין החופשית בראשותו של הגנרל אנדרס, ובאמצעותו הגיע ארצה במאי 1942, שם התאחד עם אשתו עליזה. כאשר הוצע למנחם בגין לעמוד בראש האצ"ל, פנה אל אשתו ושאלה: "אני הרי רגיל לעבודה ציבורית גלויה, איך אפקד על ארגון מחתרת?" עליזה, שכבר הייתה אם צעירה, ענתה בפשטות: "תשתמש בשכל-הישר", תשובה מתחמקת המשתמעת לשתי פנים. יש להניח שעליזה לא התלהבה מהרעיון, שעלול היה להעמיד את משפחתה הקטנה בסכנה רבה, אולם לא רצתה לעמוד בדרכו של בעלה. ואכן, מאז קיבל בגין את הפיקוד על האצ"ל, השתנו כל אורח חייה ובמשך ארבע וחצי שנים נאלצה עליזה לחיות חיים כפולים, כאשר רוב הזמן לא עזבה את ביתה והיה עליה להיזהר מכל עלה נידף.

עליזה שינתה שמות לפרקים, וכאשר הייתה "גברת סובר", נולדה הבת חסיה – אחות לזאב בנימין הבכור. על הבעיות שהתעוררו כאשר אמורה הייתה ללכת לבית-החולים, מספר מנחם בגין:¹⁴⁸

לא זו בלבד שלא יכולתי לתת לה את שמי הנכון, אלא אף את שמי השאול לא יכולתי להשאיל לה. בבית-החולים אסור היה לדעת כי קיים "סובר", וכי מקום מגוריו הוא ביהושע בן-נון... גם לבית-החולים לא יכולתי ללכת לקבל את פני בתי. ישראל אפשטין, אחי נפשי, קיבל על עצמו את השליחות הקשה. הוא השאיל את שמו לאשתי ולבתי כאחת...

לאחר פיצוץ מלון מלך דוד, הכריז הצבא הבריטי עוצר על תל-אביב רבתי ונערכו חיפושים נרחבים ברחבי העיר. גם בבית משפחת סובר חיפשו הבריטים, ובעוד מנחם בגין נכנס למקום המחבוא שהוכן בעוד מועד, נחקרה עליזה אשתו:¹⁴⁹

הבריטים הוסיפו לבוא. הבוקר אור וההם באים. מתיבת הרדיו שלנו, אשר אשתי העמידה על ה"אוקטבה" העליונה כדי שגם אני אשמע, בוקע קול הקריין: העוצר

¹⁴⁸ מנחם בגין, המרד, עמוד 180.

¹⁴⁹ שם, עמוד 313.

יימשך ימים מספר, כל בית ייבדק, כל אזרח ייחקר... הקצין שאל את אשתי: "היכן בעלך?" ואשתי, שטענה כי אינה מבינה כלל אנגלית, השיבה בעברית: "בעלי נסע ירושליימה". אז נקראה אשתי לחקירה. לא הייתה ברירה. היה עליה ללכת, ועלי היה להישאר. היא לקחה עימה את שני הילדים, את בני בידה ואת חסיק על ידיה וניגשה, מרחק קילומטר או יותר לשולחן החקירות. אבל היא כמעט לא נחקרה. משראה אותה השוטר הבריטי, אמר לשוטר העברי, ששימש מתורגמן בין אשתי לבין החוקר: Tel her to go home.

לאחר סיום העוצר הגדול, יצא מנחם בגין ממחבואו ואז שאל אותו בנו בן השלוש:

אבא, איפוא היית כל הזמן?
בירושלים, בני.

בירושלים? ומה הבאת לי?

אשתי מצילה את המצב: אבא קנה לך עגלה גדולה, אבל דוד שמעון (הוא בצלאל עמיצור) יביא אותה.

עליזה בגין הייתה אישה צנועה וגם כאשת ראש הממשלה, שמרה על פרטיותה ונמנעה מלהתראיין לכלי התקשורת. למרות היותה אישה חולנית, נהגה להשתמש בתחבורה ציבורית ונמנעה מלהשתמש ברכב ממשלתי.

פרשת "אלטלנה" ¹⁵⁰

האנייה "אלטלנה" נרכשה על-ידי אנשי אצ"ל בגולה ולפי התכנון המקורי, הייתה אמורה להגיע ארצה ב-15 במאי 1948 עמוסה לוחמים וציוד מלחמתי. אלא שרכישת הנשק וארגון הלוחמים ארכו זמן רב, וההפלגה נדחתה במספר שבועות. בינתיים, נחתם ב-1 ביוני הסכם על שילובו של האצ"ל בצבא ההגנה לישראל, ובאחד מסעיפיו נאמר שעל האצ"ל להפסיק כל פעולות עצמאיות של רכישת נשק. לפיכך נמסר לנציגי ממשלת ישראל על-אודות האנייה. מפקדת האצ"ל בפאריס השתדלה ככל יכולתה לשמור בסוד את ההכנות להפלגתה של "אלטלנה", אלא שקשה היה להעלים תנועה של 940 לוחמים והעמסת האנייה בכמות כה גדולה של נשק ותחמושת. החשש היה שאם יתגלה מסע "אלטלנה", ינסו כוחות עוינים לפגוע בה בהיותה בלב ים. זו הייתה הסיבה, שכאשר ב-11 ביוני הרימה האנייה עוגן, לא נשלח אפילו מברק למפקדת האצ"ל בארץ, שמא יתגלגל המברק לידיים לא רצויות ויביא לגילוי הפלגת האנייה. אך אמצעי הזהירות לא הועילו, ולמחרת היום פרסם רדיו לונדון שהאנייה "אלטלנה" הפליגה מנמל דה-בוק בכיוון ישראל כשעל סיפונה כאלף מתנדבים יהודים ומטען גדול של נשק. אותו יום החלה בארץ ההפוגה הראשונה. מפקדת האצ"ל בארץ, שדבר הפלגת האנייה נודע לה מן השידור, חששה מאוד מפני גילוי הפרת תנאי ההפוגה, לפיהם אסורה הבאת ציוד צבאי ולוחמים ארצה. לכן, מיד לאחר שבגין שמע במוצאי שבת ה-12 ביוני את הודעת הבי.בי.סי., זימן אליו את ציפורה קסל ("יעל") והורה לה לשדר לאנייה להתרחק מחופי הארץ. השעה הייתה קרובה לחצות כאשר ציפורה ירדה ליד המשדר ושלחה את ההודעה:

STAY AWAY

אולם מרוב התרגשות השתמשה ציפורה בקוד שגוי וההודעה לא נקלטה. במשך שעתיים ניסתה ציפורה שוב ושוב ומאומה לא עזר, עד שהחליטה ללכת הביתה. רק לפנות בוקר הבינה ששגתה בקוד והלכה לביתו של בגין כדי לספר לו את אשר קרה. תגובתו הייתה:

"חמור מאוד, אסור שזה יקרה".

¹⁵⁰ פרטים על הפרשה, ראה אצל שלמה נקדימון "אלטלנה".

ציפורה שבה אל המשדר וכדי למנוע אי הבנות, החליטה לא להשתמש בקוד אלא בקולה. היא שידרה חזור ושדר את שתי המילים: STAY AWAY, אולם לא זכתה לתשובה.

ב-15 ביוני, קיימו בגין וחבריו פגישה עם נציגי הממשלה. בפגישה הודיע בגין כי האנייה הפליגה ללא ידיעתו וכי הוא מבקש לטכס עצה לגבי המשך הטיפול בה. גילי מסר לבגין את הסכמתו של בן-גוריון להבאת האנייה בתוספת בקשה שזה יהיה "במהירות האפשרית". צפורה קסל שידרה לאוניה "להתקדם במלוא המהירות", והפעם נקלט השידור היטב. למחרת התקיימה פגישה עבודה בין נציגי האצ"ל ונציגי משרד הביטחון. האצ"ל הציע להפנות את "אלטלנה" לחוף תל-אביב, אולם נציגי משרד הביטחון העדיפו את חוף כפר-ויתקין, בנימוק ששם יהיה קל יותר לעקוף את פקחי האו"ם. השדר אל האנייה היה אפוא להפליג לעבר כפר-ויתקין.

בעוד הייתה הסכמה בדבר מקום עגינתה של "אלטלנה", נתעוררו חילוקי-דעות באשר לחלוקת המטען. בגין ביקש כי 20% מן הנשק יועברו לירושלים, במטרה לחמש בו את "הגדוד הירושלמי", ובן-גוריון נתן לכך את הסכמתו. בקשתו השנייה של בגין הייתה שיתרת הנשק תועבר לצה"ל, כדי לצייד את גדודי האצ"ל שהתגייסו זה מקרוב לצבא. לבקשה זו לא ניתנה הסכמתם של נציגי הממשלה, כי הם ראו בכך דרישה לחזק "צבא בתוך צבא". הם לא הבינו כי לאחר שנים של מחסור מתמיד באמצעי לחימה, רצה בגין לתת לחייליו את ההרגשה שאינם באים "עירומים" ושלוחמי המחותרת מצטרפים לצבא "על ציודם". לגבי בגין, הייתה זו שאלה של כבוד, ולא היו לו כל כוונות להקים "צבא בתוך צבא".

בשעות אחר-הצוהריים המאוחרות של יום ראשון, ה-20 ביוני, הגיעה "אלטלנה" לחופי כפר-ויתקין, כשעל סיפונה 940 לוחמים וביניהם 120 בנות. מיד החלו בהורדת האנשים לחוף ובהעברתם למקומות קליטה שונים, ולאחר-מכן – פריקת הציוד הצבאי. בין הממתינים על החוף היה גם מנחם בגין, אשר קיבל את פני הבאים בהתרגשות רבה. יחד עם בגין הגיעו גם ציפורה קסל, שאחיה היה בין נוסעי האנייה, וכן שולמית פולק. בנוסף לחברי האצ"ל שהתכנסו על החוף, היו שם גם חברי מושב הדייגים "מכמורת", שעזרו בפריקת הנשק הרב שהיה על האנייה. במקביל לאירועים על חוף ימה של כפר ויתקין, הייתה היערכות אחרת בתל-אביב. שם התכנסה הממשלה לישיבתה השבועית, וקיימה דיון בפרשת אניית הנשק. בן-גוריון מסר דיווח על הפגישות שקדמו לבוא האנייה, והיה תקיף מאוד בדעתו לדרוש מבגין כניעה ללא תנאי ומסירת כל הנשק לצבא:

עלינו להחליט אם למסור את השלטון בידי בגין או להגיד לו שיפסיק את פעולותיו הנפרדות, ואם לא – נירה! או שנחליט לפזר את הצבא שלנו.

בן-גוריון ייחס לבגין כוונות שלא היו לו כלל, ובסופו של אותו דיון, נתקבלה ההחלטה לתת לצבא סמכות להפעיל כוח, באם יהיה צורך, כדי להכניע את האצ"ל ולהחרים את האנייה על נשקה. ביצוע החלטת הממשלה הוטל על חטיבת "אלכסנדרוני", בפיקודו של דן אבן (אפשטיין), ואלה כיתרו למחרת היום את כל אזור כפר ויתקין. דן אבן הוציא את כתב האולטימטום הבא:

אל : מ. בגין

בפקודה מיוחדת מאת ראש המטה הכללי לצבא ההגנה לישראל אני מצווה להפקיע את כלי הנשק וחומרי המלחמה שהגיעו לחוף מדינת ישראל בתחום פיקודי לרשות ממשלת ישראל. הוטל עלי לדרוש ממך למסור את כל הנשק שהגיע לחוף לרשותי למשמרת ולהודיע כי עליך לבוא בדברים עם הפיקוד העליון. אתה נדרש למלא אחר פקודה זו מיד. באם לא תסכים למלא אחר הפקודה, אנקוט בכל האמצעים העומדים לרשותי כדי להוציא לפועל את הפקודה ולהפקיע את הנשק שהגיע לחוף הארץ מרשות פרטית לרשות ממשלת ישראל. עלי להודיעך, כי כל השטח מוקף על-ידי יחידות-צבא בזיון מלא ושריונים, והדרכים חסומות.

אני מטיל עליך את כל האחריות לתוצאות שתיגרמנה במקרה של סירוב למלא אחר פקודה זו.

העולים – בלתי מזוינים – יורשו לנסוע אל המחנות כפי שנקבעו על ידך. ניתנת לך ארכה של 10 רגעים למתן תשובה

(-) ד.א.
מפקד החטיבה

האולטימטום היה מעליב ומשפיל, ובמיוחד הדרישה למתן תשובה תוך 10 דקות שניתנה, לפי עדות אבן, "על מנת לא לאפשר למפקד האצ"ל שיקולים ארוכים ולזכות ביתרון ההפתעה".

בגין סירב להיענות לאולטימטום של מפקד החטיבה, וניסיונות התיווך שנעשו – עלו בתוהו. אי ההיענות של בגין פגעה ביוקרתו של דן אבן, וההתנגשות נעשתה בלתי-נמנעת. עד מהרה התלהטו הרוחות והחלו חילופי יריות. ההתנגשויות הלכו והתפשטו, ומספר הנפגעים הלך ורב. לאחר שכל נוסעי "אלטלנה" הורדו לחוף, עלה בגין על סיפון האנייה, אשר הפליגה לכיוון תל-אביב. ציפורה קסל ושולמית פולק עלו גם הן על האנייה. בגין קיווה כי בתל-אביב אפשר יהיה לקיים, באמצעות מנהיגי המפלגות האזרחיות, הידברות עם הממשלה הזמנית ולפרוק את יתרת הנשק בשלום. אלא שלא כך קרה. בן-גוריון הורה ליגאל ידן (קצין המבצעים של צה"ל)

לרכז כוחות גדולים על חוף הים בתל-אביב ולהכניע את האנייה בכוח הזרוע. גם תותחים הועברו לאזור ובארבע אחר-הצוהריים הורה בן-גוריון להפגיז את 'אלטלנה'. אחד הפגזים פגע באנייה, אשר החלה לעלות באש. היה חשש שהאש תתפשט עד למחסנים שהכילו חומר-נפץ, ועל-כן הורה רב-החובל לכל האנשים לנטוש את האנייה. האנשים, וביניהם ציפורה קסל, קפצו אל המים, והחברים שהיו על החוף, יצאו לקראתם עם סירות "חסקה". בהגיעה לחוף נאספה ציפורה על-ידי דבורה נחושתן שהביאה אותה לביתה והלבישה אותה בבגדים יבשים. כאמור, הייתה על הספינה גם שולמית פולק ("ניצה"), שעברה טבילת אש במסגרת פעילותה בח"ק תל-אביב. על החוויות שעברה בהיותה על סיפון "אלטלנה" אל מול חוף תל-אביב מספרת שולמית:¹⁵¹

[...] ניתכה עלינו אש תופת שהקשתה על העברת הפצועים אל הסירות. לאחר מכן החלה ההפגזה ואחד הפגזים נפל על האנייה שהחלה לבעור. פניתי אל בגין ובדמעות בעיני התחננתי לפניו שירד לאחת הסירות. הוא כעס עלי ואמר שדווקא ממני הוא לו ציפה לשמוע את זה ושהוא יישאר על הספינה עד שאחרון האנשים ירד. כשפניתי ממנו כדי לטפל באחד הפצועים, שמעתי אותו אומר: "מדוע היא עוד נמצאת פה. תורידו אותה אל הסירה." לא עבר זמן רב ואחד הבחורים לפת אותי בחוזקה וזרק אותי למים, אולם לא יכולתי להתקרב אל הסירה בגלל האש החזקה שנורתה אל כל מי שקפץ למים. למזלי הייתי שחיינית טובה והצלחתי לשחות אל החוף, שם נאספתי על-ידי לוחמי האצ"ל שהסיעו אותי הביתה... מאוחר יותר נודע לי שאחי, נחום סלונים [אחד הלוחמים הנועזים של הארגון] הצליח לעלות על ה"אלטלנה" ורץ בין כל התאים כדי למצוא אותי. הוא נרגע רק כאשר מישהו סיפר לו שהורדתי מן ספינה ואז התפנה אל "המפקד", תפס את בגין בשתי ידיו והוריד אותו אל אחת הסירות.

למרות שרב-החובל הניף דגל לבן לאות כניעה, לא פסקה האש האוטומטית שנורתה לעבר הניצולים שהיו בלתי-חמושים. 16 אנשי אצ"ל נהרגו בעימות עם הצבא; שישה נפלו באזור כפר-ויתקין, ועשרה נפלו בחוף תל-אביב. מכוחות צה"ל נהרגו שלושה: שניים בכפר ויתקין ואחד בתל-אביב.

¹⁵¹ מכון ז'בוטינסקי, עדות שולמית פולק (סלונים).

הספינה "אלטלנה" עולה בלהבות

למחרת היום ניתנה הוראה לפרק את כל בסיסי האצ"ל שבתחום מדינת ישראל וכל הלוחמים נצטוו להתגייס לצה"ל כבודדים.

בירושלים המשיך האצ"ל לשמור על עצמאות ארגונית, תוך שהוא מקבל על עצמו את מרותו הצבאית של דוד שאלתיאל, מפקד המחוז מטעם צה"ל. ההצדקה להמשך קיומו העצמאי של האצ"ל בירושלים הייתה התנגדותו הנחרצת להחלטת האו"ם בדבר בינאום העיר.

ב-21 בספטמבר 1948 פורק גם גדוד האצ"ל בירושלים ובכך תם קיומו של הארגון לאחר שהצליח להגשים את מטרתו — הקמתה של מדינה עברית בארץ-ישראל.

נספחים

בנות האצ"ל שנפלו בקרב

שם	תאריך לידה	תאריך נפילה	מקום
אהרוני מרים	ה' באדר תרפ"ה (1.3.1925)	ד' בסיוון תש"ח (11.6.1948)	יהודיה
איזביצקי אלה	ז' בניסן תרפ"ו (22.3.1926)	כ"ז באייר תש"ח (16.5.1948)	רמלה
ג'מיל שושנה	י"ב בתמוז תרפ"ט (20.7.1929)	כ"ח באייר תש"ח (17.5.1948)	רמלה
יפת ציונה	כ"ב בניסן תר"ץ (20.4.1930)	כ"ב בניסן תש"ח (1.5.1948)	תל-אביב
מוריץ רות	כ"ט בטבת תר"ץ (20.1.1930)	ד' בסיוון תש"ח (11.6.1948)	יהודיה
מטוס שולמית	כ' באלול תרצ"א (2.9.1931)	ט' באדר ב' תש"ח (19.3.1948)	יפו
פדרמן פנינה	י"ד באדר תרע"ד (23.1.1914)	א' באדר א' תש"ח (11.2.1948)	
שם-טוב בת-שבע	י"ד באדר תר"ץ (14.3.1930)	ט' בתמוז תש"ח (16.7.1948)	ירושלים

בנות האצ"ל שנשפטו בבית-הדין הצבאי

השחרור	פסק-הדין	המעצר	השם
1945	מאסר עולם	9.6.1939	רחל לוי (אוהבת-עמי)
19.1.1940	שנתיים מאסר	17.11.1939	רבקה בן-מאיר (נאמן)
19.1.1940	שנתיים מאסר	17.11.1939	רות נבו (הלוי)
19.1.1940	שנתיים מאסר	17.11.1939	בלה חייטין (עטרה)
19.1.1940	שנתיים מאסר	17.11.1939	חווה עמרמי (קפקא)
11.5.1945	שנה מאסר	11.8.1944	מרים סטוצקי (הפנר)
1946	שלוש שנים מאסר	30.6.1945	עמליה שיף (סנדר)
מרס 1947	שלוש שנים מאסר	16.8.1945	ברכה בירנבוים (צפוני)
מרס 1947	שלוש שנים מאסר	16.8.1945	דבורה רותם (שפירא)
6.3.1948	15 שנות מאסר	3.4.1946	דבורה נחשתן (קלפוס)

בנות האצ"ל שהיו כלואות בבית לחם ובלטרון

סבוראי אהובה	הרצל גרטה	אבני מזל
סבן חיה	הררי בתיה	אולמן שולמית
סודיט-שרון דרור	ודנברג ציפורה	אוסטרוביץ
סטוצקי מרים	וולץ לאה	רפאלה
סלמבוצקי אסתר	ז'מסון ליפשה	אורלנד בת-אל
סער נעמה	חייטין בלה (שפוטה)	בורוכוב חוה
עזר לאה	חיל זהבה	בירנבוים ברכה
עמידרור צילה	חרמוני בלה	(שפוטה)
עמרמי חוה (שפוטה)	טהורי חיה	בן-אמיתי יהודית
פנסו שולמית	טוביאנה יוכבד	בן-דוד ויקי
פרל רבקה	טנבלט עדה	בן-חורין צביה
ציפורי טובה	יליף מינה	בן-חורין יעל
קנדל מלכה	ירדני אסתר	בנטל צילה
ראם דבורה	כהן אסתר	בן-מאיר רבקה
רוזנצווייג חסידה	כהן שולמית	(שפוטה)
רון חסיה	כץ פנינה	בן-ציון אדלה
רותם דבורה	לבני שרה	בר-און מירה
(שפוטה)	לוטנברג הדסה	ברושי רחל
רזיאל שושנה	לוי רחל (שפוטה)	ברטמן ברכה
ריכמן טובה	לסקין גרטה	ברק ברכה
שוחט פנינה	מאירי ציפורה	ברש אסתר
שומרון ברכה	מאירצ'יק מרגלית	גליקסמן אסתר
שטקליס עדה	משאט דבורה	גלעדי חמדה
שיף צפורה	מדליון שרה	גרמנט
שיף עמליה (שפוטה)	מוסרי אהובה	נחמה(אָמה)
שלינגר חסידה	מיכאל ויקי	דובדבני דבורה
שמיר שולמית	מרגולין בתיה	דוידסון מרים-מיקי
שני ברכה	נאור אסתר	דלמבוצקי אסתר
תמיר חסיה	נבו רות (שפוטה)	דרופסמן מרים
	נחשתן דבורה	הלל חנה
	(שפוטה)	הניגמן רחל
	נייגו רבקה	הרמן מלכה

רשימה שמית של לוחמות האצ"ל

אפל ויולט	אופנהיים לאה	אבולפיה שושנה
אפלבוים רחל	אוקון דינה	אביגד עמליה
אפרת בלהה	אורבוך טובה	אביגדורי ויקטוריה
אפשטיין מינה	אורן שושנה	אביעם יחיאלה
אקלר אסתר	אורנן שושנה	אבישי מלכה
אקשוטי יהודית	אושרי אהובה	אבלס דפנה
ארביט אולגה	איזנבוים פנינה	אבן-זהב ורדה
ארבל רינה	איטר ציפורה	אבן-זהב רבקה
ארגמן גאולה	אייזנברג בטי	אברבנאל לבה
ארז מלכה	אייזנר רחל	אברהמי אילה
ארזה דבורה	אילון פנינה	אברהמי רחל
אריאלי שושנה	אינגבר בת-עמי	אברמוביץ דבורה
אריכא נעמי	איסר ציפורה	אברמוביץ חיה
ארמן מלכה	איש-שלום חדווה	אברמוביץ לאה
ארצי ליזה	אלגביש זהבה	אברמסון ברכה
אש שרה	אלדד חנה	אגסי שרה
אשבל ציפורה	אלון דבורה	אדלמן אסתר
אשד רחל	אלטבק רוזה	אהרונביץ יהודית
אשכנזי חנה	אליצור דבורה	אהרוני ציונה
אשכנזי נינה	אלכסנדרוני מרים	אהרוני רבקה
באר מרים	אלעזר אסתר	אהרוני רחל
בארי חיה	אלעזר נצחיה	אהרוני שרה
בגין עליזה	אלפסי שושנה	אוליקר שרה
בדל פרידה	אלפרוביץ ציפורה	אולמרט בלה
בוגרד מרים	אמיר זיווה	אולקניצקי שרה
בוים חנה	אמיתי אהובה	אונגר מיכל
בוכבינדר אסתר	אנגל שרה	אוסטר חיה
בוני יונה	אנדר הלה	אוסטרוביץ רפאלה
בוצקו מאשה	אנדרי טובה	אוסטרוביץ מרים
בוקשסטר שושנה	אנטמן רחל	אופיר כוכבה
בוקשפן אלה	אנקורי מרים	אופיר ציפורה
בורגר חנה	אסא חנה	אופלגר ציפורה
בורוכוב חנה	אסף חדווה	אופנהיים איילה

ברוס שפרינצה	בן-חורין יעל	בורנשטיין אילנה
ברוקמן רוחמה	בן-חורין צביה	בורנשטיין אסתר
ברזילי יונה	בן-חיים לילי	בורנשטיין לבנה
ברזל מינה	בנטל צילה	בורקובסקי מלכה
בר-טוב שושנה	בני רבקה	בזמירטני ציפורה
ברטמן אלה	בן-יהודה עודדה	ביגלמן אהובה
ברי ליבר אסתר	בן-יוסף חנה	בילו חנה
בר-יוסף רוזה	בן-יעקב מינה	בירקנטל צילה
ברלווי לאה	בן-יעקב מרי	בכר מזל
בר-לוי לאה	בן-יעקב שולמית	בכר נעמי
ברלינסקי טובה	בן-ישי איילה	בלאנקה גניה
ברמן אסתר	בן-מאיר רבקה	בלוטמן חיה
ברמן חוה	בן-משה הניה	בלוך חנה
ברנד קטי	בן-סירה חנה	בלזר דינה
ברנד רות	בן-עוזיאל אורה	בלט בתיה
ברנהולץ יהודית	בן-עמי בלהה	בלידן רוזה
ברנשטיין מאשה	בן-ענת רבקה	בליטר הניה
ברסלאו מיצי	בן-פורת יפה	בליך איילה
ברעם יונה	בן-ציון אדלה	בלף דבורה
ברק ברכה	בן-שאול רבקה	בלשניקוב אהובה
ברקאי לאה	בן-שחר רות	בן-אברהם צילה
ברקאי פסיה	בן-שמואל מלכה	בן-אליהו לאה
ברקוביץ עליזה	בר-און מרים	בן-אליעזר חנה
ברקן דינה	בר-אילן זהבה	בן-אליעזר יהודית
ברש אסתר	בראל רבקה	בן-אמיתי יהודית
בר-שלום חוה	ברגמן אלינוער	בן-ארי מרים
בר-שלום שרה	ברגמן נטליה	בן-אריה חנה
גבור ציפורה	ברגמן רינה	בן-ארצי גילה
גבן דובה	ברגר רות	בן-ארצי חנה
גבעוני גיטה	בר-דוד שושנה	בן-ארצי יהודית
גבעוני פרידה	ברוורמן שרה	בן-גאון ברטה
גבר בלומה	ברוידא אסתר	בן-דוד חנה
גברונסקי רחל	ברוך רות	בן-דוד מטיה
גוט רחל	ברון רחל	בן-דוד רבקה
גוטסמן נתליה	ברונשטיין חנה	בן-חורין אביבה

דרורי שושנה	גרמנט נחמה	גוטפריד רבקה
האוזמן נחמה	גרניט רחל	גול מלכה
האוס סוניה	גרשוביץ אידה	גולד צביה
הברי רחל	גרשנוביץ חנה	גולד ציפורה
הולצמן ברכה	דאום הדסה	גולדברג יונה
הולצמן יהודית	דבורקין שושנה	גולדברג מלכה
הולצמן פנינה	דברר גיטה	גולדין רחל
הורוביץ מרים	דברר לילי	גונן יהודית
הורוביץ פנינה	דגן מינה	גורביץ מרים
הורוביץ רחל	דהרי רחל	גורדון צילה
הורן יהודית	דובדבני דבורה	גוריון בת-ציון
הורקין אביגיל	דוד רבקה	גיבס לבנה
היילברג יהודית	דויד שושנה	גינזבורג אלישבע
היימן שרה	דוידסון מרים	גל נדיה
הימלפרב יהודית	דויטש כרמלה	גל-גרטנר רות
הירש זהבה	דויטש קיטי	גלזר יונה
הישפרונג פנינה	דויטש-דורות אוליה	גלזר תעסה מרים
הכן מרים	דוייב אסתר	גלייברמן אסתר
הכנא עליזה	דומב מרי	גליקסמן אסתר
הלה דבורה	דונדה אלה	גליקסמן חנה
הלוי אסתר	דונקלמן כרמלה	גלעד אסתר
הלחמי הדסה	דורון אילנה	גנטמן מזל
הלל חנה	דורון אסתר	גנץ שרה
הלר טובה	דורון לילי	גפני רעיה
הנדי מרים	דוּתן נורית	גרבובסקי ימימה
הניג ציפורה	דיזובסקי אסתר	גרביץ מזל
הפנר יהודית	דייטש חוה	גרובר יפה
הר-אבן שרה	דישון גאולה	גרומן חדווה
הראל הניה	דננברג חנה	גרוס שפרינצה
הר-זהב סוניה	דפנר יהודית	גריליכס גניה
הריס שלומית	דקל צביה	גרינברגר אתל
הרלינג אסתר	דר טובה	גרינברג זיוה
הרלינג ציפורה	דרויין חנה	גרינשטיין רחל
הרנוי דינה	דרורי ציפורה	גרינשפן שרה
הררי בתיה	דרורי רות	גריצמן יונה

חרמוני בלה	ורד תמרה	הררי ג'ני
טאו דבורה	ורדי צירה	הררי מרים
טביב בנימין	זהבי חדווה	הררי נעמי
טבק הדסה	זהבי חיה	הרשמן יונה
טבק עליזה	זטלר בלה	הרשנזון רחל
טבריס יפה	זילברברג גניה	הרשקוביץ אורה
טהורי חיה	זימרמן מלכה	ואלק אסתר
טהורי ציפורה	זינגר מזל	וגינסקי לאה
טובי מרגלית	זליקוביץ מינה	וולפובסקי פרידה
טוביאנה יוכבד	זמיר עדנה	וולץ לאה
טודרס מרים	זמיר רחל	ויגדורצ'יק רחל
טוסק יפה	זמל יונה	וידר חנה
טופולסקי כרמלה	ז'מסון ליפשה	ויטנברג מרים
טילמן רחל	זקשבסקי שושנה	וינטל מלכה
טלבוט שושנה	זרחי חנה	וינריב לאה
טלרנט מרים	חדד יהודית	וינרייך הניה
טלרנט מרים	חד-נס צילה	וינרייך יונה
טנצר מרים	חזנוביץ מרגלית	וינשטיין טובה
טסלר רבקה	חי ניסן עדינה	וייס ירדנה
טרטנר לאה	חיון נצחיה	וייס מרים
טרנטו מרגלית	חיות לאה	וייסמן חנה
יהודאי שולמית	חייטין בלה	ויכסלפיש מרים
יהודאי שושנה	חייכמן גרטי	וילנצ'וק סילביה
יואלסון דינה	חיימוב מזל	ויניצקי יוכבד
יוטן שרה	חיימובסקי בלה	ויניצקי שושנה
יונגמן בלומה	חייקין מרים	וינסטון לאה
יונגמן טובה	חלפון רבקה	וינקרט רבקה
יונגמן שושנה	חנין אסתר	וינשלבוים אביגיל
יונדוף רחל	חן-ציון אסתר	ויסמן רחל
יותם חוה	חנקין צביה	ויסמרק ברכה
יכין שרה	חסון מזל	ויסמרק רבקה
ילין מרים	חסון שרה	וישינסקי מלכה
ילין שושנה	חפץ מעדה מרים	ולדמן מרים
יליף מינה	חרזי רחל	וסטל פסיה
ינוביץ בלה	חריף מרים	וצלר דבורה

ליטמן בלה	כץ בת-שבע	ינובסקי אסתר
לייבה פרידה	כץ גיטה	ינון יהודית
ליכשטיין ויקי	כץ חנה	יסעור הדסה
ליסגורסקי רעיה	כץ פנינה	יעקובוביץ ציפורה
ליפשיץ דבורה	כץ שושנה	יפה חווה
ליפשיץ רחל	כץ תקווה	יצקן מזל
ליפשיץ שרה	לבבי חיה	יצרן מרים
ליצקי חנה	לבבי לאה	ירדני אסתר
למפרט שרונה	לבבי שרה	ירדני ויקי
לניאדו חנה	לביא חדווה	ירדנית רחל
לנקין דוריס	לבני שרה	ירוש ברכה
לנקין מלכה	לבקוביץ אטל	ירימי יבקה
לס רחל	לוויס אספירה	ירקוני תחייה
לסקי אלקה	לוטנברג הדסה	ישי שולמית
לסקין גרטה	לוטקר דבורה	ישי תהילה
לפידות רחל	לוי אוהבת-עמי רחל	ישעיהו רחל
לפיש חנה	לוי דבורה	ישראלי גליקה
לפלר טובה	לוי הניה	כגן שרה
לפר גילה	לוי יעל	כהן אסתר
מאיה רחל	לוי רות	כהן בתיה
מאירי ציפורה	לוי רכל	כהן בת-ציון
מאירי רחל	לוי שושנה	כהן דבורה
מאירצ'יק מרגלית	לוי שושנה	כהן חנה
מדהלה אסתר	לוי שרה	כהן טובה
מדהלה סעידה	לוין אסתר	כהן מזל
מדהלה פנינה	לוין ז'ניה	כהן רחל
מדליון שרה	לוין לאה	כהן רחל
מדמון מזל	לוין שרה	כהן תמרה
מוזס אסתר	לוינגר כרמלה	כהן תקווה
מוטובינסקי אדלה	לוין-לביא אסתר	כהנוביץ ברכה
מור רבקה	לחמי חסיה	כהן-מגורי אסתר
מורי דינה	ליאור עדינה	כוכבי מרים
מוריץ מרים	ליבוביץ ציפורה	כוכבי רחל
מוריץ רות	ליבלינג לנה	כספי גאולה
מורן עדה	ליברמן שרה	כספי חיה

ניצן שושנה	מקורי אידה	מורשתי צילה
ניר שושנה	מרגולין בתיה	מזרחי אסתר
נס בתיה	מרומי דבורה	מזרחי רינה
נס רחל	מרומי שושנה	מחנאי ציפורה
נסטוביץ אסתר	מרידור ציפורה	מחנאי שושנה
נסטוביץ סופיה	מרידור רעננה	מטלון סימה
נסטוביץ שרה	מרימסקי ציפורה	מידן רבקה
נעים רות	מרקוביץ ציפורה	מידני רחל
נפחא רבקה	מרקוס עתליה	מייטין פנינה
נצחן יוכבד	מרקוספלד חסיה	מייק חנה
נשר נחמה	משאט אסתר	מיכאלי ויקי
נתנזון מלכה	משולם שרה	מיכאלי רבקה
סבוראי אהובה	מתתיהו כוכבה	מילמן שרה
סביר רחל	נאה ציפורה	מילר אסתר
סבן חיה	נאור רזיאל אסתר	מילר נטע
סברלו אסתר	נגה רחל	מילר פנינה
סגיב רחל	נדבה שושנה	מילר רבקה
סגל חוה	נדיב הנזי	מילר שלומית
סובול שרה	נדיבי שרה	מילשטיין בלה
סודיט-גוריון דרור	נדל רבקה	מילשטיין רות
סופר בלה	נדלר זהבה	מימון אסתר
סטארי יהודית	נובודובסקי נחמה	מימון אסתר
סטוצקי מרים	נובוטני מלכה	מינץ לאה
סיסקי אדית	נוטס מרים	מירון דבורה
סלומון אסתר	נוטקוביץ אסתר	מכנהולץ לאה
סלומון דבורה	נוימן צילה	מלכה מרים
סלטון שרה	נוימן שרה	מלמד רחל
סלמונצ'יק פסיה	נוסל מרים	מלמדוביץ בלומה
סלע אליזבת	נורמן יונה	ממן ציפורה
סמואל לילה	נחום מרים	מנדלאיל זהבה
סמולנסקי אסנת	נחשתן דבורה	מנטל סוניה
סמיאלס אתל	נחמיאס יפה	מנטמן מזל
סמייט חיה	ניב מולי	מעודד מזל
סנדרובסקי בלומה	ניוטוב חמדה	מקוב מרים
סער יוכבד	נימוניצקי יפה	מקובר שלומית

פרלמוטר זהבה	פז רות	סער נעמה
פרלמן טובה	פיבלסון פרידה	ספינזי זהבה
פרלשטיין שולמית	פיין טובה	סקוטלסקי יהודית
פרניק רומה	פיין מלכה	עברון יהודית
פרנק יהודית	פינצ'בסקי אסתר	עדין גיטה
פרס לאה-מדי	פיק אמה	עדן בלהה
צאלח צפורה	פירחי מלכה	עובדיה יהודית
צברי יעל	פירחי שולמית	עובדיה עליזה
צדוק אסתר	פישמן עליזה	עמידרור עליזה
צדיקריו עליזה	פלד יהודית	עמידרור צילה
צהר שושנה	פלדי צילה	עמיר לאה
צוברי הרצליה	פלוטניצקי שושנה	עמיר לאה
צוברי רחל	פלומין ציפורה	עמרמי חוה
צוקרמן הינדה	פלטין מטה	עמרני יונה
צור חסידה	פליישהקר סימה	עמשי זהבה
צור יהודית	פליישר טובה	ענב חדווה
צור שולמית	פליישר טובה	ענפי יונה
ציון דבורה	פליישר לאה	עצמוני עמליה
צייזלר יפה	פלמן מרים	עקריש פנינה
צימרמן מלכה	פלץ הדסה	עראקי יונה
צימרמן רינה	פנטי נחמה	עשתאי גיזה
צינסקי חביבה	פניני אסתר	פאגלין ציפורה
צנזורה דוריס	פנסו שולה	פבריקנט פנינה
צפורי הנדין טובה	פנץ מנוחה	פדבה צפורה
צפלוביץ אביגיל	פפירוביץ בלה	פדלוביץ יוכבד
צ'רנובסקי עדינה	פרבר איטה	פדרמן פנינה
קאופמן אילזה	פרדו חנה	פוגל מזל
קאופשטיין תקוה	פריד אורה	פוגלבוים שולמית
קביאט שושנה	פרידלנדר בתיה	פוליאצקי זהבה
קדישאי אסתר	פרידמן רבקה	פולנסקי אביבה
קהאן מרים	פרידמן שושנה	פולק שולמית
קהתי מזל	פרידמן שרה	פוני מרגלית
קודלר נעמי	פרייס טובה	פופובסקי חנה
קוזלובסקי הלה	פרל מרים	פורת מאשה
קוזלובסקי חווה	פרל רבקה	פורת רבקה

רוזנברג רחל	קפלן כרמלה	קוזמינסקי מרים
רוזנוולד לאה	קפלן קיטי	קוטלוביץ אלישבע
רוזנמן חנה	קפלן רות	קוליק רבקה
רוזנפלד אידה	קצנברג מלכה	קולר חיה
רוזנפלד זהבה	קראוס לאה	קולר רינה
רוזנפלד זהבה	קרומהולץ טובה	קומפּלר מרים
רוזנפלד עדית	קריגמן אני	קוניו חוה
רוזנפרוכט אסתר	קריתי ברכה	קופלוביץ חיה
רוזנשטיין חסידה	קרמין בת-ציון	קופלוביץ מרים
רוחה יוכבד	קרן רבקה	קופרברג צפורה
רוט נחמה	קרני ישראלה	קוצר יהודית
רוטזייד לורה	קרניאל לאה	קורן נחמה
רוטשטיין עליזה	קרפינס פנינה	קורפיסט לאה
רוטשטיין פנינה	קרפל חביבה	קטינא נעמי
רון חסיה	קרקובר שרה	קייזר ברכה
רוסי רחל	קרשטיין מרים	קיפניס ברכה
רותם דבורה	קרבנסקי מזל	קירמאיר רחל
רז רחל	קרבתי נחמה	קירשנבוים תמר
רזיאל יעל	ראט שרה	קירשנר גרטה
רזיאל שושנה	ראם דבורה	קירשנר חיה
רזניק חיה	רביד מרים	קישנבסקי ז'ני
רזניק רות	רביוב בלהה	קליבנוב שושנה
רחבי מרגלית	רבינוביץ חפציבה	קליגסברג רבקה
ריבלין טניה	רביץ דינה	קליין חנה
ריטר זהבה	רביקוביץ הדסה	קלפטר שרה
רייזמן חנה	רבלסקי רבקה	קלצקי יהודית
רייכברט טובה	רגה רחל	קמחי טובה
רייכמן טובה	רואי חמדה	קמין לאה
רייס פאולה	רובין שרה	קנדל מלכה
רייס רות	רובינשטיין דורה	קנמון הניה
ריעאני יוכבד	רובינשטיין שולמית	קסל צפורה
רם ד"ר חנה	רודניק חיה	קסלר חנה
רמי עליזה	רוזלר אסתר	קפלושניק אולגה
רן (רנד) ברטה	רוזנבלט סילווייה	קפלן אלה
רן ברטה	רוזנבלט רינה	קפלן כרמלה

שלינגר חסידה	שחר שרה	רסקין פני
שמחון דבורה	שטודן ברכה	רפפורט מר
שמחון שושנה	שטיין מרים	רפלוביץ רינה
שם-טוב בת-שבע	שטיין רחל	רפלוביץ שרה
שמיר שולמית	שטיין שולמית	רפפורט הניה
שמיר שרה	שטיינבוך פרידה	שאר-ישוב נחמה
שמר בלומה	שטיינלאוף ברכה	שבית צפרה
שמש חיה	שטיינר זהבה	שבתאי חנה
שני ברכה	שטיינר פרידה	שדה אירן
שני יפה	שטיינגרמן אנט	שדה רוזה
שני רחל	שטרן הינדה	שהם בטי
שניידר רות	שטרן רבקה	שוובל חנה
שנפיק לאה	שטרנבק חנה	שוורץ זהבה
שפיגל הדסה	שיבר אלה	שוורץ חנה
שפיגל שושנה	שיטרית ברכה	שוורץ ציפורה
שפילביץ פרידה	שיטרית קלרה	שוחט פנינה
שפירא חיה	שיטרית רגינה	שוייצר חיה
שפר גילה	שיין חנה	שולק רינה
שרגניים רות	שיין יהודית	שומר שרה
שרוני זלמה	שילה רחל	שוסטק מינה
שריג חיה	שילנסקי רחל	שועלי טובה
שרעבי אסתר	שיף עמליה	שור אסתר
שרצר אילנה	שיף צפורה	שור קלרה
תגרי מרים	שכטר חיה	שושני לאה
תמיר חסיה	שלומי לוטה	שושני רחל
תמיר מינה	שלוסמן דבורה	שחם מרים
	שליט שולמית	שחר צפורה

ביבליוגרפיה נבחרת

- אליאב, יעקב (ישקה): מבוקש, הוצאת "במחותרת", ירושלים 1983.
- אלפסי, יצחק (עורך): הארגון צבאי הלאומי בארץ-ישראל: אוסף מקורות ומסמכים. הוצאת מכון ז'בוטינסקי, תל-אביב.
- אשל, אריה: ארבעה צעדים למוות, ספריית מעריב, 1977.
- בגין, מנחם: במחותרת, א-ד, "הדר", תל-אביב, תשי"ט.
- בגין, מנחם: המרד, אחיאסף, ירושלים, 1950.
- זכרם נצח: ספר יזכור לגיבורי האצ"ל, הוצאת של"ח, תשי"ט.
- זרעוני, בנימין: גאון ונדיב ואכזר, הוצאת מילוא, 1992.
- כץ, שמואל: יום האש, קרני, תל-אביב, תשכ"ב.
- לבני, אתן: המעמד, הוצאת עידנים, ספרי ידיעות אחרונות, 1989.
- לובינסקי, איילה: קובץ מאמרים ורשימות, 1960.
- לנקין, אליהו: סיפרו של מפקד אלטלנה, "הדר", תל-אביב, תשל"ו.
- לפידות, יהודה: על חומותייך, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1992.
- לפידות, יהודה: הסזון צייד אחים, מכון ז'בוטינסקי, 1994.
- לפידות, יהודה: בלהב המרד, משד הביטחון – ההוצאה לאור, 1996.
- לפידות, יהודה: פרקים בתולות האצ"ל, מכון ז'בוטינסקי, 1999.
- לפידות יהודה: לידתה של מחותרת, בהוצאת ברית חיילי האצ"ל, 2001.
- מרידור, יעקב: ארוכה הדרך לחירות, אחיאסף, ירושלים, 1956.
- נאור, אריה: דוד רזיאל, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1990.
- נדבה, יוסף: ספר עולי הגרדום, "הדר", תשי"ט.
- ניב, דוד: מערכות הארגון הצבאי הלאומי, כרכים א-ו, מוסד קלוזנר – הדר, תל-אביב, 1965-1973.
- סבוראי, משה וטובה: מאצ"ל ללח"י, 1989.
- ספר תולדות ההגנה: הוצאת "מערכות", 1959.
- עמידרור, צילה: במעצר בית-לחם, "הדר", תל-אביב.
- עמרמי, יעקב: הדברים גדולים הם מאתנו, "הדר", 1994.
- קהאן, מאיר: שא אש להצית, העמותה להפצת תודעה לאומית.
- שטיין, משה: ביום שירות, הוועד לבוגרי פלוגות בית"ר בישראל, 1989.
- שטיין, משה: הקונצרט במחותרת, הוצאת ברית חיילי האצ"ל, 1993.
- שפילמן, אנשל (עורך): כך ברחנו לחזית, המדרשה הלאומית ע"ש אריה בן-אליעזר, תשל"ט.

רשימת קיצורים, כינויים וארכיונים

- אצ"ל – ארגון צבאי לאומי בארץ ישראל
 אצ"מ – ארכיון ציוני מרכזי
 ארכיון הכד – הארכיון שהוטמן בכד, שרידי הארכיונים של אברהם שטרן ("יאיר")
 ארכיון מפא"י (בית ברל)
 את"ה – ארכיון תולדות ההגנה
 ב"ח – בן חנניה (כינויו של דוד רזיאל וכינוי האצ"ל בפי אנשי לח"י)
 בית"ר – ברית יוסף תרומפלדור
 דלק – כינוי למחלקת שירות הידיעות (של האצ"ל)
 הלבב – כינוי לאצ"ל בפי חבריו
 המעמד – כינוי לאצ"ל בפי חבריו
 הצ"ח – ההסתדרות הציונית החדשה
 הצה"ר – ברית הציונים הרביזיוניסטים
 ח"ק – חיל הקרב (של האצ"ל)
 חי"ש – חיל שדה (של ארגון ההגנה)
 חת"ם – חיל תעמולה מהפכני (של האצ"ל)
 לח"י – לוחמי חירות ישראל
 מ"ז – מכון ז'בוטינסקי
 מטכ"ל – מטה כללי
 מי"ז – מכון יהדות זמננו
 מפא"י – מפלגת פועלי ארץ ישראל
 מש"י – מחלקת שירות ידיעות (של האצ"ל)
 ס"ב – ספר בית"ר
 סת"ה – ספר תולדות ההגנה
 פו"ם – פעולות מיוחדות (של ארגון ההגנה)
 פו"ש – פלוגות השדה (של ארגון ההגנה)
 פֶּלַג – כינוי לח"י בפי אנשי האצ"ל
 פלמ"ח – פלוגות המחץ
 רמ"א – ראש המפקדה הארצית (של ארגון ההגנה)
 ש"ד – כינוי ההגנה בפי אנשי האצ"ל
 ש"י – שירות ידיעות (של ההגנה)